

Comenius Egyetem
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Gondova 2., 818 01 Bratislava
Dušík Anikó tanszékvezető
Tel.: 00421- 2- 593-39-484
E-mail: kmjl(at)fphil.uniba.sk

Bél Mátyás Egyetem
Hungarisztika Tanszék
Alabán Ferenc tanszékvezető
Tajovského 40.,
974 01 Banská Bystrica
Tel.: 00421-446-4145

Gramma Nyelvi Iroda
Bacsákova 240/13.
929 01 Dunajská Streda
Tel.: 00421-31-550 42 61
Fax: 00421-31-550 42 62
E-mail: gramma@real-net.sk
www.gramma.sk
Szabómihály Gizella irodavezető

**Mercurius Társadalomtudományi
Kutatócsoport**
Klariská 7., 811 03 Bratislava
Tel., fax: 00421-2-544 31 842
E-mail: mercurius@ba.sknet.sk
Vadkertý Katalin elnök
Gyurgyík László titkár

Katedra Társaság
Dom podnikateľov, Kukučínova 459.
929 01 Dunajská Streda
Tel., fax: 00421-31-552 90 28
E-mail: katedra@katedra.sk
Németh Margit elnök

Gömör-Kishonti Múzeumegyesület
Daxnerova 34., 979 01 Rim. Sobota
Tel.: 00421-47-562 66 82, 00421-47-
563 45 42
B. Kovács István elnök

Mátyusföldi Muzeológiai Társaság
925 26 Boldog 159.
Tel.: 00421-2-459 15 298
Danter Izabella ügyvivő

Ára: 2,66 € / 80 Sk

Új könyvek:

Popély Árpád–Simon Attila (szerk.): A rendszerváltás és a csehszlovákiai magyarok. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2009, 840. p. /Elbeszélte történelem, 1./

Tóth Károly (szerk.): Hatékony érdekérvényesítést. A Szlovákiai Magyarok Kezkezteltje előadásai és dokumentumai. 2009. január 29. Somorja-Csölöztő. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2009, 140 p.

Biczó Gábor: Hasonló a hasonlónak... Filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról. Pozsony, Kalligram, 2009, 280 p.

Czoch Gábor: „A városok szíverek.” Tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról. Pozsony, Kalligram, 2009, 216 p.

Csáky Károly: Szakrális kisémlékek nyomában 2. Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 2009, 147 p.

Fedinec Csilla–Szereda Viktória (szerk.): Ukrajna színeváltozása, 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök. Kalligram, 2009. /Regio Könyvek./

Hazai György: Vámbéry inspirációk. Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 2009, 380 p.

Homišínová, Mária: Identitás, nyelvhasználat, asszimiláció. Etnikai folyamatok magyarországi kisebbségi családokban. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet–Gondolat Kiadó, 2009, 298 p.

Jankovics Marcell–Méry Gábor: A bártfai Szent Egyed-bazilika. Somorja, Méry Ratio, 2009, 146 p.

Magyar Zoltán: A Rétiember. Bodroglői népi elbeszélések. Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 2009, 222 p.

Papp Z. Attila (szerk.): Beszédből világ. Elemzések, adatok amerikai magyarokról. Budapest, Magyar Külügyi Intézet, 2008, 514 p.

A szerkesztőség címe:

Fórum Kisebbségkutató Intézet
P. O. Box 52., Parková 4, 931 01 Šamorín
Tel.: 00421-31-552 36 42
Fax: 00421-31-560 27 12
E-mail: fazekas@foruminst.sk

Fórum Társadalomtudományi Szemle

A tartalomból:

Kiss József

Kíséret a Magyar Ifjúsági Szövetség létrehozására 1968–1969-ben

Mészáros Magdolna

A szlovákiai magyarok politikai orientációja

Kocsis Aranka

Magyar falusiak a szlovák fővárosban

Kontra Miklós

Nyelvi genocídium az oktatásban a Kárpát-medencében

Misad Katalin

A kisebbségi nyelvek használatát szabályozó rendelkezések...

Mészáros Lajos

Szuverenitás és emberi szabadság

Komzsík Attila– László Béla

A szlovákiai magyar kisebbség intézményes művelődése a statisztikák tükrében

Dokumentumok

Csehszlovákia – 1989. A rendszerváltás éve a magyar diplomáciai jelentések tükrében

Javaslat a magyar tan-nyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzés problémáinak megoldására és intézményesítésére

Könyvek

2009

4

P. O. Box 52.
Parková 4., 931 01 Šamorín
Tel.: 00421-31-590 27 90
Fax: 00421-31-560 27 12
E-mail: forum@foruminst.sk
Tóth Károly igazgató

**A Fórum Kisebbségkutató Intézet
Könyvtára – Bibliotheca Hungarica**
P. O. Box 52.
Parková 4., 931 01 Šamorín
Tel.: 00421-31-590 27 97
Fax: 00421-31-560 27 12
E-mail: bibliotheca@foruminst.sk
Végh László igazgató

**A Fórum Kisebbségkutató Intézet
Etnológiai Központja – Komárom**
P. O. Box 154., 945 01 Komárno 1
Tiszti pavilon, Hradná 2., Komárno
Tel.: 00421-35-773 2854
Fax: 00421-35-773 2854
E-mail: etno@foruminst.sk
Liszka József igazgató

Selye János Egyetem
Bratislavská cesta 3322.,
945 01 Komárno
Tóth János rektor
Tel.: 00421-35-6408 853
E-mail: sje@selyeuni.sk

Konstantin Egyetem
Közép-európai Tanulmányok Kara
Dražovská cesta 4., 949 74 Nitra
Komzsík Attila dékán
Tel.: 00421-37-6408 853
E-mail: dfss@ukf.sk

A folyóirat megrendelhető és előfizet-
hető az alábbi címen:
Liliium Aurum, Dom podnikateľov, Kuku-
čínova ul. 459., 929 01 Dunajská Stre-
da. Tel., fax: 00421-31-552 90 28
E-mail: lilium@liliumaurum.sk

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

NEGYEDÉVENKÉNT MEGJELENŐ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

XI. évfolyam

Főszerkesztő
FAZEKAS JÓZSEF

A szerkesztőbizottság elnöke
ÖLLÖS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság

Bíró A. Zoltán, Csanda Gábor, Fazekas József, Fedinec Csilla, Gyurgyík László,
Hunčík Péter, Hushegyi Gábor, Kiss József, Lampl Zsuzsanna,
Lanstyák István, Liszka József, Mészáros András, Simon Attila,
Szarka László, Tóth Károly, Végh László

Tartalom

KISS JÓZSEF Kísérlet egy önálló szlovákiai Magyar Ifjúsági Szövetség létrehozására 1968–1969-ben.....	3
MÉSZÁROS MAGDOLNA A szlovákiai magyarok politikai orientációja (A 2009 nyarán lefolytatott kérdőíves felmérés eredményei alapján)	33
KOCSIS ARANKA Magyar falusiak a szlovák fővárosban Városiasodás és etnicitás a két világháború közötti Pozsonyban	49
KONTRA MIKLÓS Nyelvi genocídium az oktatásban a Kárpát-medencében	67
MISAD KATALIN A kisebbségi nyelvek használatát szabályozó rendelkezések Szlovákiában, Finnországban és Dél-Tirolban	77
KOMZSÍK ATTILA–LÁSZLÓ BÉLA A szlovákiai magyar kisebbség intézményes művelődése a statisztikák tükrében	85

MÉSZÁROS LAJOS

Szuverenitás és emberi szabadság

Eszmefuttatások a kiadatás intézményével kapcsolatban 103

Dokumentum

Csehszlovákia – 1989. A rendszerváltás éve a magyar diplomáciai jelentések tükrében (*Popély Árpád*) 109

Javaslat a magyar tannyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzés problémáinak megoldására és intézményesítésére (*László Béla*) 141

Könyvek

Bordás Sándor: Az agresszív kód (*Balogh Tibor*) 161

Öllős László: Az egyetértés konfliktusa. A Magyar Köztársaság alkotmánya és a határon túli magyarok (*Tóth Károly*) 164

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

A szerkesztőség címe: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Pf. 52., Park u. 4., 931 01 Somorja. E-mail: fazekas@foruminst.sk • Kiadja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. Felelős kiadó: Tóth Károly igazgató • Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography Kft., Érsekújvár • Nyomta: EXPRESPRINT s. r. o., Partizánske • Megjelent a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma támogatásával • Példányszám: 700 • Ára: 2,66 € / 80 Sk • Reg. szám: MK SR 2063/99 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.foruminst.sk> • Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

FÓRUM SPOLOČENSKOVEDNÁ REVUE

Adresa redakcie: Fórum inštitút pre výskum menšín, P. O. Box 52., Parková 4, 931 01 Šamorín. E-mail: fazekas@foruminst.sk • Vydavateľ: Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín. Zodpovedný: Károly Tóth riaditeľ • Tlačiarenská príprava: Kalligram Typography s. r. o., Nové Zámky • Tlač: EXPRESPRINT, s. r. o., Partizánske • S finančným príspevkom MK SR • Náklad: 700 • Cena: 2,66 € / 80 Sk • Reg. číslo: MK SR 2063/99 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.foruminst.sk>

Kísérlet önálló szlovákiai Magyar Ifjúsági Szövetség létrehozására 1968–1969-ben

JÓZSEF KISS

An attempt to establish a separate Hungarian Youth Organisation in Slovakia during the years 1968-69

329.78(=511.141)(437.6)"1968/1969"
061.213(=511.141)(437.6)"1968/1969"
316.022.4(=511.141)(437.6)"1968/1969"

Keywords: hungarian youth clubs in Slovakia, the Czechoslovak Youth Association, youth summer camps, Hungarian Youth Association.

A négy évtizeddel ezelőtt elfojtott csehszlovákiai reformkísérlet mind a tudományos feldolgozásokban, mind a publicisztikai megközelítésekben főként a politika területe szorítkozik, s aránylag ritka a társadalmi mozgás feltárására, megvilágítására irányuló igyekezet. Fokozottan érvényes ez a szlovákiai magyar kisebbség életében lezajlott eseményekre, fejleményekre, amelyek többnyire a nemzetiségi alkotmánytörvény születésének és jóváhagyásának folyamatához kapcsolódnak. Mára jóformán az egykori közvetlen résztvevők tudatában is elhomályosulnak az önálló magyar nemzetiségi ifjúsági szervezet létrehozása érdekében kifejtett erőfeszítések emlékei. *A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikonában* még címszó sem szerepel erről a kísérletről. Igaz, ma az önálló nemzetiségi szervezetek megléte annyira természetes, hogy több generáció számára nem is nagyon érthető, miért is kell ennek a kérdésnek figyelmet szentelni. A Magyar Ifjúsági Szövetség (MISZ) létrehozásának szorgalmazása az akkori időkben viszont szinte forradalmi tettnek számított, amelyért az úgynevezett konszolidáció időszakában a MISZ megalapítása körül tevékenkedőknek szakmai kibontakozásuk ellehetetlenítését és egyéb súlyos megtorlásokat kellett elszenvedniük.

Saját emlékeit felelevenítve, azokból kiindulva született a Magyar Ifjúság Szövetség elnöki tisztét betöltő Varga Sándor írása, a Popély Árpád által összeállított kötet pedig ezt megelőzően néhány, a témával kapcsolatos dokumentumot teljes terjedelemben tett közzé.¹ Varga Sándor úgyszólván mindvégig cselekvő részese volt a végül is hamvába holt szövetség formálódásának, s a beavatottság hitelességével villantotta fel a háttérben, úgymond a kulisszák mögött lezajlott eseményeket is.

Jelen tanulmányban viszont a folyamatoknak az elemzésére irányuló törekvés a meghatározó szempont. Természetesen ez nem léphet fel a legfontosabb csomópontoknak és a folyamatok fő vonalának megragadásán túlmenő igényekkel. Így a folyamatokból kibomló vagy kiaknázható korabeli elképzelések és gondolatok hagyományértékének a feltárására helyeződik a hangsúly. A téma a szó valódi értelmében

kortörténeti jellegű, megköveteli a korabeli viszonyokba való beágyazódást szem előtt tartó és a mai látószöveget alkalmazó szemléletnek és módszertani követelményeknek az érvényesítését. Az immár negyven évvel ezelőtti társadalmi körülmények között megfogalmazódott felismeréseket és célkitűzéseket javarészt az idő múlása és a történelmi viszonyok alakulása búvópatakszerűen eltüntette. De múltnak és jelennek mai távlatból történő konfrontálódása sok mindent újra felszínre hoz, és megítélésre késztet. Persze ez nem jelentheti a jelenből előtúló és kínálkozó elvárások mechanikus, történelmietlen visszavetítését a múltba, de azért fokozott figyelmet igényel az akkori adott helyzetben, a benne élők által nem érzékelt összefüggések mai láttatása. Ugyanakkor az értékelés nem nélkülözheti a korabeli lehetőségeket és azok felhasználását elmulasztó szubjektív természetű okok és okozatok összefonódásának kitapintását és azoknak döntéshozatalhoz kötődő minősítését.

Az adott témával kapcsolatban kiváltképp érzékeny kérdést jelent a résztvevők frazeológiája, illetve szemléleti beállítottsága és háttere. Nem férhet kétség hozzá, hogy a MISZ megalapítói előtt a demokratikus szocializmus ösztönszerűen követett eszménye lebegett, de annak eszmei alapjairól ugyancsak homályos, sőt zavaros ismereteik voltak. Nemcsak történelmietlen, hanem méltánytalan is lenne az akkori generációtól későbbi és mostani gondolkodásmódot számon kérni, de szükség van az ismeretek mai szintjéből kiinduló korképnek és magatartásformáknak a megvilágítására. A szerző ehhez a követelményhez igazodva élt azzal a lehetőséggel, hogy saját emlékeivel és reflexióival érzékletesebbé tegye a Magyar Ifjúsági Szövetség alapítóinak a kisebbségi lét és öntudat értéktartományában mozgó tenni akarását. Így próbálta némiképp árnyalni az alig pár iratot tartalmazó eredeti levéltári forrásanyagból és a sajtóközleményekből megjeleníthető törekvéseket.

A közösségi öntudatra ébredés útkeresésre összpontosító értelmezésnek tudható be, hogy a feldolgozásba jobbára csak azok a nevek, személyek kerültek be, akiknek a részvétele az események fő sodrához tartozik, s a sajtóban megjelent írásaik egyfajta öndokumentációnak is számítanak, ami még nem jelenthet eleve teljes értékű rangsorolást. Számos, az aprómunka elvégzését vállaló, főként vidéki klubszervező neve ismeretlen maradt, szerepük azonban elválaszthatatlan a Magyar Ifjúsági Szövetség létrehozása érdekében hozott áldozatvállalástól. Talán van rá remény, hogy e két megközelítési és feldolgozási mód ösztönzést ad emlékeik megélevenedéséhez, így a kutatások elmélyítéséhez és a mai olvasóközönség szélesebb rétegeihez is eljutó összkép kialakításához, nemkülönben a történelmi szerepvállalás helyértékének megtalálásához.

A klubmozgalom nyomdokain

Az önálló szlovákiai Magyar ifjúsági Szövetség létrehozásához meghatározó ösztönzést adott a hatvanas évek közepén kibontakozott klubmozgalom, annak is két leg-erősebb oszlopa, a pozsonyi József Attila Ifjúsági Klub (JAIK) és prágai Ady Endre Diákkör (AED).² A döntő lökést azonban a Csehszlovák Ifjúsági Szervezet (CSISZ) Szlovákiai Központi Bizottságának 1968 márciusában a centralizált szerkezet lazításáról, a merev munkamódszerek felszámolásáról, a rétegszervezetek létrehozásáról szóló határozata adta. Ezután a központi bizottság magyar tagjai magyar ifjúsági szervezet megalakítását célzó javaslatot terjesztettek elő, s a klubmozgalom meg

a CSISZ közös akciójaként hívták össze 1968. április 6-ra Pozsonyba a magyar fiatalok országos értekezletét. Ezen Csikmák Imre számolt be a CSISZ-ben kialakult helyzetről, jellemezve, hogy milyen munkát végzett az egységes ifjúsági szervezet a magyar fiatalok körében. Megállapította, hogy a magyar fiatalok problémáival a központi szervek csak akkor foglalkoztak, ha erre a felsőbb szervek, így a pártközpont irányelvei, illetve utasításai folytán rákényszerültek. Az egyes magyaroktól járássokban készült felmérések inkább csak jelezték a problémákat, a megoldáskeresés pedig hosszú távú folyamat bonyolultságára hivatkozó reagálással találkozott. Csikmák Imre arra is rámutatott, hogy a különféle határozatok végrehajtásához a szlovákiai szervezeteknek nem volt kellő hatáskörük, az országos szervek pedig ezeket nem intézték. A beszámoló hangsúlyosan kitért az egységes szervezeten belüli, a kétnyelvűség terén uralkodó helyzetre. „A CSISZ járási szervei valamiféle furcsa egyezséget kötöttek, de nem tudom, kivel, hogy a gyűlések és értekezletek szlovák nyelven folynak (kivételet képez a Dunaszerdahelyi járás).”³ Ehhez hozzátette, hogy a legfontosabb propagációs és segédanyagok sem jutnak el az alapszervezetekhez magyar nyelven. „Nem nemzeti sértődöttség vezet bennünket, amikor a kétnyelvűség elvének betartásáról beszélünk, hanem csupán jogaink gyakorlása” – hangsúlyozta a beszámoló.⁴ Ugyanakkor azt is leszögezte, hogy „nem elszakadni, hanem nagyon is szorosan együtt akarunk működni a különböző nemzetekkel és nemzetiségekkel, de különösen a szlovák fiatalok szervezeteivel, hiszen érdekeink azonosak, közösek gondjaink, közösek bajaink, közösek célkitűzéseink. Célunk az, hogy olyan ifjúsági szövetséget hozunk létre, amelytől a fiatalok nem idegenkednek...”⁵

Az úgyomond felvezetésnek szánt beszámoló adta meg az országos értekezletnek, illetve az önálló magyar ifjúsági szervezet létrehozásának tervezetéről az összejövetelen megalakított Magyar Ifjúság Központi Tanácsa (MIKT), illetve annak szervezőbizottsága által meghirdetett vita alaphangját. Magáról a véleménycseréről nem maradtak feljegyzések, Duray Miklós két előadásának szövege azonban arról tanúsodik, hogy ezek játszottak meghatározó szerepet a tanácskozáson. Duray második, a szöveg margóján található megjegyzése szerint a tanácskozás délutánján elhangzott előadása javarészt a demokratizálódási folyamat társadalmi-politikai, magát a politikai rendszert értékelő fejtegetésekre összpontosult. Történelmi visszapillantással villantotta fel azokat a körülményeket, amelyek folytán a szlovákiai magyarság évtizedeken át megadóan viselte az őt érintő érdemi döntésekből való kirekesztettséget. Éles szavakkal bírálta a rendszer által kiválasztott magyar funkcionáriusok felkészületlenségét és behódoló magatartását. Kiváltképp találónak tekinthető mai szemmel is az a megállapítás, hogy egységesen lakott magyar területeken az emberek nem érzékelik annyira a nemzetiségi visszaszorítottság megakadályozásának szükségességét és módjait, mint a programalkotásra hivatott értelmiségi elit. A közöttük levő szerves kapcsolat elmélyítésében jelölte meg a nemzetiségi egység kialakításának fontosságát.⁶

Duray Miklós beszédét egyaránt jellemezte a radikalizmus és a problémák gyökeréig hatolni igyekvő nyíltság. A mai műszóval politológjainak nevezhető elemző-készségével és politikai felismeréseivel Duray – a pozsonyi Comenius Egyetem Természettudományi Karának hallgatójaként – jócskán kiemelkedett társadalomtudományi végzettségű kortársai közül.

Duray Miklós előadása minden bizonnyal felforrósodott, heves kirohanásokkal kísért légkörben hangozhatott el. Ezzel alighanem kapcsolatba hozható, hogy az *Új Ifj*

Júság április 2-i számában cikk jelent meg az egy héttel korábban, a József Attila Ifjúsági Klubban a nyitrai főiskolások küldöttségével és más vendégeknek a részvételével tartott összejövetelről.⁷ Az írás szerint Duray Miklós megnyitójában arra mutatott rá, hogy a szlovákiai magyarság körében még mindig nem alakult ki egységes és erőteljes közvélemény a nemzetiségi és egyéb nagy fontosságú kérdésekben, s ezt valamiféle „tudathiányra” vezetett vissza. A vendégeként jelenlevő Bábi Tibor, Dobos László, Szőke József és Fónod Zoltán higgadtságra, megfontoltságra és tárgyilagosságra intette a fiatalokat. Dobos László arra figyelmeztette őket, hogy a szlovákiai magyarság politikai tényezővé válása nem történhet meg egy csapásra. Hangsúlyozta a politikai élet megtisztításának fontosságát, de azt tanácsolta, hogy a fiatalok előbb dolgozzanak ki határozott programot, s alaposan fontolják meg, kibe helyezik a bizalmukat. Bábi Tibor hiányolta a fiatalok politikai érzékét és világos programját, mert szerinte „jórészt csak össze-vissza vagdalkoznak”. Magában a cikkben egy olyan kurta megállapítás is szerepel, hogy a fiatalok csalódást okoztak tájékozatlanságukkal.

Ebben a légkörben minden bizonnyal felfigyeltetőnek számíthatott Duray Miklós-nak a sajtóban megjelent válasza Rudolf Olšínskýnak a *Kultúrny život* 15. számában közölt reagálására, amelyet Rudolf Olšínskýból feltehetően az említett összejövetelen az egyik diák részéről feltett kérdés váltott ki.⁸ A felvetés a Magyar Népköztársaságnak a szlovákiai magyarsághoz való viszonyát érintette, s ez Olšínskýt már önmagában szinte diabolizáló kommentárra ragadtatta.⁹ A történet igazi kordokumentum, amely eklatánsan tükrözi a szlovák–magyar kapcsolatok közelmúltjának ismeretében a szlovák értelmiség részéről mutatkozott hézagokat, félreértéseket és az ebből eredő torz értelmezéseket. Ugyanakkor Duray Miklós-nak a problémakör megítélésében, nemzetközi dokumentumok ismeretében mutatkozó nem csekély jártaságáról is bizonyosságot adott.

Így aligha véletlen, hogy a MISZ szerepének, fontosságának a magyar fiatalok szélesebb rétegei körében történő elvi, de ugyanakkor közérthető kifejtésére Szőke József, az *Új Ifjúság* főszerkesztője vállalkozott.¹⁰ A CSISZ belső életének, a funkcionáriusok gondolkodásának alapos ismeretében hívhatta fel a figyelmet egy olyan érvre, melynek kimondásához a felsőbb körökben szerzett kapcsolatok is jogcímet adtak. „Szerintem nem vehetjük komolyan egyes szlovák vezetőknek azt az óhaját, hogy egy szervezetben akarnak élni, dolgozni velünk, amikor provokatív meneteket szerveznek Dél-Szlovákia magyarlakta vidékeire, amikor egyetlen hivatalos nyelvvé akarják tenni a magyarul lakta vidékeken a szlovákot, amikor a szervezet tagjai Surányban leköpdösik a magyarul beszélő tagtársaikat, amikor a bratislavai főiskolások lapja kitelepítéssel fenyeget, mert nemzeti jogainkért emelünk szót.”¹¹ Szőke József a MISZ alapítói között talán leghamarabb ébredt rá a kommunista párt akcióprogramjába bekerült mondatban rejlő lehetőségre, mely szerint a nemzetiségek önállóan és önigazgatással intézhetik az őket érintő ügyeket.

„Ez konkrétan a mi esetünkben annyit jelent, hogy a párt akcióprogramjára támaszkodva a Csemadok KB javaslatai szerint törekednünk kell megteremtteni saját nemzetiségi államhatalmi szerveinket, saját társadalmi szervezeteinket, kulturális és tudományos intézményeinket, amelyek részei és egyenjogú partnerei lesznek az állami szlovák szervezeteknek, szervezeteknek.”¹²

Szőke József hangsúlyozza, hogy a Magyar Ifjúsági Szövetség állami és helyi szinten képviselné a magyar fiatalok általános és specifikus érdekeit, egyértelmű-

en leszögezte – ami a különböző anyagokban kissé áttételesebben jelent meg –, hogy a magyar fiatalság „beleszólna az országos politikába, részese lenne minden szinten a hatalomnak”.¹³

Szóke Józsefnek a MISZ létrehozását az ún. nagypolitika összefüggéseibe helyező cikksorozata rávilágított azokra a nehézségekre, amelyek a MISZ programjának meghatározása és kidolgozása körül eleve felmerültek. Ennek során a MISZ a szlovákiai magyar fiatalság érdekvédelmi szervezeteként kívánt színre lépni.¹⁴ Ahhoz viszont nem férhetett kétség, hogy a létrejövő, alulról építkező szervezet önmagában és önerőből nem képes érdemlegesen betölteni ezt a szerepkört. Az érdekek sokrétűsége és az ehhez igazodó kötődések szálainak felfejtése viszont olyan helyzetben vált eleve sürgőssé, amikor a szövetkezés alanyait illetően nagy volt a bizonytalanság. A kulturális igények kielégítése, a fiatalság szellemi gyarapodásának elősegítése, az oktatási lehetőségek minél teljesebbé tétele nem valósulhatott meg a nemzetiségi társadalmi-politikai közegbe és intézményrendszerbe való szerves be tagozódás nélkül, hiszen épp ekkortájt még csak felsejlett a szlovákiai magyarság közösségi létének elismertetése. Annak dimenzióit a Csemadok márciusi állásfoglalása ihlette, s ösztönös, alaposabb átgondoltságot nélkülöző követelések egész áradata jelezte. A magyar ifjúság szociális helyzetének és érvényesülési esélyeinek javítása viszont a nemzetiségi kereteken túlmutató összefogást kívánt. Azonban a felbomló egységes CSISZ új elvi és föderációs alapon elképzelt átszervezése nem nyújtott tiszta képet arról, hogy ezen belül milyen helyzetbe kerül, és milyen mozgásteret kaphat a magyar ifjúság önálló szervezete. Így a többirányú kötődés és az önállóság összehangolásának, az integrációnak és a különválásnak a kérdése megrekedt általános, deklaratív szinten, miközben előrelépés nem történhetett a kötődés szálainak elevenné tétele és érzékelhetősége nélkül. Ugyanis még az empátiát tanúsító szlovák fiatalok számára sem volt könnyű a többirányú elkötelezettség nyomon kísérése, ugyanakkor sokan hajlottak arra a szűklátókörűsége, hogy a magyar fiatalok kezdeményezésében csupán etnikai hovatartozásnak és összetartásnak a kizárólagos kifejezésre juttatását lássák. Ebben a helyzetben a MISZ szervezői magára az építkezésre, a klubok hálózatának a bővítésére, a szervezeti összekovácsolódásra helyezték a hangsúlyt. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a MISZ szervezeti potenciáljától függ az önállóság optimális érvényesülése.

Erről vallott Varga Sándor írása, amely gyakorlati útmutatásokkal szolgált a szövetség tagbázisát képező klubok létrehozásához.¹⁵ A cikk arra hívta fel a figyelmet, hogy a MISZ jogilag még nem létezik, várni kell a hivatalos elismerésre, s addig a szövetség a CSISZ SZKB részeként formálódik, innen kap némi anyagi támogatást. Az április 6-i összejövetelen ugyanis felszólította a magyar fiatalokat, hogy használjanak ki mindennemű, szövetkezetektől, szakszervezetektől, önálló rendezvényekből szerezhető anyagi forrást a klubok működéséhez. A felszólítás fő indítéka minden valószínűség szerint az volt, hogy tájékoztatást nyújtson az elbizonytalan kodóknak, akik szembetalálják magukat a MISZ megalapítását tulajdonképpen illegális szervezkedésnek tekintő megnyilatkozásokkal. Varga Sándor rámutatott, hogy a nacionalista szeparálódás szlovák részről jövő vádját nem lehet kizárni, de hangsúlyozta: a MISZ létrehozása a kommunista párt akcióprogramjának szellemében, „a marx–lenini elvek és az internacionalizmus jegyében alakul”.¹⁶ A szociálisan és a műveltségi szintben meglevő különbségek által tagolt nemzetiségi szerveződésen belüli specifikumok szem előtt tartása s ugyanakkor a közös nemzetiségi érdekek

ben megtestesülő koherencia kialakítása új ösztönzéseket kölcsönzött a korábbi évek nyári táborozásainak hagyományait folytatni kívánó igyekezethez.

Az 1968-as nyári táborozás

A táborozás előkészítéséről, az új helyzethez igazodó program kialakításáról feltehetően csak a szervezők személyes feljegyzéseiben maradtak meg közvetlen adatok. Magának a július 12-től 22-ig tartó táborozásnak a lefolyásáról is csak az utólag, már augusztusban közzétett dokumentumok alapján rajzolódik ki némileg összeálló kép. Ebből azonban nehezen érhető tetten viták, nézetek, vélemények, állásfoglalások, javaslatok, ötletek ösztönző egymásra hatása. Ami azonban kideríthető: hogyan keveredett a MISZ szerepének, mibenlétének tisztázása, a szlovákiai magyarság államjogi helyzetének alkotmányos rögzítése, továbbá a mind bizonytalanabbá váló politikai helyzet alakulása fölötti meditálás és a demokrácia friss vívmányai miatti aggodás. Úgy tűnik, hogy ebben a légkörben kissé elhomályosultak olyan, az intellektuális szférára és az irodalmi életre kiterjedő megnyilatkozások, amelyek a magyar nemzetiségi fiatalságnak szellemi értékek iránti velleitására utaltak.

Az *Új Ifjúság* hasábjain napvilágot látott a prágai Ady Endre Diákkörnek Fábry Zoltánhoz intézett levele, melyben a megilletődés és a megtiszteltetés hangján mondtak köszönetet a Mesternek, hogy üdvözlőlevél kíséretében tekintélyes pénzüsszaget bocsátott rendelkezésükre. Ma sem vesztette el üzenet értékét a köszönőlevélben megfogalmazott ígéret: „Mi, prágai magyar egyetemisták és főiskolások távol szülőföldünkől, idegen környezetben magunkra hagyatva már évek hosszú során minden igyekezetünkkel arra törekszünk, hogy hovatarozásunkat bizonyítsuk, a magyarsághoz fűző szálakat szorosabbra húzzuk. Nem akarunk csehszlovákiai magyarságunktól elszakadni, természetesnek tartjuk, hogy körébe való visszatérésünk után komoly feladatok várnak ránk.”¹⁷

A rendszerváltozás óta ezek a feladatok tovább bővültek. A Csehországban tanuló magyar diákok maguk is egy szálát vagy hajszálcsovet jelentenek, melyen keresztül valami átszivárog a „másik államból”, a cseh szellemiségből ide a szülőföldre.

A fábryi üzenettel párhuzamosan Németh László személyisége is közvetlen vázserőt jelentett a magyar főiskolások számára. Az író két évvel korábban ellátogatott a Laborc vidéki Abarán táborozó fiatalok közé, ahol előadást tartott a magyar irodalom helyzetéről.¹⁸ Az *Irodalmi Szemle* nyári száma épp a keszegfalui táborozást megelőzően a véleménycsere és vitaindítás szándékával megjelentette Németh Lászlónak a magyar irodalom jövőjével foglalkozó tanulmányát. Ebben a szerző úgy vélekedett, hogy a magyar irodalomnak legvonzóbb korszakai „mindig akkor alakultak ki, amikor a remény vetését elrontó jégverés után az előtapogató szigetekbe verődik, s a reménytelen önfeláldozás lassan megint kitermeli a reményt...”¹⁹

Nem valószínű, hogy a táborozók jó része késztetést érzett a meditálásra, vagy hogy egyáltalán ismerte és olvasta Németh László fejtegetéseit. Az irodalmi berkekben otthonos résztvevők azonban alighanem képesek voltak olyan légkört teremteni, melyben Németh László gondolatai a nemzetiségi létérzést és tudatot áramkörébe vonó reveláció erejével hatottak. Erről tanúskodott az *Irodalmi Szemle* szeptemberi számában napvilágot látott A IV. Nyári Ifjúsági Találkozó résztvevőinek a Magyar Írószövetséget és a „kedves magyar írókat” üdvözlő és megszólító felhívása.²⁰ Eb-

ben közölték, hogy a táborozás 8. napját a magyar irodalom kérdésének és a szlovákiai magyar írás problémáinak szentelték, itt keresve a fiatalság tenni akarásának lendületet adó szellemi forrásvidéket. S ez már az irodalmon túlmenő nemzeti ségi önértéktudatot is kifejezésre juttatta.

„A mi mozgalmunk gondolatának közvetlen hagyományozóját az időben oly nevezetessé vált Sarlót is az irodalom, Ady, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső ihlette. A mi ihletőink és kifejezőink magyar írók és gondolkodók: vitáink során legtöbbször Németh László, Illyés Gyula, Fábry Zoltán nevét hallani, s minden bizonnyal nem véletlenül az övéket. Németh László a magyar szellemi határok szellemiségének Közép-Európáig és Európáig tágításának legjelentősebb fundamentozója és hirdetője. Illyés fogalmazta meg számunkra az olyan tartalmakat, mint »szellem-Magyarország«, s a magyar irodalom »ötágú sípja«, s Fábry Zoltántól tanultuk meg, hogy »Hazánk, Európa«. Ezek az írók nemcsak szépirodalmi munkáikban egyenértékűek és -érvényűek, de elméleti munkásságuk középpontjában is a népek és kultúrák egymásra hatásának és kultúrprovincializmust szüntető egyetemességnek a gondolata áll.”²¹ A résztvevők hiányérzetüktől indítatva hívták fel a figyelmet arra, hogy a közép-európai népeknek és kultúrák egymást gazdagító kölcsönhatásának nincs fóruma, nincs olyan magyar nyelvű folyóirat, amely lehetővé tenné a folyamatos párbeszédet. „A csehszlovákiai magyar irodalom a cseh és szlovák irodalom hatásának, az erdélyi magyar írás a román irodalmi hatásoknak, a jugoszláviai magyar írók szerb, horvát és szlovén kollégáik hatásának, s rajtuk keresztül az egész magyar irodalom közép-európai hatásoknak sokkal inkább ki van téve, mint bármelyik más Duna-táji nép irodalma...” – áll a felhívásban.²² E megállapítás akkortájt már nem volt felfedező erejű, sőt talán evidensnek számított a térség szellemi elitjének körében s alighanem a tágabb értelmiségi közegben is. Felfigyeltetően hathatott viszont olyan folyóirat megjelenítésének a kezdeményezése, amely előmozdítaná az „egymásra hatás simábbá és eredményesebbé tételét”. A tágabb európai együttgondolkodás szorgalmazásából természetesen adódott a kisebbségi magyar irodalmárok hídszerepe, bár ez a később meghonosodott kifejezés nem szerepelt a szövegben. Ennek szellemében fogant az az elképzelés, hogy a folyóiratban „a magyarországi, erdélyi, jugoszláviai, kárpát-ukrajnai és csehszlovákiai magyar irodalmárok alkotásai egymás mellé kerülhetnének, s így ízlések, nézetek, vélemények szembesülhetnének”.²³

Gátlásoktól mentes fiatalos kezdeményezőkézség és szinte forradalmi merészség párosult e javaslatban, amely mai szemmel talán előrelátásként is felfogható. Ma már a kisebbségi magyar irodalmakat több mint félszáz, tehát szinte valamennyi központi és sok vidéki lap a magáénak vallja. Létrejöttek a magyarországi és a kisebbségi együttgondolkodás fórumai. S ezeken egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy az egyetemes magyar nemzeti egység tartozás elmélyítése csak a kisebbségi közösségek sajátosságainak figyelembevételével, olyan jellemjegyek érvényesülésének szem előtt tartásával történhet, amelyek a kisebbségi helyzetbe került magyar közösségek számára a fennmaradás és a túlélés esélyének meghatározó tényezőjévé váltak. S e folyamatban kivételes szerepet töltött és tölt be az irodalom és a szellemi értékteremtés. Így ezek révén szorosabbra fűződhetnek az anyanemzethez való kötődés egyéb szálai is. Ehhez azonban szükség van a kisebbségek közötti irodalmi és szellemi áramkör folyamatos működtetésére. Viszont úgy tűnik, hogy a mai politikaközpontú együttgondolkodás eluralkodása közepette, amikor

ugyan kialakultak a politikai egyeztetés fórumai, épp a magyar kisebbség szellemi potenciáljának összefogása szorul háttérbe. Igaz, hogy a kisebbségek közötti kapcsolattartásban olykor még a Kárpát-medence egymástól jócskán távol eső szegleteiben szervezett nemzetiségi rendezvények sem nélkülözik a kölcsönös részvételt. Mégis a párbeszéd, a tapasztalatcsere, a közös és eltérő problémák rendszeres megvitatása, netalán érvanyagok és stratégiák közös kidolgozása iránt nem mutatkozik kellő érdeklődés.

A keszefalui legelőn felütött sátoztáborban született felhívás számolt a megvalósítás nehézségeivel, s kifejezetten realitásérzékre vallott annak tudatosítása: ahhoz, hogy „idővel realizálódhasson, foglalkoznunk kellene vele, vitatkoznunk kellene róla”.²⁴

Ugyancsak megfontoltságról tanúskodott az a felismerés, hogy a lap kiadására a Magyar Írók Szövetsége lenne hivatott, ami nemcsak a magyar főváros és a magyarországi irodalom központi helyzetéből adódik, emellett az is szerepet játszott, hogy ott vannak a legkedvezőbb anyagi feltételek is egy ilyen vállalkozáshoz. S az már szinte természetszerűnek számított, de alighanem a kisebbségi önmanifesztálás önérzetes szándéka is sugallhatta, hogy kisebbségi irodalmakból származó válogatásról külön helyi szerkesztőségek gondoskodjanak.

A MISZ létrehozásához, illetve kikiáltásához vezető folyamatban ehhez fogható szellemi és ugyanakkor közéleti hatósugarú koncepcióalkotásra már nem került sor. Az állásfoglalás csúcsteljesítménynek tekinthető. A keszefalui, máig torzóban maradt elképzelés évtizedekkel előzte meg korát.

A Sarló-hagyomány felelevenítése a táborozáson

A Magyar Ifjúsági Szövetség létrehozásán fáradozó fiatalok gondolati ihletőjükként – ahogy ezt a fenti idézetek tanúsítják – aposztrofálták a Sarló mozgalmat. A táborozás megrendezése majdhogynem naptári dátumként egybeesett a Sarló megalakulásának 40. évfordulójával. S így szinte a megemlékezés természetes velejárója volt, hogy a táborba ellátogatott a Sarló néhány alapító tagja, akikkel a fiatalok él-ményszámba menő meleg hangú beszélgetést folytattak. Az *Új Szó* összeállítást közölt Dobossy László, Balogh Edgár és Jócsik Lajos előadásának a Sarló-hagyományból kibomló, üzenetnek szánt gondolataiból.²⁵ Alighanem a megilletődöttség erejével hatottak a résztvevőkre Győry Dezső költői bensőséggel megelevenedő emléképei: „Örökre belém vésődött a drága-emlékű táborkép... A sátrak az erdő szélén, almafák alatt. Fölöttük a prágai főiskolások liliosos tábori zászlója, a tábor mögött a Fekete-víz forrás sötét sziklahasadásai, az akkor még csak sejtett cseppkőbarlang jéghideg vize. Kivettem a hátizsákomból a vörös sarlóval díszített édesanyám varrta öt zászlót, és szétosztottam Gömör, Mátjusföld, Csallóköz, Tiszahát és az Ipolyvidék, meg az ország más tájairól összesereglett fiataloknak...”²⁶ Dobossy László végigtekintett az irodalmi példaképek és a sarlós irodalmi kísérletek tükrében a kanyargó újrakezdések pályáivén, eljutva az összegezéshez: „bizonyára gyakran tévedtünk, megtéveszteni azonban soha nem akartunk, gyűlöltük a kétlakiságot, az álnokságot, az áltatást és önáltatást, de hittünk benne, hogy a fertőzetlen nép erejével olyan világot teremthetünk magunk körül, amely példa lehet másoknak is.”²⁷ A több mint kétszáz táborozó számára feltehetően nem jelentett különösebb meglepetést

Jócsik Lajos jelenléte a sarlósok között. Nyilván csak a legtájékozottabbak tudtak arról, hogy az 1948 utáni években nemcsak háttérbe szorult a magyarországi szellemi életben, hanem kifejezetten hitehagyottként próbálták egyes politikai körökben kezelni. Így az akkori helyzetben kevesen ismerhették fel a Sarló eredeti szándékai mellett hitet tevő szavaiban kifejezésre juttatott óhajának indítékait: „Csak éljünk még akkor, akik a szocializmus frontján való végső összetalálkozásunkkor hitelesen emlékezhetünk.”²⁸

Ez idő tájt a Sarló fejlődéstörténete már nem volt teljesen ismeretlen az akkori fiatal értelmiségiek körében, bár erre még rányomták bélyegüket az ötvenes évek folyamán a hatalom (tegyük hozzá, a származtatott, a nemzetiségi közeget irányító hatalom) részéről kelletlenséggel fogadott, illetve gunyorosan terjesztett hallomákos ismeretek. A szlovákiai magyarság egyszemélyes képviselője a hatalomban, Lőrincz Gyula hivatalosan igyekezett elhatárolni magát a Sarlótól, minthogy kortársai tudtak a Sarló és a szlovák kommunista értelmiség közötti, a harmincas években kialakult szoros kapcsolatokról. A DAV két vezető alakja, Clementis és Novomeský burzsoá nacionalizmus vádjával a börtönbe került, a DAV pedig 1963-as rehabilitálásig e vád egyik fő ideológiai megalapozójának minősült. Lőrincz Gyula ambivalens helyzetbe került. El kellett tűrnie, hogy harcostársa, a Sarló vezéralakja, Balogh Edgár Romániában megjelent, dokumentumokra és személyes, a Sarlóval kapcsolatos emlékekre is támaszkodó *Egyenes beszéd* című kötetét Fábry Zoltán a kiemelt elismerés hangján méltassa az *Irodalmi Szemlében*.²⁹ Ugyancsak kínos lehetett számára az is, hogy a hatvanas évek elején asszisztálnia kellett Balogh Edgárnak az Ady költészetével foglalkozó, de a Sarló szerepére is bőven kitérő előadásához, amely pozsonyi látogatása során a Comenius Egyetem magyar tanszéke által szervezett összejövetelen hangzott el.³⁰ Igaz, a hatalom ellenőrző szerepében volt következtelenség és bizonytalanság. Így 1954-ben könyv alakban megjelenhetett Szalatnaiak a *Petőfi Pozsonyban* című tanulmánya,³¹ melyet az ötvenes évek elején képesítést szerzett magyar pedagógusgeneráció egyfajta tankönyvpótlóként használt. Az induló értelmiségi nemzedék ebből szerzett tudomást a sarlósoknak a Petőfi-szobrot a „városmajori istállófogságából” kimentő akciójáról, s ismerte meg azt a korabeli rossz minőségű fényképfelvételt, melyen a költő jászolba elhelyezett szobra szinte egy koporsóban nyugvó élő halott benyomását kelti az utókor számára.

Szalatnai könyvéről Fábry Zoltán tollából származó meleg hangú méltatás jelent meg az *Új Szóban*.³² Mindez az egyéni buzgalmaktól, nagyvonalúságtól, kockázatvállalási készségtől és felelősségáthárító praktikáktól is függött.

Lőrincz Gyula sarlós hagyományokhoz való viszonyát nem csak a politikai helyzethez való alkalmazkodás befolyásolta. Zavaró körülményt jelentett számára Szalatnai személye is, akivel szemben ideológiai okokból, szociáldemokrata múltjából és talán irigységből adódó személyes elfogultságot tanúsított. Minden bizonnyal ebből kifolyólag Szalatnai Rezső a szlovákiai magyar sajtóban jó egy évtizedig szinte persona non gratának számított.

A hatvanas évek közepétől az érezhető liberalizálódás nyomán a helyzet megváltozott. Szalatnai Rezső mind gyakrabban jelentkezett írásaival az *Irodalmi Szemle* hasábjain. 1966-ban fellépett a József Attila Ifjúsági Klubban. Az ott levők számára a Sarlóról tartott előadása, a Sarló példáját szinte kanonizáló néhány megnyilatkozása egyrészt némi megdöbbenést váltott ki, de a többség, főleg a műszaki főiskolások, ekkor szereztek a Sarló élményszámba menő felelevenítéséből teljesebb ké-

pet a mozgalom tulajdonképpeni mibenlétéről. Szalatnait felháborította, hogy az asztalok körül ülő fiatalok oldott hangulatban, sörösüvegek mellett hallgatják az előadást, s tanáros szigorral róttá meg a társaságot.³³

Turczel Lajos *Két kor mezsgyéjén* címmel ez idő tájt megjelent könyvének³⁴ és a József Attila Ifjúsági Klubban elhangzott előadásának³⁵ pezsdítő hatása szinte kínálta a sajnos fel nem ismert útmutatást a Sarló-hagyomány közéleti hatóerővé válásához.

A Sarló felbomlásának okai és az önálló magyar ifjúsági szervezet létrehozásának indoka között ugyanis kézenfekvő volt a párhuzam. A Sarló fejlődésrajza Turczel könyvében eljutott ahhoz az akkor még kockázatos s óvatosan kimondott konklúzióhoz, hogy a Sarló mozgalmi kereteinek feláldozása, a „lecsatlakozás”, vagyis beolvadása a kommunista pártba „az ifjúsági mozgalom fejlődése szempontjából nem tekinthető teljesen kedvező lépésnek”.³⁶ Rámutatott arra, hogy az értelmiségi ifjúság szélesebb körei ezután elfordultak a Sarlótól, s az élgárdát nem tudták vagy nem voltak hajlandók követni a kommunista párt soraiba, vagyis nem értettek egyet a Vörös Barátság ifjómunkás szervezettel történő összeolvadással. Ugyanakkor Turczel azt is hangsúlyozta, hogy „a Sarlóra főképp a haladó erőket szélesebb világnézeti alapon összefogó antifasiszta népfrempolitika idejében, a Magyar Fiatalok Szövetségének szervezésekor lett volna szükség, s ekkor a Sarlóhoz hasonló országos hatású ifjúsági szabadcsapat a mágnes szerepét tölthette volna be”.³⁷

Ennek a történelmi tapasztalatnak kellő közéleti-politikai mezbe öltöztetése kiváló lehetőséget rejtett magában az önálló Magyar Ifjúsági Szövetség funkciójának történetileg is megalapozott indoklására. Turczel Lajos könyvében a Sarló nyomon követhető fejlődésrajzából egyértelműen kidomborodott, hogy a kommunista mozgalomig még el nem jutott fejlődésszakaszhoz fűződik a Sarló leggyümölcsözőbb, széles hatókörű cselekvőereje. Ebből természetesen táplálkozhatott 1968-ban a magyar fiatalok számára a minél tágabb és szabadabb mozgástér szervezeti kialakításának követelése. A párt közvetlen fennhatósága alól megszabadulni igyekvő Csehszlovák Ifjúsági Szövetség átalakítása, ifjúsági föderáció létrehozása szinte visszaigazolta a Sarló végkifejletéből levonható következtetéseket, vagyis a ragaszkodást a saját útját járó ifjúsági szervezet önállóságához. Ehhez járulhatott még a népfrempolitika idején, az egykori, a közvetlenül a kommunista pártnak alárendelt Csehszlovákiai Komszomolból kivált, a nemzetiségi közegben működő önálló demokratikus szervezetek létrehozásának üzenete. Így alakult meg 1936-ban a Magyar Fiatalok Szövetsége.³⁸ Persze az ilyesfajta hivatkozásoknak az átalakuló ifjúsági mozgalom hektikus légkörében aligha lehetett különösebb fogantatója. De számolni lehetett volna a két világháború közötti kommunisták még számottevő csoportjaival, akikre talán nosztalgiaébredéssel is hatást lehetett volna gyakorolni. Nem érdektelen említést tenni arról sem, hogy a Magyar Fiatalok Szövetségének alighanem egyetlen falusi szervezete annak idején a csallóközi Bogyán alakult meg,³⁹ s ott 1968-ban is működött ifjúsági klub, az erről szóló közlemény azonban nem váltott ki semminemű történelmi, a MISZ létrehozásához és elfogadtatásához felhasználható asszociációkat.⁴⁰ Ehhez képest a vidéki pártapparátusoknak többnyire sikerült a maguk oldalára állítani a régi kommunistákat, és felerősíteni a dubčeki politikával szembeni ellenállásukat. Ezen belül a fiatalok radikalizmusa kiváltképp szemet szűrt nekik.

A táborozás üzenete a politikának és a szlovákiai magyarságnak

A táborozás résztvevőinek megbízásából egyfajta összegezést készített a szervezőbizottság, amely három héttel később látott napvilágot az *Új Ifjúság* hasábjain.⁴¹ Az értékelés a szlovákiai magyar fiatalság helyzetét felmérő, de az egész csehszlovákiai magyarságnak ajánlott vallomás erejű önreflexió szándékával készült. S ennek elmélyültsége helyenként szinte költői szárnyalású stílussal párosult, az állásfoglalásoknak olykor a szlovák politikai nyelv másolását tükröző nyelvi sutaságaival szemben. Az elemzés készítői fontosnak tartották, hogy „a táborozáson lezajlott viták, beszélgetések légkörét az idő józan ítélőképességet, ésszerű differenciálódást parancsoló távlatából visszaidézve mondhatta el örömmel és bátran: nem csak pusztán létezőnk”.⁴² Ebből kiindulva fordulópontnak nevezték az 1968-as keszegfalui találkozót, amely új fejezetet nyitott a szlovákiai magyar ifjúság történetében. Beigazolódva látták, hogy „a csehszlovákiai magyar ifjúságnak szellemi súlya van, csak érvényt kell szerezni a haladó, társadalomformáló erőnek. Ez lesz az elkövetkező időszak feladata.”⁴³ Ebben meghatározó szerepet tulajdonítottak az alkotmányos jogok alapján biztosított kisebbségi képviselői szervekre támaszkodó szlovákiai magyar közélet kialakításának. A társadalmi tudatba „pozitív értelemben be kell vinni a csehszlovákiai magyarságot. El kell kerülnünk a társadalom perifériájáról. Vonatkozik ez a csehszlovákiai magyar társadalom egészére, nem csak az ifjúsági mozgalomra” – szölte a jövőalakítás szentenciája.⁴⁴ Így a társadalmi struktúra átalakításához kapcsolódó gondolatok jegyében kapott hangot a Magyar Ifjúsági Szövetség létrehozásának szorgalmazása. „Tudatában vagyunk annak, hogy a Magyar Ifjúsági Szövetség egy másik jelentős tömegszervezete lenne Csehszlovákia magyarságának (a Csemadok mellett), s ez a mostani társadalmi formálódás idején nem hanyagolható el.”⁴⁵ Ez a kitétel nyilván arra utalt, hogy a CSKP akcióprogramja elvileg utat nyitott bizonyos társadalmi pluralizmus kibontakozása számára, melynek lehetőségével kellő határozottsággal és előrettekintéssel élni is kell.

Ezzel kapcsolatban érdekes Duray Miklósnak az Uniók Tanoda Alapítvány által összeállított kötetben szereplő interjújában arra a kérdésre adott válasza, hogy születtek-e a politikai struktúra átalakítására is kiterjedő elképzelések, Duray retrospektív szemlélettel értelmezve a kérdést így válaszolt. „Mai párhuzammal élve körülbelül olyan lehetőség rejlett a Magyar Ifjúsági Szövetségben, mint a magyarországi rendszerváltás előtt a Fideszben. Utóbb, amikor már lehetett, politikai párttá vált. Lényegében a Magyar Ifjúsági Szövetség is egy ilyen politikai szerveződési tartályt jelentett volna.”⁴⁶ Persze e téren csak a visszaemlékezésekre lehet hagyatkozni, s eléggé valószínű, hogy ha még előkerülnének is hiteles jegyzőkönyvek vagy legalábbis személyes feljegyzések, erre utaló kijelentéseket aligha találhatnánk benne, mert feltehetően különösebb elgondolkozásra nem igen készítő alkalmi megjegyzésként hangzottak el.

A táborozás légkörét persze nem hagyta érintetlenül a napi politika alakulása sem. A Csehszlovákia Kommunista Pártjának (CSKP) részvétele nélkül lezajlott varsói értekezlet után a dubčeki politika ellen elszabaduló támadások közepette a táborozók körében természetesen a közéleti állásfoglalások erőteljes hangot kaptak. Ezekben megnyilvánult a MISZ létrehozásának és helyzetének, a nemzetiségi kérdés rendezésének, a demokratizálódási folyamat továbbvitelének és a dubčeki ve-

zetés iránti elkötelezettségnek az egymással való összefonódását tudatosító hozzáállás. Ezt a magatartást a politikai fejlemények veszélyjelzéseinek társadalmi felelősségérzetet felerősítő nyomatéka hatotta át: „Nem engedhetjük, hogy Csehszlovákia – amely január óta mélyen demokratikus és tényleg szocialista fejlődést kezdett – a baráti országok rossz információinak és félreértéseinek következtében visszajusson a január előtti állapotba” – állt a táborozás több mint 200 résztvevőjének állásfoglalását kifejező Felhívásban.⁴⁷

Ugyanakkor a táborozás résztvevői levelet küldtek a CSKP KB-nek, Szlovákia Kommunista Pártja (SZLKP) Központi Bizottságának, a *Rudé Právónak*, a Csehszlovák Távirati Irodának és az *Új Szónak*. A levél – hitet téve a januári politika folytatása mint a demokrácia egyedüli biztosítója mellett – a kisebbségi kérdés rendezését a demokrácia próbaköveként aposztrofálta. A résztvevők elismeréssel nyugtázták, hogy a nemzetiségi kérdést érintő tárgyalásokra a Csemadoknak a márciusi állásfoglalás szellemében fellépő képviselőit is meghívták, de aggályokat is kifejezésre juttattak: „Attól tartunk, hogy a tárgyalások igazságos és objektív eredményét és egyben a nemzetiségi kérdés tényleges megoldását negatív irányban befolyásolhatja az a tény, hogy a szlovák politikusokat olyan kompromittált egyéniségek is képviselik, mint például dr. Daniel Okáli. Sajnálattal vettük tudomásul, hogy a felsőbb kormány- és pártszervek nem foglaltak világosan állást a rádióban és a sajtóban jelentkező – a nemzetiségi követelések képviselőit ért – támadások ellen. Ez az állásfoglalás befolyásolhatta volna a közvéleményt és a nemzetiségi kérdés demokratikus megoldását.”⁴⁸

Érdekes, politikai érettséget sejtető megfogalmazás utalt arra, hogy a kisebbségek egyenjogúságának, vagyis államalkotó szerepének lebecsülése a kisebbségek körében azt az érzést alakította ki, hogy Csehszlovákia nemzetállam, a csehek és szlovákok állama, és az állam sorsáért a kisebbségek nem felelősek. „Ez a regionális szeparatizmus hangulatát keltheti, és az ilyen elképzelések egészen az irredezantizmusig fajulhatnak.”⁴⁹ Ebből a megállapításból persze kiérződik a történelmi tanulság összegezésével párosuló egyfajta tudatos figyelmeztetésnek szánt politikai hatáskeltés is.

Pár nappal táborozás befejezése után, július 26-án a MISZ programja is elnyerte a belügyminisztériumnak augusztus 5-én megküldött végleges formáját.⁵⁰ A programban a táborozáson elfogadott állásfoglaláshoz képest óvatosabb megfogalmazásban szerepel a MISZ eszmei alapjainak és politikai célkitűzéseinek meghatározása. Nem érződött benne különösebben a demokratikus szocializmus ugyan homályos, de mégis ösztönzést jelentő téziseinek hatása. Egyfajta múltbeli utóregzésre utalt a marx-lenini elvekhez való, szinte frázisszerűen kinyilvánított ragaszkodás. Ugyanilyen benyomást kelthet az a kitétel, hogy a MISZ soraiból olyan fiatalok kerüljenek ki, akik méltó tagjaivá válhatnak Csehszlovákia Kommunista Pártjának. Persze e mögött azért sűrűn ott szerepelt a demokrácia követelményének hangsúlyozása. Az eszmei alapvetés igyekezett összekapcsolni az internacionalizmus szellemét a nemzeti és a szociális sajátosságoknak a föderáció létrehozásával is indokolt tiszteletben tartásával. Azonban továbbra is komoly nehézségekbe ütközött az ifjúság közös érdekeinek és az önálló nemzetiségi szervezeti keretek összhangba hozásának az indoklása. „Kétségtelen, hogy a magyar fiatalok létérdekei és fő célkitűzései lényegében megegyeznek hazánk más nemzetiségű fiataljainak a létérdekeivel és célkitűzéseivel. Ezek a célkitűzések csak nemzeti formában juthatnak el a konkrét

megvalósulás stádiumába. Ebből a tényből adódnak programunk sajátosságai” – szögezte le a program eszövege.⁵¹ Mindennek a megértése azonban empátiát kívánt, s ennek híján jócskán teret kaphatott az elutasító magatartás. A programban hangsúlyt kapott, hogy a magyar fiatalság igényt tart a közéletben való szereplésre, és részt kíván venni az őket érintő döntéshozatalban. Konkrét követelményeket tartalmazott az oktatásügyi érdekvédelem kérdésköre, így a magyar diákok számára nyuknak megfelelő felvétele a felsőfokú tanulmányi intézményekbe. Ugyanakkor állami ösztöndíjak nyújtását szorgalmazva szerepelt a programban a magyar fiatalok magyarországi tanulmányainak előmozdítása is. A szervezeti szabályzatban a politikai fejlemények hatását tükrözte, hogy a kisebbségben maradt vélemények képviselői szorgalmazhatják a többség támogatásának megnyerését.

A Magyar Ifjúság Központi Tanácsa a MISZ tervezett II. kongresszusának összehívásáig a MIKT-hez és az *Új Ifjúság* szerkesztőségéhez eljuttatható véleményeket és észrevételeket kérve jelentette meg e dokumentumokat.⁵²

Időközben kezdtek felerősödni a kisebbségi közegben az idősebb magyar párt- és közéleti funkcionáriusok részéről jövő támadások. Már a táborozás során számos panasz hangzott el azzal kapcsolatban, hogy a klubok megalakítása a helyi szervek ellenállásába ütközik, nacionalista és sovíniszta megnyilvánulásnak tekintve azt. Bajta községben a pártszervezet elnöke személyesen „vetett véget az ilyesfajta fasiszta gyülekezetnek”.⁵³ Varga Sándor épp a helyi hivatalos tisztségviselőknek ezeket a vádjait tartotta a leginkább megalázónak, a csehszlovákiai magyar ifjúság életszemléletére és gondolkodására roppant káros hatással járó csapásnak.⁵⁴ Véleménye szerint a magyar fiatalok önálló szervezetének szorgalmazását elszakadásnak, a többi fiataltól való elkülönülésnek tekintő kirohanások racionális érveléssel visszaszoríthatók, de maga a múlt átkos és már leküzdöttnek vélt ideológiai-politikai lerakódásainak továbbélése már komoly, tudatos kártevésnek számít, amely mögött hatalmi érdekek húzódnak meg. Varga Sándor erre a helyzetre a magyar fiatalok akkori gondolkodásáról, őszinte szándékairól érzékletes képet nyújtó, mára ugyancsak naivnak tekinthető kifakadással reagált: „Bizony meg kell kongatni a vészharangot! Gondolkozzunk, emberek! Miképpen lehet 15-20 éves fiatalokat nacionalizmussal, sovínizmussal, fasiszmussal vádolni. Mi szolgáltatt erre alapot? Hiszen sok serdülő fiú és lány talán még e szörnyű szavak mélységét sem ismeri. Ki nevelte volna őket ilyenekké? Az iskola? Hát a szocialista társadalmunkban ilyen iskoláink vannak? Ezt fel sem tételezhetjük. Vagy talán a szülők nevelték őket ilyenekké? Képtelenség.”⁵⁵

Varga Sándor a megelőző húsz év politikai gyakorlatára vezette vissza az igazi okokat, s mondta ki annak tehetetlenségi nyomatékát éltető tisztségviselők címére: „Az alapvető pedagógiai érzék hiánya, a túlbuzgó politizálás, a szocializmus el-lenségeinek mindenáron való keresése nem lehet sajátja az ifjúsággal foglalkozó felelős gondolkodású embereknek.”⁵⁶

Az írás láttelel az akkori fiatal nemzedéknek a demokratikus szocializmus megvalósítása iránti naiv hitéről, amely nem tudta vagy talán nem is akarta tudomásul venni, hogy milyen mélyek a gyökerei a múlt beidegződéseinek, kiváltképp a szlovák-magyar együttélés területén. Igaz, keserűen szemlélték a szlovák diákságnak úgymond „az elnyomott dél-szlovákiai testvérek megmentésére szervezett” nemzet-ébresztő uszításait. S nem kis megrázkódtatással élték meg a Csemadok márciusi állásfoglalása elleni támadásokat is. Varga Sándor a szlovákiai magarság kollektív

magatartásába kapaszkodva kereste a magyar nemzetiség erkölcsi igazságérteinek szinte büszkeségre jogot adó bizonyítékait. Érzelemtől fűtött szavakkal méltatta a magyar lakosságnak az ágcsernyői és pozsonyi tárgyalások idején tanúsított józan magatartását, a dubčeki vezetés melletti kiállását, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság iránti „töretlen hűség nyilváníását”.

Ez idő tájt már jelentkezni kezdtek a belső akadályok is. A Magyar Ifjúság Központ Tanácsának július 28-án tartott üléséről tájékoztató Galán Géza az *Új Szóban* megjelent rövid közleményben arra is felhívta a figyelmet, hogy elsősorban egynéhány járási CSISZ-funkcionárius akadályozza a MISZ megalakítását.⁵⁷

Ilyen helyzetben érte a szlovákiai magyar ifjúsági mozgalmat a Varsói Szerződés hadseregeinek bevonulása.

Az augusztusi invázió után

A táborozás résztvevőinek többségét otthon, még a vakáció utolsó napjait családi körben eltöltve, sokszerűen érte a megszállás, a fejlemények alakulásával kapcsolatos bizonytalanságban. A MISZ szervezőinek Pozsonyban tartózkodó tagjai sem tudhattak túl sokat Dubčekék elhurcolásának, majd a moszkvai megállapodásnak a körülményeiről. A még szerveződő MISZ sorsa miatti aggodás összefonódott a korábbi vezetés helyén maradásából adódó reményekkel és az elért vívmányok megóvásának lehetőségeit kereső latolgatásokkal, számolva a kedvezőtlen kilátásokkal is.

Érzékletesen vall erről a lelkiállapotról Duray Miklós: „Magam is augusztus 21-e után néhány órára meginogtam, és barátaimmal beszélgettem arról, hogy lehet, most kellene olyan embereknek belépni a kommunista pártba, akik elkötelezettjei a reformoknak, a változásoknak, mert ezzel meg lehet még menteni. De csupán néhány órás megingásról volt szó, mert mélyebben belegondolva teljesen világossá vált, hogy mindez nem lehetséges. Hangsúlyozom, ez a megingás nem ideológiai indíttatású volt, hanem kimondottan 1968 első fele vívmányainak a megmentésével kapcsolatos latolgatás.”⁵⁸

Az augusztusi invázió végül is nem ejtette letargiába a MISZ megalakításának híveit és a magyar ifjúsági mozgalom résztvevőit, nem akasztotta meg a MISZ létrehozására irányuló igyekezetet. A Magyar Ifjúság Központ Tanácsának Végrehajtó Bizottsága szeptember 4-én ülést tartott, s az ezen elfogadott határozatában felkérte a tanács tagjait, a MISZ megalakult és megalakuló szerveit és tagságát, hogy folytassák tevékenységüket a Tanács 4. ülésén, a lapban párhuzamosan leköszölt, júniusi határozatainak szellemében. S ezzel kapcsolatban a szeptember 4-i végrehajtó bizottsági ülés nyomatékosan figyelmeztetett arra, hogy a MISZ nevében csak az *Új Ifjúságnak* a mozgalom számára ekkortól rendszeresített oldalán – melyet Galán Géza egyéb sokrétű szervezői feladatokat is ellátva szerkesztett – megjelenő határozatokhoz igazodva működhetnek és nyilatkozhatnak. Az ülés résztvevői nagyra értékelték a magyar fiataloknak „a kritikus napokban tanúsított magatartását, a köztársaság egysége és vezetői melletti kiállást”, s arra hívták fel az alakuló szervezet tagságát, hogy „tegyenek fokozott erőfeszítéseket a termelő munkában, a tanulásban, hogy minél jobb eredmények elérésével bizonyítsák a varsói paktum alakulatai itt-tartózkodásának az indokolatlanságát”.⁵⁹ A határozat ugyancsak elismerően szólt a MIKT-nek azokról a Pozsonyban tartózkodó tagjairól, akik a külföldi csapatok be-

vonulása utáni napokban, a nehéz körülmények között is kifejtették álláspontjukat a médiában.⁶⁰

A Végrehajtó Bizottság ülését követően Varga Sándor az ott elhangzott biztatást árasztó utasításoknak személyes hangvétellő, de egyben demonstratív nyilatkozatának szánt írásával adott nyomatékot. „Céljainkat nem adtuk fel, újult elhatározással, nagyobb lendülettel újakezdjük a munkát.” További klubok alakítására szólított fel, arra intve társait, hogy „Ne hallgassatok azokra a szónokokra, akik a CSISZ vagy a nemzeti bizottságok hatáskörével visszaélve klubjaink betiltásáról szókolnak”. Lehet, hogy a szerző maga is kételyeket érzett ennek elérését illetően, mindazonáltal a nehézségek leküzdését vállaló elszántsággal, a MISZ mielőbbi kikiáltásának reményében tekintett a jövőbe: „Kedves barátaim, mozgalmas, nehéz, kitartó munkát igénylő napok, hetek várnak ránk.”⁶¹

Varga Sándor bátorításként utalt arra is, hogy a pozsonyi *Pravda* rendkívüli kiadása közölte a MIKT állásfoglalását, ami erkölcsi tőkét jelenthet a tárgyalóasztalnál a MISZ elismertetéséhez.

Akadályok jelentkezése a MISZ megalakításának útjában

Ezek tulajdonképpen háttérre és összefüggéseire az ezt követező hetekben derült fény. Az *Új Ifjúság* közölte Kollár Józsefnek, a CSISZ Dunaszerdahelyi Járási Bizottsága elnökéhez és alelnökéhez intézett nyílt levelét.⁶² Ebben hivatkozott Zirig Árpád írására, amely megszólaltatta a CSISZ járási bizottságának néhány vezetőjét.⁶³ Plavy Dezső Zirig kérdésére válaszolva kijelentette, hogy a járási CSISZ-vezetőség nem szorgalmazza a klubok létrejöttét, és a Magyar Ifjúsági Szövetség létrehozását sem támogatják, mert járásukban bármelyik alapszervezetüket felruházhathatnak a MISZ elnevezéssel, minthogy a szervezetek túlnyomó többsége magyar nemzetiségű. Hangsúlyozta, hogy senkit sem akadályoznak a hovatartozás megválasztásában, felmérést is készítetttek, amelyből viszont az derült ki, hogy a megkérdezettek 90 százaléka a MISZ-hez akar csatlakozni. Vizi Sándor azon is felháborodott, hogy „mi jögon szervezik Szőkék és Csikmákék a MISZT”. Nyilatkozott Zirignek Cserge Károly agrármérnök is, aki úgy vélekedett, hogy a CSISZ felsőbb szervei a járás keretei közé szorítják a fiatalok aktivitását. Külön alcímben korrekt véleményként jellemezte Zirig cikke Štefan Ferenceinek, a kommunista párt járási vezető titkárának a válaszát, aki ugyan a „MISZ, avagy CSISZ” kérdésében nem foglalt állást, de nyomatékosan megjegyezte: „az itt élő magyar nemzetiségi kisebbségnek is legyen jogi képviselői csoportja, amely az ő specifikus problémáival foglalkozik”. Kollár József sajnálatosnak nevezte a dunaszerdahelyi funkcionáriusoknak Zirig írásában feltároló magatartását. A CSKP akcióprogramjára hívta fel figyelmüket, amely szerinte „ilyen és hasonló szervezetek megalakítására egyenes felhívást tartalmaz”.⁶⁴

Plavy Dezső Kollár József nyílt levelére terjedelmes cikkben válaszolt.⁶⁵ A reagálásban egyaránt jelen voltak a sértődöttség, az ironia és a kérdéshez felelősen viszonyuló hangvétel elemei. Plavy hangsúlyozta, hogy már a hatvanas évek közepétől mind járási szinten, mint a CSISZ felsőbb szerveiben jegyzőkönyvekkel hitelesíthetően kiálltak a magyar fiatalok érdekei mellett az internacionalizmus szellemében. Alighanem jogos önérzetességgel mutatott rá, hogy vállalták a támadások elhárításának erkölcsi-politikai terheit egy olyan járásban, amely szinte egyedülálló

abban, amennyi szenny zúdult rájuk az elmúlt hónapokban. De szerinte az 1968 előtti torzulások egyformán sújtották az ország egész ifjúságát, s a CSISZ válságának okait nem a strukturális kérdésekben kereste, hanem abban, hogy milyen anyagi és káderfeltételeket képesek teremteni az ifjúság érdekeinek érvényesítéséhez, mennyire tudják befolyásolni a pártszerveknek, üzemeknek, nemzeti bizottságoknak, szövetkezeteknek az ifjúsággal szembeni magatartását. S ehhez kapcsolódva tette fel az elhanyagolhatónak aligha tekinthető kérdést: „vajon ha elismered a tömeg jelentőségét a társadalmi mozgásban, akkor hol van a nagyobb erő? Az egységes vagy a teljesen szétforgácsolt szervezetben?” A pártiskolai szöveg hatását tükröző kérdés viszont nem nélkülözte a racionalitást. Utalt arra, hogy a magyar fiatalok sajátos problémáit (főiskolai végzettség megszerzése, magyar tanítási nyelvű tanonciskolák kialakítása a jobb szakmákban, az érvényesülési lehetőségek korlátozottsága) a CSISZ felsőbb szerveiben is többször előhozták. Ám szkeptikusan állapította meg, hogy a MISZ ezekre a kérdésekre szintén legfeljebb felhívhatja a figyelmet.

Ugyancsak fejtorést okozhatott az a már nemzetiségpolitikai-társadalompszichológiai kihatású felvetés, hogy számos faluban él egypár szlovák, külön klub vagy szervezet alakításához elegendő tagbázissal nem rendelkező fiatal, mi legyen velük, a MISZ-hez vagy a falun kívüli szlovák rétegszervezetekhez csatlakozzanak? Kiváltképp kényes kérdést jelentett a szlovák iskolába járó, a magyar kultúrától elszakadó iskolások kérdése. A sajtóban nem maradt nyoma, hogy a MISZ megalakításán fáradozó berkekben folyt-e ezekről a kérdésekről érdemi vita. Persze az elfogadható megoldást nyilván meghozta volna az új ifjúsági föderáció működési mechanizmusának kikristályosodása.

A dunaszerdahelyi érvelést azonban áthatotta a MISZ szerepének tágabb, a magyar kisebbségi lét egészén belül mozgó elhivatottság-keresés lebecsülése. Nyilvánvaló, hogy a dunaszerdahelyi járási vezetőség ragaszkodott a CSISZ keretei között szerzett posztokhoz, ami persze pozícióféléttel is együtt járt, s ebbe belejátszott a MISZ egyes alapítói részéről mutatkozó tapintatlanság is. Így nem alaptalanul tiltakozott Plavy Dezső az ellen, hogy „bozontos bajszerű Sztálinnak” titulálják őket, ami Zirig cikkében valóban szerepelt. Összességében ugyanis érzéketlenségre vallott volna megtagadni a dunaszerdahelyi ifjúsági vezetőktől a magyar fiatalok érdekeit a maguk módján szolgálni igyekvő elkötelezettségét.

A MISZ szerepvállalásának kristályosodása és a kisebbségi lét dimenziói

A föderáció létrehozása és a nemzetiségi alkotmánytörvény jóváhagyása körüli bizonytalanság a magyar ifjúság figyelmét és aktivitását ismét közéleti síkra terelte: állásfoglalásokat fogalmaztak és küldtek a különböző állami szerveknek és közéleti méltóságoknak. A József Attila Ifjúsági klub az SZLKP KB első titkárának, Gustáv Husáknak megküldte az ifjúsági szövetség átalakításával kapcsolatos, a magyar fiatalok többségének magatartására hivatkozó álláspontját. Ugyancsak eljuttatta a nemzetiségekről szóló alkotmánytörvény megvitatása során felmerült észrevételeket.⁶⁶

Az önálló nemzetiségi szervezet létrehozására irányuló törekvés talán kellően nem is tudatosulva mindinkább szembe találta magát a többirányú funkció betöltésének pontosabb körülhatárolásával, az általánosságok szintjén hangoztatott érvek labilitásával. A fiatalok szórakozási és művelődési igényeinek anyanyelvi közegben történő ki-

elégítésével kapcsolatban – amint ezt a dunaszerdahelyi példa is mutatta – fel lehetett hozni azt az érvet, hogy ez tulajdonképpen biztosítható a korábbi bürokratikus korlátoknak az egységes szervezeten belüli lebontásával is. Az ifjúság sajátos érdekeinek feltárása komoly szociológiai vizsgálódásokat követelt. A legnagyobb homályt az önálló szervezetnek a kisebbségi-közösségi érdekszolgálathoz való kötődése, az abban elfoglalt helyének, a kapcsolódásoknak a megragadása jelentette. E téren mélyrehatóbb elképzelések nemigen születtek. Az *Új Ifjúság* hasábjain azonban érezhető volt, hogy a nemzetiségi lét tágabb keretei között mozgó késztetések felvillanása kapcsán a szlovák ifjúsági mozgalomban egyre erősebben jelentkeztek az önálló magyar ifjúsági szervezet megalakításával szembeni elutasító vélemények.

A szlovákiai magyar felsőoktatás problémáit a kisebbségi szellemi élet kiteljesedésének keretei közé betagozó javaslattal jelentkezett még a táborozás utáni napokban a prágai Károly Egyetem kémia szakos hallgatója, Lacza Tihamér.⁶⁷ Felvetésében a magyar középiskolai végzettségű fiatalok főiskolára jelentkezése a szlovákiai, illetve országos mutatóktól való számottevő lemaradásából indult ki. Ezt a tényt a nyitrai Pedagógiai Főiskola magyar tagozatán oktató Kardos István már a hatvanas évek első felében végzett felmérések alapján kimutatta. Az okok, illetve a megoldási lehetőségek keresése során joggal tapintott rá a dél-szlovákiai magyarság belső szociális struktúrájának aránytalanságából adódó motivációs tényezők gyengeségére és a hiányos szlováknyelvtudás szerepére. Lacza Tihamér viszont kiemelte – ami aligha tetszhetett a magyar pedagógustársadalomnak –, hogy a fő ok szerinte a magyar tanítási nyelvű középiskolák alacsony színvonalában rejlik, ami arra vezethető vissza, hogy „kevés a jól képzett tanárunk”. A kiutat ebből az önmagába visszatérő bűvös körből a magyar tanárképző egyetem létrehozásában látta. Lacza elképzelése szerint az alapfokú, illetve a felsőbb tagozatú pedagógusképzés önállóításához a középiskolai tanárképzés társulna, s ez a magyar intézmény a szlovákiai magyar tudományos központ szerepét is betöltené. Lényegében ez a modell – bár a nyitrai főiskolán, a mai egyetemen már a nyolcvanas évek közepétől középiskolai oktatásra képesítő diploma is szerzhető – csak a Selye János Egyetem létrejöttével valósult meg – vállalva némi tudományos kutatófeladatok el látását. Lacza elképzelése még az egyes tanszékeken megszerveződő tudományos tevékenység feltételeinek megteremtésére is kiterjedt. Ilyen szervezeti háttérre támaszkodó tudományos periodikum megjelenítése és ismeretterjesztő folyóirat kiadása is szerepelt javaslatában. Végül felvázolta a természet tudományi szakokat is, beleértve a kisebbségi szellemi élet szükségleteihez igazodó tanszékek struktúráját. A növénytan és állattani tanszékkel kapcsolatban felhívta a figyelmet a tanszékek és a termelőszövetkezetek közötti kutatás és gyakorlat kölcsönhatást gazdagító együttműködés lehetőségeire. Lacza írásának végén ugyan fantasztikusnak, irreálisnak tűnő fogadtatással számolt, de joggal hangsúlyozta gondolatmenetének a magyar kisebbség kulturális-szellemi gyarapodását szolgáló indítékait.

A kisebbségi kultúrában látszólag szűk kört érintő, de hosszabb távon komoly identitáserősítő kezdeményezéssel állt elő Batta György a *Fiatal művészek alkotó csoportja a MISZ-ben?* címmel megjelent írásában.⁶⁸ Szerinte a szlovákiai magyar szellemiség már eljutott arra a szintre, hogy felvetődhet a kérdés: miként állíthatná szolgálatába az irodalmon, az újságíráson, képzőművészen és folklóron kívül a filmet és a televíziót is. „Nemcsak nézői, hanem szerzői is szeretnénk lenni filmeknek, dokumentumoknak, s erre nem csak a megörökíthetetlenül hagyott különleges ün-

nepségek, események indítanak. (Fábryról alig készült filmdokumentum, a Tompa-ünnepség is úgy zajlott, hogy sem a tévé, sem a Híradó nem sugárzott róla beszámolót.) Vannak saját alkotói tapasztalataink és törvényszerűen kialakult igényeink is, hisz vannak témák, amelyeket csupán a film tud minden dimenzióban kifejezni” – írta Batta.⁶⁹ Ezután a film és a televízió vonzerejére hivatkozva igyekezett a vidéki fiatalságot is megszólítani, említést téve „esetleg egy kis korszerű miniszínház” közelebről nem ismertetett létrehozásáról.

Az írás kifejezetten az augusztusi beavatkozás utáni csüggedtségnek elejét venni akaró értelmiségi mozgósítás és perspektívakínálás szándékával készült, ami nem volt híján a nemzetiségi községi szolgálat iránti felfokozott nemzedéki elhivatottság hangsúlyozásának. „Ragadjuk meg az alkalmat, s lássunk neki ezekben a nehéz napokban is már, hogy tömörüljünk, hogy tudjunk egymásról, hogy összefogjuk azt a fiatal nemzedéket, amelyre rövidesen a csehszlovákiai magyarság problémáinak megoldása vár” – intézte Batta a fiataloknak szánt felszólítást.⁷⁰ S nyilván a biztató hangnem felerősítését szolgálta a kiegészítésként közölt néhány bonmotyszerűen tömör szellemes hozzászólás: „Az elképzelést jónak és okosnak tartom. Beszállok. (Dobos László író, a Csemadok elnöke). Na végre! (Kopócs Tibor, egy magányos grafikus. Tózsér Árpád költő, az *Irodalmi Szemle* szerkesztője focizni készült, amikor kezébe nyomtuk a kéziratot. Elolvasta, enyhén pesszimista arckifejezésén megjelent egy grammnyi derű, és a hallgatását támogatásnak éreztük.”⁷¹

Tózsérben minden bizonnyal kételkedést válthatott ki – s alighanem a realitásokból kiindulva – többek között a vállalkozás anyagi háttérének megteremtése és folyamatos biztosítása. Pedig rövidesen ő maga is érdekes, az értelmiségi szerepvállalás lehetőségeit feszegető írással jelentkezett.⁷² A nemzedéki ellentétek társadalmi kihatásának turgenyevi értelmezésére utaló írásában a nemzedéki „külön-szólás” intézményes fórumainak megteremtésére irányuló törekvések lehetőségeivel szinte hűvös racionalizmusával nézett szembe. Az augusztusi beavatkozás utáni helyzettel kurtán számot vetve szögezte le: „a meglévőkkel kell hát terveznünk, de alaposabban.” Tózsér az akkortájt akár revelációként is ható felismeréssel adott láttelepet a szlovákiai magyar közösségen belüli fiatal korosztály, illetve a nemzedékek közötti viszony történelmi-szociológiai jellemzőiről. „A szlovákiai magyar társadalom sajátos fejlődése folytán ugyanis szinte minden létezési formánk, minden intézményünk egykorú, valamennyi az 50-től 55-ig terjedő időszakban alakult. Az 57-ben, 58-ban és később induló, s a már készen álló létezési formákba belekényszerülő fiatalok tehát akkor is a »fiú« szerepére ítéltettek, ha korban csak néhány év választotta el őket az apáktól.”⁷³ Tózsér az életkori összeolvadásban a „betöltött pozíciók és szóláslehetőségek” alapján vonta meg a nemzedéki határvonalat, s határozta meg a saját fórum nélküli nemzedék meglétét. Irodalmi berkekből kiindulva mutatott rá az *Új Symposion* körüli jugoszláviai és a Forrás-sorozathoz kötődő erdélyi nemzedéki csoportosulás szerepére. A szlovákiai magyar közeget pásztázva viszont csupán kísérleteket említhetett fel: legkorábbiként az Ifjú Sziveket, majd A József Attila Ifjúsági Klub „arctalanként” aposztrofált *Hang* című lapját.⁷⁴ Az *Új Ifjúság*-ról szólva megállapította, hogy „eddig azt is inkább a bizonytalanság, a mindent, tehát a semmit csinálás jellemezte”. Ezekből az arckereső nekibuzdulásokból az Ifjú Szivek útjának alakulását vette közelebről szemügyre. Hangsúlyozta, hogy az együttes nem a Népes⁷⁵ újrászervezéséből nőtt ki, hanem az 1955-ben Sarló néven „szervezkedni akaró” főiskolások mozgalmában gyökerezett. Tózsér meghökkentő-

en elgondolkodtató tényként, keserűen állapította meg, hogy a Ifjú Szívek mennyire idegen testté vált a szlovákiai magyar közéletben, „mennyire nem tudott (vagy nem akart!) együttalakitója lenni a szlovákiai magyar szellemiségnek”.⁷⁶ S ezután szinte önkéntelenül szólalt meg a nosztalgiát is tükröző emlékezet, felidézve a kezdeti ne-kibuzdulásokat és elhivatottság-érzést. „Az Ifjú Szívek első turnéi valóban az egyko-ri sarlósok »falujárására«, kiszállásaira emlékeztettek. Emlékszünk vidéki kalandozásokra, jóízű gyűjtőutakra, amikor gyalog jártunk faluról falura, hátunkon a Csema-dok KB ménkű nagy magnetofonjával, s emlékszünk viharos gyűlésekre és meghitt beszélgetésekre, ahol tervek születtek. Tervek, amelyekből sajnos semmi sem lett. Az Ifjú Szívek (miközben az ultra népitől az ultra kozmopolita, de mindig ugyanarról a szellemi provincializmusról árulkodó balettig táncolt) elhagyta a »népművészet« jelzőt, helyette azonban nem vett fel semmilyen új arculatot, s a mai napig egy alak-talan, ömlesztett állapotban van.”⁷⁷

Tózsér kritikus, elevenbe vágó retrospektív helyzetelemzés alapján arra a felis-merésre jutott, hogy új, vagy a Csema-dokhoz, vagy a Magyar Ifjúsági Szövetséghez csatolt együttes létrehozására van szükség az 56-tól felnőtt fiatal nemzedék törek-véseihez. „Csak magyar szerv ellenőrzése biztosíthatja benne a szlovákiai magyar szellem kontinuitását” – szögezte le szinte axiómaszerűen.⁷⁸ Hangsúlyozta, hogy a változó idő és az összetettebbé váló feladatok megkövetelik a népművészeti együttes gyakorlatának meghaladását. Felvázolta az elképzelt együttes belső tago-lását, amely magában foglalta volna egy kamarajellegű, kísérleti prózai színpad ki-alakítását is. Ez – ahogy írta – „ellenpólusa lehetne az egyetlen s dramaturgiájában meglehetősen konzervatív színházunknak”.⁷⁹

Ezen a ponton Tózsér írása a nemzedéki kereket feszegetve már a nemzetiségi kultúra közösségi értékeremtésének irányába mutatott. Úgy vélte, hogy az átszer-vezett, belsőleg tagolt együttes „viszonylagos komplexségénél fogva valóban fóru-ma lehetne annak a nemzedéknek, amely nincstelenségénél fogva szintén komplex igényű”.⁸⁰ Ez az igény már eleve a nemzetiségi közösségi lét intézményes kiteljes-e-déséhez kapcsolódott, szinte azon belül a kulturális szférában meglévő úrok betöl-tésének vonzerejét jelezte. Erre utalt az átszervezett együttes szervezeti hovatarto-zásának rugalmas értelmezése. „Az átszervezést – úgy tűnik – az együttes magyar szervhez (Csema-dok, MISZ?) csatolásával kéne kezdeni.”⁸¹

Tózsér írása 1968 októberében jelent meg, s jelezte azt a hangulatot, melyben megfogant a szlovákiai magyar értelmiség országos tanácskozása megrendezésé-nek gondolata. Erre csak jóval később, november 23–24-én Ótátrafüreden került sor, ahol a résztvevők a kisebbségi kultúra és tudomány kérdéseit, problémáit, perspektíváit vitatták meg. A fő előadásokat Turczel Lajos, Kardos István és Szabó Rezső tartotta, s felolvasták Fábry Zoltánnak a szlovákiai magyar szellemi magatar-tás folytonosságának megőrzésére felszólító *Rang és hűség* című megrendítő üze-netét. A tanácskozáson megfogalmazódott a szlovákiai magyar értelmiség szakmai potenciálja összefogását, intézmények és szakcsoportok létrehozását előirányzó tervezete.⁸² A sajtóközleményekben nincs nyoma annak, hogy a vitában felszólalt-e valaki az alakulófélben levő MISZ képviselőjében. Varga Sándor és Tózsér Árpád a szlovákiai magyar értelmiség egészének platformjára helyezkedve nyilatkozott az *Új Ifjúságnak*.⁸³ Ez a tény önmagában arról tanúskodik, hogy a fiatal magyar értelmi-ség nem tudott előállni olyan koherens, ha nem is programmal, de legalább vázla-tos koncepcióval, amely a szlovákiai magyar szellemi felpozíció hatókörének fo-

kozott érzékelését jelezte volna. Ennek nyilván objektív okai voltak, hiszen az egyetem falai közül kikerülő fiatal magyar értelmiség még csupán fontolgatta a tudományos pályára lépés lehetőségét. A társadalomtudományok területén pedig mind ez csak egy rendkívül szűk körre korlátozódott. Szerepet játszott azonban a MISZ társadalmi mozgalomként történő szerveződését és a szakmai értelmiségi szolgálat felvállalását összekapcsoló késztetések erőtlensége is. Ez a magatartás, ahogy ezt már más, politikai vonatkozásban említettük, leginkább a Sarló örökségének értelmezésében érhető tetten. A Sarlóval kapcsolatos megnyilvánulásokat a negyven évvel korábbi mozgalom szellemi szférában mozgó beállítottságának és a MISZ széles körű tagságra támaszkodó társadalmi-mozgalmi irányvételének szembeállításával jellemezte, holott a Sarlónak a szellemi értékeremtést mozgalmi dinamizmussal párosítani kívánó igyekezetét jórészt az ideológiai tévút, a kommunista mozgalomba való beolvadás hiúsította meg. S ez Turczel Lajos tatrai előadásában immár könyve kereteiből kiemelkedő hangsúlyt kapott. Duray Miklós az 1968-as év végén a fiatal magyar értelmiség addig megtett útját szakaszokra bontva a Sarlóhoz való viszonyt kapcsolatban joggal állapította meg, hogy a múltban „az egyik bíráló a hajbókolást kívánta tőlünk, a másik az eszmék gyártását, társadalom-filozófiai nézetek sorozatát. Az első köztársaságbeli Sarlót hozták fel példaképpül. Igaz, elismerjük a Sarlót, de hibáiból is okoltunk” – szögezte le Duray Miklós.⁸⁴ Ha ez a mozgalom szuverenitásának a feladásához vezető út súlyos hibaként történő kezelésére vonatkozott, akkor ez a kinyilatkoztatás nyilván a Turczel Lajos előadásából kicsengő üzenet érzékeléseként is felfogható. De az okulás palettája kissé tarkább. A MISZ létrehozására irányuló mozgalom belső ereje kétségkívül rászolgált az elismerésre. De alighanem kissé leegyszerűsítő (ha mégoly valóságos tendenciák csíráira tapintott is rá) az a megítélés, hogy „ezzel lényegében túlnőttük az első köztársaság Sarló-mozgalmát, mert már nemcsak az intellektus szellemi erejére támaszkodhatunk, hanem önmagunkra is, mint tömegre, társadalmi erőre”.⁸⁵ Bár a Sarló is megpróbált ilyen dimenziókban gondolkodni, hatása mégiscsak a szellemi szféra síkján jelentkezett. Ezt a hiányzó államilag támogatott tudományos és kulturális tevékenységet a szakcsoportokon belüli szellemi önépítkezéssel, önműveléssel pótolni igyekvő törekvések jelezték. A Sarló főként a szociográfia és a szociológiával határos vizsgálódások területén ma is minősíthető kiemelkedő eredményeket ért el. A tömegbefolyásolással kapcsolatos elvárásaik azonban már eleve fellegjárásnak bizonyultak. Azonkívül a lecsatlakozás nyomán egyszerre jelentkezett a vélt, úgymond tömegtámogatás elerőtlenedése és a szellemi értékeremtés erőforrásainak elapadása. Ilyen megközelítésben 1968-ban a MISZ szorgalmazásának társadalmi kihatása és hatóereje is, minden biztató jel ellenére – még ha a klubok láncolata végig is húzódott a magyarlakta területen – a valóságban szintén mérhetőnek mutatkozott. A mozgalmi jelleg spontán lelkesedést tükröző magatartásban volt tetten érhető, a szellemi készenlét pedig korántsem nyilvánult meg azzal az intenzitással, amit a többségi közösség elutasításával szembeni közéleti érvelés megkívánt.

A MISZ kikiáltása

Időközben egyre inkább erősödni kezdtek az önálló magyar ifjúsági szervezet létrehozását ellenző hangok. Szeptember 18-án a pozsonyi YMCA-ban a szlovákiai ifjú-

sági mozgalom történetében először közös ülést tartottak a szlovákiai ifjúsági szervezetek, amelyen Róbert Harenčár az adott politikai helyzetet Gustáv Husák előző napi kijelentése alapján ismertetve kijelentette: „teljes mértékben alá kell vetni magunkat a moszkvai egyezménynek, és nyíltan fel kell számolnunk a január után elkövetett hibáinkat.”⁸⁶ Ezután Vladimír Borodovčák, a CSISZ SZKB szlovákiai elnöke előterjesztette a szlovákiai központi bizottságnak az új szövetség szervezeti felépítésére vonatkozó javaslatát. A fejlemények azonban bonyolultabbá váltak. A Magyar Ifjúság Központi Tanácsa október 12–13-ára tervezte a MISZ kikiáltásával egybekötött első országos konferenciáját, amely azonban felsőbb utasításra elmaradt. A MIKT végrehajtó bizottsága ezért október 16-ára értekezletre hívta össze tagjait. A résztvevők tiltakoztak a magyar fiatalok második országos konferenciájának összehívását ellehetetlenítő adminisztratív beavatkozás ellen. Az állásfoglalás az ifjúság különböző és sajátos érdekeit kifejező föderatív szervezetben megvalósuló összefogásban jelölte meg a Svoboda, Dubček, Černík, Smrkovský által képviselt politika hathatós szolgálatát. „Az ifjúság széles rétegeinek törekvése és tevékenysége a CSISZ apparátusával és tisztségviselőinek erős ellenállásával találta magát szembe. Akik a múltban hozzászórtak a »mindentudó« szerepét játszani, most is ezt téve hamisan, hogy ők az ifjúság nevében beszélnek, és erre csakis ők hivatottak.”⁸⁷

A Csehszlovák Ifjúsági Szövetség Szlovákiai Központi Bizottsága november 21–22-én megtartott plenáris ülése a szövetség jövőbeni szervezeti felépítését vázoló dokumentumban a magyar fiatalok helyét csak jogalanyiség nélküli minimális jogkörrel rendelkező tanács formájában rögzítette.⁸⁸ Ezután került sor a magyar fiatalok II. konferenciájának összehívására, amely 133 magyar ifjúsági klub 12 320 fiatalját képviselő 120 küldött részvételével a MISZ alakuló kongresszusává nyilvánította magát.⁸⁹

Az ott elfogadott dokumentumok a CSISZ SZKB kongresszusának határozatai elleni tiltakozás jegyében és hangvételével fogalmazódtak. „A magyar fiatalok konferenciája tiltakozás”, mondta ki egyértelműen a kikiáltásról szóló közlemény. Majd azt is leszögezte, hogy „a csehszlovákiai magyar fiatalok sorsát, szervezeti acélét csakis a csehszlovákiai magyar fiatalok határozhatják meg – természetesen a Csehszlovák Kommunista Párt ideológiájának szellemében”.⁹⁰ Ugyanakkor ez a kinyilatkoztatás egyet jelentett a januári politika melletti kiállással. A megalakulás ismertetése tájékoztatott arról is, hogy a küldöttek 35 tagú Központi Tanácsot, héttagú elnökséget választottak, elnökké Varga Sándort, alelnökké pedig Duka Zólyomi Árpádot választották. Jövőhagyták és véglegesítették a MISZ programját és alapszabályát.

Magában a határozatban kifejezésre juttatott tiltakozás a CSISZ SZKB novemberi plénumának állásfoglalása ellen irányult, hangsúlyozva, hogy az önálló magyar ifjúsági szervezet megalakításának elutasítása nem egyeztethető össze a CSKP KB és az SZLKP KB határozatainak szellemével.⁹¹ Persze ez az érv gyenge lábakon állt abban a helyzetben, amikor a kétfrontos harc irányvételének elfogadása tulajdonképpen megnyitotta az utat a dogmatikus erők megerősödése számára. Az az eltökéltség, hogy a MISZ együtt kíván működni a szlovák ifjúság haladó szervezeteivel, tagja akar lenni Szlovákia Ifjúsági Föderációjának, valójában alapállásként jelen volt valamennyi, a MISZ megalakítását szorgalmazó dokumentumban. De ekkor már tényleges súlyát mindinkább leszállították a hivatalos politika felhangjai. A küldöttek azonban ennek ellenére éles hangot ütöttek meg: „mindig is harcolni fogunk azért, hogy a magyar fiatalok problémáiról senki se dönthessen a magyar fiatalok demokratikusan megválasztott képviselői nélkül, a MISZ nélkül.”⁹²

Külön pontként szerepelt az alakuló kongresszus kommunista küldötteinek Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságához intézett levele. Ennek tartalma és hangvétele is nyíltságot, határozottságot tükrözött, s bár a párt oltalmát kereste, nem mutatott valamiféle meghátrálási hajlandóságot, késztetéseket, magára a párt-ra hivatkozva intézett támadást a CSISZ SZKB-nak az 1968. márciusi plénumán elfogadott határozathoz képest gyökeresen megváltoztatott álláspontja ellen. A párt segítségét kérő szavakkal fejeződött be a levél: „Félő, hogy visszautasítás esetén a magyar fiatalok többsége passzivitásba vonul, közönybe merül, kiábrándul.”⁹³ Ez az aggály legalább annyira kifejezte a magyar fiatalok racionális, de érzelmeiktől sem mentes felismerését, mint amennyire a progresszív erők felelősségére is apellált.

Remények táplálása

Az 1969-es év kongresszusok szövevényét hozta az ifjúsági mozgalomba. A CSISZ utolsó szlovákiai kongresszusa kimondta a szervezet feloszlását, és megalakult a hat szervezetet tömörítő Szlovákiai Ifjúsági és Gyermekszövetségek Társulása (SZGYISZT). Ennek szerkezeti felépítésében azonban csak a szociális érdekeket vették figyelembe. A magyar ifjúság nem kapott önálló szervezeti státust, bekerült azonban az új szervezetbe a Magyar Ifjúság Központi Tanácsa mint tanácsadó testület.⁹⁴

A kongresszus lefolyásának részleteit még Varga Sándor írásának megjelenése előtt dy (tehát Duray Miklós által használt) szignóval közzétett tájékoztatás, illetve állásfoglalás világította meg. Ebben a szerző ismertette azt a helyzetet, amikor úgy tűnt, hogy magyar küldöttek elhagyják az üléstermet, minthogy csak felszólalási jogot kaptak, s a szavazásban nem vehettek részt. Ekkor egy jegyzőkönyvileg rögzített állásfoglalást nyújtottak be, tiltakozva az ellen, hogy az alapszabályzat nem biztosítja a magyar fiatalok számára az egyenjogú részvételt a szlovákiai ifjúsági mozgalomban. A döntést a föderális Központi Tanácstól várták.⁹⁵

A magyar ifjúság önálló szervezetének bevonását az új föderációba azonban a SZGYISZ országos prágai kongresszusa is elvetette, Duray Miklós szerint a szlovákiai küldöttek elutasító magatartása folytán.⁹⁶

Ez idő tájt a MISZ Központi Tanácsa elnökségének tagjai, Duka Zólyomi Árpád ügyvezető elnök, György István, Mácza Mihály és Duray Miklós a Szlovák Szocialista Köztársaság általános belügyi igazgatóságának meghívására tárgyaltak a MISZ jogi legalitásáról. Negatív álláspontra helyezkedett a Szlovák Nemzeti Front, a CSISZ Szlovákiai Központi Bizottsága és a Művelődésügyi Megbízotti Hivatal. Támogató állásfoglalás csak a Csemadokból érkezett. A MIKT képviselői úgy döntöttek, hogy tovább tárgyalnak a Szlovák Nemzeti Front Központi Bizottságával.⁹⁷

A Magyar Ifjúság Központi Tanácsának igyekezete ezek után az V. nyári táborozás előkészítésére összpontosult. Ezzel kapcsolatban az *Új Ifjúság* munkatársa, Németh István cikksorozatát indított, melyben áttekintette a korábbi táborozások lefolyását. Rámutatott arra, hogy a táborozás gondolata a kezdetekben azzal az elképzeléssel párosult, hogy „a találkozó párhuzamosan fog egymás mellett haladni az önképzés, az önrealizálás a szórakozással, aktív pihenéssel”.⁹⁸ Utalt a találkozók programjába bekerült beszélgetésre Fábry Zoltánnal, Németh Lászlóval, a városnézésekre, a történelmi nevezetességek megtekintésére, a szociológiáról, az ifjúsági mozgalmakról, a pedagógusok küldetéséről folytatott eszmecserékre, a helyi értel-

miséggel való ismerkedésekre, a vendéglátó falu lakossága számára adott műsorokra. Ezt követően felvillantotta, hogy fokozatosan az átgondolatlan, kapkodó szervezés folytán miként kanyarodtak el a táborozások az eredeti koncepciótól, hogyan állt elő az a helyzet, hogy vajmi kevés valósult meg az az egyébként tartalmas, időszzerű kérdések megvitatásának szándékával készült programokból, s a résztvevők még „szórakozni, sportolni, fürödni sem fürödtek eleget”.⁹⁹ Németh István látványos fordulatot várt a kéméni találkozótól. Nagy reményeket fűzött az ifjúsági mozgalomról, a csehszlovákiai magyar fiatalok társadalmi mozgásának kérdéséről és a csehszlovákiai magyar ifjúság feladatairól meghirdetett vitához, amelyre csak az elutazás előtti utolsó napon került sor. Duray Miklós előadásának rövidített változata a táborozást követően jelent meg az *Új Ifjúság*ban.¹⁰⁰ Eszerint az előadás gondolatmenetében központi szerepet kapott annak a kérdésnek a boncolgatása, hogy a történelmi-társadalmi körülmények miként nyomták rá bélyegüket a fiatalság radikalizmusának és „önformálódási” lehetőségeinek korlátok közé szorítására, ami végül is megteremti a talajt a társadalmi életből való kirekesztésre. Ebből kiindulva mutatott rá, hogy a második világháború után a szlovákiai magyar fiatalság számára szó sem lehetett önálló arculat kialakításáról. Ugyanakkor kedvezőbb múltbeli „kegyelmi állapotokba” kapaszkodva ismét eljutott Sarlóból meríthető ösztönzések feszegetéséhez. „A Sarló elsősorban azért rokonszenves, mert megfogalmazta azt a társadalmi-erkölcsi követelményt, melyre Közép-Európának olyan szüksége van, mint az éhezőnek egy falat kenyérre! Ez pedig nem más, mint Közép-Európa népeinek összefogása.”¹⁰¹ Az irodalmi hídszerep már megfogalmazódott a Sarló keszegfalui táborozásán elfogadott felhívásban. Duray érezhetően túl akart volna lépni a közép-európai együttműködésnek ezeken a keretein. De az idő tájt legfeljebb a szocialista integráció ugyancsak homályos frázisaiban találhatott volna fogódzókat. A sarlósok Kelet-Európa-koncepciója viszont olyan szoros államközi kapcsolatok kialakítására irányult, amely biztosítja a kisebbségek számára, hogy megőrizhessék az anyanyelvről való szellemi együvé tartozást. Ez a kelet-európai föderáció koncepciójában öltött testet, amely eleve utópisztikus elképzelést jelentett. De olyan viszonyok megteremtése, amely lehetővé teszi a határokon átnyúló összetartozás ápolását az anyanyelvről, nem nélkülözte a jövőbe mutató kilátásokat. Persze ez az adott időszakban nem jelenthetett közvetlenül megvalósítható célkitűzéseket, de a kisebbségi létnek perspektívát kínáló, egyfajta stratégiához igazodó erkölcsi gondolkodásmóddhoz és magatartáshoz nyújtott támpontokat, s ebben rejlett sajtószereplésének. Ma már az Európai Unió viszonyai között kedvező feltételek alakulnak ki a kisebbségekért vállalt kölcsönös felelősség érvényesüléséhez, a határok átjárhatóságához, s ezzel kapcsolatban talán nem lenne érdektelen a Sarlóhoz ebben a szellemben visszanyúló gyökerek keresése.

Duray e jócskán elrugaszzkodott társadalmi, közép-európai ívpályával is a hagyományok kisugárzó erejét igyekezett valahogy tetten érni, miközben a közvetlen korabeli jelenbe beépíthető folytonosságot a sajátos arcél kialakításának fontosságában jelölte meg. Ismét visszatért a Sarló és a MISZ egymáshoz méréséhez: „most úgy látszik, hogy az első köztársaságbeli hagyományok eléggé serkentőleg hatottak ahhoz, hogy egy lappangó gondolat, pontosan meg nem fogalmazott óhaj lassan gyökeret eresszen, s évek során fokozatosan valósággá váljék, létrejöjjön a csehszlovákiai magyar fiatalság klubmozgalma, második világháború utáni ifjúságunk legjelentősebb megmozdulása. Tömeghatásával lényegesen túlnőtte a Sarlót, jelen-

tősege társadalmi, kulturális szempontból nagyobb.”¹⁰² Persze Duray megállapítása csak az eltérő társadalmi, történelmi feltételeket figyelembe véve állhatja meg – vitathatóan – a helyét. Mindenesre az összehasonlításban elsikkadt egyfajta paradoxnak is tekinthető, visszájára forduló párhuzamosság érzékelése. Míg a Sarló szellemi potenciáljához hiányzott a kellő tömegbázis, az alulról szerveződött MISZ nem jutott el a szellemi feltöltődésnek az állapotába. S itt a táborozás légkörében ennek a helyzetnek a meglétére utaló olyan mozzanatoknak a jelei jutottak kifejezésre, amelyeket a táborozás résztvevői nem is érzékeltek. Igaz, ma is csak utólagos logikai kapcsok keresése alapján mutathatók ki.

Németh István kitért a főiskolások előző napi tanácskozására, melyen hol teljes, hol csak családi nevet tartalmazó adatközlése szerint részt vett „Bubenko, Bába, Fodor, Nyúl Katalin, Kalácska, Korpás, Egyházi, Keszeg, Grendel Lajos, Nagy László, Számák Mihály, Bene Zsolt, Kollár Péter, Lacza Tihamér”.¹⁰³ A szerző úgy jellemezte a beszélgetést, hogy a gondolatok kavargásában számos hasznos javaslat, vélemény hangzott el. Többek között a pozsonyiak felvetették a klubmozgalom átszervezésének a kérdését. „A pozsonyiak úgy érzik, hogy a klubozás eddigi formája elavult, és át kellene térni az önművelő formára. Vagyis ne csak vendégeket fogadjanak a klubokban, hanem saját maguk is alkalomadtán vagy rendszeresen tartsanak beszámolókat, előadásokat... A javaslat, hogy a klub keretein belül működő köröket »klubosítsák«, és társadalmi összejövetelekké kell alakítani” – a cikk szerint eléggé járhatónak tűnt. A résztvevők aligha tudatosították, hogy ez irányú elképzeléseikkel tulajdonképpen közel kerültek a Sarló által képviselt, de ki nem teljesedett mozgalmi modellhez.

Sajnos, Németh István cikkében valahogy nem maradt hely sem a Duray fejtegetéseit követő vita lefolyásának, sem pedig Michal Horváth irodalomtörténész előadásának, a szlovák–magyar irodalmi kapcsolatokról szóló, érdeklődéssel, kérdésfeltevésekkel fogadott fejtegetéseinek ismertetésére. Németh István a táborozást értékelve Dobos Lászlóra hivatkozott, aki az átgondoltság, tervszerűség és következetesség fontosságát hangsúlyozta. „Azt hiszem, ez az, ami hiányzott az V. Nyári Ifjúsági Táborból” – vélekedett Németh István. Végül is kifejezte azt a reményét, hogy „talán úgy vonul be ez a találkozó kis »történelmünkbe«, hogy ez volt az első »hivatalos«, »hivatalosan elismert« táborozásunk.”¹⁰⁴

Ezek után Németh István még több ízben is visszatért, főként a táborozás szervezésében mutatkozott bírálnivalókra. Rosszallóan állapította meg, hogy az utolsó nap zűrzavarában csak alig tíz-húsz klub képviselője vett részt azon a beszélgetésen, ahol a kassai ipariskola átépítéséhez kértek segítséget kőművesek toborzásához. Szintügy felröptette a kezdettől fogva megnyilvánuló „ráérősséget”. A szervezést illetően viszont figyelme a tábori faliújság feltöltésétől kezdve a sátrak felállításáig és az asztalok elhelyezéséig szinte minden részletre kiterjedt.¹⁰⁵ Németh István bírálataiban érezhetően a táborozások egyik alapító tagjának egyfajta önértékességgel párosuló felelősségérzete szólalt meg.

Aligha lehetett kétséges, hogy a cikksorozat a maga elmarasztaló ítékezésével legalábbis fenntartásokat, ha nem egyenesen neheztelő, sőt talán elítélő reakciókat vált ki a mozgalom és a táborozás vezetői és résztvevői körében. S ezek nyilván már a nyári vakációról a főiskolai kollégiumokba fokozatosan visszatérő diákok találkozásain csapódtak le. A MIKT elnöksége viszont már augusztus 20-án foglalkozott a nyári táborozás értékelésével. Az erről szóló közlemény Az *Új Ifjúságnak* ugyanabban a számában jelent meg, amelybe Varga Sándor – aki ekkor már nem

töltötte be az elnöki tiszteket – írt cikket a táborozás visszhangjáról, a tágabb ifjúság-szociológiai és nemzetiségi léthelyzet korlátainak összefüggéseire is kitérve.¹⁰⁶ Az *Új Ifjúság* az íráshoz rövid, a lapot és a maga munkatársát mentetegetni igyekvő hangnemben fogalmazott kiegészítést fűzött: „Varga Sándor cikkének nagyon örültünk, mert a táborozás kapcsán nagy vonalakban említést tesz annak pozitívumairól is, amit mi a cikkeinkben említeni feleslegesnek tartottunk. Annál is inkább, mert a hagyományainkra visszatekintve az *Új Ifjúság* sohasem volt híve a dekázásnak, a centizésnek, világosabban annak, hogy az öt deka jó, és az rossz elvét” alkalmazza.¹⁰⁷

A szerkesztőség megjegyzésében volt jó adag malícia. Varga Sándor a kiegyensúlyozott átfogó összképet kérte számon, s a táborozást, annak általa pozitívnak tekintett mozzanatait szembesíteni igyekezett (ahogy Németh István is tette) a megelőző évi nyári találkozóval. Sőt megpróbálta beilleszteni azokat a klubmozgalomnak és a táborozásoknak a hatvanas évek közepéig visszanyúló fejlődésvonalába. Mindezt az a törekvés hatotta át, hogy kimutassa az előbbre lépést tükröző eredményeket. „Nem arról ábrándozott az eddigi NYIT-ek után a maroknyi magyar fiatal, hogy milyen jó lenne, ha a magyar fiatalok tömegesen vennének részt a NYIT-en, ha felfigyelnének ránk szlovák körökben, ha pénzt kapnánk a táborozásra stb.”¹⁰⁸ Varga Sándor az örömteli optimizmus hangján úgy vélekedett, hogy az ábrándok megvalósultak. Az írás látószöge a táborozások társadalmi jelentőségének érzékeltetésére irányult. Alátámasztásul hangsúlyozta a kéméndi táborozásnak, a táborozás közéleti súlyának növekedését: a táborba ellátogatott a SZGYISZT elnöke, az SZLKP KB elnökségének tagja, Róbert Harenčár, aki üdvözlőbeszédet is mondott. S vele együtt megjelentek a szlovák ifjúsági szervezetek elnökei, jelen volt a Szlovák Nemzeti Tanács alelnöke, a szlovák kormány minisztere, más közéleti személyiségekkel egyetemben. Kiemelte, hogy a részvétel tömeges volt, több mint 400 személyt vonzott a táborba, a Csehszlovák Televízió riportban, a Csehszlovák Sajtóiroda és a szlovák lapok hírekben tájékoztattak az eseményről, s még a magyarországi lapokban is tudósították róla olvasóikat, a jugoszláviai *Dolgozó* című szakszervezeti lap pedig terjedelmes írást jelentetett meg a kéméndi táborozásról. „Viszont egy évvel korábban a szlovák sajtó és a közvélemény nem vett tudomást a magyar fiatalok nyári találkozásjáról, s ilyen magatartást tanúsítottak az ifjúsági vezetők is. Csupán a *Smena* napilap méltatta a táborozást egy gunyoros fricska erejéig” – jegyezte meg Varga Sándor.¹⁰⁹ S ehhez hozzátette: Keszegfaluba ellátogatott Dobos László személyében a Csemadok KB új elnöke, s eljöttek a táborba a sarlóások. Továbbá elismerően nyugtázta, hogy a jugoszláviai *Új Szimposion* is írt a keszegfalui élményekről, nyilván támogatva a magyar kisebbségek szellemi életének összefogását célzó lapalapítási elképzelést. „Ez volt minden” – summázta a megelőző évi táborozás hozadékát Varga Sándor. S ebből szintén kiérződik a keszegfalui táborozással szembeni egyfajta erőltetett lekicsinylés.

Varga Sándor végül is a kéméndi találkozó alapján a nyári táborozásokat a nemzetiségi kereteken túlmutató, látszólag az igényeket leszállító, de a nemzetiségi öntudatot erősítő értéktartományba helyezte. „Bárhogy nézzük is, mégiscsak szinte közép-európai szinten (legalábbis magyar etnikai területen) tudomást vesznek a csehszlovákiai magyar fiatalokról. Tudják rólunk, hogy évente táborozunk, hogy kulturált körülmények között nyaralunk, vitatkozunk. Tudják, hogy van számos magyar fiatal Csehszlovákiában, tudják, hogy vannak klubjaink, vannak tehetséges költőink, képzőművészeink, újságíróink stb. Egyszóval tudják, hogy létünk nemcsak fi-

zikai, hanem szellemi életünk is van” – hangsúlyozta Varga Sándor.¹¹⁰ Persze a szellemi elit számára Magyarországon és másutt sem mentek e tények felfedezészámba. De a kisebbségi közösségek, s azon belül a fiatalok iránti érdeklődés ugyancsak szűk körben jelentkezett.

A cikk nem vonta kétségbe Németh István jóindulatát, de az általa nyújtott képet torznak, egyoldalúnak nevezte, amely nélkülözi az objektivitást. A szerző elismerte a fogyatékoságok feltárásának jogosultságát, de szerinte Németh István számára „egy elképzelt ideális tábor ideális táborozókkal volt a mércéje”. A kéméndi táborozást Varga Sándor egyfajta leckeként is aposztrofálta, mely az objektív adottságok figyelembevételének, a józan, illúziómentes valóság szemléletnek a szükségességére figyelmeztet. Ezzel a konklúzióval az írás a jövőbe mutatott, talán már megsejtve, hogy a tapasztalatok és tanulságok levonására a helyzet megváltozásának körülményei között nagy szükség lesz. S talán a vitázók nem is tudatosították, hogy valójában az értékelés egymással szemben álló hangsúlyai és érvei ellenére mindkettőjük szándéka egybevágott. Arra törekedtek, hogy a jövő fejleményeire, a visszarendeződés körülményei közötti lehetséges értékmegővásra készítsék fel a mozgalom híveit.

A Magyar Ifjúsági Szövetség Központi Tanácsának elnöksége szeptember 10-én levelet intézett az ifjúsági szervezetekhez, melyben felhívta azokat, hogy a magyar fiatalok számára a legmegfelelőbb út, ha a klubok az egyes ifjúsági szervezetek tagjaivá válnak.¹¹¹

A remények szertefoszlása

Az *Új Ifjúság* már október elején olyan részleteket közölt Rudolf Belannak, a ZGYISZ titkárának az ifjúsági szervezet ülésén elhangzott beszédéből, amelyekben előrevetítették árnyékukat a visszarendeződési tendenciák.¹¹² Igaz, a beszédet felvezető szerkesztőségi szövegben még szerepelt az a megállapítás, hogy a CSISZ megszűnését helyesnek és jó megoldásnak tartják, de hangsúlyt kapott, hogy továbbra is büszkének kell lenni a CSISZ húszéves munkájára. Ugyanakkor az is nyomatékosan hangzott el, hogy a CSISZ hagyományaiból és kereteiből sarjadt ZGYISZT közvetlen és egyedüli utódnak tekintik.

Egyébként Belan beszédében is sűrűn szerepelt a „konzolidációs és integrációs folyamat elmélyítésének” szorgalmazása, az ifjúsági mozgalom egységének megteremtése, a CSKP vezető szerepének érvényesítése.

Ezt követően elindult a ZGYISZT átalakítása az egységes, immár lenini alapokon álló Szlovákiai Ifjúsági Szervezetté, amely 1970-ben jött létre. Ennek folyamán még kísérletek történtek a magyar fiatalok sajátos igényeinek hangoztatására, ezek azonban elvesztek az új egységes szervezet ideológiáját megalapozó fráziszuhatagban.

A Magyar Ifjúsági Szövetség létrehozására irányuló törekvésekből átmentett és megőrződött tapasztalatok, valamint szervezeti-eszmei értékek hatása a klubmozgalomban és a Szocialista Ifjúsági Szervezet gyakorlatában már külön vizsgálódást igényel. Összegzésül megállapítható, hogy a Magyar Ifjúsági Szövetség létrehozásáért kifejtett igyekezet jelentősége nem határolható be a kísérlet megghiúsulásával. A történeti látásmódhoz ugyanis hozzátartozik az események, folyamatok látens továbbélésének szem előtt tartása. Fokozatos történelemmé válásukban a folyamatok kö-

rülhatároltsága viszonylagos. Az igazi mérce az, ha tágabb, akár egész periódusokat, időszakokat átfogó időszelvényben mutatkozik meg múltbeli eseményeknek a jelent befolyásoló, alakító szerepe.

Jegyzetek

1. Varga Sándor: Az önálló magyar ifjúsági szervezet megszületése 1968-ban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, XI. évf. (2009) 3. sz. 11–30. p.; Popély Árpád: *1968 és a csehszlovákiai magyarság*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.
2. Varga Sándor: A csehszlovákiai magyar ifjúsági klubmozgalom az 1960-as években. *Regió*, I. évf. (1990) 2. sz. 161–166. p.
3. Csikmák Imre vitaindító beszámolója a magyar fiatalok országos értekezletén 1968. április 6-án. A Fórum Kisebbségkutató Intézet Levéltára, Klubmozgalom. Az előadás némi rövidítésekkel az *Új Ifjúság* 1968. április 15-i számában is megjelent.
4. Uo.
5. Uo. Az *Új Ifjúság* 1968. április 9-i számában közzétette a csehszlovákiai magyar fiatalok első országos konferenciáján kibocsátott Felhívást és a konferencia Határozatát. A két dokumentumot még közli Popély Árpád: i. m. 92–94. p.
6. A Fórum Kisebbségkutató Intézet Levéltára. Klubmozgalom.
7. Kovács Gáspár: A szólásszabadság felelősséget is jelent. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. április 2.) 14. sz. 3. p.
8. Duray Miklós: „Hogyha kérdezik a József Attila Ifjúsági Klubban...” *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. május 10.) 20. sz. 2. p.
9. Uo.
10. Szőke József: Miért akarunk önálló szervezetet. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. május 21.) 21. sz. 1. p. (II. rész.)
11. Uo.
12. Uo.
13. Uo.
14. Tervjavaslat az önálló Magyar Ifjúsági Szövetség megalapítására. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. április 2.) 14. sz. 11. p.
15. Varga Sándor: Itt a cselekvés ideje. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. május 28.) 22. sz. 1. p.
16. Uo.
17. Köszönet Fábry Zoltánnak. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. június 25.) 25. sz. 2. p.
18. A szerző személyes emléke.
19. Németh László: A magyar irodalom jövője. *Irodalmi Szemle*, XI. évf. (1968) 6. sz. 550. p.
20. A IV. Nyári Ifjúsági Találkozó résztvevőinek felhívása. *Irodalmi Szemle*, XI. évf. (1968) 7. sz. 67. p.
21. Uo.
22. Uo.
23. Uo.
24. Uo.
25. Új arcú magyarok. 40 éves a Sarló, *Új Szó*, 1968. augusztus 2. 8. p.
26. Győry Dezső: Hívás és kötelességvállalás. Uo.
27. Dobossy László: A Sarló és az irodalom. Uo.
28. Jócsik Lajos: A Sarló bölcsőjénél. Uo.
29. Fábry Zoltán: Szegényország ajándéka. *Irodalmi Szemle*, II. évf. (1959) 4. sz. 623–628. p.
30. A szerző személyes emléke.

31. Szalatnai Rezső: *Petőfi Pozsonyban*. Bratislava, Csehszlovákiai Magyar Könyvkiadó, 1954, 5. p.
32. Fábry Zoltán: Petőfi Pozsonyban. *Új Szó*, 1954. július 31.
33. A szerző személyes emléke.
34. Turczel Lajos: *Két kor mezsgyéjén*. Bratislava, Tatran Magyar Üzem, 1967.
35. A szerző személyes emléke.
36. Turczel Lajos: i. m. 76. p.
37. Uo.
38. Megalakult a Magyar Fiatalok Szövetsége. *Magyar Nap*, 1936. október 6.
39. Turczel Lajos: i. m. 215. p.
40. A bogyai 33. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. november 26.) 47. sz. 2. p.
41. Vallomás társadalmunkról és önmagunkról. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. augusztus 12.) 33. sz. 2. p.
42. Uo.
43. Uo.
44. Uo.
45. Uo.
46. Interjú Duray Miklóssal. In Zsebők Csaba–Keresztes Gáspár–Klenner Zoltán–Alexander Papp–Agnesa Nemcova: *A prágai tavasz és a kisebbségek*. H. n., Uniós Tanoda Alapítvány, 2005, 42. p. Hivatkozik rá még: Popély Árpád: i. m. 18. p. A szerző ezúton mond köszönetet Klenner Zoltánnak az összeállítás tőle kapott szövegéért.
47. A IV. Nyári Ifjúsági Tábor Felhívása. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. augusztus 6.) 32. sz. 2. p.
48. A IV. Nyári Ifjúsági tábor magyar fiataljainak levele. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. augusztus 6.) 32. sz. 2. p.
49. Uo.
50. Az alábbi dokumentumok 1968. augusztus 5-én útrakeltek a belügyminisztérium felé. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. augusztus 12.) 33. sz. 3. p.
51. Uo.
52. Galán Géza: Elkészült a MISZ programja. *Új Szó*, 1968. augusztus 3. 6. p.
53. Kele Lajos: Bízunk a jövőben. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. július 29.) 31. sz. 2. p.
54. Nem lehet szó nélkül túrni. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. augusztus 19.) 34. sz. 2. p.
55. Uo.
56. Uo.
57. Galán Géza: Elkészült a MISZ programja. *Új Szó*, 1968. augusztus 3. 6. p.
58. Interjú Duray Miklóssal. In Zsebők Csaba–Keresztes Gáspár–Klenner Zoltán–Alexander Papp–Agnesa Nemcova: i. m. 42. p.
59. A Magyar Ifjúság Központi Tanácsa Végrehajtó Bizottságának határozata. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. szeptember 10.) 35. sz. 2. p.
60. Az *Új Szó* 1968 augusztus 27-i különszáma közölte A Magyar Ifjúság Központi Tanácsának a magyarországi kormányzat és tömegtájékoztató címére szóló tiltakozást a megszállítás ellen. „Újból tudtára adjuk a magyar kormánynak és a magyarországi sajtónak, rádiónak, hogy nemcsak elítéljük őket, hanem helyettük is szegélyelljük magunkat.” Közli még Popély Árpád: i. m. 174. p.
61. Varga Sándor: Kedves Barátaim. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. szeptember 17.) 36. sz. 2. p.
62. Kollár József: Nyílt levél Plavy Dezsőhöz és Vizi Sándorhoz. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. szeptember 17.) 36. sz. 2. p.
63. Zirig Árpád: Körbe-körbe. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. augusztus 6.) 32. sz. 7. p.
64. Kollár József: Nyílt levél Plavy Dezsőhöz és Vizi Sándorhoz. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. szeptember 17.) 36. sz. 2. p.
65. Válasz Kollár Józsefnek. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. október 1.) 39. sz. 2. p.
66. A Fórum Kisebbségkutató Intézet Levéltára, Klubmozgalom.

67. Lacza Tihamér: Én így gondolnám. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. augusztus 6.) 32. sz. 2. p.
68. Batta György: Fiatal művészek alkotócsoportja a MISZ-ben? *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. szeptember 17.) 36. sz. 2. p.
69. Uo.
70. Uo.
71. Uo.
72. Tózsér Árpád: Apák és fiúk nálunk. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. október 8.) 40. sz. 2. p.
73. Uo.
74. A *Hang* az ifjúsági klubok fórumaként, a *Népművelés* mellékleteként jelent meg havonta Pozsonyban, 1966 áprilisától 1966 novemberéig.
75. Népes – Csehszlovákiai Magyar Népművészeti Együttes, amely vegyes karból, tánckarból és népi zenekarból álló hivatásos együttesként 1953. január 1–1955. március 31. között működött. Fenntartója egy ideig a Csemadok Központi Bizottsága volt, a szakmai irányítást a Kulturális Megbízotti Hivatal látta el, amely később a fenntartója is lett.
76. Tózsér Árpád: Apák és fiúk nálunk. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. október 8.) 40. sz. 2. p.
77. Uo.
78. Uo.
79. Uo.
80. Uo.
81. Uo.
82. A csehszlovákiai magyar kultúra és tudomány képviselőinek országos értekezletéről kiadott zárónyilatkozat. *Hét*, XIII. évf. (1968. december 8.) 42. sz. 2–3. p. Közli még: Popély Árpád: i. m. 213–216. p.
83. Az értelmiség találkozója. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. december 3.) 48. sz. 4. p.
84. Duray Miklós: A klubmozgalom fejlődési szakaszai. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. december 27.) 52. sz. 2. p.
85. Uo.
86. A legfrissebb helyzetkép. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. szeptember 24.) 37–38. sz. 2. p.
87. A magyar fiatalok állásfoglalása. *Új Szó*, 1968. október 26. 2. p.
88. Ifjúsági föderációt! *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. november 26.) 20–51. sz. 1. p.
89. Kikiáltották a Magyar Ifjúsági Szövetséget. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. december 24.) 50–51. sz. 2. p. Közli még: Popély Árpád: i. m. 229–230. p.
90. Uo.
91. A csehszlovákiai magyar fiatalok konferenciájának határozata. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. december 24.) 50–51. sz. 2. p. Közli még: Popély Árpád: i. m. 78. 223–224. p.
92. Uo.
93. A MISZ alakuló kongresszusa kommunista küldötteinek levele Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságához. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. december 24.) 51–52. sz. 2. p.
94. Varga Sándor: Két kongresszus néhány tapasztalata. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1969. február 18.) 7. sz. 7. p.
95. -dy: Mi a valóság? *Új Ifjúság*, 1969. XVIII. évf. (február 11.) 6. sz. 1. p. Közli még: Popély Árpád: i. m. 232–233. p.
96. A prágai kongresszus tanulságai. *Új Ifjúság*, XVIII. évf. (1969. március 25.) 12. sz. 1. p. Közli még: Popély Árpád: i. m. 252–253. p.
97. A MISZ alapszabályának elutasítását tartalmazó 1969. május 26-án hozott belügyminisztériumi végzést 1969. június 3-án közölte az *Új Ifjúság*. Az indoklás szerint a kisebbségekről szóló alkotmánytörvény csak kulturális-társadalmi szervezetek létrehozására ad jogot. További érvként szerepelt, hogy a szlovákiai ifjúsági szervezetek új, a Nemzeti Front által jóváhagyott struktúrája elegendő teret biztosít a szlovákiai fiatalság érdekeinek érvényesítésére, nemzetiségi tagolódás nélkül is.

98. Németh István: Táborozások előtt – táborozások után. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. május 27.) 21. sz. 2. p.
99. Uo.
100. Duray Miklós: Az egyéni kezdeményezéstől a tömegmozgalomig. *Új Ifjúság*, XVII. évf. (1968. augusztus 19.) 33. sz. 1. p.
101. Uo.
102. Uo.
103. Németh István: NYIT – második félidő. *Új Ifjúság*, XVIII. évf. (1969. augusztus 5.) 31. sz. 2. p.
104. Uo.
105. Németh István: Táborozások után – táborozások előtt. *Új Ifjúság*, XVIII. évf. (1969. augusztus 19.) 33. sz. 2. p.
106. Varga Sándor: Ideálok és valóság. *Új Ifjúság*, XVIII. évf. (1969. szeptember 9.) 36. sz. 2. p.
107. A szerkesztőség megjegyzése. Uo.
108. Varga Sándor: Ideálok és valóság. Uo.
109. Uo.
110. Uo.
111. A magyar ifjúság helye az ifjúsági szervezetekben van. *Új Ifjúság*, XVIII. évf. (1969. szeptember 16.) 37. sz. 2. p.
112. Belan, Rudolf: A gyermek és ifjúsági mozgalom távlatai. *Új Ifjúság*, XVIII. évf. (1969. október 7.) 40. sz. 2. p.

JÓZSEF KISS

AN ATTEMPT TO ESTABLISH A SEPARATE HUNGARIAN YOUTH ORGANISATION IN SLOVAKIA DURING THE YEARS 1968-69

This study examines the starting initiative of hungarian nationality in Slovakia during the process of democratisation in 1968-69. In this study , the analysing method, the discovering of processes, is the determining aspect. It points at those socio-political circumstances, which besides the Czechoslovak Hungarian Workers Cultural Association (Csemadok), enabled the formation of the next organisation as a factor of national entity and identity. It emphasizes that the founding members of the Hungarian Youth Organisation supported the dubcek governance. It also reveals those reasons and circumstances as a consequence of those, this attempt failed. In this context it describes the dismissive attitude of slovak organisations, against that, neither the struggle of those slovak functionaries who virtually supported the establishment of this hungarian organisation, could be effective.

A szlovákiai magyarok politikai orientációja

(A 2009 nyarán lefolytatott kérdőíves felmérés
eredményei alapján)

MAGDOLNA MÉSZÁROS

The political orientation of hungarians in Slovakia
(based upon own research made in the summer of 2009)

329.4(437.6)(=511.141)

316.022.4(437.6)(=511.141)

316.347(437.6)(=511.141)

Keywords: Political orientation of Hungarians in Slovakia, importance and sustainability of own culture and nationality, political interest, the picture of ideal hungarian party in Slovakia, preferences of the two hungarian parties in Slovakia, preferences of politicians and criteria for trust and support, the media as an important source of information about politics and the concret types of media preferred by Hungarians in Slovakia, political independence of media.

A kutatást inspiráló háttér

Hosszú évek után a szlovákiai magyar közéletben olyan változások álltak elő, amelyek új kérdéseket vetettek fel, s ezeket a Fórum Kisebbségkutató Intézet kérdőíves kutatás útján fölöttébb szükségesnek és érdekesnek tartotta megvizsgálni.

Szlovákiában 1998 után újra több magyar párt létezik. 2009. július 11-én több hónapos előkészület után megalakult a Most–Híd (a továbbiakban: Híd) párt. Ez a tény jelentős visszhangot váltott ki a szlovákiai magyar közéletben, és bizonyos mértékben módosította a szlovákiai magyarok eddigi politikai orientációját és preferenciáit. Természetesen egy második magyar párt megjelenése a szlovákiai politika színterén hatást gyakorolt a Magyar Koalícióra (MKP) is, főleg eddigi rendíthetetlen pozíciójára a szlovákiai magyarok politikai preferenciáit illetően. Az MKP „politikai egyeduralma” logikusan abból adódott, hogy a Híd megalakulásáig egyetlen magyar pártként működött Szlovákiában. A szlovákiai magyarok eddig tehát nem választhattak, ha magyar pártra akarták leadni voksukat a választásokon. A Híd mint egy új magyar párt viszont az elkövetkező választásokon már megoszthatja a szlovákiai magyarokat. Ezért kutatásunk elengedhetetlen és fontos részeként szerepeltek olyan kérdéscsoportok is, melyek a két párt jövőbeli politikai esélyeit latolgatják.

Kutatásunkkal tehát próbáltuk megismerni a szlovákiai magyarok viszonyulását a két magyar párthoz és politikai orientációjukat, vagyis azokat a számukra fontos célokat és értékeket, melyeket szerintük a szlovákiai magyarokat legjobban és leg-hatékonyabban képviselő pártnak reprezentálnia kell.

A felmérés körülményei

A felmérést 2009 augusztusában a Fórum Kisebbségkutató Intézet megbízásából Mészáros Magdolna (kutatásvezető), Mrva Marianna, Szilvássy Tímea és Kelemen Zsófia szociológushallgató végezte Szlovákia magyarlakta vidékein – Pozsonytól Királyhelmeceig. A minta reprezentatív, tehát tükrözi Szlovákia magyar nemzetiségű lakosságának összetételét. 771 kitöltött kérdőív állt rendelkezésünkre.

A kutatás célja

A kutatás célja az volt, hogy kérdőíves módszerrel felmérjük a szlovákiai magyaroknak a két párthoz való viszonyulását, a pártpreferenciákat, az ismert politikusok népszerűségi mutatóit, illetve a közösség politikai értékorientációját, motivációit, elvárásait. Fontosnak tekintettük a főbb demográfiai mutatók, a regionális különbségek, a magyar többségű régiók és a szórvány különbségeinek vizsgálatát is.

Ez a tanulmány a felsorolt fő szempontok szerint taglalja a szlovákiai magyarok politikai orientációjának fölöttébb sokrétű és érdekes kérdését, problematikáját. A tanulmányban az eredmények alapos ismertetése mellett e témakör mélyebb rétegeinek és rejtett dimenzióinak feltárását tűztük ki. Ez azt jelenti, hogy azon összefüggésekre fogunk rámutatni, melyek úgymond megbújnak a felszín alatt, és a szociológus számára is csak a millisi szociológiai imagináció teljes fokú bekapcsolásával válnak láthatóvá.

Ezen kutatási témakör esetében két fontos ténytet elengedhetetlennek kiemelni, pontosan azért, mert ezek eredményezik e témakör specifikus és fölöttébb aktuális kompakt egységét:

1. A Híd nem vallja magát elsődlegesen magyar pártnak. Ebben a kutatásban viszont mi mégis magyar pártként kezeljük. Miért? Mert kutatói hipotéziseink alapján elsősorban a magyar népeiséget lesz majd képes megszólítani politikai programjával és vezető alakjával, Bugár Bélával, akinek – mint az korábbi kutatásokból kiderült (LampI 2007) – szimbolikus jelentősége is van. A szlovákok számára viszont a Híd mégis inkább magyar párt, ezért feltehetőleg kisebb mértékben érzik majd magukat megszólítva, mint a magyarok. Persze ezen hipotézisünk adatokkal való alátámasztásáról majd csak az elkövetkező parlamenti választások gondoskodnak.

A Híd „kétnyelvűsége” viszont egy érdekes és kissé ellentmondásos szituációba is torkollhat. Bugár Béla pártja ugyanis fő célként – ahogy már azt a Híd pártnév is jelzi – a szlovákok és a magyarok „összekötését”, együttműködését tűzte ki. Ezt épp azzal próbálja elérni, hogy nem vallja magát elsődlegesen magyar pártnak, hanem olyan pártnak, amely olyan emberi és politikai értékrendet és célokat képvisel, amelyek nemzetiségtől függetlenül fontosak lehetnek egy szlovák állampolgár számára. A Híd ily mértékű törekvését tökéletesen bizonyítják az óriásplakátjaik (pl. ha jó a kenyér, nem számít a pék nemzetisége, illetve egy orvos esetében is az számít, hogy jó szakember legyen, és nem az, hogy magyar vagy szlovák).

Ennek kapcsán viszont felmerülhet egy égető kérdés: nem lehetséges, hogy a Híd épp azért, mert nemzetiségtől függetlenül minden állampolgárt igyekszik megszólítani, elveszíti (demotiválja) a magyarok egy részét, mégpedig azokat, akiket bizonyos mértékig zavar, hogy a Híd nem kizárólagos magyar párt? Megválaszolendő

kérdés az is, hogy ez a szituáció milyen módon és mértékben befolyásolja majd az MKP további politikai működését, irányultságát és legfőképpen támogatottságát.

2. Fontos megjegyezni, hogy a felmérés 2009 nyarán készült, mondhatnánk „szélcsend” idején. Ez alatt a Hídnak a politika színterén való megjelenése, de politikailag még csak részleges kibontakozásának időtartama értendő. A szlovákiai magyarok politikai preferenciái és a politikával kapcsolatos nézetei már ez idő alatt is módosulhattak, vagy akár meg is változhattak, de még nem feltétlenül polarizálódtak.

A szociológia nagy teoretikusa, Pitirim Sorokin ezzel kapcsolatban azt vallja, hogy egy új, kevésbé ismert társadalmi tény vagy szituáció megjelenésekor (ebben az esetben a Híd mint új magyar párt létrejötte) az emberek még bizonytalanságban szenvednek, keresik önmagukat, fokozatosan próbálják alakítani nézeteiket. Ez a szélcsend állapota, amely minden ilyen esetben megelőzi a társadalom tagjainak profilírozását (polarizálódását). Pontosán ezt az állapotot akartuk felmérni, mert érdekelt minket, hogy gondolkodnak az emberek az újról, amikor az még teljesen friss.

A kutatás eredményeiben is tisztán látható ez a szélcsend állapota, amelyről sok esetben a „nem tudom” válaszlehetőség magas százalékaránya árulkodik. Feltételezzük, hogy a szlovákiai magyarok „nem tudom”-mal válaszoló, vagyis még nem profilírozott csoportja fokozatosan – ahogy a pártok a médián keresztül egyre több információval fogják ellátni a potenciális választókat – kialakítja politikai profilját. Elméletileg ez azt jelenti, hogy a Sorokin szerinti „újdonság” (itt a Híd mint új magyar párt és a módosult pozícióba kerülő MKP) bekerül a politikaiból a társadalmi diskurzusba, és amikor már a társadalmi klíma szerves részévé válik, elmúlik a szélcsend, a szlovákiai magyarok nagy része megtalálja a maga pártját, melyet preferálni és konzisztens esetben támogatni is fog a választásokon. Ez a helyzet tökéletes platformot képez a Fórum Kisebbségkutató Intézet jövőbeli kutatásaihoz, azaz választ ad arra a kérdésre, hogy mire érdemes a következőkben fókuszálni a szlovákiai magyarok politikai orientációját illetően.

Egy ilyen specifikus szélcsend állapotában lefolytatott felmérésnek meglátásunk szerint van pozitív, de negatív oldala is.

A politikai szélcsend idején végzett kutatás előnye, hogy felfedheti az emberek „tisztá”, politikusok által még nem befolyásolt véleményét. Ezek a politikai pártok számára is fontos információk lehetnek, mert ezek alapján alakíthatják politikai arcélüket és programjukat, ha sikeresek akarnak lenni a politikában és főleg a választásokon.

Hátránynak számíthat viszont, hogy az emberek információk hiányában elkezdnek maguknak saját, gyakran az igazságtól eltérő elméleteket gyártani, és ezek alapján kialakítani politikai preferenciáikat, nézeteiket (Sopóci 2004).

A politika szociológiájával foglalkozó egyik legismertebb szociológus, Robert A. Dahl azt állítja ugyan, hogy az emberek ilyen esetben is eljutnak politikai profiljuk kialakításához, de egy demokratikus országban nagyon hátrányos, ha az állampolgárok politikai orientációja nagymértékben feltevéseken, emóciókon és szimpátiákon alapul. Dahl szerint ilyen pilléreken nem lehet magas fokú demokratikus rezsimit kiépíteni, ezért az abszolút demokrácia szerinte csak egy ideális, nem reális állapot, és ezért a magukat demokratikusnak valló országokban a demokrácia csak némi jelei találhatóak. Az ideális (viszont reálisan csak megközelíthető, de soha nem elérhető) demokratikus durkheimi típust nevezi demokráciának, míg a reálisan mű-

ködő demokráciát poliarchiának. Dahlból kiindulva Szlovákiában is poliarchikus politikai rezsim uralkodik. Nagymértékben függ viszont a választó állampolgároktól, hogy mennyire közeledik az ország az ideális demokrácia mintájához, mivel ők választják meg, milyen politikai eszméket és értékrendet képviselő politikusok képezik majd az ország deciz szféráját. Ez okból is nagyon fontos megismerni az állampolgárok politikai orientációját és értékrendjét.

Kutatói kérdések

– Milyen a szlovákiai magyarok magyarságtudata, mennyire fontos számukra a nemzeti kultúrájuk megőrzése, és milyen szintű a körükben a politika iránti érdeklődés?

– Milyenek a szlovákiai magyarok elképzelései és elvárásai az őket legideálisabban képviselni akaró párt esetében?

– Milyen a szlovákiai magyarok párt- és politikuspreferenciája, milyen kritériumok szerint döntenek, és hogyan látják a két magyar párt esélyeit a szlovákiai politika színterén az egyes közigazgatási szinteken?

– Milyen a szlovákiai magyaroknak a Hídról mint új magyar pártról alkotott véleménye?

– Melyik konkrét médiumból tájékozódnak a szlovákiai magyarok az őket érintő politikai eseményekről, és hogyan viszonyulnak a média politikai függetlenségének kérdéséhez?

Az eredmények elemzésénél igyekeztünk felmérni a lehetséges változásokat a Fórum Kisebbségkutató Intézet előző hasonló témakörű kutatásaival való összevetés segítségével (Lampf 2007). Mivel kutatói hipotéziseink szerint ezek a különbségek pontosan a Híd mint második magyar párt megalakulásának is nagyobb mértékben betudhatóak, szeretnénk ezen teoretikusan megalapozott feltevéseinket empirikusan is szaturálni, és így kutatói hipotéziseinket igazolni vagy cáfolni. Az empirikus alapot ezen célunk eléréséhez az általunk elvégzett kutatás és a Fórum Kisebbségkutató Intézet előző hasonló témakörű kutatásainak alapos elemzése és összehasonlítása képezi.

Ezen tanulmány a kutatói kérdések alapján igyekszik feltárni a szlovákiai magyarok politikai orientációjának jelenlegi reális képét.

A magyarságtudat fontossága és megőrzése

Kutatásunkban az első vizsgált területnél a szlovákiai magyarok magyarságtudatára voltunk kíváncsiak. Erről azért fontos számunkra pontos képet kapni, mert feltételezzük, hogy a magukat magyarnak valló és nemzetiségüket, nemzeti kultúrájukat megtartani vágyó és akaró magyarok esetében van nagyobb értelme a szlovákiai magyar pártok problematikájának kérdését kutatni, elemezni. Egyszerűen azt is mondhatnánk, hogy az a szlovákiai magyar, akinek nem fontos a magyarsága, nagy valószínűséggel nem magyar pártra adja a szavazatát a választásokon. Az általunk végzett kutatásban pedig pontosan az érdekelt bennünket, hogy a szlovákiai magyaroknak milyen a szlovákiai magyar pártokról és politikusokról kialakított preferenciája és politikai orientációja.

A kutatás eredményei azt bizonyítják, hogy a szlovákiai magyarok magyarságtudata a magasabb és közepes szint között mozog. Ezt az állítást az igazolja, hogy a

megkérdezettek 57%-a fontosnak és 35,1%-a közepesen fontosnak tartja a magyarsággal kapcsolatos kérdéseket. Továbbá a szlovákiai magyarok 81,7%-a kimondottan büszke, míg 14,2%-a közepesen büszke magyarságára. Pontosán ezek a mutatók árulkodnak leginkább a magyarok magasabb szintű magyarságtudatáról.

Ezenkívül a nemzeti kultúra fenntartásának fontossága is sokat elárul egy csoport nemzettudatáról. A szlovákiai magyarok számára ez a kérdés is nagy fontossággal bír, amit a következő adat támaszt alá: 77,4%-uk ért nagymértékben egyet azzal, hogy a szlovákiai magyaroknak felelőssége megőrizni saját kultúrájukat, mert csak így biztosítható a fennmaradásuk.

A megkérdezettek ugyancsak fontosnak tartják, hogy a magyarok Szlovákiában szervezett közösségként éljenek (49,3%). Egy kisebbség esetében fölöttébb szükséges, hogy ily módon aktívan kommunikáló közösséget alkosson, mert a tagokban csak így ébreszthető fel a csoporthoz tartozás szelleme, ebben az esetben a magyarságtudat. Egy szervezett közösség az, amely generációról generációra konzerválja a magyarság érzését és azt, hogy mit jelent kisebbségi magyarnak lenni Szlovákiában.

A magyarok magasabb szinten kiforrott nemzetiségűt tudatát igazolja az is, hogy az itteni magyarokat a nemzetiség kérdése mindig is foglalkoztatta (69,9%), valamint az is, hogy magyarnak lenni számukra különleges (53,1%).

Itt fontos megjegyezni, hogy azokról a magyarokról, akiket nem foglalkoztat a nemzetiség kérdése, vagy úgy érzik, hogy magyarnak lenni olyan, mint egy akárme-lyik más nemzet tagjának lenni, nem feltételezhetjük automatikusan, hogy alacsony szintű a magyarságtudatuk. A nemzettudat megnyilvánulhat tudniillik úgy is, hogy egyszerűen nem nyilvánul meg. Mit értünk ezen? A nemzeti hovatartozás, a nyelv és kultúra ápolása és megőrzése lehet annyira természetes és magától értetődő, hogy nem is kell különösképpen gondolkodni rajta, esetleg demonstrálni. Ideális esetben a magyar kisgyermek már az anyatejével magába szívja a magyarságot, s ez később olyannyira természetes részévé válik, hogy a későbbiek során a nemzetisége kérdése nem is foglalkoztatja. A felmérésből is kiderült ezen tendencia megalapozottsága: a szlovákiai magyarok 85,7%-a teljesen természetes dologként éli meg magyarságát Szlovákiában, pontosan azért, mert magyar az anyanyelve és magyar kultúrán nőtt fel.

Már fentebb megállapítottuk, hogy kevésbé lenne szociológiailag gyümölcsöző a preferált magyar pártokról és politikusokról kérdezni olyan magyarokat, akik egyáltalán nem szimpatizálnak a magyar pártokkal. Hasonlóképpen egy kutató számára értékeesebb, azaz kifejező adatokkal telítettebb egy olyan terület kutatása, amely iránt a megkérdezettek érdeklődnek. Ezért is voltunk kíváncsiak, hogy mennyire érdekli a szlovákiai magyarokat a politika, mivel kutatásunk fő témája a politikai orientáció, amely ennek szerves alkotóeleme. Az eredményekből megtudtuk, hogy az itteni magyarok 68,2%-át érdekli a politika. Ez a százalékarány egyenes arányban nő azzal, hogy a politika milyen közelről érinti a megkérdezetteket, s egyenlő arányban nő a politikai kérdések és események fontosságával is. Az adatok szerint tehát a magyarok 75,3%-a érdeklődik a politika iránt, ha az már családját is közvetlenül érinti (pl. bizonyos új törvények elfogadása), míg egészen 78,8%-a követi a politikát fontosabb politikai események idején (pl. választások, népszavazás). Általánosan tehát elmondható, hogy a szlovákiai magyarokat érdekli a politika, ezért feltételezhető, hogy egy adott szinten otthon vannak ezen a területen, s figyelik azt. Ez a po-

litikához való attitűd a kérdésekre adott válaszaikban is tükröződött, ezért a szlovákiai magyarok politikai érdeklődésének kérdését konzisztens egésznek tekinthetjük

Az ideális szlovákiai magyar párt képe

A következő kutatási terület a szlovákiai magyaroknak az ideális szlovákiai magyar pártról alkotott elképzeléseire tért ki. Konkrétan azt akartuk megtudni, hogy szerintük milyennek kell lennie egy, a szlovákiai magyarok érdekeit képviselni akaró pártnak, milyen politikai értékrendnek és céloknak kell alkotniuk meglátásuk szerint politikai programját.

A szlovákiai magyarok szemében az ideális szlovákiai magyar pártnak a lehető legjobb eredmények elérésére elsősorban a következő területeken kell törekednie.

A legfontosabb követelmény, hogy az ideális magyar párt részletes, a választók számára átlátható politikai programmal rendelkezzen; ezt a válaszadók 93,1%-a gondolja így. A válaszadók 92,4%-a ért egyet azzal, hogy a szlovákiai magyarokat képviselni akaró pártnak igyekeznie kell felzárkóztatni a gazdaságilag fejletlen szlovákiai magyar régiókat; 90,9%-a tartja fontosnak, hogy az őket megfelelően képviselni akaró pártnak szívügye legyen a szlovákiai magyar iskolarendszer fenntartása és bővítése is. A nyelvhasználat széles körű biztosítása és bővítése is a párt fő prioritásai közé kell, hogy tartozzon a magyarok 85,4%-a szerint. A válaszadók 89,1%-a szerint az ideális magyar párt fő feladatai közé tartozik a kulturális intézmények működésének támogatása és fejlesztése, míg 78%-a a civil szervezetek fejlesztését és újabbak megalakulását is fontos feladatnak tekinti. A válaszadók 78,5%-a szerint az ideális pártnak támogatnia kell a határ menti regionális együttműködést. Emellett 86%-a tartja még fontosnak, hogy a szlováksággal való jobb viszony kialakítására való törekvés szerepeljen az ideális párt programjában. Egy párt vezető személyisége elsődlegesen reprezentatív és kommunikatív szerepet tölt be, ezért nem mindegy, ki kerül egy pártban a legmagasabb posztra. A szlovákiai magyarok is hasonlóképpen gondolkodnak, mert 76,4%-uk úgy gondolja, hogy az érdekeiket legjobban képviselni tudó pártnak mindenképpen egy karizmatikus vezetőre van szüksége.

Az ideális párt prioritásai meghatározásának kontextusában szükségesnek tartjuk ismertetni azokat a területeket és kérdéseket is, amelyeket a szlovákiai magyarok szerint nem kell, hogy az őket reprezentáló párt elsődlegesen megoldjon. Ezekben a kérdésekben oszlik meg leginkább a szlovákiai magyarok véleménye: a Beneš-dekrétumok ügye, az autonómia kérdése, a területi közigazgatás átalakítása, a magyarság határokon átívelő egyesítése, a nemzeti identitás és asszimiláció problematikája, valamint egy magyar párt képviselőinek nemzetisége.

A tanulmányban nincs lehetőségünk kitérni az összes mutatóra, ezért csak a jelenleg két legaktuálisabb kérdést elemezzük mélyebben. Ez az autonómia és asszimiláció problematikája. Ezeknél a kérdéseknél összehasonlítottuk egymással az MKP szimpatizánsai és a Híd támogatói véleményét. Az adatok elemzéséből kiderült, hogy az MKP választóinak 47,9%-a gondolja, hogy a szlovákiai magyarokat képviselni akaró pártnak törekednie kell a szlovákiai magyarság autonómiájának megteremtésére. A Híd támogatóinak 32,1%-a tartja fontosnak az autonómia támogatását.

Az adatok arról tanúskodnak, hogy mindenképpen létezik szlovákiai magyar identitás. Szlovákiai magyarnak lenni a megkérdezettek szerint különleges, egyértelmű

en nem ugyanaz, mint magyarországi magyarnak lenni. A szlovákiai magyarok többsége számára Szlovákia jelenti az otthonát és nem Magyarország. Szlovákiában születtek, itt nőttek fel, itt alapítanak családot. Ezek a tények is nagymértékben hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az itteni magyarok 38,5%-a nem ért egyet a szlovákiai magyarság autonómiájának gondolatával, 24,5%-a közepes mértékben ért egyet ezzel a kérdéssel, míg a megkérdezettek 37%-a vallja magát autonómiapártinak. Amint látjuk, az autonómia ellen és mellett voksolók részaránya majdnem megegyezik. Ez viszont sokkal inkább a jelenlegi kormány magyarokat negatívan érintő lépéseinek tudható be, mint a Magyarországhoz tartozni akarásnak, mivel a jelenlegi politikai és társadalmi klíma nagymértékben befolyásolja a magyar–szlovák viszony fokozatos rosszabbodását és a most uralkodó fölöttébb nyugtalanító helyzetbe való kicsúcsosodását. Ugyanakkor a jelenlegi magyarországi politikai klíma sem kedvez, hanem inkább árt a szlovákiai magyarok helyzetének.

A kutatás eredményeinek elemzése során felfigyeltünk viszont egy nagyon nyugtalanító mutatóra. Konkrétan a magyar nemzeti identitás megerősítésének, támogatásának és az asszimiláció megfékezésének a kérdéséről van szó. A szlovákiai magyarok 29,9%-a, tehát majdnem egyharmada tartja közepesen fontosnak, hogy az ideális párt foglalkozzon ezzel a kérdéssel. Létezik tehát egy relatíve nagy csoport, amely számára a nemzeti identitás közepesen fontos kérdés. Szerintünk főleg ők alkotják a magyaroknak azt a csoportját, amelyet Lampl Zsuzsanna köztes identitásúaknak nevez (Lampl 1999). Ezek azok a magyarok, akik esetében a legnagyobb az asszimiláció veszélye a jövőre nézve. Külön megvizsgáltuk az MKP és a Híd választócsoportja közötti különbségeket, és megállapítottuk, hogy az asszimiláció megakadályozásának fontosságáról egyformán gondolkodnak mind az MKP, mind a Híd támogatói.

Az ideális pártról alkotott elképzelés mellett megkérdeztük azt is, hogy melyik szlovákiai magyar párt felel meg leginkább a szlovákiai magyarok elvárásainak. Erőből a kérdésről ilyen eredmények születtek: a megkérdezettek 40,7%-a az MKP-t, míg 19,7%-a a Hidat tartja szimpatikusnak. Fontos viszont hozzátenni, hogy 39,9%-a úgy gondolja, hogy egyik párt sem felel meg igazán az elvárásainak. Hipotéziseink szerint épp ez a csoport a szélcsend állapota elmúltával még polarizálódni fog, azaz nagy részük majd dönteni fog az egyik párt mellett. Nyilván ez után is marad olyan csoport, amely számára sem az MKP, sem a Híd politikája nem lesz elfogadható, de ez már sokkal kisebb csoport lesz, mint a jelenlegi 39,9%-os.

1. táblázat. Melyik szlovákiai magyar párt milyen mértékben felel meg a szlovákiai magyarok elvárásainak?

		Frekvenciák	Százalékok	Valid százalékok	Kumulatív százalékok
Valid	MKP	309	40,1	40,3	40,3
	Híd	151	19,6	19,7	60,1
	Egyik sem	306	39,7	39,9	100,0
	Összesen	766	99,4	100,0	
	Nem válaszolt	5	,6		
Összesen		771	100,0		

2. táblázat. Az MKP és a Híd választói járások szerint százalékban megadva

Járás	MKP	Híd
Dunaszerdahelyi	15,5	25,4
Ésekújvári	18,0	11,3
Galántai	3,6	8,6
Kassai	2,1	1,4
Komáromi	10,1	5,9
Lévai	9,1	5,3
Losonci	5,5	6,6
Nagykürtösi	4,2	0,7
Nagymihályi	1,9	1,3
Nagyrócei	1,0	2,4
Nyitrai	2,5	2,0
Pozsonyi	1,6	1,3
Rimaszombati	6,5	8,6
Rozsnyói	1,5	2,6
Szenci	6,5	5,3
Töketeremesi	5,2	8,0
Vágsellyei	5,2	3,3

A táblázat azt mutatja, hogy az MKP szavazói leginkább az Érsekújvári (18%), a Dunaszerdahelyi (15,5%) és a Komáromi (10,1%) járásból, a Hidat támogatók főleg a Dunaszerdahelyi (25,4%), az Érsekújvári (11,3%) és a Rimaszombati (8,6%) járásból kerülnének ki.

Az, hogy melyik párt felel meg leginkább a megkérdezettek elvárásainak, az adatok szerint nem függ a nemtől, azaz nem lehet azt mondani, hogy valamelyik párt szimpatikusabb lenne a férfiaknak vagy éppen a nőknek.

A korral való összevetésnél viszont már mutatkoztak összefüggések. Minél idősebb korban van valaki, annál nagyobb mértékben szimpatizál az MKP-val, míg a fiatalabb korcsoportok inkább a Hidat tartják megfelelőbb pártnak. Nagyon nyugtalanító viszont a jövőre nézve, hogy a fiatalabb korcsoportok több mint felének egyik magyar párt sem felel meg. Ki fogja majd így a szlovákiai magyar pártok választóbázisát alkotni a jövőben, és ki fogja a magyarságtudatot átadni a következő generációknak, ha ők nem?

Pártpreferencia

A politikai orientáció egyik legfőbb alkotóeleme a pártpreferencia. Célként ezért a szlovákiai magyarok „pártizlésének” feltérképezését tűztük ki. Azt szeretnénk volna megtudni, hogy melyik pártot tartják a szlovákiai pártok közül a legszimpatikusabbnak, melyikre szavaznának a választásokon.

Ha a következő hétvégén lennének parlamenti választások, a szlovákiai magyarok 75,2%-a elmenne választani. A választásokon résztvevők 49,4%-a az MKP-t, 23,2%-a a Hidat, 1,2%-a az SDKÚ-t, 0,9%-a a SaS-t és 0,8%-a a Smer preferálná. A többi Szlovákiában létező párt szinte egyáltalán nem szólította meg a szlovákiai magyarokat.

A felmérés során a pártpreferencia okait is kutattuk. A szlovákiai magyarok az alábbi két fő kritérium alapján döntenek pártpreferenciájukról.

Kiderült, hogy főleg azért választanak egy konkrét pártot, mert az védi leginkább a szlovákiai magyarok érdekeit (26,3%), valamint azért, mert megbíznak az adott pártban (21%).

Megvizsgáltuk azt is, hogy az MKP-ra és a Hídra szavazók csoportja miért választaná éppen az adott pártot. Az MKP választói leginkább azért választják ezt a pártot, mert leginkább ők védik a szlovákiai magyarok érdekeit (40,8%), mert megbíznak bennük (30,8%), és mert a stabilitást képviselik (14,3%). A Híd választói főleg azért döntenek e párt mellett, mert szerintük új lendületet hoznak a politikába (33,3%), törekcsenek a szlovák pártokkal való együttműködésre (19,9%), és mert leginkább ők védik a szlovákiai magyarok érdekeit (14,6%). Azok közül, akik elmennének választani, 22,7%-a nem tudja megmondani, miért szavaz az általa választott pártra.

Rákérdeztünk arra is, hogy a szlovákiai és magyarországi pártok közül kivel kellene együttműködnie a preferált pártnak. Ezt azért tartottuk fontosnak, mert a választott szlovákiai és magyarországi párt politikai irányultsága sokat elárulhat a megkérdezett másodlagos politikai orientációjáról. Az elsődleges politikai orientációt megismerhetjük abból, hogy milyen politikai értékeket képviselő pártra szavazna a választásokon, míg a másodlagos politikai orientáció azokról a politikai célokról, értékrendről, beállítottságról és programokról szól, melyek a megkérdezett politikai irányultságán második helyen vannak, tehát nem a legfontosabbak, de még mindig fontosak számára. A másodlagos politikai orientáció felfedheti a megkérdezettek politikai beállítottsága „rejtett” elemeit is, melyeket nyíltan nem deklarál, de a politikai partner megválasztásának kritériumaiban láthatóan kiütköznek.

A szlovákiai magyarok elsődleges politikai orientációját legfőképpen a két magyar párt, az MKP és a Híd politikai irányultsága határozza meg, amely a deklarált politikai programjukból indul ki.

A szlovákiai magyarok 28,8%-a szerint az általuk preferált pártnak a szlovák pártok közül az SDKÚ-val kellene együttműködnie, 19%-a szerint a KDH-val, 5,2%-a szerint a Smerrel. A megkérdezettek azon csoportja, amely úgy gondolja, hogy az általa választott pártnak semmilyen más párttal nem kellene együttműködnie, 8,1%-ot tesz ki.

Megvizsgáltuk, hogy melyik szlovák párttal kellene együttműködnie az MKP-nak a választói szerint és kivel a Hídnek ugyancsak a választói szerint. E tekintetben nem találhatóak szignifikáns különbségek, mert mindkét párt választói az SDKÚ-t és a KDH-t tartják a legmegfelelőbb partnernek a szlovák pártok közül.

A magyarországi pártok közül a kedvenc pártnak leginkább a Fidesszel kellene együttműködnie (34,3%), az MDF-fel (4,4%) és a Jobbikkal (4,1%), míg a többi magyarországi párttal való együttműködés gondolata a szlovákiai magyarok elenyésző arányát szolgáltatta meg. A válaszadók 22,1%-a szerint az általa preferált pártnak nem kellene együttműködnie egyik magyarországi párttal sem. A magyarországi pártokkal való együttműködésről hasonlóan gondolkodnak az MKP és a Híd választói, az az mindkét csoport az említett pártokat preferálja a magyarországi pártok közül.

Ebben a kontextusban megvizsgáltuk azt is, hogy az MKP és a Híd választói hogyan vélekednek arról, hogy Magyarország milyen mértékben szóljon bele a szlovákiai magyarokat érintő kérdésekbe. Megmutatkozott, hogy az MKP választói sokkal nagyobb arányban gondolják azt, hogy Magyarország aktívan beavatkozhat a szlovákiai magyarsággal kapcsolatos ügyekbe, mint a Híd támogatói.

Nagyon fontosnak tartottuk, hogy tisztában legyünk a szlovákiai magyarok véleményével a két szlovákiai magyar párt, a Híd és az MKP együttműködésének lehetőségét illetően is. A válaszadók 64%-a gondolja úgy, hogy fontos az együttműködés a két párt között, 21,4%-a szerint ez közepesen fontos, míg 13,6%-a azt vallja, hogy ez nem fontos. Ezekből az adatokból is kiderül, hogy a szlovákiai magyarok domináns része úgy véli, fontos, hogy a szlovákiai magyarok összetartsanak, és egymást segítsék. Az adatok szerint az MKP-t, valamint a Hidat választók egyformán gondolkodnak a két párt együttműködésének fontosságáról. Nem lehet tehát azt mondani, hogy az egyik párt választói jobban támogatnák ezek együttműködését, mint a másiké.

Kedvenc politikus

A pártpreferencia mellett pontos képet akartunk kapni a szlovákiai magyarok politikuspreferenciáiról is. Ezért megkértük a kutatás alanyait, hogy nevezzék meg kedvenc politikusukat. Az eredmények alapján a legkedveltebb politikusként Bugár Béla könyvelhető el, mivel a megkérdezettek 32,1%-a őt választotta. A Híd vezető alakjának népszerűsége hatással lehet az új magyar párt támogatottságára és politikai eredményeire. Ha viszont valakinek Bugár Béla a kedvenc politikusa, feltételezhető, hogy a Híd lesz a kedvenc pártja, de ennek még nem kell biztosan így lennie, ezért inkább megvizsgáltuk ezt az összefüggést is. Az adatok viszont valóban azt bizonyítják, hogy a Híd választói 79,1%-ának éppen Bugár Béla a kedvenc politikusa. Az MKP választói közül Bugár Bélát kedvenc politikusként csupán 16,8% jelölte meg. Az MKP választói körében a legnépszerűbb politikusnak Csáky Pál számít, mivel az MKP-t választók 19,8%-ának ő a kedvenc politikusa. Amint látjuk, a szlovákiai magyarok kedvenc politikusa Bugár Béla. Ha viszont azt nézzük, ki a kedvenc politikusa külön a Híd és külön az MKP választóinak, látható, hogy a Hidat választók továbbra is Bugár Bélát preferálják, viszont az MKP választótáborának kedvenc politikusa Csáky Pál. Fontos hozzátenni, hogy Bugár Béla az MKP választóinál is népszerű, mivel második helyen áll a kedvenc politikusok dobogóján 16,8%-os támogatottsággal.

A szlovákiai magyarok körében népszerű politikusoknak számít még Csáky Pál (10,8%), Bauer Edit (5,7%), Duray Miklós (3%), Bárdos Gyula (3,3%), Berényi József (1,6%), Miklós László (1,6%), Szigeti László (1,6%). A többi politikus 1%-nál alacsonyabb támogatócsoporttal rendelkezik. A szlovákiai magyarok 33,6%-ának nincs kedvenc politikusa.

Azt is megkérdeztük, hogy a kedvenc politikus mióta a megkérdezett kedvence. A szlovákiai magyarok több mint feléről elmondható, hogy stabil, hosszú távú politikuspreferenciával rendelkezik. A válaszadók 50,6%-a ugyanis úgy nyilatkozott, hogy kedvenc politikusa számára már az MKP megalakulása óta ugyanaz. A válaszadók 16,6%-a politikai sikerek alapján választ kedvenc politikust, mivel ezen csoport kedvenc politikusa azóta számukra a legszimpatikusabb, mióta az MKP kormányban volt. Jelen van viszont egy aránylag nagy csoport (27,9%), amely nem tudja, mióta érzi úgy, hogy a konkrét politikus a kedvence.

A szlovákiai magyarok elsődleges politikai orientációjáról sokat elárulnak az egyes konkrét szempontok és kritériumok, amelyek alapján döntenek arról, hogy melyik politikust fogják támogatni. A megkérdezettek véleménye szerint a legfontosabb, hogy egy politikus szakértelemmel rendelkezzen (91,2%), jól kommunikáljon

(89,8%), legyen megfontolt és bölcs (87,4%), legyen erkölcsös (84,7%), jól beszéljen szlovákul (80%), rendelkezzen politikusi tapasztalattal (65,7%), és végül – de nem utolsósorban – fontos az is, hogy egy politikus ahhoz, hogy elnyerje támogatottságukat, szimpatikus is legyen (57,7%).

Külön megvizsgáltuk, hogy vannak-e eltérések a kedvenc politikust meghatározó kritériumokban, ha összehasonlítjuk az MKP-t és a Hidat választók csoportját. Az eredmények azt mutatják, hogy a két párt választói között nincsenek szignifikáns különbségek az egyes kritériumok között. Ez azt jelenti, hogy a Híd és az MKP választói számára egyformán fontosak az előbb említett kritériumok a kedvenc politikus megválasztásánál. Az egyetlen kritérium, melyben nagyobb mértékben eltérnek a két párt választói, a politikus kora. A Híd választói nagyobb mértékben tartják fontosnak a kedvenc politikus korát (32,5%), mint az MKP választói (19,7%). Mivel ennél a mutatónál lényeges különbségek ütköztek ki a két párt választói között, a jövőben érdemes lenne felmérni, hogy a fiatalabb vagy az idősebb politikusokat részesítik-e előnyben.

Felfigyeltünk viszont két népszerűségi kritériumra, melyek fontosságát illetően nagyon megoszlanak a vélemények. Konkrétan a médiaszereplés és a nem politikusi múlt megítéléséről van szó. A szlovákiai magyarok 33,8%-a tartja fontosnak, hogy az általa támogatott politikus sokat szerepeljen a médiában, 33,6% szerint ez közepesen fontos, míg 32,7%-a szerint ez nem fontos. Hasonló százalékarányok figyelhetők meg annál a kritériumnál, hogy mennyire fontos a preferált politikus kiválasztásánál, hogy legyen politikusi múltja: 34,9% tartja ezt fontosnak, 38,8% közepesen fontosnak és 25,4% nem tulajdonít ennek a szempontnak fontosságot. Amikor megnéztük külön az MKP és a Híd választócsoportját, hasonló százalékarányokkal találkoztunk, és nem találtunk eltérést a két párt támogatóinak nézeteire e két kritériumot illetően.

Konzisztens esetben feltételezhető, hogy az emberek kedvenc politikusaikat szeretnék viszontlátni a parlamentben. A Fórum Kisebbségkutató Intézet szociológiai felméréseinek története viszont arról tanúskodik, hogy a válaszok nem mindig logikusan kötődnek egymáshoz, ezért kell minden látszólagosan egyértelmű összefüggést és korrelációt alaposan megvizsgálni. Amikor ugyanis rákérdeztünk azokra a konkrét politikusokra, akiket a szlovákiai magyarok szívesen látnának a parlamentben, kissé más részarányokat és esetenként más neveket is kaptunk, mint amikor a kedvenc politikusaik felől kérdeztük őket.

A szlovákiai magyarok a parlamentben legszívesebben Bugár Bélát látnák, viszont már csak 24,2%-a gondolja így, míg kedvenc politikusának még 32,1%-a jelölte meg. A megkérdezettek másodikként Bauer Editet (21,1%), harmadikként Bárdos Gyulát (16,5%) tartják legmegfelelőbbnek a parlamenti tevékenységre. Kisebb, de azért a többi politikussal összevetve még mindig nagyobb parlamenti támogatottságot tudhatnak maguknak a következő politikusok: Csáky Pál (6,3%), Berényi József (3,9%), Bíró Ágnes (3,3%), Andruskó Imre (3,1%) és Bastrnák Tibor (2,1%). Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy a szlovákiai magyarok azokat a politikusokat látnák legszívesebben a parlamentben, akik már az ottani posztokon eddig bizonyítottak, azaz megítélésük szerint jól végezték munkájukat.

Külön megnéztük azt is, hogy az MKP választói kiket látnának szívesen a parlamentben és kiket a Híd választói. Az MKP választói a parlamentben legszívesebben Bauer Editet látnák (27,6%), másodikként Bárdos Gyulát (22,4%) és harmadikként Bugár Bélát (18,2%). A Híd választói esetében ez a sorrend más, mivel legtöbben

Bugár Bélát akarnák látni a parlamentben (44,9%), másodikként Bauer Editet (25,9%) és harmadikként Bárdos Gyulát (11,6%).

A szlovákiai magyarok politikuspreferenciájáról a felmérésből megtudtuk, hogy stabil, konzervatív és közösségi értékeken alapul. Fontos kritériumnak számít az is, hogy egy politikus politikai téren sikeres legyen, és megfelelően védje a szlovákiai magyarok számára fontos értékeket és célokat, azaz a lehető legjobban reprezentálja érdekeiket a szlovákiai politika színterén.

A Híd mint új magyar párt létrejötte és ennek előzményei

Már a Fórum Kisebbségkutató Intézet előző kutatásaiban is szerepelt az a kérdés, hogy a szlovákiai magyarok megítélése szerint szükség van-e több magyar pártra, de ebben a kutatásban tettük fel először úgy ezt a kérdést, hogy reálisan is létezik több magyar párt Szlovákiában.

A szlovákiai magyarok 60%-a úgy gondolja, hogy nincs szükség több magyar pártra, 20,7%-a pedig úgy véli, szükség van több magyar pártra Szlovákiában. Majdnem ugyanennyien (19,4%) viszont nem tudják, hogy kell-e vagy nem kell több magyar párt. Megvizsgáltuk, hogyan vélekednek erről a kérdésről külön az MKP és külön a Híd szimpatizánsai. Az MKP-t választók 16,9%-a szerint szükség van több magyar pártra, míg a Híd választóinak 36,4%-a gondolkodik így.

A fenti százalékarányok szinte pontosan megegyeznek azokkal, melyeket a következő kérdésre adott válaszokból kaptunk: jó döntésnek tartja-e, hogy az MKP-ból egyes politikusok kiváltak? A válaszadók 51%-a nem tartja jó döntésnek az egyes politikusok kiválását, viszont jó döntésnek tartja 20,2%-a, míg 28,6%-a nem tudja, hogyan ítélje meg ezt a kérdést.

Az eredmények azt bizonyítják, hogy azok, akik úgy vélik, nincs szükség több magyar pártra, nem tartják jó döntésnek az egyes politikusok kiválását az MKP-ból. Persze ez fordítva is érvényes: azok, akik szerint több magyar párt kell, nem nézik rossz szemmel, hogy egyes politikusok kiléptek az MKP-ból.

Az is érdekelt minket, hogy a szlovákiai magyarok megítélése szerint mik voltak a fő indokok, amelyek miatt az egyes politikusok kiléptek az MKP-ból. A legtöbben (27,6%) úgy vélik, hogy ez a pártvezetés módszerei miatt történt, 21,6%-uk meggyőződése szerint hatalomszerzés céljából léptek ki az egyes politikusok, míg 7,4%-uk szerint a háttérben személyes konfliktusok voltak. Az adatok elemzésénél érdekesnek bizonyult, hogy hogyan vélekednek a kilépések indokairól az MKP és hogyan a Híd támogatói. Az MKP szimpatizánsai szerint a legfőbb indok, ami miatt az egyes politikusok kiléptek az MKP-ból, a hatalomszerzés iránti vágy volt. A Híd szimpatizánsai viszont fő indokként a pártvezetés módszereit említik.

Fontosnak tartottuk, hogy megtudjuk, milyen pártnak tartják a szlovákiai magyarok a Hidat mint új, a magyarok érdekeit képviselni vágyó pártot – még politikai programjuk és céljaik kikristályosodása előtti időszakban. Az is érdekelt minket, miként ítélik meg a Híd jövőbeli politikai esélyeit az egyes politikai szinteken, és hogy ez milyen hatással lesz az MKP népszerűségére a politikában. Rákérdeztünk a legfontosabb eltérésekre is a két párt között.

A megkérdezettek szerint a Hídnek a jövőben minden egyes szinten van esélye politikai sikerek elérésére. Leginkább országos szinten tartják az említett pártot esélyes-

nek (36,9%), majd kerületi (36,7%), megyei (36,5%) és helyi szinten (35,7%). Ez azt jelenti, hogy lényegében nincsenek eltérések, azaz elmondhatjuk, hogy mindhárom szinten egyforma esélyt látnak a Híd esetében politikai sikerek elérésére.

Ezeket az adatokat ismerve érdekesnek mutatkozott rávilágítani arra is, hogy mennyire tudja majd a Híd jövőbeli politikai sikerei által befolyásolni az MKP népszerűségét. Az eredmények olyan véleményt mutatnak, hogy kerületi és legfőképpen országos szinten a Híd létrejötte és politikai tevékenysége biztosan ront majd az MKP népszerűségén. Konkréten 50,6% gondolja azt, hogy kerületi szinten ront a Híd az MKP népszerűségén, míg országos szinten már 58,9% véleménye ez. Helyi és megyei szinten viszont a szlovákiai magyarok úgy gondolják, hogy a Híd nem fogja befolyásolni az MKP népszerűségét.

Amikor azt szeretttük volna megtudni, hogy miben látják a fő eltéréseket az MKP és Híd között, a következő eredményeket kaptuk: a válaszadók 33,6%-a úgy hiszi, hogy egyértelműen a szlovákokkal való közreműködés mértéke és minősége a legfontosabb megkülönböztető jegy, 18,8%-a szerint a pártvezetés stílusa, 12,2%-a szerint pedig az, hogy mennyit foglalkoznak a szlovákiai magyarsággal kapcsolatos kérdésekkel. A szlovákiai magyarok 10,2%-a szerint nem lesz semmilyen eltérés a két párt között. Ezen kérdés esetében is viszont kiütközött, hogy 20,8%-a nem tudja, milyen eltérés van a két párt között. Feltételezhetően ez a csoport a jövőben már kisebb lesz, mivel a kutatás ideje alatt a Híd még nagyon új párt volt, és sok ember még nem volt tisztában politikai céljaikkal, értékorientációjukkal és politikai programjukkal, melyek alapján megítélhették volna a két párt közti eltéréseket.

A média mint a politikai információk forrása és ennek függetlensége

Kutatásunk fontos részét képezte a médiafogyasztás felmérése a szlovákiai magyarok körében. Konkréten azt akartuk feltérképezni, hogy milyen hírforrásokból értesülnek a szlovákiai magyarok az őket érintő politikai eseményekről. A kapott eredmények szerint elmondható, hogy a legtöbben az *Új Szóból* szerzik politikai ismereteiket, konkréten a megkérdezettek 89,9%-a. A többi médiumot is figyelik, de azt már jóval kevesebben: 3,3% tájékozódik a televízióból, 2,4% a *Szabad Újságból*, 2,2% a rádióból és 1,3% az internetről.

A média politikai függetlenségének problematikája a média elemzésének kontextusában mindenképpen nagyon fontos kérdésnek bizonyult. Ezt az alapozta meg, hogy azóta, hogy két magyar párt van Szlovákiában, nagyobb a veszélye a konkrét médium részlehajlásának. Ebben a kontextusban legfőképpen az *Új Szóra* és a *Szabad Újságra* fektettük a hangsúlyt, mivel ezek informálnak a legnagyobb mértékben a szlovákiai magyarokat érintő politikai eseményekről. Tudni akartuk, hogy miként látják a szlovákiai magyarok ezt a helyzetet, azaz hogy meglátásuk szerint nyíltan támogatja-e valamelyik konkrét sajtó az egyik pártot. Ezt követően konkrétan rá is kérdeztünk arra, hogy elfogadhatónak tartja-e valamelyik sajtó konkrét párttól való reális vagy potenciális függőségét.

A szlovákiai magyarok 46,3%-a nem tartja elfogadhatónak, hogy az *Új Szó* nyíltan támogasson egy konkrét pártot. Viszont egy nem sokkal kisebb csoport (36,9%) ezt elfogadhatónak tartja. A *Szabad Újság* esetében 42,1% nem ért egyet a nyílt támogatással, míg 35,6% a nyílt támogatásban nem lát semmi kivetnivalót.

Amikor konkrétan feltettük a kérdést: Ön szerint független-e az *Új Szó* és a *Szabad Újság* a politikai pártoktól, mindkét esetben azt az egyöntetű választ kaptuk, hogy ez a két újság nem független a politikai pártoktól. Az *Új Szót* a válaszadók 34,8%-a, míg a *Szabad Újságot* 30,8% tartja egy konkrét párt felé hajlónak.

Összegzés

Ezen tanulmány megpróbált a felmérés adatai szerint objektív összképet nyújtani a szlovákiai magyarok politikai orientációjáról és értékrendjéről.

A kutatásból kiderült, hogy a szlovákiai magyarok közepestől magas szintű magyarságtudattal rendelkeznek, mivel fontosnak tartják a magyarsággal kapcsolatos kérdéseket, és büszkék magyarságukra. Elmondható az is, hogy érdeklődnek a politika iránt, s erről kialakult véleményekkel rendelkeznek.

A felmérés szerint az ideális párt három legfontosabb ismertetőjegye: átlátható politikai program, az elmaradott magyarok régiók felzárkóztatása és a magyar iskolarendszer támogatása mint cél.

A magyarok a választásokhoz is aktívan állnak hozzá. Többségük elmenne szavazni, ha a következő hétvégén lennének a parlamenti választások. Legtöbben az MKP-ra, utána a Hídra, míg harmadikként az SDKÚ-ra adnák le szavazatukat. Ezek tehát a szlovákiai magyarok kedvenc pártjai.

A kedvenc pártok a szlovák pártok közül elsőként az SDKÚ-val, másodikként a KDH-val és harmadikként a Smerrel kellene együttműködni. A magyarországi pártok közül leginkább a Fidesszel, ezután az MDF-fel és a Jobbikkal kellene megtalálni a közös hangot.

A legtöbben ugyancsak fontosnak tartják az MKP és a Híd együttműködését.

A kedvenc politikusnak egyértelműen Bugár Béla számít, őt Csáky Pál és Bauer Edit követi. A legtöbb ember esetében kedvenc politikusuk már az MKP megalakulása óta annak számít.

A parlamentben a magyarok legszívesebben Bugár Bélát, Bauer Editet és Bárdos Gyulát látnák.

A legtöbb magyar úgy véli, hogy nincs szükség több magyar pártra, ezért az egyes politikusok kilépését az MKP-ból nem nézik jó szemmel. Ennek ellenére a kivált politikusok által megalapított Hídnak nagy politikai esélyeket adnak minden szinten. Úgy gondolják, hogy az új párt főleg a szlováksággal való kommunikáció minőségében és mennyiségében tér majd el az MKP-tól.

A szlovákiai magyarok az őket érintő politikai eseményekről legfőképpen az *Új Szóból* tájékozódnak. A média, főleg az *Új Szó* és a *Szabad Újság* politikai párttól való függőségének kérdéséről azt vélik, hogy nem jó, ha ezek függnek valamelyik párttól. Ennek ellenére viszont úgy gondolják, hogy sem az *Új Szó*, sem a *Szabad Újság* nem mondható politikailag független szlovákiai magyar lapnak.

Hivatkozások

- Lampl Zsuzsanna 2007. *Magyarnak lenni. A szlovákiai magyarok értékrendje*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet
- Sopóci, Ján 2004: *Kolektívne správanie a sociálne hnutie* Bratislava, Univerzita Komenského.

MAGDOLNA MÉSZÁROS

THE POLITICAL ORIENTATION OF HUNGARIANS IN SLOVAKIA

(BASED UPON OWN RESEARCH MADE IN THE SUMMER OF 2009)

This paper handles a very differentiated and difficult question: the political orientation of Hungarians in Slovakia. The research, upon is based this study, conceived in the time, when Híd as the second hungarian Slovak party was founded. This new political situation can occur changes in political opinion and preferences of Hungarians in Slovakia.

In this study, we try to shelter the wide range of partial problems and questions, which are important building parts of this compact whole, that we call political orientation and preferences.

The reader will get a picture of these partial fields: the importance of own culture, nationality and politics for Hungarians in Slovakia, the parties and politicians, that they prefer, their description of the ideal party that could represent the needs of hungarians in Slovakia. Last but not at least this study informs about their media consume, in the terms of which concrete media they prefer, in order to get information about political issues. Also we give the reader research datas about that how they see the political independence of media at all and also in concrete.

A RENDSZERVÁLTÁS

és a csehszlovákiai magyarok

(1989-1992)

ELBESZÉLT TÖRTÉNELEM

Fórum Kisebbségkutató Intézet

Magyar falusiak a szlovák fővárosban

Városiasodás és etnicitás a két világháború közötti Pozsonyban*

ARANKA KOC SIS	316.347(=511.141)(437.6)
Hungarian villagers in the slovak capital	316.77(=511.141)(437.6)
Urbanization and ethnicity in Bratislava between two World Wars	316.022.4(=511.141)(437.6)

Keywords: colonies and workerquarters (ghetto?) at the citymargins of Bratislava, ethnical identity, education.

Pozsony 1918-ig regionális jelentőségű város, régióközpont volt. Nagyvárossá a csehszlovák állam kereti között, a két világháború közti évtizedekben vált, amikor a politikai események és döntések eredményeképpen egyik pillanatról a másikra új szerepkörbe került, s egy országrész, Szlovákia központja, fővárosa lett. A nagyvárossá válás összetett, több vonatkozásában politikai döntésektől függő, sok vonatkozásában viszont spontán folyamata jelentős területi és népességnövekedéssel, a város társadalmában strukturális és etnikai átalakulással járt együtt.

Míg a megelőző évszázadokban, a középkortól fogva Pozsony többségében németek lakta település volt, a magyarok száma a 19. század második felében, a kielyezést követően növekedett meg benne, a szlovákoké pedig a 19. század végétől, a város iparosodásával kezdett emelkedni és jelentősen megugrott 1918 után.¹ Az államfordulatot követően, az 1920–30-as években beáramlók nagy tömegét elsősorban a munkalehetőségek vonzották az igazgatási, gazdasági és kulturális központtá szinte egyidejűleg váló városba. Pozsony peremén ekkoriban gomba módra nőttek ki a földből a munkásnegyedek, amelyek lakossága az ország legkülönbözőbb vidékeiről és jórészt falusiakból verődött össze, ami rányomta bélyegét az első évtizedek formálódó, népességében, kultúrájában heterogén, arculatát, identitását kereső város képére.

Az 1930-as évek második felében fogalmazódott meg „Nagy-Bratislava” terve,² amely a városvezetés részéről a nagyívű építkezések, beruházások mellett tudatosan tervezett terület- és lakosságnövekedést is jelentett, s amelynek részeként községeket csatoltak a fővároshoz. A terv a második világháború után teljesedett ki,

*A dolgozat egy terjedelmesebb munka részeként az *Agentura Pacis Posonium Egyesület (Pozsony) keretében folyó Pozsony város történelmi című kutatási programban készült a Magyar Tudományos Akadémia Titkársága, valamint Határon Túli Magyar Tudományos Ösztöndíj-programja (Budapest) és Frideczky János (Pozsony) támogatásával.*

amikor közigazgatási átszervezés révén, egészen pontosan 1946-ban és 1972-ben jelentős mértékben megnövekedett Pozsony területe a hozzácsatolt falukkal és lakossága falusiakkal.

Először Károlyfalu került fővárosi igazgatás alá 1942-ben. Ugyanekkor tervben volt még további négy szomszédos település, Récse, Lamacs, Pozsonyhidegkút és Pozsonyszőlős közigazgatási átszervezése is, erre azonban a közelgő front és időhiány miatt ekkor (a tervek szerint 1945. január 1-jén) már nem került sor. A város területe szerint a duplájára, lakosainak a száma pedig 170 ezerre növekedett volna.

A megkezdett munka 1946-ban folytatódott, amikor Nagy-Bratislava terve újra előkerült. Ekkor összesen hét faluval bővült a főváros, a korábban tervezett négy mellett Főrév, Dévény s a Duna jobb partján fekvő Ligetfalú is a része lett. Majd 1972-ben újabb nyolc települést kebelezett be a város, Pozsonybeszterce és Dévényújfalú mellett köztük volt az a három dunántúli község – Horvátjárfalu, Duna-Csún és Oroszvár – is, amelyek a nevezetes pozsonyi hídfőként 1947-ben kerültek Csehszlovákiához, s amelyek a 20. század első felében még háromnyelvű, horvát, német és magyar települések voltak. S ekkor csatoltak a fővároshoz három csallóközi magyar falut, mégpedig Pozsonypüspököt és Vereknét, valamint Pozsonypüspöki részeként Szunyogdit; ez utóbbit nem sokkal ezt megelőzően, 1950-ben már összevontak Pozsonypüspökivel. E falucsatolásokkal a főváros területe három évtized alatt végül csaknem az addigi négy és félszeresére növekedett, lakosainak a száma pedig az 1921. évi 93 198-ról 1980-ra 380 259-re gyarapodott.³

Dolgozatunkban a Pozsonyba, illetve Pozsony igazgatása alá került falusiakkal és falusi közösségekkel foglalkozunk, azon belül is a magyarokkal. Itt most legelőször is azokkal, akik a két világháború közti tömeges méretű betelepülések során kerültek a fővárosba. Munkánk egy kiterjedtebb kutatás része, amely megpróbálta számba venni ezeket a közösségeket és megvizsgálni, hogy a nagyvárossá váló Pozsonynak városiasodásuk gyorsított és különösen a 20. század második felében korántsem organikus folyamatára gyakorolt hatása hogyan és milyen jelenségekben nyilvánult meg leginkább. Kiemelten figyeltünk az identitás változásaira, azon belül is az etnikai vonatkozásokra, azaz az asszimiláció problémájára. A városiasodás témáját tehát a faluk és a falusiak, méghozzá a magyar faluk és lakosaik felől közelítve fő kérdésünk a városiasodás és az asszimiláció kapcsolatára összpontosít.

A demográfusok, történészek a népszámlálások nyelvi adatai alapján ugyanis azt figyelték meg, hogy a 20. század folyamán Csehszlovákiában a magyarok – ahogyan a Magyarországgal szomszédos országokban élő kisebbségi magyar közösségekben másutt is és a beköltözések ellenére is – a városokban fogatkoztak meg legnagyobb arányban. Abban a 18 dél-szlovákiai városban, amelyben számuk az 1991-es népszámlálás szerint meghaladta az 5 ezret – vagyis statisztikai értelemben városnak minősültek –, arányuk összességében az 1910-es népszámláláskor mért 70,8 százalékról a század végére 18,8 százalékra esett.⁴ Különösen markáns ez a jelenség a nagyvárosok viszonylatában. A népszámlálások adatai szerint az elmúlt század folyamán az említett 18 város közül Pozsonyban és Kassán, a két szlovákiai nagyvárosban volt a magyarok térvesztése a legerőteljesebb, az 1910-ben számolt 40,5, illetve 75,4 százalékról a század végére arányuk mindkét esetben alig 4 százalékra csökkent.⁵

A népszámlálások nyelvi adatai felől nézve tehát úgy tűnik, hogy a városiasodás a 20. század végére a szlovákiai magyarságot érintő egyik legégetőbb kérdéssé

vált. A probléma feltehetően akkor is keveset veszít a jelentőségéből, ha a nyelv szerepét nem kívánjuk túlhangsúlyozni, és elfogadjuk, hogy az etnikai identitás kérdése nem szűkítő le a nyelvi kultúrára, és a népszámlálási statisztikákból nem vezethető le az asszimiláció összetett folyamata.⁶

Az asszimilációt folyamatnak tekintve Milton M. Gordonra hivatkozunk itt, aki a jelenségnek több egymásra épülő stádiumát különböztette meg. A befogadó nemzet nyelvének és kulturális kódjainak elsajátítása – az akkulturáció – ebben a folyamatban csak a kezdeti szakasz, amelyet Gordon szerint nem feltétlenül követnek a teljes beolvadáshoz, felszívódáshoz vezető továbbiak, a befogadó társadalom formális és informális szerveződéseibe, intézményeibe való betagozódás, tudatos belépés, a strukturális integrálódás, a többség nemzeti tudáskészletének elsajátítása és a vele való azonosulás s a többi.⁷

A városi miliőhöz való alkalmazkodás problémáját elemezve a nemzeti-etnikai identitás jellemzőinél mindezeket szem előtt tartva igyekszünk nyomon követni és megismerni a csoportkohézióra ható tényezőket és azokat a túlélési stratégiákat, amelyeket a csoportok önazonosságuk megőrzése és továbbörökítése érdekében kifejtek a Pozsonyba beköltözők, illetve a város igazgatása alá vont települések magyar közösségeiben. Pozsonyi példánkkal ilyenformán annak a kelet-közép-európai képnak az árnyalásához kívánunk hozzájárulni, amelyben a belső migrációkat és a társadalompolitikai törekvéseket a 20. század folyamán a nemzetiségileg addig sokszínű területeken és városokban is a legtöbbször egyirányú asszimilációs folyamatok kísérték és a többségi nemzet térnyerését eredményezték. S ahelyett, hogy a migrációk újfajta multietnikus és multikulturális szerkezetek kialakulásához vezettek volna – mint Európa nyugati részében sokfelé vagy az Egyesült Államokban –, itt az etnikai homogenizálódás, az egynyelvűség és egykultúrájúság irányába fejlődtek.⁸

A két világháború közötti időszak, azaz a betelepülők magyar csoportjainak számbavétele során itt most elsősorban a közösségképződés jeleire, a közösségek etnikai alapú szerveződésének lehetőségeire és az etnikai identitás reprezentációira figyelünk.

A főváros peremén

A Pozsonyt kelet és északkelet felől körülölelő sík határ s a Duna túlsó partján, Ligetfalu szomszédságában fekvő területek a 20. század első évtizedeiben nagyrészt még mezőgazdasági területek voltak. A szántókat helyenként mezők, parkok, ligetek és a városi polgárok kertjei tarkították. S jórészt itt telepedtek meg a 19. század végétől fogva a város iparosodásának fő központjai, a gyárak, ipartelepek. Az 1920-as és 1930-as években ezeken a külterületeken, a város és a gyártelepek szomszédságában alakultak ki azok a kolóniák, amelyekben a Pozsonyba áradó vidékiek alkalmi vagy hosszú évekre szóló otthonra találtak.

A 19. század utolsó harmadában iparosodni kezdő Pozsonyban a századforduló éveiben már jelentős számú iparvállalat működött, és egyre nőtt a bennük dolgozó munkások száma. Az elsők közt megtelepedett a dohánygyár (1853), majd a tölténygyár (1871), a Dynamit Nobel gyár (1873), a lengyár (1888), a kábelgyár (1894), a cémagyár (1895), a zománcedénygyár (1896), az Apollo olajfinomító (1895), a Stollwerk csokoládégyár (1896) s az új század első éveitől a Matador gu-

migyár: ezek olyan ipari létesítmények voltak, amelynek a neve ma is ismert, ma is él Pozsonyban – akár városrész vagy utca neveként –, s egyikük-másikuk még az ezredfordulón is működött. Csehszlovákia megalakulása után, az első köztársaság idején ugyanakkor az iparvállalatok száma jelentős létesítménnyel tovább nem bővült, a meglévők fokozták vagy éppen ellenkezőleg, csökkentették, sőt leépítették termelésüket. Az új államkeretben kialakuló politikai és gazdasági viszonyoknak, a cseh nagyipar és pénzügyi szektor érdekeinek megfelelően átalakuló iparszerkezet a húszas-harmincas években többek között és több esetben pozsonyi gyárleépítéssel is együtt járt. A munkát kereső falusi tömegeknek az iparosodással elkezdődött városba áradása azonban ezekben az évtizedekben és ennek ellenére sem szűnt meg, sőt mindinkább növekedett. Ugyanakkor nemcsak az ipar, a gyárak, hanem a fővárosi rangra emelkedett városban e két évtized alatt folyó nagyarányú építkezések, a közigazgatás megduzzadt adminisztrációja és vele a városba költöző új hivatalnokréteg, a kulturális, pénzügyi és gazdasági központépítéssel számban is gyarapodó polgárság, annak életmódja s nem utolsósorban a dunai kikötő fejlődése ugyancsak új munkalehetőséggel csábította a vidéki alsó rétegeket.

A szegény s főleg falusi környezetből kikerülő tömegek azonban a századforduló óta folyamatosan lakáshiánnyal küzdő Pozsony belső területein a két világháború közötti évtizedekben legtöbbször már nem találtak lakást. Sőt, a város addigi szegénysége is fokozatosan kiszorult a belső területekről. A régi és sokszor romos épületek helyén, amelyekben az otthonaik voltak, a húszas-harmincas évek nagy építkezései során modern és elegáns bankok, iroda- és lakóházak épültek, a városi és a vidékről beáradó alsó társadalmi csoportok pedig – részben a városvezetés tudatos szegregáló politikájának következtében is – a város peremére, a külterületekre szorultak. Pozsony síkságok felé nyitott északkeleti, keleti és déli külterületein korszakunkban így sorra nőttek ki a földből néha szinte egyik napról a másikra a munkás-, kezdetben több esetben még inkább nyomornegyedek.

A peremekre szorult szegénység a lakosság számbeli növekedésével, majd a világgazdasági válság nyomán egyre inkább elmélyült, és kezelése egyre több pénzt szívott el a városi háztartás költségvetéséből. A városvezetés – amely tisztában volt a „belső kolonizálás” jelentőségével – lakásépítésekkel, a szövetkezeti építkezések támogatásával, köztük kedvezményes telek- és építőanyag-eladással s további szociálpolitikai juttatásokkal, segélyezési rendszerek működtetésével igyekezett kordában tartani a problémát. A munkanélküliségen, amely a húszas évek végétől egyre nagyobb méreteket öltött és a folyamatos beköltözések miatt a gazdasági válság után, a harmincas évek végén sem enyhült, jelentős mértékben saját erőforrásokból is próbált enyhíteni (munkahelyteremtéssel, közmunkák, ingyenskonyha működtetésével, élelmezési, hús- és levesakciókkal stb.).⁹ A szegény tömegek ellátásával és támogatásával járó terheket azonban egyre nehezebben viselte a város, amely költségvetésének növekvő hiánya a fővárosi ranggal járó anyagi kiadások – többek szerint túlzó költségek¹⁰ – miatt különben is mind komolyabb gondot okozott a magisztrátusnak.

A város maga a századfordulótól kezdve épített szükség- és munkáslakásokat, és létesített lakótelepeket az alsó társadalmi rétegek számára. Addig Pozsonyban – az iparosodás kezdeteitől – magánkezdeményezésből (jótékonysági akcióként) és a gyárak jóvoltából keletkeztek ilyenek. A gyárak, illetve a gyárosok a saját alkalmazottaik számára, azok közül is elsősorban a kiemelt munkakörben dolgozóknak épí-

tettek lakásokat, és hoztak létre kolóniákat, amelyek révén azonban csak egy szűk réteg jutott otthonhoz. Az új állam keretei között viszont ezek a módok tovább már nem működtek, szerepüket mindinkább a város, valamint az építkezési szövetkezetek vették át.¹¹

A városvezetés konkrét terveiről, a munkáslakások és -negyed, szegénytelepek létesítésével kapcsolatos elképzeléseiről, de e telepek alakulásának spontán folyamatairól is viszonylag keveset tudunk. A kutatók számára évek óta zárva tartó városi levéltárban a vonatkozó források közvetlen tanulmányozása egyelőre lehetetlen. A témát különböző szempontból feldolgozó vagy érintő kevés számú publikáció mellett¹² így az alábbi vázlatos összefoglaláshoz elsősorban a korabeli sajtóra támaszkodtunk.

Ezek szerint az államfordulatot követő két évtizedben folyamatosan születtek a városvezetés újabb és újabb elképzelései a lakásállomány bővítésére vonatkozóan, az állami és városi alkalmazottak, kishivatalnokok számára kialakítandó kertvárosok, telepek s ezeken a gyakran jelentős (akár 80-90 százalékos) állami támogatással¹³ készülő igényesebb lakások, szegénynegyedek és szükséglakások tervei egyaránt.

Közvetlenül az államfordulat után, 1919-ben megfogalmazódott például egy, a Károlyfalui úton mintegy 560 családi házzal és népjóléti intézménnyel együtt angol és német mintára létesítendő kertváros terve. Ez a terv azonban részben pénzhány, részben – ahogy a korabeli sajtó tudósít – „ellenmozgalom” miatt meghíúsult, bár a kormány 90 százalékos támogatást is kilátásba helyezett. Ugyanebben az évben nagy bérházak építéséhez fogott a város, a következő években szükséglakásokat és barakkokat is emelt, 1921-ben a dinamitgyár előtt az Amerikából hazatelepedők számára tervezték egy nagy telep létrehozását, ami azonban szintén csak terv marad.¹⁴ A városatyák személyesen maguk is buzgón kutattak az új megoldások után, tanulmányutakat tettek a szomszédos országokban, és tapasztalatgyűjtéseik nyomán új programok és új lakótömbök, telepek születtek. 1923-ban például a tanács egyik bizottsága Bécsbe utazott, hogy megismerkedjen az ottani „településmozgalommal”. A sajtótudósítás szerint e tanulmányút hatására alakították meg a Rosenheim Szövetkezetet, és új építőprogramot dolgoztak ki. Egy 132 kislakásból álló háztömb építésének terve a Téglamezőn az 1926. évi bécsi nemzetközi város- és lakásépítő kongresszus után fogalmazódott meg. A Westend kertváros „eszméje” pedig – amely 300 családi házat foglalt volna magába – egy 1927. évi berlini tanulmányút tapasztalatai nyomán merült fel. Az építkezések előmozdítására a húszas évek legelején új törvények léptek érvénybe, amelyek hatására sorra alakultak a lakásépítő-szövetkezetek, és a következő években ezek jutottak mind nagyobb szerephez Pozsony lakásállományának bővítésében.

Mindezen igyekezet és kényszerítő erő nyomán kilenc év alatt 10 ezer lakás épült Pozsonyban és közvetlen környékén, s a húszas évek vége felé úgy tűnt, hogy „a lakáskérdés közeledik a megoldás felé”.¹⁵ Hogy ez mennyire nem így lett, azt akkor valószínűleg senki sem sejtette a városatyák közül. De már az új évtized legelején, 1931-ben a népjóléti előadó újra több mint 7 ezer a városházára benyújtott lakáskérvevényről számolt be.¹⁶ A harmincas évek folyamán a lakásínség – a munkanélküliséghez hasonlóan – alig látszott enyhülni, ami mind azt jelzi, hogy a fővárossá vált Pozsony a két világháború között nehéz helyzete ellenére mindvégig a helyét kereső vidéki tömegek célpontja maradt.

Részben a város támogatásával, részben spontán módon jöttek létre azok a külső munkás-, gyakran még inkább nyomortelepek, amelyek a belvárosból kiszoruló és főleg a vidékről áradó legszegényebbek otthonai lettek a húszas-harmincas években. A város hozzájárulása kialakulásukhoz saját építkezései mellett elsősorban telekkiutalásokat, az építkezési szövetkezeteknek nyújtott különféle kedvezményeket – ingyen vagy kedvezményes áron való telekhez, építőanyaghoz jutást – jelentett. Így születtek meg az 1920-as években Pozsony szélein, külterületein és szomszédságában az olyan kolóniák, mint a Szalmakunyhó, Téglamező, Emyháza, Hohenay, Westend, Dornkappel és a Duna jobb partján, Ligetfalú mellett Auliesl és Zabos.

Emyháza története még a húszas évek előtt elkezdődött. Az első munkásház építését a városvezetés itt 1918-ban engedélyezte egy pozsonyi építkezési részvénytársaság számára. Később, 1925-ben ugyanez a társaság egy teljes kolóniát tervezett a területre. Emyháza azonban még az évtized végén is a legszegényebb negyedek közé tartozott, lakóinak többsége munka nélkül, támogatásból élt. A tervezett és megvalósult építkezések ellenére sokan szükséglakásokban, sőt fabódékban laktak, még 1929-ben sem volt megoldva az egészségügyi ellátás és a kanalizáció gondja a telepen. Az utóbbi e város széli telepeken szinte mindenütt hiányzott időszakunkban, az olyan helyeken is, ahol pedig már volt vízvezeték.

Westend kialakulása az 1920-as évek elejére tehető. A városvezetés 1931-ben tetszetős elővárost tervezett ide négycsaládos kertés házakkal, azonban időszakunkban végig mégis itt is több volt az alkalmi építmény, mint a szilárd falú ház.

Előváros jellege leginkább Főrév és a Duna jobb partján, Ligetfalú környékének volt, ahol főleg családi házak épültek, és sok munkás telepedett meg. Ám Főrév szomszédságában is kialakultak olyan szegénynegyedek is, mint Kis- és Nagybrenner vagy a túlparton Zabos, amely utóbbi ekkor még Főrév határához tartozott.¹⁷ Zabosban az első házak az első világháború előtt épültek egy nyári vendéglő, eredetileg erdészház szomszédságában. 1921-ben 12 ház állt itt, 1946-ban 340. Kis előkertés házaival az említettek közül ennek a telepnek volt leginkább falusias jellege.

Aulieslbe a húszas évek elejétől fogva nagyrészt pozsonyi családok költöztek, olyan szegény munkások és munkanélküliek, akik a szanálások és a szegénység miatt nem tudták megtartani városi lakásukat. Egy részük Aulieslben is éveken át fabódékban vagy szükséglakásban nyomorgott.

Dornkappel dűlőinek felparcellázásáról és a vagyontalan családok számára kedvezményes áron való árusításáról 1925-ben határozott a város, de már ezt megelőzően is állt itt néhány ház, és voltak alkalmi építmények. Két év múlva egy lakásépítő szövetkezet igényelt újabb telkeket saját tagjai számára a dűlőben családi házak építéséhez, majd ugyanez a szövetkezet a következő évben víz, villany bevezetésére és csatornázásra kért engedélyt az önkormányzattól. A város építőanyaggal is segítette a megtelepedést a kolónián, és a belső városrészek szanálásaiból kikerülő téglát s egyebet kedvezményes áron adott el a dornkappeli építőszövetkezetnek. Az építkezések ellenére a beköltözők jelentős része itt is néha évekig alkalmi építményekben, összetákolt deszka- és bádoghódékban húzta meg magát vagy engedély nélkül épített házakban, szoba-konyás lakásokban zsúfolódott. A két világháború között a város egyik legszegényebb és a szegénységgel járó gondokkal (munkanélküliség, bűnözés, prostitúció) leginkább küzdő része Dornkappel volt – nem utolsósorban a városvezetés tudatos tervei nyomán.¹⁸

A Pozsonyba áradó és e külterületeken megtelepedő vidékiek között jelentős volt a magyarok száma, elsősorban a környező agrárterületekről, az olyan csallóközi, mátyusföldi, Komárom, Érsekújvár, Párkány környéki falukból való földnélküli szegényeké, akik a földreform parcellázásaiból nemzetiségük miatt kiszorultak, vagy mint cselédek, napszamosok a felszámolt nagybirtokokon elveszítették munkájukat, és a nagyvárosban kerestek megélhetést.¹⁹ Számukról pontos, de még csak megközelítő adatokkal sem rendelkezünk. A korabeli sajtóból és visszaemlékezőink nyomán egyelőre annyi látszik világosan, hogy a legtöbbször háromnyelvű, magyar-német-szlovák telepek között olyanok is kialakultak, amelyeken a magyarok voltak többségben, és a domináns nyelv a magyar volt. Ilyen volt a város keleti részén Dornkappel, a Duna túlpartján, Ligetfalu mellett Zabos, Auliesl, a bal parton, Főrév szomszédságában Kisbrenner.

E telepek közül legtöbb ismeretünk Dornkappel első éveiről és évtizedeiről van. Erről a kültelki kolóniáról több alkalommal is hírt adott, ügyeivel foglalkozott a korabeli magyar sajtó, az évtized végén pedig egy szociográfia is megjelent róla, Ilia J. Marko újságíró, költő és fotográfus munkája Prágában.²⁰ A következőkben ezekre támaszkodva foglaljuk össze azokat a szempontunk szerint jellemző vonásokat, amelyek a két világháború közötti évtizedekben Dornkappel kültelki társadalmát jellemezheték.

A dornkappeli bevándorlók

Az akkori város szélétől hat kilométerre fekvő, Ilia J. Marko leírása szerint meglehetősen kietlen, kopár terület, a Dornkappel-dűlő a Csallóközön át Komáromba vezető vasútvonal mellett, a Nagyszombati út, a téglamezői Masaryk-kolónia, az elhagyott dinamityár és Kuheida között terült el. A húszas évek második felében itt létesült telep lakosságát a fővárosban megjelenő politikai napilap, a *Híradó* – amely különösen sokat és rendszeresen foglalkozott Pozsony várossal, gondosan számon tartotta a pozsonyi magyar kulturális élet eseményeit, a magisztrátus üléseiről pedig állandó rovatban számolt be – gyakran egyszerűen csak magyar nyelvűként említi. Marko szociográfiájában árnyaltabb képet rajzol róla. Eszerint főleg csallóközi és mátyusföldi föld nélküli falusiak, a nagy uradalmak egykori cselédei, béresei és napszamosai, a vidék „hajótöröttjei” telepedtek meg Dornkappelben. Legtöbben a béresek voltak. A második hullámban a Marko szerinti falusi „elitréteg”, urasági iparosok, kovácsok, lakatosok, lovászok, bognárok, kocsisok, kertészek érkeztek. Majd a napszamosok, legvégül pedig a város, Pozsony tönkrement munkásai telepedtek le itt. Mindezek mellett sok olyan különös elem is alkalmilag vagy huzamosan lakásra talált Dornkappelben, amely Európa országútajairól ezekben az években éppen Pozsonyba vetődött; csehek, morvák, oroszok, szerbek, bolgárok, románok, sőt kínaiak. A sokszínűség és a nyomor miatt a helyiek által Mexikónak nevezett telepen 1928-ban 1300-an, 1930-ban 2953-an, 1936-ban pedig már 6000-en éltek.

Sokan azzal a szándékkal költöztek a főváros peremére, hogy itt majd pénzt gyűjtenek, és visszatérnek a falujukba. Az évek múlásával azonban ez az álom többek számára egyre távolibbnak tűnt, hiszen lehetőségeikből a puszta megélhetésre is alig futotta. A telepesek egyharmada egész évben munka nélkül volt, és segélyből tengődött. A másik fele munkásként próbált boldogulni. Marko szerint ekkor (a har-

mincas évek második felében) a pozsonyi gyári munkások egynyolcada Dornkappelből járt be munkahelyére. Viszont miután falusiak és képzetlenek voltak, főleg a nehéziparban dolgozó – magyar és német – pozsonyi munkáselittel szemben ők kapták a munka nehezét és alját. Nagy részük (több mint fele) – elsősorban a csallóközi uradalmak egykori cselédjei és napszámosai – ugyanakkor csak alkalmi munkát kapott az építkezéseken, útpítésekénél, a városi parkok rendezésénél. Jobb munkához a pozsonyi gyárakban csak úgy juthattak, ha beszélték az államnyelvet, beléptek valamelyik vezető kormánypartba, és eltitkolták nemzeti öntudatukat.²¹

A kezdeti években a dornkappeli munkások szinte kizárólag férfiak voltak, a harmincas években az iparszerkezet átalakulásával azonban egyre több lett köztük a nő, az olyan fiatal és iskolázatlan vidéki, aki a nehézipar leépülése után olcsó munkaerőként jutott munkához a vegyi- vagy a textilüzemek valamelyikében. Az évtized második felében már több volt Dornkappelben a nőmunkás, mint a férfi.²²

Sokan ugyanakkor a pozsonyi, récsei, pozsonyszőlősi német szőlősgazdáknál dolgoztak alkalmi szőlőmunkásként, kapások, szüretelők voltak. És mezőgazdasági munkások maradtak azok a vidéki beköltözők is, akik a város keleti szélén, Főrvés és Verekye felé elterülő bolgárkertészetekben keresték a kenyérrevalót.²³

A telepi élet kezdeteitől fogva lakásépítő szövetkezetek működtek Dornkappelben, amelyek hiteleket intéztek, telekvásárlásokat bonyolítottak, építőanyagot vettek és árusítottak.

A legnagyobb dornkappeli építkezési szövetkezet 1928-ban már 1300 tagot számlált. Alapítói és vezetői maguk a helybéli munkások voltak. Építkezési telekhez Dornkappelben csak az juthatott, aki belépett a szövetkezetbe, és fizette a tagdíjat (ami nem kevés, 5 korona belépési és 2 korona havi díj volt). E legnagyobb szövetkezet tagjai az első és tehetős telepeselek közül kerültek ki, s a következőkben ők képezték az elit réteget Dornkappelben. Jelentős tömegek ugyanakkor kívül rekedtek a szövetkezeten és a saját otthon alapításának lehetőségén is. Ők voltak az alkalmi hajlékok lakói, a bérlők és az ágyra járók azok házaiban, akiknek mégis sikerült megkapaszkodniuk, és a dornkappeli kezdeti évek után továbbköltöztek a városba. S ők éltek a hajléktalanszálláson, abban a vagy 160 férőhelyes, kéttermes nagy szürke barakkban, amelyet város 1932-ben emelt a kolónia délkeleti szélén, majd a mellé épített szükséglakásokban is.

Akik telekhez jutottak Dornkappelben, azoknak is azonban csak egy része, a legjobb módban levők tudtak szilárd falú házat építeni parcellájukra. A város többször adott az építőszövetkezetnek öreg, bontásból kikerült építőanyagot ingyen, máskor kedvezményes áron. De még így is a házak 33 százaléka hitelből épült. Sok parcellán, utcarészen pedig hosszú évekig csak alkalmi építményekben, deszkából, bádogból, téglatörmelékéből összetakolt bódékban vagy pincelakásokban tengődtek a bevándorlók (amihez az építőanyagot gyakran a környék építkezéseiről lopták; széthordták például a közeli dinamitgyár leépített hűtőházát). A házak túlnyomó többsége alapozás nélkül készült, falaik vizesek és penészesek voltak.²⁴ Marko szociográfija szerint ekkor egy szobára 6,17 személy jutott, egy szoba pedig átlagosan 4 x 4 méter nagyságú volt Dornkappelben. A telep hosszú évekig nem volt csatornázva.²⁵

Épültek egyszobás sorházak, és voltak a telepen szépen rendezett utcák, szélességükkel a teljes parcellát elfoglaló házak is a kolónián, manzárdtetővel, virágos- és zöldségeskerttel. Az ilyen részeken falusias hangulatú volt az élet. Vasárnaponként

a legények, leányok hármásával-négyesével összekapaszkodva sétáltak az utcán, az egyik utca végében egész évben körhinta működött, szomszédságukban szántók terjengtek.

1931-től autóbuszjárat kötötte össze Dornkappelt a várossal. Addig sok munkás a reggeli csallóközi vonatokkal utazott föl Pozsonyba, a gyárakba, még többen jártak biciklivel. Az autóbust viszont kevesen vették igénybe, mert drágább volt a vonathoz képest.

1933 nyarán végül a Városi Takarékpénztár, majd a többi pénztár is leállította a hitelnyújtást a dornkappelieknek, mert a legtöbben közülük nem fizették a felvett kölcsön részleteit, hiszen a gyárleépítések miatt közben munkanélkülivé váltak.²⁶

Érdekvédelem és társas élet a kolónián

E sokfelől futott, etnikailag is sokszínű lakosság társadalmi önszerveződésének jelei forrásainkban az érdekvédelem és az egyesületi aktivitás területén figyelhető meg leginkább. Az említett építőszövetkezetek mellett a helyi közösségek munkásmozgalmi egyesületeket, színjátszócsoportokat, testnevelő-egyesületeket tartottak fenn és működtettek.

A színes társas élet e kezdeti években nyelvi-etnikai alapon szerveződött a kolónián. Gondolhatnánk, már csak a nyelvi ismeretek miatt is, hiszen a határterületek és szórványok magyarjain kívül a többen élő magyarok – mint a Dornkappelbe költözők rajait kibocsátó csallóköziek – a két világháború között még egyáltalán nem tudtak szlovákul, amint a szlovák vidékekről frissen beköltözők sem magyarul. Azonban közismert, hogy Pozsony városában magában is, ahol a két világháború közötti és azt megelőzően, a Csehszlovákia megalakulása előtti évtizedekben ugyancsak élénk volt az egyesületi és társasági élet – és amely őslakossága ekkoriban még szokásosan háromnyelvűként határozta meg magát –, az egyesületi (társadalmi) aktivitás itt is a nyelvi-etnikai elkülönülések talaján szerveződött. Így többszörösen is természetesnek vehető, hogy nem volt ez másképp a kültelki lakosság formálódó közösségeiben sem. Dornkappelben ilyen módon alakultak a sportegyesületek, amelyek közül a magyarok – a csehszlovákiai Magyar Labdarúgó Szövetség tagjaként – a Testvériség Sportegylet futballcsapatában rúgták a bőrt, és bonyolították bajnoki mérkőzéseiket a környező magyar faluk csapataival.²⁷ De akár kocsmai társaságok is ezen az alapon működtek.

A kocsmák kiemelt szerepet játszottak a helyi közösségek társadalmi, a pártok és az egyletek szervezeti életében, ami persze általános jelenség volt ekkoriban. A Pozsony széli munkásnegyedek kocsmáinak némelyikében még színelőadásokat is tartottak a helyi kulturális egyesületek.²⁸

Kocsmából Marko leírása szerint öt volt Dornkappelben, két-két kocsmát szlovák, illetve cseh, egy pedig magyar, négyben „dzsesszt” játszottak, egyben cigányzenét. A dornkappeli lakosság a kocsmákat a nemzeti pártok, politikai csoportosulások szerint látogatta. A magyar munkások például szombaton és vasárnap tartották az egyikben a gyűléseiket, a másik kocsmát a kormánypártiak, megint egy másik az ellenzékiek gyülekezési helye volt.

A fiatalság körében kitört kocsmai verekedések is leginkább nemzetiségi alapon estek meg, ami mögött Marko szerint azonban valójában a falu–város, a „beképzelt városi ficsúrok” és a „sértődött falusiak” közti ellentét húzódott meg.

Érdeellentét feszült a város és a kolóniák munkásai között is, hiszen az egyre nagyobb számban tóduló „felvilágosulatlan” vidékieket a gyárvezetők a harmincas években gyakran sztrájtörőkként használták a fegyelmezett, szervezett és nagy munkásöntudattal rendelkező, főleg magyar és német pozsonyi munkásokkal szemben, amikor a leépülő pozsonyi gyárakban egyre erősödtek a bérharcok. A dornkappeli munkások legtöbbször szervezetlen, bár Marko szerint kommunista meggyőződésű volt. Munkahelyükön lehetőleg nem léptek be egy pártba sem – amint szakszervezetbe sem –, vagy ha mégis, akkor a munkáltató elvárásai szerint, és ilyenformán a munkahelyváltással együtt váltogatták párttagságukat is.²⁹

Mindezekből az adatokból töredékességük ellenére is annyi kiolvasható, hogy e kültelki kolónia lakóinak társadalmi önszerveződése e kezdeti években az etnikai identitás talaján és lakóhelyi szinten formálódott. A magyar kültelki munkásság a városi magyar munkásokkal a társadalmi érdekellentétek, de feltehetően az eltérő társadalmi eredet miatt sem talált szolidaritási kapcsolatot, és így munkahelyi integrálódásában sem játszottak az utóbbiak szerepét.

Az iskola ügye

A magyar közösségek önszerveződésének és túlélési stratégiájának kiemelt területe lehetett a harmincas években s az összetartozás érzését erősíthette Dornkappelben az iskola ügye, az iskolához kapcsolódó kollektív akciók. A korabeli magyar sajtó, mint a magát függetlennek jelölő *Híradó* napilap vagy az ellenzéki magyar pártok napilapjai, a *Prágai Magyar Hírlap* és az *Új Hírek* többször is foglalkozott az évtizeden át megoldatlan kérdéssel. Jankovics Marcell író, a harmincas években a Szlovéniai Magyar Kultúregyesület (SZMKE) országos elnökének visszaemlékezései nyomán ugyancsak tudható, hogy az anyanyelvű oktatás gondja a két világháború között végigkísérte a telep életét.³⁰

A húszas, de különösen a harmincas években – a gazdasági válság ellenére – a város különösen nagy gondot fordított és tekintélyes összegeket áldozott elemi és polgári iskolák építésére. Közülük több éppen az újonnan létesült külső telepek valamelyikén nyitotta meg kapuit, ahol ezek a városi támogatással született állami létesítmények voltak az első gyermekintézmények. Az osztályteremhiány mindenek ellenére a két évtizeden át mindvégig nagy gondja maradt a városvezetésnek, s a magisztrátus a folyamatosan és nagy tempóban növekvő lakosságszámmal ezen a területen sem tudott lépést tartani.

A „nagyszabású iskolaépítési program” részeként készült el a harmincas évek közepére egy elemi iskola a Lamacsi úton a Westend-telep és a tölténygyár környéke számára, egy állami elemi és polgári „hatalmas, modern” épülete a Téglamezőn, egy háromosztályos elemi a Nagyszombati úton. A Vladimír Krno polgármester irányítása alatt született Nagy-Bratislava-„álmok” közt szerepelt egy iskola Emyházán, egy a Virágvölgyi utcában, egy óvoda Westenden.³¹ Ezeknek az iskoláknak azonban egyike sem volt sem magyar, sem német tanítási nyelvű, de még csak ilyen párhuzamos osztályok sem működtek bennük, amit a magisztrátus magyar képviselői és

a magyar lapok tudósítói gyakran sérelmeztek, hiszen – mint írták – ezeken a területeken nagy számban éltek magyar és német családok, akik ha gyerekeiket anyanyelvükön kívánták iskoláztatni, azt csak a városban vagy a dinamitgyári népiskolában tehették meg, amelyek viszont távol estek városszéli és külterületektől.³²

Különösen szembetűnő volt a hatóságok elutasító magatartása Dornkappel esetében, amelynek magyar lakossága éveken át ugyancsak hiába kérte a magyar nyelvű iskolát.³³

Az iskola ügye Dornkappelben 1929-ben kezdődött el egy, a város által e célra adott telekkel, amely először azonban csak játszótérként funkcionált, majd cseh-szlovák tannyelvű állami iskola nyílt a telepen, először egyosztályos ideiglenes elemiként, amely teljes szervezettségűvé, később polgári iskolává bővült.

A magyar szülők a harmincas évek elején kezdték meg akcióikat a telepen a Magyar Nemzeti Párt pozsonyi helyi szervezete segítségével. A huzavona több évig tartott, 1936 tavaszán már a városi képviselő-testület is megszavazta egy párhuzamos magyar osztály dologi kiadásait, de a tanítás mégsem kezdődött el.³⁴ Az anyanyelvi oktatás nélkül maradt dornkappeli szegény gyerekek számára szervezett társadalmi mozgalmat a Szlovenszkói Magyar Kultúregyesület pozsonyi csoportja is segítette a harmincas években, és más külső telepek és „távolabbi perifériák” iskolásaihoz hasonlóan vonat- vagy autóbusszjeggyel támogatta a városi magyar iskolákba való bejárásukat. Az egyesület 1937-ben a *Híradóban* is közzétett felhívásában például közel 100 dornkappeli szegény gyerekért hirdette meg pénzgyűjtési akcióját.³⁵

Hasonlóképpen aktivizálódtak az anyanyelvű iskola ügyében a magyar szülők a harmincas években Zabosban, amint ennek anyaközségében, Főréven és Ligetfaluban is.

A főrévi magyar szülők 1936 őszén, míg kérelmeik elbírálására vártak, heteken át nem járatták iskolába a gyerekeiket. 84 gyerek számára kérték ekkor a párhuzamos magyar osztályok megnyitást a német nyelvű elemiben. Zabosban – amely Főrév határában, de a Duna jobb partján feküdt – ugyanekkor 168 iskolaköteles gyereket szerettek volna magyar szüleik anyanyelvű iskolába járatni. Itt ezen az őszön 66 gyerek semmiféle iskolát sem látogatott, mert a számba jöhető magyar iskolák – az auliesli állami magyar, a pozsonyi Rózsa utcai római katolikus felekezeti iskola – telítettek voltak: „A zabosi magyar gyerekek közül 66 sehova sem járhat. Ebből 31 első osztályba járna, ha megnyílt volna a már kibérelt helyiségekben a magyar községi iskola. Jelenleg a hatvanhaton felül 29 látogatja – magyar híján – a Slovenská Liga által fenntartott 4 tanerős zabosi szlovák iskolát, 5 az auliesliben, 11 a Notre Dame intézet magyar elemijében, 7 pedig vidéken látogatja a magyar iskolát nagyszüleinél, hiszen »a gyermek nem maradhat buta«. A különböző polgári iskolákat 14 gyermek látogatja. Ezenfelül tavasz óta Zaboson letelepedett családok 22 magyar gyermeke, akik az iskolai kérvényben nincsenek felvéve, szintén iskola nélkül áll.”³⁶

A ligetfalusi magyar szülők 1933-ban kezdték mozgalmukat, hogy a helybeli állami polgári iskolában – a német párhuzamos osztályokhoz hasonlóan – magyar párhuzamos osztályok is nyíljanak. De hiába ismételték meg ezt követően minden évben kérésüket az iskolai referátusnál, és írták össze a tankötelesek számát, s a ligetfalusi községi képviselő-testület is hiába szavazta meg minden évben újra a dologi kiadásokat, az iskolai referátus különféle kifogásokkal mindannyiszor elutasította őket.

Zabosban végül 1937 decemberében nyílt magyar iskola, s Főzéven is lett ettől az évtől anyanyelvű oktatás a magyar gyerekek számára.³⁷ Mindez akkor, amikor már a politikai helyzet is átalakulóban volt az országban.

Dornkappelben viszont még a következő évben is tovább húzódott az iskola ügye. 1938 februárjában a szülők és az őket támogató, már említett Szlovéniai Magyar Kultúregyesület képviselői személyesen a pozsonyi alpolgármesterhez fordultak panaszukkal. Több mint 280 magyar iskolaköteles gyerekről szóltak ekkor, akik magyar iskola nélkül vannak a telepen, s akik vagy 10-12 kilométert kénytelenek naponta gyalogolni a legközelebbi pozsonyi magyar iskolába, illetve a helyi csehszlovák iskolába járnak. A polgármester ekkor már jogosnak tartotta a küldöttség kérését, és megígérte a támogatását. A városi tanács pedig ősztől 59 gyerek számára megszavazta a párhuzamos magyar osztály nyitását és dologi kiadásait a helyi csehszlovák elemi iskola mellett. Az ügyben végül maga Esterházy János, az Egyesült Magyar Párt ügyvezető elnöke is eljár Prágában az illetékes minisztériumokban, s két magyar osztály működéshez megkapták a szükséges pénzt. Majd tízévi küzdelem után így végül szeptember elején megnyílt a dornkappeli magyar iskola mint a Masaryk-kolónia csehszlovák nyelvű állami iskolájának magyar párhuzamos osztálya. Az intézményt a volt kisegítő iskola egyik helyiségében helyezték el, egyetlen kis teremben 70 gyereket, három évfolyam növendékeit zsúfolták össze.³⁸

A harmincas évekre az államhatalom agresszív fellépése és a magyar iskolahálózat leépítésének több hulláma után s a megmaradók hátrányos megkülönböztetése mellett az iskolákért küzdők akciói olyan helyeken tudtak látványos formába szerveződni – a kisebbségi magyar iskolaügy két világháború közötti történetét feldolgozó Popély Gyula megfigyelése szerint –, ahol sok volt az iskola nélkül maradt elégedetlenkedő, és ahol volt társadalmi, politikai vagy felekezeti erő ezek összefogására és irányítására. Eredményesnek azonban ilyen helyen is a legritkább esetben voltak nevezhetők, a magyar nyelvű oktatás visszaszorítása és az iskolák leépítése, több hullámban, végigkísérte az első köztársaságbeli két évtizedet, méltányos kezelésre a hatalom részéről a harmincas évek legvégén, az országos és nemzetközi politikai helyzet változásának közepette is alig került sor.³⁹

A mi példánk a főváros peremén ezek közé a ritka pozitív kimenetelű esetek közé tartozik. Az ok, az országosan jellemzőkhöz hasonlóan, Dornkappelben is egyrészt az „elégedetlenkedők” nagy számában, másrészt a szervező erőben keresendő. Az utóbbiban, a helyiek formálódó önkifejezési és érdekérvényesítési megnyilvánulásaiban azonban jelentős szerepet játszott a kívülről jött segítség, azoknak a pozsonyi értelmiségi köröknek az aktivitása (SZMKE, Magyar Nemzeti Párt), amelyek tagjai fontosnak tartották, hogy e vidékről felkerült magyar tömegek nyelvi-etnikai mássága ne olvadjon fel a nemzetiségileg ekkor már erőteljesen egyszínűsödni kezdő fővárosban.

Összegzés

A végkifejlet közismert. E városszéli kolóniák, munkásnegyedek nyelvíleg, etnikailag és kulturálisan gyakran egyaránt sokféle népeiségében formálódó magyar közösségek tartósan nem tudtak meggyökeresedni. Azokon a telepeken sem, ahol nagyobb számban éltek vagy egyenest többségben voltak a magyarok, mint Dornkappelben

és Zabosban, és ahol az elkülönült (szegregált) lakóhelyi környezet is lassíthatta (volna) a teljes beolvadásuk folyamatát. És annak ellenére sem, hogy az etnikai identitás talaján való önszerveződéshez e kezdeti években számos formát találtak, és társadalmi aktivitásukat ráadásul az országos magyar szervezetek is segítették. Az ellenirányba ható tényezők mellett – mint az államhatalom törekvései vagy a városi munkahely integráló hatása – mindezek asszimilációt lassító befolyása láthatóan mégsem volt elég együttesen sem, a két világháború közötti időben e közösségek kohéziója és csoporttudata nem alakult ki, illetve nem erősödött meg annyira, hogy a háborút követő új társadalmi-politikai berendezés sokkal agresszívabb hatalmi törekvéseinek és spontán folyamatainak ellent tudjon állni.

E lakóhelyi közösségek meggyökeresedésének és etnikai identitásuk rögzülésének nem kedveztek az első köztársaságbeli körülmények. Az államhatalom képviselőinek tudatos törekvése volt, hogy a főváros szélein létrejött telepek etnikai-nyelvi sokszínűségét fokozatosan felszámolják (többek között a magyar nemzeti identitás és kultúra intézményes átörökítésének, az anyanyelvi iskolák létesítésének megakadályozásával). A szegénységgel, kulturális hátrányokkal és egyéni identitászavarral egyaránt küzdő falusiak tömegei pedig mindennek kevésbé tudtak ellenállni. A közös múlt és értékrend megformálásához az egyéni identitások stabilitása és az idő egyaránt hiányzott.

A második világháborút követő években, a kisebbségi irodalomban a hontalanság éveiként emlegetett 1945–1949 közötti időszakban, amikor a magyar tannyelvű iskolák is megszűntek mindenütt az országban, e fővárosszéli munkásnegyedek magyar népességét, alakuló közösségeit ugyancsak meghurcolta az államhatalom. Ezekről a telepekről is voltak kitelepítések Magyarországra, majd a berendezkedő új politikai hatalom a közösségképzésben jelentős szerepet játszó tényezőknél, az addig sokszínű és élénk egyesületi életnek is véget vetett. És a szétzilálódott etnikai közösségek a későbbiekben már nem tudták újrastrukturálni magukat.

A mai Trnávka – amely az egykori Dornkappelt is magában foglalja – városképében nyoma sincs a magyar vagy akár német etnikum valamikori jelenlétének, nyelvük is eltűnt a nyilvános terekről. A németek a háborút követő kitelepítésekkel valószínűleg elvesztek az új arcát kereső főváros számára, a magyarok pedig legalábbis láthatatlanokká váltak a Pozsonnyal a hatvanas évektől lassan egybeépülő telepen. Dornkappel néhány hangulatos utcájával ma egy kis sziget a fővárosból kivezető nagyforgalmú utak, bevásárlóközpontok és az újabb lakótelepek szorításában. Átépített, összkonfortossá alakított egykori munkásházai az ezredforduló után egyre inkább a középrétegek otthonaivá válnak.

Zabos, a két világháború közötti másik leginkább magyar negyed, a Duna túlsópartján teljesen felszámolódott a hetvenes években elkezdődött nagy ligetfalui lakótelep-építések során. Zabost két lépcsőben szanálták, 1975-ben, majd a maradékot 1982-ben, mindössze három csonka utca maradt meg belőle a Kikötői híd lábánál néhány eredeti előkertes kis családi házzal.

Az egykori Zabost felszíppantó városrész Ligetfaluban, amint a Dornkappelt magában foglaló Trnávka is, ma egynyelvű és egy kultúrájú városnegyed Pozsonyban.⁴⁰ S bár a hatvanas évektől az új lakótelepek épülésével a vidéki magyarok újabb hullámjai érkeztek a fővárosba, ezek nyelvi, etnikai, kulturális mássága az egyes városrészekben, a nyilvános színtereken a továbbiakban nem jelent meg. Ez azonban már egy másik fejezet.

Jegyzetek

1. Az 1910-es népszámlálás szerint a magyarok és a németek aránya a városban 40,5, illetve 41,9 százalék volt, a szlovákok száma elérte 12 ezret, s az összlakosság 14,9 százalékát tette ki. Az 1921-es népszámlálás adatai szerint a szlovákok száma ekkorra 37 ezerre (39,7 százalékra) növekedett, a németeké ugyanakkor 27,7, a magyaroké 22,2 százalékra csökkent (*A Felvidék településeinek nemzetiségi [anyanyelvi] megoszlása...* 1995).
2. A korabeli magyar sajtóban is Nagy-Bratislavaként emlegett terv Vladimír Krno polgármester nevéhez kötődve 1947-ig, tízéves időszakra jelölte ki az építkezések és beruházások, a terület- és lakosságnövelés nagyvonalú irányelveit Pozsonyban, amelyek megvalósítását azonban az országos politikai események hamarosan megakasztották.
3. A falucsatolások révén 1946-ban 11 ezer, 1972-ben 17 ezer hektárral növekedett a főváros területe, s összterülete így csaknem 37 ezer hektár lett (Horváth 1990, 31–41. p.).
4. 1910: 70,8; 1920: 42,8; 1930: 31,4; 1980: 18,8; 1991: 18,8 százalék (Szarka 2002, 195–218. p.).
5. A magukat magyarnak vallók aránya a népszámlálások adatai szerint a század folyamán a következőképpen alakult Pozsonyban: 1910: 40,5; 1920: 22,2; 1930: 15,3; 1980: 4,8; 1991: 4,6; Kassán: 1910: 75,4; 1920: 21,2; 1930: 16,4; 1980: 4,0; 1991: 4,6 százalék (Szarka 2002, 200–201. p.).
6. A nyelvi kultúra egyedüli determinánsként való kezelését tudományosan elfogadhatatlannak tartja Gyáni Gábor a 19. század végi Budapest akkulturációs folyamatait elemezve (Gyáni 1995, 101–113. p.).
7. Gordon 1978.
8. Szarka 2002, 195. p.
9. 1937-ben, amikor a világgazdasági válság ereje már enyhült, és a munkanélküliek száma országosan csökkent, Pozsonyban a munkanélküliség tovább növekedett, és mintegy 6500 munkanélkülit tartottak számon. A városvezetés a jelenséget a vidékiek folyamatos fővárosba özönlésével magyarázta elsősorban. Ezért is kérte beadványában a munkanélküliek bizottsága a magisztrátustól annak megakadályozását, hogy „a vidéki munkanélküliek állandóan Pozsonyba özönljenek, mert enélkül lehetetlen a munkanélküliséget leküzdeni”, továbbá hogy prágai mintára városi munkára csak pozsonyi munkásokat vegyenek föl, az idős munkanélkülieket pedig helyezze el a város külön telepeken (Emelkedik a munkanélküliség Pozsonyban. Pozsony lakossága meghaladja a 148.000-et. *Híradó*, 1937. január 5. 3. p.; Pozsony város. Intéző bizottságot alakítanak a munkanélküliek érdekeik megvédésére. *Híradó*, 1936. október 20. 2. p.). – A munkanélküliek gondozására és támogatására a harmincas években vagy tízféle segélyező intézmény működött Pozsonyban, és ebben a „labirintusában” a *Híradó* napilap tudósítója szerint „csak a notórius koldusok ismerik ki magukat, akik kellő gyakorlatra tettek szert” (Pozsony város. Intéző bizottságot alakítanak a munkanélküliek érdekeik megvédésére. *Híradó*, 1936. október 20. 2. p.).
10. A városi költségvetés államfordulat utáni irrealitásairól, az adósságok mértékéről és okairól lásd Neumann Tibor városi képviselő beszámolóját (Pozsony város súlyos anyagi helyzetének okai. *Prágai Magyar Hírlap*, 1937. február 14. 8. p.).
11. Viera Obuchová a pozsonyi munkásnegyedekkel fogalkozó munkájában az építők szempontjából különböztet meg négyféle módot, ahogy a gyáripár kezdeteitől az első cseh-szlovák köztársaság végéig tárgyalt időszakban munkáslakások létesültek Pozsonyban, mégpedig: 1. egyéni (jótékonyági) kezdeményezésből; 2. a gyár(tulajdonos); 3. a város által; 4. önerőből (például szövetkezeti formában) építve. Eszerint az első munkáslakásokat Pozsonyban – összesen 280-at – báró Walterskirchen alakította ki egy kaszárnyából 1873-ban. Az 1873-ban létesült dinamitgyár az 1880-as és 1890-es években, majd

1913-ban a gyár szomszédságában hozott létre munkáskolóniát. 1905-ig összesen 700 munkáslakás épült a gyárak révén Pozsonyban a saját alkalmazottaknak, nagyrészt az addig a környező településekről bejáró munkásoknak. A város a 20. század elejétől épített munkáslakásokat. Az első tervek a vasút dolgozói számára készültek 1901-ben. Ugyanekkoról vannak példák az önerőből való építkezésre. Ez az utóbbi forma az 1920-as évektől jutott igazán szerephez, amikor egy sor munkáslakásokkal fogalkozó építőszövetkezet jött létre Pozsonyban. Az első két mód, az egyéni kezdeményezésből és a gyárak által való építkezés 1919 után ugyanakkor teljesen eltűnt a város lakásállománybővítésének módozatai közül (Obuchová 1986). A témához lásd még Soňa Kovačevičová két tanulmányát a pozsonyi munkásnegyedekről és -lakásokról (Kovačevičová 1985; uő 1987), továbbá a *Slovenský národopis* Pozsony néprajzának szentelt 1987. 2–3. tematikus számát, amelyben több tanulmány foglalkozik az ún. népnegyedek, peremterületek és népességük kérdésével.

12. Lásd az előző jegyzetben.
13. Kovačevičová 1985, 36–37. p.
14. Pozsony város. Kilenc év tanulságai a lakáskérdés terén. *Híradó*, 1927. november 5. 3. p.; Nagyszabású kertváros készül a Westend-telkeken. *Híradó*, 1927. november 17. 3. p.
15. Uo.
16. Pozsony város. *Híradó*, 1931. június 21. 3. p.
17. Zabos területe korábban egy Duna-sziget volt. A 18. század második feléig a Duna bal partján feküdt, majd a főág megváltoztatásával került a jobb partra. 1938-ig tartozot Fő-rév kataszterébe, és 1946-ban Ligetfaluvall együtt csatolták a fővárosához.
18. Dornkappelbe tervezte a városvezetés egy szegénytelep létesítését; 1932-ben itt épített meg egy nagy, 160 személy befogadására alkalmas barakkot a hajléktalanok számára, amely mellé később szükséglakásokat is emeltek; az Elisium nevű szegénytelep lakosságát Ligetfaluból ugyancsak Dornkappelbe tervezték áttelepíteni 1938-ban, amikor egy árvíz elleni védőgát megépítése során a telepet szanálni kellett (Eltűnik az Elisium. *Új Hírek*, 1938. szeptember 22. 4. p.).
19. A földbirtokreform sajátosságainak és a dél-szlovákiai magyarlakta agrárvidékek társadalomszerkezetére gyakorolt hatásának jó összefoglalását adja legújabban Simon Attila a két világháború közötti telepes falvakkal foglalkozó munkájában (Simon 2008, 23–62. p.).
20. Marko 1938.
21. Marko 1938, 135, 188. p.
22. Marko adatai szerint pl. a cernagyár 1600 nődolgozójából 180, a gumigyár 700-800 munkásából 44 volt ekkor Dornkappelről, a műselyemgyárban 60-80, a kábelgyárban 15 dornkappeli dolgozott, s az utóbbihoz hasonló számban voltak a Klinger-cég lengyárában, a Siemens, a Dynamit Nobel és a Stollwerk gyárban alkalmazottak is (Marko 1938, 111–115. p.).
23. Az egykori bolgárkertészek emléket őrszi nevében ma is Dornkappelen a Bolgár utca.
24. 1936 végén kétszobás lakás 78, szoba-konyhás 443, ún. lakókonyhás 378, pincelakás 10, manzárdtetős 11 volt a telepen; fürdőszoba 5, WC 573 lakásban volt (Marko 1938, 39. p.).
25. A rossz szociális és egészségügyi viszonyok mutatója többek között a magas csecsemőhalandóság (1936-ban pl. 22 csecsemő – 16,29 százalék – halt meg a telepen), valamint a szociális támogatást igénylők magas száma (pl. az ingyenleves-akció 1929 telétől 800 igénylővel kezdődött el) (Marko 1938, 142., 164. p.).
26. 1937. április utolsó hetében pl. 981 munkanélküli volt a telepen, ami a családtagokkal együtt 2091 főt jelentett (Marko 1938, 141–142. p.).
27. <http://www.fkzlateklasy.sk/index.php?content=club>.

28. Ligetfaluban a Gammel vendéglőben műkedvelő színjelőadásokat is tartottak. A helyi Felebarát katolikus kultúregyesület műkedvelő csoportja 1934 szeptemberében például a *Gyimesi vadvirág* című népszínművet, októberben a Szlovenszkói Magyar Kultúregyesület – talán a fentebbi Felebarát egyesületével azonos – helyi csoportja a *Szökik az aszszony* című operettet adta elő a „legjobb igényeknek megfelelően ujonnan felszerelve díszletekkel” (Egyesületi élet. *Híradó*, 1934. szeptember 16. 12. p.; október 13. 6. p.).
29. Marko 1938, 127. p.
30. Marko erről mindössze annyit tartott szükségesnek megemlíteni, hogy a várostól iskolai célra kapott telken játszóteret alakítottak ki, és nem épült iskola (Marko 1938, 15). Másutt viszont olyan szülők mondatait idézi könyvében, akik számára a magyar nyelv és kultúra elveszíthette presztízsét, és gyerekeiket szlovák vagy német iskolába járatták, mondván, a magyar nyelvel semmire sem megy a gyerek, még utcaseprő sem lehet belőle, „a magyar nyelv holnap úgvis meghal” stb. (Marko 1938, 128. p.).
31. Megakadt a pozsonyi nagyarányú építkezés. A tőke elvesztette érdeklődését a magán-építkezések iránt. Szétfoszlottak a krnói „Nagy-Bratislava” álmai. *Új Hírek*, 1938. október 21. 6. p.
32. Pozsony városa. Épülnek az új iskolák, de sehol sem oktatnak magyarul és németül. *Híradó*, 1929. november 14. 2. p.; Pozsony város. A város iskolaépítkezései. *Híradó*, 1936. augusztus 11. 2. p. – A magyarokhoz hasonlóképpen hiányolták és várták gyerekeik számára az anyanyelvi iskolát a német szülők is Dornkappelben. Képviselőjük 1937-ben a nemzetgyűlésben például 103 dornkappeli német gyerek érdekében szólalt fel (Senát Národného shromáždění R. Čs. r. 1937. http://www.senat.cz/zajimavosti/tisky/3vo/tisky/T0906_01.htm).
33. „Itt kell azonban megemlékeznünk arról, hogy a város nagyszabású iskolaépítkezései mellett sem jutott eddig pénz ahhoz, hogy a magyar anyanyelvű lakosságból álló Dornkappelben felépüljön a magyar elemi iskola” (Pozsony város. A város iskolaépítkezései. *Híradó*, 1936. augusztus 11. 2. p.).
34. A magyarság hatévi szívós küzdelme a a dornkappeli magyar iskoláért. *Prágai Magyar Hírlap*, 1938. július 1. 2. p.
35. Fehívás magyar társadalmunkhoz! *Híradó*, 1936. szeptember 25. 2. p.; A magyar iskolaügyek fájó sebei a pozsonyi SZMKE ülésén. *Híradó*, 1937. január 10. 7. p.
A Szlovenszkói Magyar Kultúregyesületnek a pozsonyi kültelki magyar szülők magyar iskolaválasztását támogató tevékenységéről Jankovics Marcell is megemlékezik a *Húsz esztendő Pozsonyban* című munkájában (Jankovics é. n., 197–198. p.).
36. Döntsön az iskolaügyi minisztérium. A főrévi és a zabosi magyar iskolák ügye. *Híradó*, 1936. október 11. 5. p.
37. A magyar iskolaügyek fájó sebei a pozsonyi SZMKE ülésén. *Híradó*, 1937. január 10. 7. p.
38. 280 magyar gyermek évről-évre várja a magyar iskola megnyitását. Amíg a magyar többségű Dornkappel magyar iskolához jut... *Prágai Magyar Hírlap*, 1938. február 18. 6. p.; Magyar polgári Ligetfalun, magyar elemi Dornkappelben. *Prágai Magyar Hírlap*, 1938. június 29. 4. p.; A magyarság hatévi szívós küzdelme a dornkappeli magyar iskoláért. *Prágai Magyar Hírlap*, 1938. július 1. 2. p.; Magyar iskolagondok Pozsony periferiáján. A ligetfalusi magyar szülők öt év óta kéri a polgári iskola magyar párhuzamos osztályait s határozott ígéret ellenére még az új tanévben sem nyitlak meg azok. Tíz évi küzdelem után végre megnyitlak a dornkappeli magyar iskola, de egy teremben hetven tanulózt zsu-foltak össze. *Új Hírek*, 1938. szeptember 15. 3. p.
39. Popély 2005, főleg 130–32., 223., 238., 270–271., 283–389. p.
40. Az 1991-es népszámlálás alkalmával a Ružinov városrész – amely többek között az egykori Dornkappel is magában foglalja – 73 086 lakosából 2865 (3,9 százalék), Ligetfaluban az 128 317 lakosból 5332 lakos (4,1 százalék) vallotta magát magyarnak (*Národnostná štruktúra obyvateľov v SR*, 1992).

Források

- A Felvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) megoszlása 1880–1941.* Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1995.
- Národnostná štruktúra obyvateľov v SR. Predbežné výsledky sčítania ľudu 1991.* Bratislava, Slovenský štatistický úrad, 1992.
- Híradó* (Pozsony) politikai napilap 1919–1937
- Prágai Magyar Hírlap* (Prága) politikai napilap 1922–1938
- Új Hírek* (Pozsony) politikai napilap 1937–1941

Hivatkozások

- Gyáni Gábor: Etnicitás és akkulturáció a századfordulós Budapesten. *Regio*, 1995. 6. sz. 1–2., 101–113. p.
- Gordon, Milton M.: *Human Natur, Class, and Ethnicity.* New York, Oxford University Press, 1978.
- Horváth, Valdimír: *Bratislavský topografický lexikon.* Bratislava, Tatran, 1990.
- Jankovics Marcell: *Húsz esztendő Pozsonyban.* 1–2. köt. Budapest, Franklin, é. n.
- Kovačevićová, Soňa: K etnografickej charakteristike ľudových štvrtí a kolónií Bratislavy v minulosti. *Slovenský národopis*, 1985. 1. sz. 33–85. p.
- Kovačevićová, Soňa: Ľudové byty, štvrte a centrá Bratislavy v 19. storočí a 1. polovici 20. storočia. *Slovenský národopis*, 1987. 2–3. sz. 267–329. p.
- Marko, J. Ilja: *Dornkappel, predmestie troch jazykov.* Praha, Európský literárny klub, 1938.
- Obuchová, Viera: Vznik a vývoj robotníckych štvrtí a ich postavenie v rámci mesta Bratislavy 1848–1938. Kandidátska dizertačná práca, 1986.
- Popély Gyula: *Erős várunk az iskola. Tanulmányok a szlovákiai magyar oktatásügy problémaköréből (1918–1938).* Pozsony, Madách-Posonium, 2005.
- Simon Attila: *Telepések és telepés falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008. /Nostra Tempora, 15./
- Szarka László: A városi magyar népesség a Magyarországgal szomszédos országokban 1910–2000. In Kovács Nóra–Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és identitás kérdésköréből.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002. /Az MTA Kisebbségkutató Intézet Évkönyve, 1./

ARANKA KOCSIS

HUNGARIAN VILLAGERS IN THE SLOVAK CAPITAL

This paper, as a part of a broader research, handles those hungarian villagers, who came into the Slovak capital becoming Bratislava, in the time of massive insettlements between two world wars. After the foundation of Czechoslovakia (1918), the until regionally important Bratislava grew in theritory and in number of population into a large city, and it became the administrative, political, economical and cultural centre of this part of the country, and Slovakia as whole. Among villagers who were flowing into the capital, were en masse poor people from surrounding agrarian regions with hungarian population, who were due to their nationality, omitted from the subdivisions of the czechoslovak agrarian reform, or they lost their work on the ruined landproperties and they were looking for work and living in the large city. In these decades at the mar-

gins of Bratislava formed such workersettlements, where the hungarians were building the majority and the dominant language was the hungarian. This paper analyses the alignment into a community of the hungarian population in these settlements, the possibilities for formation of ethnical communities and for preservation of their identity in the time of Czechoslovakia. It pays more attention to the surviving strategies of these communities in the course of adaptation to the urban environment.

Nyelvi genocídium az oktatásban a Kárpát-medencében*

MIKLÓS KONTRA

Linguistic genocide in education in the Carpathian Basin

81`272(4)

81`27:811.511.141:37

342.725

Keywords: linguistic genocide in education; national, ethnic and linguistic minorities in the Carpathian Basin; linguicism; Linguistic Human Rights.

A nyelvi genocídium fogalma

Mindenki jól ismeri az ENSZ Egyezményét a népiirtás büntettének megelőzéséről és megbüntetéséről (lásd pl. Kardos 2003, 149–50), de a *nyelvi genocídium* fogalmát kevesen ismerik, sok nyelvész sem ismeri. Magyarul a fogalommal először Skutnabb-Kangas tanulmányában találkozhattunk, ebből idézek (1998, 8–9):

„Amikor az ENSZ-ben annak az egyezménynek az előkészítésén dolgoztak, amely később a népiirtás büntettének megelőzése és megbüntetésére tárgyában kelt nemzetközi egyezmény néven vált ismertté, a nyelvi és kulturális genocídiumot mint súlyos, emberiség elleni bűncselekményt együtt tárgyalták a fizikai népiirtással (lásd Capotorti 1979). Mikor a konvenciót végül elfogadták, a nyelvi és a kulturális genocídiumról szóló 3. cikkely nem kapott elegendő szavazatot ahhoz, hogy bekerülhessen az 1948-as végső egyezménybe. Ami viszont megmaradt belőle, az a nyelvi genocídium meghatározása, melyet az ENSZ legtöbb tagállama elfogadásra javasolt. A nyelvi genocídiumot úgy definiálják (3. cikkely 1. pont), mint »annak a megtiltását, hogy a csoport a mindennapi érintkezésben vagy az iskolákban nyelvét használhassa, vagy hogy a könyvnyomtatás, illetőleg a kiadványterjesztés a csoport nyelvén történjék.«

Az ENSZ definíciója értelmében vett nyelvi genocídium világszerte gyakorlat. Egy őshonos vagy kisebbségi nyelv betiltható nyíltan és közvetlenül törvények, börtönbüntetés, kínzás, gyilkosság valamint megfélemlítés által. [...]

Egy kis nyelv használata burkoltan, közvetett módon, ideológiai és szervezeti eszközökkel is tiltható. Különösen Nyugaton [...] éppen az oktatási rendszerek e pusztítás közvetlen végrehajtói. Mindig vannak olyan óvodák és iskolák, ahol az ős-

*Az MTA székházában 2009. augusztus 19-én a Nyelvhasználat és jogi szabályozás a tudomány tükrében című konferencián elhangzott előadás írott változata.

lakos vagy kisebbségi gyermekek mellett nem állnak olyan kétnyelvű tanárok, akik hivatalosan használhatnák a gyermekek nyelvét a mindennapi oktatás és az óvodai kommunikáció eszközeként. Ez ugyanaz, mintha megtiltanák a kisebbségi nyelvek használatát »a napi érintkezések során vagy az iskolákban«. Ez a helyzet jellemző a legtöbb bevándorló és menekült kisebbségi közösség gyermekeire Nyugat-Európa összes országában, az Egyesült Államokban, Kanadában és Ausztráliában éppúgy, mint a legtöbb születő nemzetállam többségében korábban, sőt sokban még ma is.”

Nyelvi genocídium az oktatásban

A nyelvi genocídium egyik kitüntetett színtere az oktatás, különösen az állami közoktatás. Amikor egy A anyanyelvű kisiskolás csak B tannyelvű iskolába járhat, Magyarán amikor egy állam bizonyos polgárait megfosztja az anyanyelven történő iskolába járás lehetőségétől, akkor nyelvi genocídium történik. (Az államok ezt azért tehetik meg könnyen, mert az oktatáshoz való jog emberi jog, de az anyanyelvű oktatáshoz való jog nemzetközi jogi értelemben nem az.)

Három mai magyarországi példa

Mielőtt bemutatok három hazai példát, le kívánom szögezni, hogy – ellentétben számos magyar politikussal, kormánytisztviselővel és más véleményhangoztatóval – messzemenően egyetértek Kaltenbach Jenővel, aki nemrég a következő nyilatkozott tette: „Magyarországon a kisebbségek helyzete elvileg, a jogi deklarációk szintjén rózsás, de a valóságban lesújtó. [...] Elsorvasztottuk ezeket a kisebbségeket, ez a folyamat még a XIX. század második felében és a XX. század első felében nagyrészt bevégeztetett. Ezt Nyugat-Európában jól tudják, de mi nem szeretünk erre gondolni.” (MTI-közlemény, 2009. július 23.)

Ha egy kisebbségi szülő választhat a lakóhelyén működő többségi tannyelvű és kisebbségi tannyelvű iskola között, akkor emberi jogi szempontból nem éri sérelem. Ha nem választhat, nyelvi emberi jogait¹ sérti meg a hatalom. Amikor 2007. január 22-től forráshiányra és a kis létszámra (15 fő) hivatkozva megszüntették a pusztatollakai román általános iskolát,² akkor a nyelvi genocídium egy esetét valósították meg az illetékesek. Hasonló politikai tett volt az is, amikor a gyulai városi közgyűlés egyetlen gyulai intézmény támogatási kérvényét utasította csak el a 2007. évi pénzügyi támogatások tárgyalásakor: a „N. Bălcescu” Román Gimnáziumét.³ Megjegyzem, hogy az Európa Tanács Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának magyarországi alkalmazásáról szóló 2007. június 20-án elfogadott jelentés 2. pontjában Magyarországnak azt tanácsolták, hogy „javítsák a kisebbségi nyelvek oktatásának pénzügyi helyzetét, és növeljék a források stabilitását” (lásd *Application* 43). Pusztatollakán és Gyulán az ajánlással ellentétes folyamatok zajlanak...

A hazai cigány népesség egy része tannyelvi diszkrimináció áldozata, s ebből következően válik munkanélkülivé. Kemény István 1994-ben végzett cigány vizsgálatából tudjuk, hogy az általános iskola nyolc osztályát el nem végző 25–29 éves romák között „a legnagyobbak és valószínűleg a legfontosabbak az anyanyelv szerinti különbségek” (1996, 74). A nyolc osztálynál kevesebbet elvégzők a magyar anyanyelv-

vú cigányoknak 22,9%-át, a román anyanyelvűeknek 41,6%-át és a cigány anyanyelvűeknek 48,2%-át teszik ki. A román és a cigány anyanyelvű gyermekeknek szinte mindegyike kénytelen egy számára idegen nyelven (magyarul) megkezdeni iskolai tanulmányait, mivel Magyarországon cigány tanítók alig találhatók, és a cigány nyelvű oktatás is ritka, mint a fehér holló.

A nem magyar (tehát román/beás vagy cigány) anyanyelvű cigányok között tehát az általános iskolát el nem végzők kétszer annyian vannak, mint a magyar anyanyelvű cigányok között. A cigány anyanyelvűek száma az 1990. évi népszámlálás szerint hazánkban 48 072 volt,⁴ ami nyilvánvalóan alacsonyabb szám a valóságosnál. Kemény (1996, 83) azt is írja, hogy „Egyelőre a roma gyerekek nagy többségénél [...] az a gond, hogy tartós munkanélküliség vár azokra, akik az általános iskolát nem végzik el”. Azt látjuk tehát, hogy a nem magyar anyanyelvű cigány gyerekeket érő tannyelvi diszkrimináció, vagyis az, hogy iskoláikat el sem kezdtetik anyanyelvükön, összefügg iskolázatlanságukkal, ami aztán egész életükre meghatározza helyüket a munkaerőpiacon. Az oktatásban érvényesülő tannyelvi diszkrimináció a magyarországi cigányok egy részét munkanélküliségre kárkoztatja. A magyar állam ebben az esetben a nyelvi genocídium politikáját működteti. Phillipson és Skutnabb-Kangas (1997, 25–26) a következőket írják: „Az iskolák – direkt vagy indirekt módon – nagyon is »megtilthatják a csoport nyelvének használatát a napi érintkezésben vagy az iskolában«. Ha nincsenek kisebbségi tanárok az óvodákban és az iskolákban, vagy ha az oktatás nem a kisebbségi nyelven folyik, akkor a nyelv használata indirekt módon meg van tiltva a napi érintkezésben és az iskolában, ez de facto a nyelvi népirtás politikáját jelenti. Az, hogy az oktatáspolitikai alakítói vagy az érintett tanárok ennek tudatában vannak-e, teljesen más kérdés. Az etnicista és lingvisticista cselekvési módok a többségi társadalmi rend részei, s mint más hegemónikus cselekvési módok, nem egykönnyen diagnosztizálhatók, érthetők meg vagy győzhetők le.”

A hallássérültek oktatásában évszázadok óta két ellentétes felfogás uralkodik. Az *oralizmus* szerint a jelnyelv használata hátráltatja a helyes artikuláció és a szájról olvasás megtanulását, ezért az oralista tanárok a jelnyelvet nem alkalmazzák, esetenként tiltják. A *vizualizmus* szerint a jelnyelv a siketek anyanyelve, az orális nyelv viszont második vagy idegen nyelvük. A vizualista tanárok az akusztikus és a vizuális kommunikáció együttes alkalmazását szorgalmazzák, és a siketeket önálló szociokulturális közösségnek tekintik. Baker-Jones (1998, 563) szerint „A siketeket nagyon gyakran olyan deficit-típusú oktatásban részesítik, amely a hallók nyelvébe és kultúrájába »meríti alá« őket ahelyett, hogy a jelnyelvet mint anyanyelvet használnák.” (Az *alámerítő*, más néven *mélyvíztechnika* oktatásban [angolul: *submersion program*] az iskola az anyanyelvet nem, a többségi nyelvet elégtelen fokban fejleszti, vö. Skutnabb-Kangas 1997, 39–40. Az ilyen megközelítések „nincsenek összhangban a nemzetközi normákkal”.⁵)

A siket gyermekek (egy részének) esetében a hangzó nyelv nem használható, ők természetes anyanyelvként csak egy jelnyelvet tanulhatnak meg. Ha halló szülők siket gyermekükkel nem jelnyelvet használnak (mert nem tanulják azt meg), a gyermeket megfosztják a számára elérhető egyetlen nyelvtől, s ez a gyermek értelmi és érzelmi fejlődését károsan befolyásolja. Ilyen esetben a jelnyelv nem-használata a mentálisan egészséges gyermek nyelvi emberi jogát sérti, jogfosztás. A nálunk ma uralkodó szurdopedagógia (lásd pl. Csányi 1995) a kétnyelvűséget nem hozzáadó,

hanem felcserélő módon közelíti meg, vagyis a hangzó beszédet és a jelnyelvet nem egymást segítő-gazdagító, hanem egymást kizáró viszonyban levőnek képzelem.⁶ Amikor a siket gyermeknek megtiltják (megakadályozzák) a jelnyelv használatát, akkor nem az anyanyelv használatához fűződő jogától, hanem bármely nyelv (a nyelv) használatához fűződő jogától fosztják meg!

A ma hatályos közoktatási iránylevekben a „4.3.3. A NAT alkalmazása a helyi tanterv készítésénél” részben a jelnyelv „oktatása a 7. évfolyamtól kezdve valamennyi tanuló számára kívánatos”.⁷ Ha feltételezzük – hatalmas jóhiszeműséggel –, hogy ezt a szöveget nem a siketek megnyomorítására írták bele a NAT-ba, akkor csak a szövegezők és hatályba léptetők végtelen tudatlanságával magyarázhatjuk azt, hogy a 7. osztálytól, tehát 12-13 éves kortól tartják csak kívánatosnak a jelnyelv oktatását. Hosszú lenne felsorolni azt a magyar szakirodalmi listát, melyből mindenki megtudhatja, hogy az ilyen oktatást asszimilációs célokra használják: amit 12-13 éves koráig megfosztanak az anyanyelv iskolai használatának lehetőségétől, azt emberileg alázzák meg, az emberi lét lényegétől fosztják meg. A NAT ezt teszi a magyarországi siketek egy részével. Ha a kormány után a parlament is elfogadja a magyar jelnyelvi törvény tervezetét (lásd Matalin 2009), akkor megszűnhet a magyarországi nyelvi genocídiumnak ez a szelete.

Környező országbeli példák

Amikor idén januárban a Maros megyei tanfelügyelőség kísérletet tett arra, hogy az 1892 magyar nemzetiségű 8. osztályos diák számára mindössze 1400 kilencedik osztályos hely jusson, miközben 3360 román diáknak 4200 hely jutott volna,⁸ akkor a román közoktatásban a nyelvi genocídiumra tettek kísérletet.

Amikor a kárpátaljai Fancsika magyar tannyelvű iskoláját 1970-ben bezárták, akkor nyelvi genocídiumot hajtottak végre az oktatásban.⁹

Az 1990-es években a szerb oktatás „ésszerűsítése” Nagybecskerekben megtiltotta a magyar általános iskolai és középiskolai tagozatokat, a román és szlovák tannyelvű tanítást pedig megszüntette.¹⁰ A kisebbségi tagozatok „ésszerűsítéséről” szóló 1990. évi szerb törvény és annak végrehajtói nyelvi genocídiumot követtek el.

Az állami oktatási rendszernek nyelvi genocídium végrehajtására történő használatában azonban ma térségünkben kétségtelenül Ukrajna jár élen.

Pedagógiai szempontból kulcsfontossága van a *hozzáadó* és a *felcserélő nyelv-tanításnak*. Amikor egy második nyelvet (vagyis: nem-anyanyelvet) oly módon tanítanak valakinek, hogy ennek következtében az anyanyelv tudása és használata nem sérül, de a második nyelv elsajátítása következtében az illető nyelvi repertoárja bővül, akkor hozzáadó nyelvtanítás zajlik. Amikor a második nyelv tanítása az első nyelv (= anyanyelv) kárára történik, akkor felcserélő nyelvtanítás zajlik. Erre az egyik legújabb példát Ukrajnában látjuk, ahol az oktatási tárca vezetőjének, Ivan Vakarczuknak 2008. május 26-án kiadott 461. számú rendelete hatályba helyezte a nemzetiségi iskolák számára az ukrán nyelv oktatásának javítása céljából kidolgozott ágazati programot, mely a 2008–2011. közötti évekre érvényes. A cselekvési terv alapján 2008. szeptember 1-jétől a nemzetiségi nyelven oktató iskolák 5. osztályában Ukrajna történetét két nyelven kell oktatni: anyanyelven, illetve ukránul (a fa-

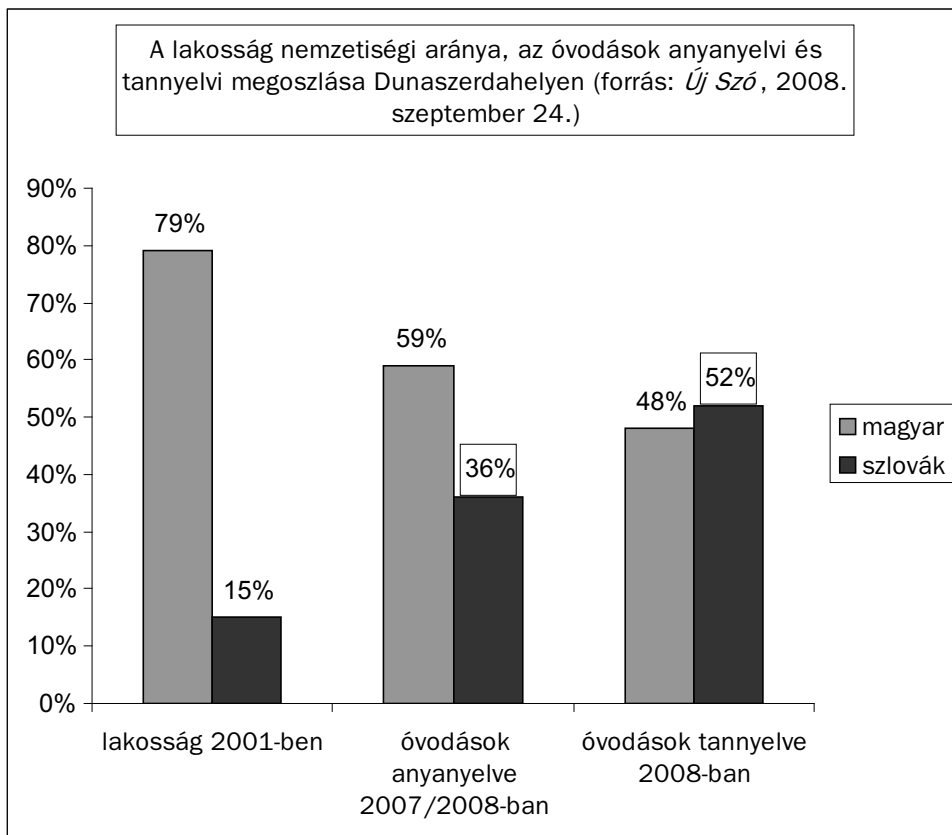
kulturatív órák terhére). A 6. osztályban (2009. szeptember 1-jétől) már csak ukrán nyelven kell oktatni ezt a tárgyat. A 6. osztályban a földrajzot kell két nyelven oktatni, a 7.-ben a matematikát, majd a következő osztályban teljesen át kell állni ezen tantárgyak államnyelven történő oktatására (lásd Csernicskó 2009). Amint Csernicskó (2009, 39) megállapítja: „Ukrajna [...] a mai nemzetiségi és nyelvi sokszínűség helyett inkább a nemzetiségi szempontból színes, ámde nyelviileg homogén (mégpedig ukrán egynyelvű) állam modelljét tekinti mintának. A szovjet internacionalizmus köntösébe bújtatott oroszosítás után az álcázott ukránosítás következik.” Ami ma Ukrajnában zajlik, nem más, mint az államilag szervezett nyelvi genocídium az oktatásban. Pedagógiai szakkifejezéssel az *átirányító* oktatást tették kötelezővé az őshonos nyelvi kisebbségek számára is, ennek fő célja a nyelvi asszimiláció. Gyakran részesítik átírányító oktatásban az Egyesült Államokba bevándorló kisebbségeket is, és ez az a „kétnyelvű” oktatási modell, melyet a Világbank támogatott például 1992-ben Dél-Afrikában (szemben a nyelvi jogi szempontból sokkalta kívánatosabb hozzáadott, anyanyelv-erősítő programokkal, lásd Phillipson 2009).

A mai Szlovákiában nemigen találunk példát arra, hogy az oktatást az erőszakos nyelvi asszimiláció szolgálatába állítják. Az igaz, hogy a (cseh)szlovák állam évtizedek óta módszeresen és következetesen lingvicensista politikát folytat, s az is kétségtelen, hogy az 1995-ös szlovák államnyelvtörvény lingvicensista volt, mai „javított” változata szintén az. Az államilag támogatott lingvicensizmus¹¹ 2006 óta újból virul Szlovákiában. Ennek egyik következménye a sok közül a szlovákiai magyaroknak a szlovákokénál alacsonyabb iskolázottsága: a 2001-es népszámlálási adatok szerint alacsony fokú végzettséggel rendelkezett a szlovákok 19,7%-a, de a magyarok 30,5 %-a, felsőfokú (egyetemi és főiskolai) végzettsége volt a szlovákok 8,2%-ának, de a magyarok 4,5%-ának (Gyurgyík 2006, 54). Magyarul ez azt jelenti, hogy a szlovák állam úgy van berendezve, hogy részben a kisebbségek finanszírozzák a többség oktatását is. Mivel magyarok és szlovákok egyformán fizetnek adót Szlovákiában, de a magyarok lényegesen iskolázatlanabbak, a diszkriminált kisebbség fizeti a domináns többség magasabb iskolázottságának költségeit. Így van ez egyébként Romániában, Szerbiában s persze Magyarországon is.

Noha arra nemigen találunk példát, hogy egy felvidéki településen a 21. században a magyar szülőket megfosztották volna a tannyelvválasztás lehetőségétől, vagyis hogy egy magyar iskolát bezártak volna, minek következtében a magyar gyerekek immár csak szlovák tannyelvű iskolába járhatnának, arra sok példa van, hogy a magyarok nem érvényesítik meglévő nyelvi jogaikat. A felvidéki magyarok számottevő része nem él a magyar anyanyelvi oktatás jogával és lehetőségével: közismert, hogy a magyar szülők körülbelül egynegyede szlovák tannyelvű iskolába írta gyermekét, „s ezt a szlovákoktól átvett érvrendszerrel indokolja” (Lampl 2008, 118), vagyis: nem jó, ha magyar iskolába jár a gyerek, mert akkor nem tanul meg szlovákul, és nem fog tudni érvényesülni. Erdélyben is hasonló a helyzet. Sorbán Angella (2000) tanulmánya arra is fényt derített, hogy a román tannyelvű általános iskolába járó magyar vagy vegyes családból származó gyermekek egyharmada magyar nyelven kezdte a tanulást (óvoda, 1–4. osztály), majd ez után írták át szüleik őket román tagozatra. Kárpátalján is több helyen (pl. Nagydobrony, Verbóc) előfordul, hogy a korábban magyar tannyelvű iskolában a helyi magyar szülők kérvényei alapján indítanak a magyar mellett ukrán tannyelvű osztályt is.¹² Fontos megjegyeznünk, hogy emberi jogi szempontból nem találhatunk semmilyen kivétnevet abban, hogy például

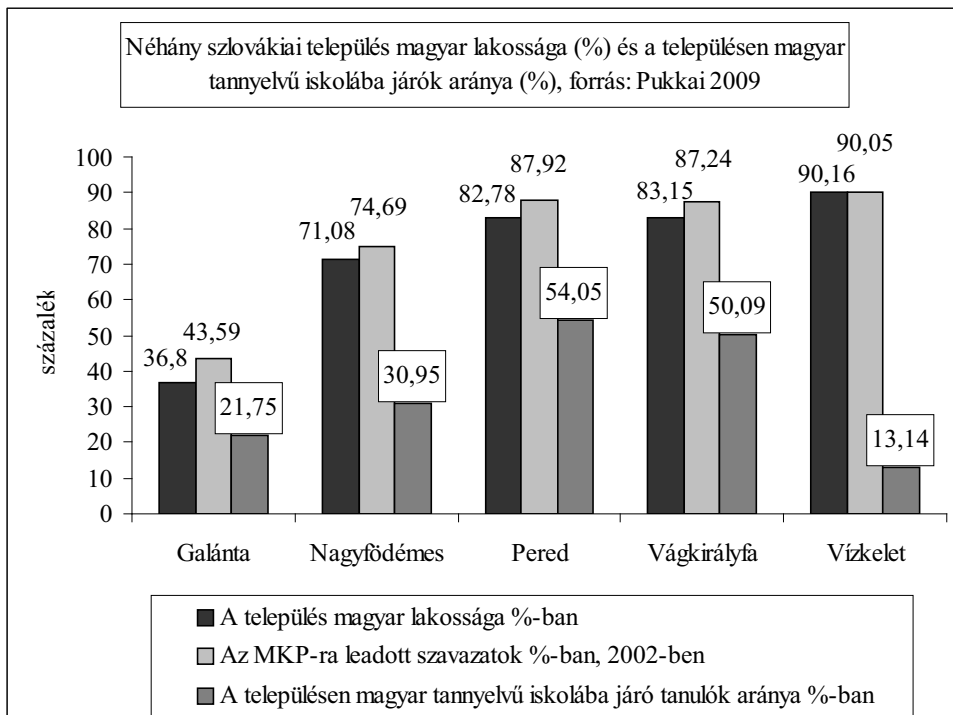
a dunaszerdahelyi magyarok jelentős része asszimilációs pályára állítja óvodás korú gyermekeit, amint ezt az 1. ábra mutatja:

1. ábra. A dunaszerdahelyi lakosság nemzetiségi megoszlása, valamint az ottani óvodások megoszlása anyanyelv és tanyelv szerint¹³

Az ilyen esetekben nem a többségi nemzet által működtetett nyelvi genocídium okozza a magyarok fogyását (hisz a magyar szülőknek van lehetőségük a tanyelv megválasztására), hanem a bizonyára jó szándékú, de a választásuk következményeit felmérni képtelen magyar szülők. És ők sokan vannak, nagyon sokan. Pukkai László (2009, 130–131) adataiból szerkesztettem a 2. ábrát:

2. ábra. Néhány szlovákiai település magyar lakosságának aránya és a magyar tananyelvű iskolába járók aránya

Skutnabb-Kangas (2000, 502) szerint egy nyelvi emberi jogi nyilatkozatnak többek között azt is tartalmaznia kellene, hogy „minden anyanyelvcsere önkéntes (beleértve, hogy az érintettek tudatában vannak az anyanyelvcsere hosszú távú következményeinek is), nem kierőszakolt”. A galántai, nagyfödemesi, peredi stb. magyar szülők döntései többé-kevésbé önkéntesek, de nem állíthatjuk, hogy a szülők tisztában vannak döntéseik hosszú távú következményeivel. S ezért nem a szlovák nacionalisták felelősek, hanem azok a magyarok, akik szakszerűen és hatékonyan tájékoztathatnák őket e döntés várható következményeiről, de nem teszik.

Jegyzetek

1. Nyelvi emberi jogok abban az értelemben (ma még?) nem léteznek, ahogyan léteznek emberi jogok, mivel az ENSZ elfogadta az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát 1948-ban, de még messze vagyunk attól, hogy elfogadjon egy nyelvi emberi jogi nyilatkozatot is. Mindazonáltal a nyelvi emberi jogokról szóló nemzetközi szakirodalom az utóbbi évtizedekben jelentős méretűre nőtt, magyarul lásd pl. Kontra (2004).
2. Vö. *Romanian Global News*, 2007. január 9. Az olyan állítások, hogy „A magyarok olyan jogokat követelnek maguknak a határon túl, amelyeket határon belül nem biztosítanak”, nem teljesen légből kapottak. Aki valamelyest ismeri a hazai nemzetiségek múltját s jelenét, tudja, hogy a nyelvi emberi jogok tekintetében Magyarországnak bőven van söpör-

nivalója a maga háza táján. Nyelvi emberi jogi szempontból semmi különbség nincs egy negyedi (Szlovákia) magyar, egy pusztatoitlakai román és egy alsószentmártoni cigány között. Pontosabban: vannak köztük különbségek az elszenvedett jogsértések tekintetében, de nem lehet különbség abban, hogy melyiküket milyen jogok illetnek meg. Aki szerint „az erdélyi magyarságot egészen más (különb) jogok illetik meg az anyanyelvi iskoláztatásban, mint például a magyarországi cigányokat” (lásd Kontra 1991, 7), az kulturális rasszista vagy szimplán csak ostoba ember, akinek fogalma sincs a mai európai sztenderdekről, például a *Hágai ajánlásokról*. Az igaz, hogy a romániai magyarok esetében korábbi használati színterekről (pl. egyetem, közigazgatás, igazságszolgáltatás) szorították és szorítják ma is ki a magyart, a magyarországi cigányok esetében viszont nem erről van szó (mert nálunk még mindig nincs empátia, stratégia és cselekvőképesség a nem-magyar-anyanyelvű cigányok nyelvi jogainak érvényesítésére). Vagyis az első esetben a korábbi jogokat szűkítik, a másodikban viszont meg se adja a többség a jogot a kisebbségnek – ez a különbség azonban nyelvi emberi jogi szempontból egyszerűen irreleváns.

3. Vö. *Foaia Românească*, 2007. november 16. 4. p.
4. A 2001. évi népszámlálás szerint pedig 48 685-en vallották magukat „cigány anyanyelvűnek”. Valójában ez a szám a cigány anyanyelvűek és a beás anyanyelvűek együttes száma. A beás cigányok beás nyelve a románnak egy archaikus nyelvjárása. Amikor a hazai kisebbségek anyanyelvi felsorolásában a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) a *beás* és a *romani* válaszokat egyaránt a *cigány* megjelölésű adatok között szerepelteti, annak ellenére, hogy a beás és a romani (= cigány) nyelv az indoeurópai nyelvcsalád külön ágalba tartoznak (mivel a beás a kentum-ág latin nyelvei közé tartozik, a cigány viszont a szatem-ág ind nyelvei közé), akkor homogenizál. Feltehető, hogy a KSH az 1993. évi kisebbségi törvény szövegét követi, de ez nem mentség, hiszen ha a cigányt és a beást összevonják, akkor még inkább összevonhatnák a szerbet és a szlovákat (mint szláv nyelveket), vagy összevonhatnák a németet és a románt (mint a kentum-ághoz tartozó nyelveket). A KSH ezen eljárása hozzájárul a beások láthatatlanná tevéséhez (vö. Phillipson–Skutnabb-Kangas 1997, 25). Ily módon a KSH eljárása diszkriminatív, más szóval lingvicista: egyes nyelveket összevon a táblázatokban, másokat nem. A romani és beás nyelvek ilyen együttes kezelését a magyar jelentést értékelő strasbourggi szakemberek is kifogásolták a Magyar Kormánynak A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájával kapcsolatos jelentése kapcsán (lásd *Application* 9).
5. *Hágai ajánlások* 17. p.
6. Bartha–Hattyár–Szabó (2006, 897) ezt írják: „A siketoktatás hazánkban a mai napig erősen oralista elveken nyugszik. A siketség a hallás hiányából eredő probléma, amelyet a hangzó magyar nyelvre alapozott fejlesztő technikákkal kell korrigálni. A kétnyelvűség filozófiája hivatalosan nem jelenik meg a nevelési-oktatási folyamatban. A siketek hét speciális iskolájában többnyire halló tanárok tanítanak, akik a jelnyelvnek a magyar nyelv elsajátítására gyakorolt káros hatására hivatkozva – hivatalosan – tiltják a jelnyelv használatát az iskolai tanulás folyamatának első, érzékeny szakaszában, akkor, amikor azt leginkább szükséges volna támogatni.”
7. 2/2005. (III.1.) OM rendelet a Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelve és a Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelve kiadásáról. *Magyar Közlöny*, 2005. március 1. (26. szám) 967–1040. p. Idézet: 992. p.
8. Lásd „Diszkriminációgyanús a Maros megyei tanfelügyelőség döntése.” *Kronika*, 2009. január 25.
9. 2001-ben Fancsika 2059 lakosából 770 volt magyar nemzetiségű. A magyar nyelvet 1991-től kezdték újra tanítani a faluban – fakultációként, az ukrán tannyelvű iskolában (lásd Karmacs 2009).
10. Lásd „Magyar osztályok (újra) vannak”... *Magyar Szó*, 2009. január 24.

11. A *lingvicismus* a rasszizmus, szexizmus stb. analógiájára alkotott szakkifejezés, nyelvi alapon meghatározott embercsoportok közötti diszkriminációt jelent.
12. Csernicskó István személyes közlése, 2009. augusztus 5.
13. „Csökken a magyar ovisok száma.” *Új Szó*, 2008. szeptember 24.

Irodalom

- Application = Application of the Charter in Hungary*. 3rd monitoring cycle. ECRML, 2007. 5. Strasbourg, 20 June 2007.
- Baker, Colin–Jones, Sylvia Prys 1998. *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Clevedon/Philadelphia, Multilingual Matters.
- Bartha Csilla–Hattyár Helga–Szabó Mária Helga 2006. A magyarországi siketek közössége és a magyarországi jelnyelv. In Kiefer Ferenc (főszerk.): *Magyar nyelv*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 852–906. p.
- Capotorti, Francesco 1979. *Study of the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York, United Nations.
- Csányi Yvonne 1995. Gondolatok a jelnyelv alkalmazási lehetőségeiről a súlyos fokban hallássérült gyermekek és fiatalok nevelése során. *Gyógypedagógiai Szemle*, 1995. 2. sz. 105–114. p.
- Csernicskó István 2009. Az ukrainai oktatáspolitiká a nyelvi asszimiláció szolgálatában. *Korunk*, 2009. 2. sz. 33–40. p.
- Gyurgyík László 2006. *Népszámlálás 2001. A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Hágai ajánlások = A nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló hágai ajánlások és értelmező megjegyzések* 1996. The Hague, Interetnikai Kapcsolatok Alapítvány.
- Kardos Gábor 2003. Az emberi jogokat védő nemzetközi jogi intézmények. In Halmai Gábor–Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 137–189. p.
- Karmacsai Zoltán 2009. Kutatási beszámoló: Egy család – két nyelv. (2008/A/02 sz. pályázat). Kézirat, készült az MTA Határon Túli Magyar Tudományos Kutatások Kuratóriuma számára.
- Kemény István 1996. A romák és az iskola. *Educatio*, 1996. 1. sz. 71–83. p.
- Kontra Miklós 1991. Előszó. In uő (szerk.): *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*. Budapest, Magyarországtudató Intézet, 7–10. p.
- Kontra Miklós 2004. Nyelvi emberi jogi polémiák. *Korunk*, 2004. 11. sz. 103–114. p.
- Kontra Miklós 2009. A nyelvi genocídium fogalma és mai magyarországi megvalósulásai/megvalósításai. *Kritika*, 2009. 5. sz. 22–25. p.
- Lamp Zsuzsanna 2008. *Magyarok és szlovákok: Szociológiai tanulmányok nem csak az együttélésről*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Matalin Dóra 2009. „Őnálló nyelv lehet a jelbeszéd.” *Népszabadság*, 2009. július 30. 4. p.
- Phillipson, Robert (2009). English: from British empire to corporate empire. Kézirat.
- Phillipson, Robert–Skutnabb-Kangas, Tove 1997. Nyelvi jogok és jogsértések. *Valóság*, 1997. 1. sz. 12–30. p.
- Pukkai László 2009. Melléklet: Kiút a megmaradásba. In Tóth Károly (szerk.): *Hatékony érdekérvényesítést*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 121–138. p.
- Sku[n]tinnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1998. Nyelvi sokféleség, emberi jogok és a „szabad piac”. *Fundamentum*, II. évf. 1–2. sz. 7–25. p.

Skutnabb-Kangas, Tove 2000. *Linguistic genocide in education – or worldwide diversity and human rights?* Lawrence Erlbaum, Mahwah, N.J.

Sorbán Angella 2000. „Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen”: Az asszimiláció természetrajzához. *Magyar Kisebbség*, 2000. 1. sz. 167–180. p.

MIKLÓS KONTRA

LINGUISTIC GENOCIDE IN EDUCATION IN THE CARPATHIAN BASIN

When the United Nations did preparatory work for what later became known as the Genocide Convention, linguistic and cultural genocide were in fact discussed alongside physical genocide. One example constituting cultural genocide was specified as “Prohibiting the use of the language of the group in daily intercourse or in schools, or the printing and circulation of publications in the language of the group” (Skutnabb-Kangas 2000, 316). In many countries public education is the prime arena where linguistic genocide is committed. This paper presents three such cases in Hungary today: the closing down of the Rumanian school in Pusztatölaka in 2007, how some Gypsies are deprived of the right to mother-tongue-medium education and become unemployed for life as a consequence, and the banning of Hungarian Sign Language in schools for the Deaf. Examples in Hungary’s neighboring countries include: (a) the education authorities in Mureş/Maros County, Rumania, planning only 1400 places for Hungarian-medium 9th graders when there were 1892 8th graders in 2009, (b) the “rationalization” of Serbian education in Zrenjanin/Nagybecskerek, Serbia following the implementation of the Serbian Education Law of 1990, and (c) the ongoing Ukrainianization of public and higher education in Ukraine. Although linguistic discrimination in (Czecho)Slovakia in the last several decades has undeniably hurt the national minorities, in Slovakia today there are no examples of linguistic genocide in education for Hungarians. When many ethnic Hungarian parents choose to send their children to Slovak-medium schools, Human Rights are not violated. However, one of their Linguistic Human Rights, “that any change of mother tongue is voluntary (includes knowledge of long-term consequences), not imposed” (Skutnabb-Kangas 2000, 502) is very likely violated, because such parents are ignorant of the long-term consequences of their choice.

A kisebbségi nyelvek használatát szabályozó rendelkezések Szlovákiában, Finnországban és Dél-Tirolban*

KATALIN MISAD
Controlling regulations for the usage of minority languages
in Slovakia, Finland and South-Tyrol

342.725(437.6)
342.724
341.234:81'244

Keywords: the legal status of minority languages, the rights for language usage in the (czech)slovakian law and order, possibilities for minority language usage in Slovakia, the minority language usage in Finland and South-Tyrol.

A mai Szlovákia területe a 11. századtól a Magyar Királyság, 1867-től pedig az Osztrák–Magyar Monarchia részét képezte, majd a múlt század elején az 1918. október 28-án kikiáltott Csehszlovák Köztársaságba tagozódott be. 1938–1939-ben az első köztársaság szétesett: a Lengyelország megtámadására készülő Németország a cseh ország részben létrehozta a Cseh–Morva Protektorátust, Szlovákia déli, főként magyarok lakta területeit a bécsi döntés értelmében Magyarországhoz csatolták, míg az északi részekben megalakult a német érdekeket szolgáló ún. szlovák állam. A második világháború után a győztes nagyhatalmak érvénytelenítették a müncheni és bécsi döntéseket, melynek következtében visszarendeződtek az első világháború befejezése után megállapított határok. 1969. január 1-jétől a mai Szlovákia területe a cseh–szlovák államszövetség részévé vált, majd az 1989-es változások után egyre erősödő szlovák autonómia törekvések következményeként 1993. január 1-jén megalakult a független Szlovák Köztársaság (Szabó Mihály 2002, 19).

A (cseh)szlovákiai kisebbségek nyelvének használatát 1918-tól kezdődően különböző alkotmánytörvények, nyelvtörvények, illetve ezek rendelkezései szabályozták, amely egyértelműen bizonyítja, hogy a kisebbségi nyelvek érvényesítése az egyes nyelvhasználati színtereken elsősorban jogi kérdés. Nyelvhasználati jogok alatt tehát ez esetben azoknak a szabályoknak az összességét érthetjük, amelyek nyelvi szempontból szabályozzák a lakosságnak a közhatalomhoz való viszonyát (vö. Gyönyör 1994, 84).

A csehszlovák jogrendben először az 1918. évi 64. számú törvény 3. §-a rendelkezett úgy, hogy Szlovákiában szlovák nyelven kell intézni a hivatalos ügyeket, s

*A tanulmány a komáromi Selye János Egyetem I. Nemzetközi Tudományos Konferenciáján 2009. szeptember 7-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

hogy az egyéb nyelvek használatát külön rendelet szabályozza majd. Mivel azonban belátható időn belül nem jelent meg új jogszabály a nyelvhasználattal kapcsolatban, a rendelkezést a többség úgy értelmezte, hogy a magyar nyelvet Szlovákia területén ugyanazon jogok illetik meg, mint Magyarországon az 1868: XLIV. tc. szerint értelmezett nemzetiségi nyelveket (Gyönyör 1994, 91). A hivatali nyelvhasználatot szabályozó rendelkezések a szóban forgó időszakban fölöttébb kedvezőek voltak: a községek közgyűlései maguk választották meg az ügyvitel nyelvét, a községi tisztviselőknek a lakossággal való érintkezésben az ügyfél választotta nyelven kellett kommunikálniuk, s a községek saját törvényhatóságukhoz és annak közegeihez, valamint a kormányhoz intézett beadványaikban saját ügykezelési nyelvüket is használhatták (Gyönyör 1994, 93).

Ez az állapot azonban nem tartott sokáig, az 1920. évi 122. számú nyelvtörvény 1. §-a ugyanis egyértelműen kimondta, hogy „A csehszlovák nyelv [sic!] a köztársaság állam- és hivatalos nyelve”. A szóban forgó törvény azonban lényegében csak a hivatali nyelvhasználatot szabályozta, az ideiglenes alkotmány – melybe bekerültek az 1919-ben aláírt ún. saint-germain-en-laye-i kisebbségi szerződés bizonyos rendelkezései – ugyanis a magán- és kereskedelmi jellegű érintkezésben, valamint a vállalkozás és a sajtó területén szabad nyelvhasználatot biztosított valamennyi állampolgár számára (lásd bővebben Gyönyör 1993, Popély 1993). A fentiek értelmében a bíróságoknak és a közhivataloknak el kellett fogadniuk a kisebbségi nyelven íródott beadványokat is, s a kisebbségi közösségekhez tartozó ügyfelekkel való érintkezés során kötelesek voltak az azok által választott nyelven kommunikálni.

A kisebbségi nyelvhasználatban 1939-ben, az ún. szlovák állam kikiáltása után következett be újabb változás. Az 1939. július 21-én elfogadott alkotmány 95. cikkelye szerint az őshonos nemzetiségi csoportok csak abban az esetben gyakorolhatták nyelvhasználati jogaikat, ha a szlovák kisebbség hasonló jogokat élvezett az illető nemzetiségi csoport anyaországában (Gyönyör 1994, 216). Mivel a zsidókat és a romákat nem tartották őshonosoknak, ők anyanyelvük használatát illetően a legalapvetőbb jogokkal sem rendelkeztek (Szabó Mihály 2002, 21).

A második világháborút követő időszakban, 1945 és 1948 között a csehszlovákiai magyar és német kisebbség gyakorlatilag semmiféle jogokkal nem rendelkezett. Az 1948-as új alkotmány kihirdetéséig hatályban maradtak ugyan a korábbi kisebbségvédelmi rendelkezések, ezek azonban az 1945-ben kiadott 33. számú elnöki dekrétum szerint a kollektív bűnösség elve alapján állampolgárságától megfosztott magyar és német lakosságra nem vonatkoztak. Az államhatalom ebben a történelmi korszakban a nemzeti elnyomás legszélsőségesebb eszközeihez folyamodott: nyilvános színtereken betiltotta az érintett kisebbségek nyelvének használatát, bezárta iskoláikat, s megkezdte a német és a magyar lakosság kitelepítését.

A teljes jogfosztottság évei után azok a szlovákiai magyarok, akik hűségesküvet tettek, visszakaphatták állampolgárságukat. A kormány 1952. július 17-én elfogadott határozatában – az 1948-as új alkotmányra hivatkozva – ugyanakkor elrendelte, hogy a magyarlakta járásokban és községekben az állami szervek és közigazgatási szervek nevét magyar nyelven is fel kell tüntetni, s hogy a nemzetiségileg vegyes községekben működő nemzeti bizottságok számára magyar nyelven is el kell készíteni az államigazgatási szervek irányelveit. A határozat arról is intézkedett, hogy a dél-szlovákiai nemzeti bizottságok adjanak ki magyar nyelvű határozatokat, végzéseket és igazolásokat. Jogszabályban azonban csupán az 1956-ban elfogadott 33.

számú alkotmánytörvény 2. §-a rendelkezett arról, hogy a Szlovák Nemzeti Tanácsnak biztosítania kell a magyar és az ukrán nemzetiségű állampolgárok számára a gazdasági és kulturális fejlődéshez szükséges kedvező feltételeket. Az 1960. évi ún. szocialista alkotmány 25. §-ának rendelkezése szerint a magyar, az ukrán és a lengyel nemzetiségű állampolgárok számára az állam biztosítja az anyanyelvű oktatás, valamint a kulturális fejlődés lehetőségét.

A kisebbségi nyelvhasználat területén az 1968. évi 144. számú alkotmánytörvény 3. §-a hozott alapvető változást. Eszerint a magyar, a német, a lengyel és az ukrán állampolgárok számára az állam biztosítja a saját nyelven történő művelődés jogát, továbbá azt a jogot, hogy az általuk lakott területeken nyelvüket a hivatalos érintkezésben is használhassák, a nemzetiségi kulturális szervezetekben való tömörülés jogát, valamint a saját nyelvű sajtóhoz és tájékoztatáshoz való jogot (Szabómihály 2002, 21–22).

A többségi nyelv és a kisebbségi nyelvek jogállása a rendszerváltozás után sem mutatott előrelépést: a nemzeti kisebbségek nyelvének a szlovák nyelvvel való egyenrangúságát Szlovákia az 1989-es fordulat után sem ismerte el. A Szlovák Nemzeti Tanács 1990. október 25-én jóváhagyott nyelvtörvénye kimondja, hogy az állam- és közigazgatási szervek tevékenységük során kötelesek a szlovák nyelvet használni. A hivatalos iratok szlovák nyelvűek, s törvény védi a hivatalos nyelv, a szlovák tisztaságát. Azokban a városokban és falvakban, amelyekben az utolsó népszámlálási adatok alapján a nemzeti kisebbség aránya eléri a település lakosságának 20%-át, a törvény engedélyezi a kisebbségi nyelvnek a hivatalos érintkezésben való szóbeli használatát. Az államigazgatási alkalmazottak és az önkormányzati dolgozók ugyanakkor nem kötelesek elsajátítani, illetve használni az adott kisebbségi nyelvet, továbbá a törvény a hivatal hatáskörébe utalja, hogy mérlegelje a kisebbségi nyelv használatának lehetőségét, célszerűségét és módját (lásd bővebben Gyönyör 1993; vö. Szabómihály 2002, 23; Misad 2009, 73). Az 1990. évi nyelvtörvény egyik következménye, hogy a magyar nyelv használata a hivatali érintkezésben szinte kizárólagosan csak a szóbeliségre korlátozódik, a csekély számú magyar nyelven íródott hivatalos dokumentum pedig általában nem önálló fogalmazvány, hanem szlovák eredetiből készült fordítás.

Alig öt évvel az 1990. évi nyelvtörvény elfogadása után, 1995. október 15-én a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa jóváhagyta a 270. számú ún. államnyelvtörvényt, amely 1996. január 1-jén lépett hatályba. Az új törvény lényegében az 1990-es nyelvtörvénynek a hivatalos nyelv használatát előíró rendelkezéseit terjesztette ki a hivatalos kapcsolattartáson túl az oktatásügyre, a tömegtájékoztatásra, a közművelődésre, a rendvédelmi szervezetekre, a hadseregre, a tűzoltóságra, a bírósági eljárásokra, a gazdasági életre, valamint az egészségügyre. A törvény értelmében a Szlovák Köztársaság területén a szlovák nyelv előnyt élvez bármely más nyelvvel szemben, ez mindennemű hivatalos érintkezés nyelve (vö. Szabómihály 2002, 25–26; Misad 2009, 73). A rendelkezés 3. §-ának 1. pontja szerint az államnyelv szóban és írásban való ismeretének bizonyítása a közszolgálati szerveknél (állami szervek és szervezetek, területi önkormányzatok, közszolgálati intézmények) feltétele a munkaviszonyba való felvételnek. Ugyanezen paragrafus 3. pontja kimondja, hogy az állam- és közigazgatási szervek tanácskozásai államnyelven folynak, hogy államnyelven íródik az összes hivatalos dokumentum, ezen a nyelven kell vezetni a községi krónikákat (a nem hivatalos, kisebbségi nyelven vezetett krónika csak az ál-

lamnyelven íródott hivatalos változat fordítása lehet), illetve államnyelven kell megfogalmazni a nyilvánosság számára készülő tájékoztatásokat, értesítéseket is. A törvény 4. pontja arról rendelkezik, hogy a közigazgatási szervek és az általuk létrehozott szervezetek minden egyes információs rendszerben, valamint az egymással folytatott kommunikáció során is az államnyelvet kötelesek használni. Az 5. pont alapján a közigazgatási szerveknek címzett beadványokat az állampolgárok az államnyelven kötelesek benyújtani. A közfeliratokon, tájékoztató táblákon és reklámfelületeken idegen – tehát pl. kisebbségi nyelvű – szöveg csak a szlovák szöveg fordításaként s kizárólag az államnyelven íródott szöveg után jelenhet meg (Misad 2009, 73–74).

Az államnyelvtörvény elfogadásakor a szlovák kormány és parlament ígéretet tett arra, hogy rövid időn belül törvényt hoz a kisebbségek nyelvhasználati jogairól is. Az 1999. évi 184. számú törvény azonban a kisebbségi nyelvhasználat jogait csupán a hivatali érintkezésre szűkíti le, s a kisebbségi nyelvnek bizonyos hivatalokban való használatát csak az olyan településeken teszi lehetővé, amelyekben az utolsó népszámlálási adatok szerint az adott kisebbségnek az összlakossághoz viszonyított számaránya eléri a 20%-ot. Ezekben a településeken az önkormányzathoz és a településen működő államigazgatási szervekhez címzett írásos beadványokat a magánszemélyek az adott kisebbség nyelvén is beterjeszthetik, s ezekre a hivatal kisebbségi nyelvű választ is küldhet. A helyi önkormányzat ülései – ha azzal minden jelenlevő egyetért – kisebbségi nyelven is folyhatnak, s szlovák nyelvű tanácskozás esetén a kisebbséghez tartozó képviselő anyanyelven is felszólalhat, ám az esetleges tolmácsolás költségeit az önkormányzat köteles fedezni. A hivatal munkavégzése során az államnyelvet használja, de meg kell teremtenie a kisebbségi nyelv használatának lehetőségét, dolgozója azonban nem köteles a helyi kisebbség(ek) nyelvét beszélni (vö. Lanstyák 2002, 42–44; Szabómihály 2002, 27; Misad 2009, 73–74).

Az 1995. évi 270. számú törvény 2009. szeptember 1-jétől hatályos módosításának alapvető rendelkezései nem tartalmazzak jelentős változást az 1995. évi államnyelvtörvény szabályozásainak viszonylatában, mégis új veszélyeket hordoznak: a korábbi törvény egyes rendelkezéseinek kiegészítései egyre erőteljesebben beavatkoznak a kisebbségek nyelvhasználati színtereinek belső ügyeibe, illetve magánszférájába (lásd a kisebbségi oktatási intézmények helyi dokumentációjának nyelvére, illetve az orvos és páciens közötti kommunikációra vonatkozó rendelkezéseket). S bár a szóban forgó szabályozás különböző nemzetközi fórumokon is nagy visszhangot váltott ki, kevés az esélye annak, hogy a szlovák fél megváltoztatja álláspontját: a nemzetközi jogra szakosodott szakemberek szerint Európában nem nincs olyan intézmény, amely formális jogi procedúra keretében vizsgálhatná a nemzeti kisebbségek ügyeit. A kisebbségek képviselői esetleges panaszaiakkal az inkább politikai fórumnak tekinthető Európai Parlamenthez, Európai Tanácshoz vagy az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezethez (EBESZ) fordulhatnak, amelyek ajánlásokat fogalmazhatnak meg a kérdéses ügy vonatkozásában. Hasonlóképpen látott napvilágot az EBESZ-nek a módosított nyelvtörvénnyel kapcsolatos elemzése, amely leszögezi, hogy a jogszabály célja legítim, s hogy a dokumentum nem mond ellent Szlovákia nemzetközi kötelezettségeinek. A szervezet ugyanakkor felkéri a szlovák felet, hogy az egyes rendelkezéseket tegye egyértelművé, s hogy legyen elővigyázatosabb a pénzbírságok kiszabása során, mert ezek a szankciók feszültségekhez vezethetnek. A dokumentum felhívja a figyelmet arra is, hogy ha egy ország

nyelvtörvényt fogad el vagy szigorít, akkor azt minden esetben ellensúlyoznia kellene a hivatali kisebbségi nyelvhasználat lehetőségeinek bővítésével.

A kisebbségi nyelvek használatának lehetőségeit szabályozó rendelkezések Szlovákiában elsősorban a legnagyobb lélekszámú kisebbséghez tartozó magyar beszélőközösséget érintik. A kisebb lélekszámú német, lengyel, horvát és bolgár közösségek tagjai anyanyelvüket valójában csak a közösségen belül, az oktatásban (a 2001–2002-es tanévben az országban egy német tannyelvű állami, illetve egy bolgár tannyelvű magán általános iskola működött) és a kulturális életben használhatják (Szabó Mihály 2002, 29), jelenleg ugyanis nincs olyan település, ahol számarányuk elérné a törvény által megszabott 20%-ot.

A szlovákiai magyar kisebbség nyelvi jogainak vonatkozásában a nyelvpolitikával foglalkozó szakemberek gyakran hivatkoznak Finnországra és Dél-Tirolra, illetve az ott élő kisebbségek törvényesen szavatolt jogaira. Mindkét rendezést modell értékűnek tekinthetjük, szemben a szlovák parlament által a közelmúltban elfogadott nyelvtörvény-módosítással, amely egyértelműen deklarálja a hatalomnak a nemzeti kisebbségek ellen irányuló asszimiláló törekvéseit.

A 2001-es népszámlálás szerint a magyar kisebbség Szlovákia lakosságának 9,7%-át alkotja (520 528 fő), Finnország lakosságának 5,8%-a (296 774 fő) svéd anyanyelvű (ennél lényegesen alacsonyabb a bennszülött lappok, illetve az egyéb népcsoportok arányszáma), az olaszországi Dél-Tirolban élő német ajkú lakosság számaránya pedig 68,3% (281 167 fő). A svéd nyelv státusáról Finnországban az alkotmány 14. cikkelye rendelkezik, amely kimondja, hogy Finnország nemzeti nyelvei a finn és a svéd, s hogy mindkét nyelv egyaránt lehet többségi és kisebbségi nyelv, attól függően, hol és milyen összefüggésben használják (Horn 1996, 2). Az 1919-ben Ausztriától Olaszországhoz csatolt Dél-Tirolban az ott élő osztrákok kisebbség nyelvi jogai megegyeznek az olasz népcsoport tagjait megillető jogokkal. Az erre vonatkozó autonómiarendelet 99. törvénycikke kimondja, hogy a német nyelv a régióban azonos szerepet tölt be, mint az olasz, amely a hivatalos államnyelv (Jancsi é. n., 3). Az 1995. évi szlovák államnyelvtörvény korántsem ennyire toleráns: bevezető rendelkezései szerint a Szlovák Köztársaság területén az államnyelv a szlovák nyelv, s a szlovák nyelv előnyt élvez a Szlovák Köztársaság területén beszélt más nyelvekkel szemben (lásd 1. §).

Szlovákiában a kisebbségi nyelvek használatának szabályait az 1995. évi ún. államnyelvtörvény, az 1999. évi nyelvhasználati törvény, valamint a 2009. évi módosított nyelvtörvény rögzíti. A fentiek értelmében a nemzeti kisebbséghez tartozó személy csak az esetben használhatja anyanyelvét a hivatalos érintkezésben, ha az adott kisebbség a település lakosságának legalább 20%-át alkotja (az érintett települések jegyzékét a Szlovák Köztársaság kormánya kormányrendeletben határozta meg az 1991-es népszámlálás adatai alapján).

A finn nyelvtörvény 3. cikkelye szerint a hivatalos érintkezésben minden finn állampolgárnak joga van anyanyelve használatához. Ez azt jelenti, hogy egy svéd anyanyelvű személy egy lappföldi finn többségű városban is kérheti, hogy a rendőrség svéd nyelven hallgassa ki. Az anyanyelv használatával kapcsolatban Finnországban gyakran alkalmazzák az ún. területi, illetve személyi elvet. Eszerint azokon a településeken, ahol a lakosság több mint 8%-a a másik nyelvet beszéli (függetlenül attól, hogy a finn vagy a svéd nyelvről van szó), minden hivatalos információt – többek között a közúti jelzőtáblák feliratait is – biztosítani kell mindkét nyelven. Az egyanyelvű

településeken (ahol a másik nyelv beszélőinek száma nem haladja meg a 8%-ot) az állampolgárnak – függetlenül attól, hogy finn vagy svéd anyanyelvű – a település nyelvét kell használnia (Horn 1996, 3).

Dél-Tirolban mind az olasz, mind az osztrák népcsoportnak minden társadalmi szituációban joga van saját anyanyelvét használni. Egy 1946-ban aláírt egyezmény alapján mind a köz-, mind az államigazgatási jellegű hivatalok kötelesek biztosítani az anyanyelven történő ügyintézését, s a hivatalnokok kötelesek azt a nyelvet használni, amelyen az ügyfél fordul hozzájuk (Jancsi é. n., 6).

A Szlovák Nemzeti Tanács által elfogadott 1995. évi államnyelvtörvény a hivatalos kapcsolattartáson túl a közélet egyéb területeire, köztük az oktatásügyre is kiterjeszti előíró rendelkezéseit. Bár az alkotmány a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára szavatolja az anyanyelvű művelődés jogát, a hátrányos megkülönböztetést maguk az érvényben levő nyelvtörvények – beleértve az újonnan elfogadott módosításokat is – teszik lehetővé. A kisebbségek egyenjogúságát sértő rendelkezések közé tartozik a kisebbségi földrajzi nevek használatának korlátozása: a szlovák nyelvtörvények például a térképeken (a kisebbségi oktatásban használt térképeken, illetve iskolai atlaszokban is) kimondottan tiltják a kisebbségi névhasználatot (lásd 3a. §). S akkor még nem említettük a magyar tannyelvű oktatási intézményekben használatos földrajztankönyvek kálváriáját: több hónapos huzavona után a parlament ugyan elfogadta azt a törvényjavaslatot, mely szerint a kisebbség nyelvén íródott tankönyvekben az első helyen szerepelhet a magyar földrajzi megnevezés (s közvetlenül utána annak államnyelvi megfelelője), két kormánypárt azonban nem tud beleyugodni a döntésbe, s az alkotmánybírósághoz fordul jogorvoslatért. A törvény diszkriminatív jellege abban is megnyilvánul, hogy a kisebbségi oktatási intézményekben előírja a teljes pedagógiai dokumentáció államnyelven is történő vezetését, mégpedig a szlovák nyelv elsőbbségével. Ennek az európai szellemiséget teljes mértékben nélkülöző rendelkezésnek semmilyen gyakorlati haszna nincs, ugyanakkor többletmunkára kényszeríti a kisebbségi iskolák pedagógusait s magát az intézményt is.

Finnországban az oktatás nyelve – a tanuló anyanyelvétől függően – a finn vagy a svéd. A települések – nyelvi státusuktól függetlenül – mindkét oktatási nyelven kötelesek fenntartani alsó tagozatos általános iskolai csoportot, amennyiben bármelyik osztályban legalább tizenhárom valamely nemzeti nyelvhez tartozó gyermek van. Felső tagozatos, illetve középszintű iskolai körzet kialakítására akkor van lehetőség, ha legalább kilencven gyermek ugyanazt a nemzeti nyelvet beszéli. Az országban több két-nyelvű felsőoktatási intézmény működik, pl. a Helsinkii Egyetem, a Műszaki és az Állatorvosi Egyetem stb., s csak svéd nyelven folyik az oktatás a Svéd Kereskedelmi Főiskolán, valamint a Svéd Szociális- és Településügyi Főiskolán. A többi finnországi nemzeti kisebbség oktatási intézményeit az állam vagy a települések tartják fenn: a lapp, a roma és az orosz közösség saját iskoláiban tanulja anyanyelvét, a tatár-türk nyelv oktatását pedig az iszlám egyházközösség biztosítja heti egyórás nyelvkurzusok, illetve két-három hetes nyelvi táborok keretében (Horn 1996, 4–5).

Dél-Tirolban az iskolai képzés legfontosabb alapelve az anyanyelvi oktatás. Törvény mondja ki, hogy az óvodai, az általános iskolai, valamint a középszintű oktatás a tanulók anyanyelvén, azaz olaszul vagy németül zajlik, s a pedagógusoknak anyanyelvi beszélőknek kell lenniük. A rendelkezések figyelembe veszik a speciálisnak számító nyelvi környezetet is, ezért az általános iskola második osztályától kezdődően minden tanulóknak kötelező a második nyelv tanulása, ami az olasz tannyelv-

vú iskolában a németet, a német tannyelvűben pedig az olasz nyelvet jelenti. Dél-Tirolban nincsenek kétnyelvű iskolák, sokan ugyanis úgy vélik, hogy bevezetésükkel sérülne az anyanyelvi oktatáshoz való jog (Gulyás 2007, 2; Jancsi é. n., 5–6).

Szlovákiában – az államnyelvtörvénynek köszönhetően – törvény szabályozza az orvos és a páciens közötti kommunikáció módját. A rendelkezés szerint az egészségügyi személyzet a páciensekkel rendszerint államnyelven érintkezik, az államnyelvet nem ismerő állampolgár vagy külföldi személy esetében olyan nyelven is, amelyen a pácienssel kommunikálni lehet. Az egészségügyi intézmények teljes ügyvitele szlovák nyelvű (lásd 8. § 4. pont).

Finnországban a pácienseknek jogszabályban biztosított joguk az anyanyelvükön történő egészségügyi ellátás. Minden egészségügyi körzetben létezik egy speciális tanács, amely az egészségügyi dolgozók kisebbségi nyelvi képzését biztosítja, illetve felügyeli. A Helsinki Központi Kórházban az egészségügyi szolgáltatás – beleértve az orvos és a páciens közötti kommunikációt, illetve az egészségügyi dokumentációt is – kétnyelvű: párhuzamosan finn és svéd nyelvű (Horn 1996, 4).

Dél-Tirolban a hivatali nyelvhasználatot szabályozó rendelkezések a mindennapi élet egyéb területeire, így az egészségügyre is vonatkoznak. Alapvető tétel, hogy az anyanyelv használatát minden helyzetben lehetővé kell tenni. A funkcionális kétnyelvűség elvét nemcsak az egészségügyi intézményekre, hanem a gyakran magánkézben levő gyógyszertárakra is kiterjesztették: 1990-től a gyógyszerek csomagolásán mind olasz, mind német nyelven fel kell tüntetni a szükséges információkat (Jancsi é. n., 6).

A szlovák államnyelvtörvény szerint kötelezően államnyelvűek az üzletekben, sportlétesítményekben, vendéglátó-ipari egységekben, repülőtereken, pályaudvarokon, tömegközlekedési eszközökön elhelyezett, a nyilvánosság tájékoztatását célzó feliratok, reklámok és közlemények. Ezek ugyan más nyelvre is lefordíthatók, az idegen nyelvű szövegek azonban csak az államnyelvű szöveg után következhetnek (lásd 8. § 6. pont).

A finn alkotmány kimondja, hogy a kormánzatnak azonos alapelvek szerint kell biztosítania a finn és a svéd lakosság kulturális, szociális és egyéb jogait. A módosított nyelvtörvény egyik cikkelye szerint azok a vállalatok és közszolgáltató társaságok, amelyekben az állam vagy a kétnyelvű település részvényesként van jelen, kötelesek szolgáltatásaikat mindkét (finn és svéd) nyelven biztosítani (Horn 1996, 4).

Dél-Tirolban a nyelvi kérdés nem csupán a közhivatalokkal, de a magánszférával kapcsolódóan is felmerül. A közlekedési társaságok, pénzüzetek, államilag elismert magániskolák számára kötelező a kétnyelvű szolgáltatások biztosítása. Sőt, az előírások még a tartományi telefonkönyvre is vonatkoznak: a benne található információkat ugyanazon kötetben belül mind olasz, mind német nyelven közzé kell tenni (Jancsi é. n., 6).

Ha összegezni szeretnénk a fentieket, arra a következtetésre kell jussunk, hogy az érvényben levő finnországi és dél-tiroli nyelvtörvény olyan rendelkezésekből áll, amelyeket a szóban forgó országok kisebbségi csoportjainak igényei határoznak meg. A szlovák nyelvtörvények – beleértve a közelmúltban történő módosításokat is – ezzel szemben a szlovák nyelvet az őshonos kisebbségek nyelve fölé helyezik, s törvényi szinten deklarálják ez utóbbiak másodlagosságát. A kisebbségi nyelvek használatát szabályozó rendelkezések gyakran korlátozzák, sőt sértik a kisebbségek jogait, de sértik Szlovákia nemzetközi kötelezettségvállalását (lásd A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartájához való csatlakozás) és saját alkotmányát is.

Hivatkozások

- Gulyás László 2007. *A kisebbségi kérdés megoldásának egy pozitív példája: Dél-Tirol esete II.* <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2007&honap=1&cikk=8423> (2009. szept. 19.)
- Gyönyör József 1993. *Közel a jog asztalához. A csehszlovák állam kezdeti nehézségei, területi gyarapodása, ideiglenes alkotmánya, alkotmánylevele és annak sorsa.* Pozsony/Bratislava, Madách Könyv- és Lapkiadó.
- Gyönyör József 1994. *Terhes örökség. A magyarság lélekszámának és sorsának alakulása Csehszlovákiában.* Pozsony/Bratislava, Madách-Posonium.
- Horn, Frank 1996. *A kisebbségi jogok biztosítása Finnországban.* <http://www.hhrf.org/mk/709/709mk24.htm> (2009. szept. 19.)
- Jancsi Beáta é. n. *A nyelvi jogok kérdése Dél-Tirolban.* <http://www.nytud.hu/pp/jancsi.html> (2009. szeptember 21.)
- Lanstyák István 2002. Az 1999. évi kisebbségi nyelvtörvény. In Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában.* Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 41–62. p.
- Misad Katalin 2009. A magyar mint kisebbségi nyelv használatának gyakorlata a hivatalos érintkezésben. In uő: *Nyelvi kontaktusok. Szlovákiai magyar vonatkozású alkalmazott nyelvészeti tanulmányok.* Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 71–91. p.
- Popély Gyula 1993. A nemzeti kisebbségek nyelvhasználati jogainak szabályozása a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1938). In Varga Sándor (szerk.): *Magyarok Szlovákiában. Adatok, dokumentumok, tanulmányok (NDC Évkönyv '93).* Bratislava/Pozsony/Pressburg, NDC, 166–173. p.
- Szabó Mihály Gizella 2002. A szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai és a kisebbségi nyelvhasználat szinterei különös tekintettel a magyar közösségre. In Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában.* Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 19–40. p.
- A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának 1995. évi 270. számú törvénye a Szlovák Köztársaság államnyelvéről, néhány törvény megváltoztatásával és kiegészítésével és a 2009. június 30-án elfogadott módosításokkal.* http://www.felvidek.ma/index.php?option=com_content&task=view&id=156298&Itemid=1 (2009. szept. 19.)

KATALIN MISAD

CONTROLLING REGULATIONS FOR THE USAGE OF MINORITY LANGUAGES IN SLOVAKIA, FINNLAND AND SOUTH-TYROL

The validation of minority languages into the formal administrative intercourse is principally a question of the law. Nothing proves this better than the fact, that the actual governance, beginning from 1918 with the foundation of the first Czechoslovak republic till nowadays controls the usage of mother tongue for minorities living in the area of Slovakia, with constitutional law, language law, the official state language, laws for minority language usage and other regulations. This paper draws the attention to the dangers which are hidden in the above mentioned orders for regulation of minority languages usage.

A szlovákiai magyar kisebbség intézményes művelődése a statisztikák tükrében

 ATTILA KOMZSÍK – BÉLA LÁSZLÓ

The statistical reflection of institutional education of Hungarian minority living in Slovakia

371(437.6)

376.7(=511.141)(437.6)

316.022.4(=511.141)(437.6)

 Keywords: Living as a minority. Autonomy. Age groups. Institutional education. Hungarian higher education. Stocks for modernization.

Bevezetés

A kisebbségek védelmében, jogainak rendezésében az utóbbi évtizedekben Európában fokozatos és tartós előrelépés történt. Ez vonatkozik a nemzeti kisebbségekre is. A nemzeti kisebbségek nyelvének megtartása, sajátos kultúrájának ápolása, nemzetiségi mivoltának megélése viszont nagyon összetett társadalmi, gazdasági, politikai probléma. Az európai integráció folyamatában megszülettek azok a jól ismert nemzetközi egyezmények, amelyek úgymond minimális szinten hol nagy általánosságokban, hol részleteiben is garantálják a nemzeti kisebbségek jogait. A közép- és kelet-európai államok az európai integráció részeseivé válás elsőbbsége miatt a nemzeti kisebbségek nemzetközi jogi normáit belső jogrendjükbe kényszerülnek adaptálni. Az egyes államokban a nemzeti többség ezt rákényszerített megoldásként éli meg, nem pedig a nemzeti többség és a kisebbség közösen kimunkált rendezési megegyezéseként. Ez a legfőbb akadály annak, hogy a nemzeti kisebbségek jogállásának belső szabályozásaiban az illető nemzeti kisebbség sajátos, speciális igényei is helyt kapjanak. Ebben és a nemzeti kisebbségek autonómiáinak a priori elutasításában keresendők ma az európai integráción belül és az egyes államokon belül is a nemzeti többségek és kisebbségek között meg-megújuló konfliktusok okai. Valószínűleg a nemzeti kisebbségek részvételének biztosítása az őket érintő ügyek intézésében, ennek jogrendi és gyakorlati kimunkálásán, valamint az autonómia mint legitím kisebbségvédő eszköz számára megfelelő társadalmi és politikai terep biztosításán, keresésén keresztül vezet az út a jövőben a leendő konfliktusok megelőzéséhez.

E probléma másik oldala az, hogy a nemzeti kisebbségek képesek-e, ki tudják-e használni a jogrendi adottságokat saját kisebbségi társadalmuk fejlesztésére, nyelvük, kultúrájuk megőrzésére. A kisebbségi lét egyes szegmenseinek elemzése alapján mutathatók ki azok a társadalmi változások, amelyek a nemzeti kisebbségek életét jellemzik. Ezek egyik lényeges területe az iskolai művelődés. A kisebbségek megmaradásának talán legfontosabb feltétele a nyelvhasználat, hogy minden terü-

leten ápolhassák anyanyelvi kultúrájukat, hagyományaikat. Az iskolai művelődésnek pótolhatatlan szerepe van a nemzeti történelem, irodalom és az identitástudat kialakulásához oly fontos egyéb ismeretek elsajátításában, továbbvitelében.

A Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala (Štatistický úrad Slovenskej republiky, a továbbiakban: ŠÚSR) már bejelentette, hogy megkezdődtek az előkészületek a 2011-es népszámlálásra. A 2001-es népszámlálás a szlovákiai magyar nemzeti közösség számára sokkolóan hatott, hiszen a szlovákiai magyar lakosság számáránya 8,24%-kal (46 768 fővel) csökkent az azt megelőző tíz év során.

Az iskolai művelődés alakulásával a statisztikák tükrében az elmúlt időszakokban már több tanulmány is foglalkozott. (Szabó 2004; Hushegyi 2003; Kozma 2003, 2000a, 2000b; László 1998, 2000, 2006). Az iskolai művelődés fejlődésének tendenciái 2005-ig részleteiben is fel vannak dolgozva (László 2006). Jelen tanulmányunkban az utolsó évek statisztikai adatainak elemzésével a 2001-es népszámlálás utáni 8 év statisztikai adatait vetjük össze a fejlődési, változási tendenciák felszínre kerülése érdekében. A szlovákiai magyar iskolai művelődés terén lényegesnek látszó változás állt be azáltal, hogy megalakult a magyar nyelvű felsőoktatás önálló intézménye, a Selye János Egyetem Komáromban.

Az alábbiakban az intézményes nevelés és oktatás teljes vertikumát vizsgáljuk, vagyis az óvodai nevelést, valamint az alap-, közép- és felsőoktatást egyaránt. A továbbiakban csak a nappali tagozatos oktatás-nevelés statisztikai adatainak elemzésére térünk ki, mivel a közoktatás terén ez az abszolút domináns és mértékadó képzési forma. Ezt tesszük azért is, mert az ún. extern (levelező, esti) vagy speciális iskolák hivatalos statisztikai rendszerint nem tartalmazzák a nemzeti kisebbségekre vonatkozó adatokat.

A népszámlálások közötti tíz év elég hosszú idő ahhoz, hogy a nemzeti kisebbségek művelődésében olyan változások menjenek végbe, amelyek létében veszélyeztethetők. Ezért szükséges vizsgálni a népszámlálási évek között zajló változásokat, azok tendenciáit, hogy az esetleges negatív fejlődési tendenciák idejében legyenek felfedve, és azok semlegesítésére intézkedéseket lehessen hozni.

Korcsoportok nemzetiségi összetétele

A magyar nemzetiség közoktatásával kapcsolatos összehasonlítások, elemzések, következtetések korrekt feltárása érdekében a magyar nemzetiségűek arányait öt-éves bontásban vesszük alapul. A ŠÚSR évenként kiadott demográfiai, népmozgalmi becslései nem vagy csak ritkán tartalmaznak becsléseket a nemzeti kisebbségekről. Ezért a kisebbségekre vonatkozó statisztikai adatokhoz csak sajátos módszerek alkalmazásával juthatunk el.

A népszámlálások szolgáltatók az egyedüli pontos, megbízható hivatalos adatokat. Ezek alapján lehet kikalkulálni meglehetősen nagy pontossággal a népszámlálások közötti évek statisztikai adatait az egyenletes elosztás elve alapján. Előrejelzések megfogalmazásához, a tendenciák kitapintásához azonban szükséges kiszámítani a 2011-es népszámlálás lehetséges statisztikai adatait. Ehhez itt két forrást használunk fel. Az egyik a 2008-ban a ŠÚSR (VDC 2008) által 2011-re közzétett előrejelzés Szlovákia lakosainak számáról. A másik forrás a Gyurgyík László által végzett kutatások eredménye a szlovákiai magyar lakosok számának 2011-re esedékes becslésére

(Gyurgyík (2008). Gyurgyík László 2011-re egy pesszimista és egy optimista becslést készített a szlovákiai magyarság számának alakulásáról. Mi itt elemzéseink alapjául ezen két előrejelzés átlagát vettük. Ezek alapján készíthető el a szlovákiai magyar összlakosság és a korcsoportokra osztott lakosok százalékos aránya a szlovákiai összlakossághoz és a korcsoportos lakossághoz viszonyítva (lásd az 1. táblázatot). A 2001 és 2011 közötti évekre e táblázatban lévő statisztikai adatokat a két szélső év adatai különbségének egyenletes elosztása alapján kaptuk meg.

1. táblázat. A magyar nemzetiségűek aránya korcsoportok szerint

Korcsoport/év	A magyar nemzetiségűek százalékos aránya											
	1991	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
0–4., óvoda	8,54	7,62	7,46	7,30	7,14	6,98	6,82	6,65	6,49	6,33	6,17	6,01
5–14., alapskola	8,97	7,70	7,61	7,52	7,43	7,34	7,25	7,15	7,06	6,97	6,88	6,79
15–19., középiskola	9,54	8,36	8,24	8,11	7,99	7,86	7,74	7,62	7,49	7,37	7,24	7,12
20–24., egyetem	10,09	8,50	8,40	8,30	8,19	8,09	7,99	7,89	7,79	7,68	7,58	7,48
Teljes populáció	10,76	9,68	9,59	9,49	9,40	9,30	9,21	9,12	9,02	8,93	8,83	8,74

E becslések esetében tudatosítanunk kell, hogy a korcsoportok csökkenésére a végső, valós számadatokat csak a 2011-es népszámlálás fogja szolgáltatni. Az iskolai statisztikai évkönyvek adatai viszont arra utalnak, hogy a magyar nemzetiségűek fogyása a korcsoportok mentén még az általunk közölt adatokat is meghaladhatja.

Az intézményes művelődés terén a magyar nemzeti közösség szempontjából lényegében négy dimenzió mentén történő változásokat fontos megvizsgálni. Ezek

- a korcsoportokon belül a magyar nemzetiségű fiatalok;
- az iskolába járó gyerekek és fiatalok körében a magyar nemzetiségűek;
- a magyar tannyelvű intézmények és az ezeket látogató magyar nemzetiségűek;
- a szlovák tannyelvű intézménybe járó magyar nemzetiségűek számának és százalékos arányainak változásai.

Az óvodai nevelés és alapskolai oktatás

A korcsoportokon belül a magyar nemzetiségű gyermekek számának, de mindenekelőtt százalékos arányainak becsült csökkenése jelenti az egyik legizgalmasabb vizsgálati témát. Ez ugyanis nagyban függ a szlovákiai népszaporulat alakulásától és az asszimilációs folyamatok intenzitásától, kisebb mértékben még más jelenségektől is (pl. migráció stb.). Az óvodás gyermekek korcsoportjának tekintett (0–4) évesek körében ténylegesen 1991 és 2001 között a magyar nemzetiségű gyermekek aránya 9,82%-kal csökkent, becslésünk szerint már 2001 és 2008 között ez az aránycsökkenés 14,83%-ra tehető. Tehát nem az aránycsökkenés ütemének lassulásával, hanem inkább gyorsulásával lehet a most folyó évtizedben számolni. Az alapskolás gyermekek körében az előző évszázad utolsó évtizedében a magyarok aránya 14,16%-kal csökkent. 2001 és 2008 között ezen aránycsökkenés becslése 8,31%-ot tesz ki (lásd az 1. táblázatot). Ezen adatok jelzik, hogy a szlovákiai magyar nemzeti kisebbségi társadalom egyik legsúlyosabb létproblémája a népszaporulat és az asszimiláció. A gyermekvállalás és a nemzetiségvállalás problémáit és azok okait akár gazdasági, megélhetési, akár egyéni, társadalmi, biztonsági és érvénye-

sülési szempontból közelítjük meg, a megoldások keresésénél nem kis szerep tulajdonítható a művelődésnek és a nevelésnek. Ezek azok a területek, ahol a kisebbségi társadalomnak adottak az előrelépés lehetőségei.

Az óvodai nevelésben és az alapiskolai oktatásban részt vevő gyermekek, tanulók körében a magyar nemzetiségűek arányának követni kellene a korcsoportokon belül a magyar nemzetiségűek arányát, hiszen mindenekelőtt az alapiskolai oktatás minden gyermek számára kötelező. A statisztikai adatok viszont ezt nem igazolják. A magyar nemzetiségű óvodás gyermekek és alapiskolás tanulók aránya évről évre magasabb, mint az egyes korcsoportokon belül a magyarok aránya. Ugyanis például a magyar nemzetiségű óvodások, ill. alapiskolások valós aránya a 2001-es népszámláláskor 7,87%, ill. 8,03% volt. Ezzel ellentétben a korcsoportokon belül az arányuk 7,62%-ot, ill. 7,70%-ot tett ki. Ez többek között azt is mutatja, hogy a korcsoportok arányait meghaladva, 2001-ben 379-cel több magyar nemzetiségű gyermek járt óvodába és 2052-vel több alapiskolába. A 2008-as évre ez a gyermektöbbslet becslésünk szerint 1255-re, ill. 4231-re emelkedett.

A magyar nemzetiségű óvodás gyermekek és alapiskolás tanulók, valamint a korcsoportokon belül a magyar fiatalok arányai között kimutatott eme dilemma, látszólagos ellentmondás megokolásának hiánya már régen kíséri a kisebbségi művelődést. Az 1990-es évek első felében a magyar alapiskolások száma még hiányt mutatott, majd ezt követően fokozatosan emelkedik a magyar tanulótöbbslet (lásd a 2. és 3. táblázatot és László 2006, 98). Egyértelmű statisztikai magyarázatot erre nem igen lehet adni. Az óvodai nevelés terén meglévő magyar gyermektöbbsletet a magyar kisebbség szempontjából pozitív jelenségként lehet értelmezni. Az alapiskolai oktatásban viszont ez már nem olyan nyilvánvaló. Ha pedig az alapiskolai tanulótöbbsletet a középiskolai magyar nemzetiségű tanulók hiányával hozzuk összefüggésbe (ami valószínű), akkor negatív jelenségnek könyvelhetjük el. Ezekre a felvetésekre vagy a magyar tanulótöbbsletnek a roma populációval kapcsolatos összefüggéseire hiteles válaszokat csak további szociológiai és demográfiai kutatások adhatnak. Mindenképpen a magyar nemzeti kisebbség szempontjából ez fontos kutatási terep kellene, hogy legyen.

2. táblázat. Az óvodai nevelés statisztikai adatai

Tanév	Óvodák			Gyermekcsoportok			Gyermekek									
	száma		MT %-os aránya	száma		MT %-os aránya	száma			száma				száma %-ban		
	SZ	MT		SZ	MT		SZ	MT	%-ban	MN	MN- MT	KL	-HI, +TO	MN	MN -MT	KO
2001–2002	3243	277 +102	8,54 +3,15	7491	550	7,34	150587	9313	6,18	11854	2541	11475	+379	7,87	21,44	7,62
2002–2003	3235	275 +98	8,50 +3,03	7524	555	7,38	151125	9484	6,28	11894	2410	11274	+620	7,87	20,26	7,46
2003–2004	3210	278 +96	8,66 +2,99	7488	553	7,39	150718	9566	6,35	11581	2015	11002	+579	7,68	17,40	7,30
2004–2005	3046	275 +92	9,03 +3,02	7117	540	7,59	149232	9542	6,39	11613	2071	10655	+958	7,69	17,83	7,14
2005–2006	2945	278 +79	9,44 +2,68	6795	510	7,51	141814	8890	6,27	10892	2002	9899	+993	7,69	18,38	6,98
2006–2007	2928	278 +79	9,49 +2,70	6736	510	7,57	140014	8922	6,37	10566	1644	9549	+1017	7,55	15,56	6,82
2007–2008	2910	271 +79	9,31 +2,71	6739	502	7,45	139374	8825	6,33	10372	1547	9268	+1104	7,44	14,92	6,65
2008–2009	2871	270 +80	9,40 +2,79	6908	507	7,34	138186	8723	6,31	10223	1500	8968	+1255	7,40	14,67	6,49

SZ – szlovákiai adat, MT – magyar tannyelvű; MN – magyar nemzetiségű; KL – magyar nemzetiségűnek kellene lenni a korcsoporton belüli arányok szerint; -HI – a magyar nemzetiségűek hiánya – (KL – MN), ha MN nagyobb, mint KL; + TO – a magyar nemzetiségűek többlete + (MN –KL), ha MN nagyobb, mint KL; KO – a magyar nemzetiségűek szlovákiai aránya a megfelelő korcsoporton belül

3. táblázat. Az alapiskolai képzés statisztikai adatai

Tanév	Iskolák			Osztályok			Tanulók									
	száma	MT	% -ban	száma	MT	% -ban	száma			száma				% -ban		
							SZ	MT	% -ban	MN	MN-MT	KL	-HI, +TO	MN	MN-MT	KO
2001–2002	2406	262 +35	10,89 +1,45	28539	2128	7,47	626645	40892	6,53	50304	9412	48252	+2052	8,03	18,71	7,70
2002–2003	2396	259 +37	10,81 +1,54	27916	2092	7,49	602360	39347	6,53	47342	7995	45840	+2155	7,86	16,89	7,61
2003–2004	2387	260 +35	10,89 +1,47	27117	2049	7,56	579011	37590	6,49	45352	7762	43542	+1810	7,83	17,12	7,52
2004–2005	2342	262 +35	11,19 +1,49	25924	1984	7,65	555335	36249	6,53	43783	7534	41261	+2521	7,88	17,21	7,43
2005–2006	2304	256 +35	11,11 +1,52	25012	1905	7,62	532188	35317	6,64	42285	6968	39063	+3222	7,95	16,48	7,34
2006–2007	2283	252 +33	10,04 +1,45	24165	1895	7,84	508130	33964	6,68	40930	6966	36839	+4090	8,06	17,02	7,25
2007–2008	2254	248 +31	11,00 +1,38	23446	1868	7,97	482566	32778	6,79	38766	5988	34503	+4263	8,03	15,45	7,15
2008–2009	2237	245 +29	10,95 +1,30	23351	1857	7,95	459173	31538	6,87	36649	5111	32418	+4231	7,98	13,95	7,06

SZ – szlovákiai adat, MT – magyar tannyelvű; MN – magyar nemzetiségű; KL – magyar nemzetiségűnek kellene lenni a korcsoporton belüli arányok szerint; -HI – a magyar nemzetiségűek hiánya – (KL – MN), ha MN nagyobb, mint KL; + TO – a magyar nemzetiségűek többlete + (MN – KL), ha MN nagyobb, mint KL; KO – a magyar nemzetiségűek szlovákiai aránya a megfelelő korcsoporton belül

Szlovákiában vannak magyar tanítási nyelvű oktatási intézmények, ill. olyan intézmények, amelyekben szlovák, ill. magyar tannyelvű osztályok is működnek. Ezen utóbbiakat fogjuk ún. vegyes iskoláknak nevezni. A magyar tannyelvű intézmények és még inkább a magyar nyelvű oktatást biztosító intézmények százalékos aránya tartósan lényegesen meghaladja a magyar nemzetiségű gyermekek arányát. Ebben az elmúlt nyolc évben sem történt sok változás. Az arányok lényegesen nem változtak, és 12% körül mozognak. A magyar nemzetiségű gyermekek/tanulók aránya pedig 8 és 7,5 százalék körül ingadozik (lásd a 2. és 3. táblázatot). Felfigyelhetünk viszont arra, hogy a magyar tannyelvű óvodák aránya 8,54%-ról 9,40%-ra emelkedett, amely 10%-os aránynövekedést jelent. Ennek következményeként növekedett a magyar nevelési nyelvű óvodákba járó gyermekek aránya. Ez a kedvező jelenség az alapiskolai oktatásban is kitapintható, ahol a magyar nyelvű oktatásban részesülő tanulók aránya 6,53%-ról 6,87%-ra emelkedett az elmúlt 8 év alatt. Ezt a növekedést minden bizonnyal a magas magyar alapiskolai tanulótöbblet idézte elő.

Ha kiszámítjuk a szlovákiai óvodák és alapiskolák számából a magyar nyelvű nevelésben/oktatásban részesülő gyermekek/tanulók arányai szerinti óvodák és alapiskolák számát, akkor ezektől a 2008–2009-es tanévben a magyar tannyelvű óvodák/alapiskolák száma 89/91-gyel volt több. Ez arra utal, hogy egy magyar tannyelvű intézményben átlagban lényegesen kevesebb gyermek/tanuló jár. 2008-ban Szlovákiában egy óvodában/iskolában átlagban 48/205 gyermek volt. Egy magyar tannyelvű intézményre 32/128 gyermek jut. Ez többek között befolyásolja az intézmények működtetésének anyagi feltételeit, infrastrukturális felszereltségét, de az egyes tantárgyak tanításának képesített oktatókkal való lefedését is. Az átlagban 2-3 tanulóval kisebb magyar tanítási nyelvű osztályok sem tekinthetők a tanítás szempontjából számottevő előnynek.

Általában a nemzeti kisebbségekre, így a magyarokra is jellemző, hogy többen vallják anyanyelvüknek a magyart, mint magukat magyar nemzetiségűeknek. Így a magyar tannyelvű intézményekben tanulnak magyar anyanyelvű, szlovák nemzetiségű tanulók is. Ezek számáról közvetlenül az általános nyilvános statisztikák

a nemzetiséggel és tanítási nyelvvel kapcsolatos adatokkal együtt nem adnak tájékoztatást. Ezért a szlovák nyelven tanuló magyar nemzetiségűek statisztikai adatainak vizsgálata helyett azoknak a magyar nemzetiségű fiataloknak a számát vesszük alapul, akik a nem magyar tannyelvű intézményeket látogatják (MN–MT). E statisztikai adatok változásai nagy valószínűséggel követik a szlovák tannyelvű iskolákat látogató magyar nemzetiségű tanulók adatainak változásait.

Éppen e statisztikai adatsorok tanúskodnak az óvodai nevelésben és az alapiskolai oktatásban 2001 és 2008 között a magyar nemzetiség szempontjából lezajlott kedvező változásokról. Hiszen a magyar nemzetiségű tanulók számának, illetve a magyar tanítási nyelvű intézményeket látogatók számának különbsége az említett 8 év alatt az óvodai nevelésben 2541-ről (21,44%) 1500-ra (14,67%), az alapiskolai oktatásban 9412-ről (18,71%) 5111-re (13,95%) csökkent. Az anyanyelvi nevelés és oktatás szempontjából ezen kedvező változások, fejlődési tendenciák arról tanúskodnak, hogy az elmúlt 8 év alatt a magyar nemzetiség részéről megnőtt az igény a magyar nyelvű óvodai nevelés és alapiskolai oktatás iránt. Ezen igénynövekedés egyben az asszimilációs mérték csökkenéséhez is hozzájárul, amely egy esetleges népszaporulati hullámvölgyből való kilábalás esetén, hosszú távon is stabilizálhatná a magyar óvodai és alapiskolai művelődést és annak rendszerét.

A vázolt kedvező fejlődési tendenciákat ösztönző társadalmi jelenségek között megemlíthetők többek között a magyar nemzeti közösség politikai képviseletének kormányozási pozíciója (1998–2006), a főleg magyarországi alapítványokon keresztül a magyar iskolák szellemi, érzelmi, anyagi támogatása, de talán a magyarok által lakott településekről a szlovák többségű városokba való betelepülés gazdasági, anyagi indítékainak megszűnése is.

A középiskolai oktatás helyzete

Szlovákiában a 2008-ban elfogadott új közoktatási törvény a középiskolákat három – gimnáziumok, szakközépiskolák és konzervatóriumok – kategóriába sorolta. A statisztikai adatfeldolgozások a 2008–2009-es tanévre már ennek megfelelően készültek. Az összehasonlító következtetések áttekinthetőbb elkészítése érdekében visszamenőleg összedolgoztuk a korábbi évek statisztikai adatait a 2008-as metodika szerint a különbséggel, hogy a konzervatóriumok adatait összevontuk a szakközépiskolák statisztikai adataival. Ezt az is indokolja, hogy Szlovákiában nincs magyar tannyelvű konzervatórium, amely a szlovákiai magyar közművelődés alapvető hiányosságának tekinthető. Így végül a középiskolai művelődés statisztikai adatainak elemzését két iskolatípus, a gimnáziumok és szakközépiskolák adatain keresztül végezhetjük (lásd a 4. és 5. táblázatot).

4. táblázat. A gimnáziumi képzés statisztikai adatai

Tanév	Iskolák			Osztályok			Tanulók										
	száma	MT	MT %-ban	száma	MT	MT %-ban	száma		MT %-ban	száma				száma %-ban			
							SZ	MT		MN	MN- MT	KL	KL- MN	MN	MN- MT	KO	KL- MN
2001–2002	217	17 +8	7,83 +3,69	2916	193	6,62	86239	4982	5,78	6093	1111	7210	1117	7,07	18,23	8,36	15,49
2002–2003	220	17 +8	7,73 +3,64	3062	210	6,86	91661	5449	5,84	6573	1124	7553	980	7,14	17,10	8,24	12,97
2003–2004	223	17 +8	7,62 +3,59	3308	232	7,01	100057	6069	6,07	7219	1150	8115	896	7,21	15,93	8,11	11,04
2004–2005	234	18 +7	7,69 +2,99	3351	237	7,07	99738	5991	6,01	7149	1158	7969	820	7,17	16,20	7,99	10,29
2005–2006	238	18 +7	7,56 +2,94	3409	231	6,78	99758	5762	5,77	6895	1113	7841	946	6,91	16,43	7,86	12,06
2006–2007	246	19 +7	7,72 +2,85	3465	230	6,64	99931	5620	5,62	6638	1018	7775	1137	6,64	15,34	7,78	14,62
2007–2008	252	19 +7	7,54 +2,78	3523	225	6,39	99915	5467	5,47	6410	943	7614	1204	6,42	14,71	7,62	15,81
2008–2009	251	19 +7	7,57 +2,79	3581	225	6,28	99821	5117	5,13	6320	1203	7477	1157	6,33	19,03	7,49	15,47

SZ – szlovákiai adat, MT – magyar tannyelvű; MN – magyar nemzetiségű; KL – magyar nemzetiségűnek kellene lenni a korcsoporton belüli arányok szerint; KO – a magyar nemzetiségűek szlovákiai aránya a megfelelő korcsoporton belül

5. táblázat. A szakközépiskolai képzés statisztikai adatai

Tanév	Iskolák			Osztályok			Tanulók										
	száma	MT	MT %-ban	száma	MT	MT %-ban	száma		MT %-ban	száma				száma %-ban			
							SZ	MT		MN	MN- MT	KL	KL- MN	MN	MN- MT	KO	KL- MN
2001–2002	713	18 +41	2,52 +5,75	7853	394	5,02	198595	8636	4,35	15524	6888	16603	1079	7,82	44,37	8,36	6,50
2002–2003	638	19 +38	2,98 +5,96	8063	406	5,04	207080	9173	4,43	15936	6763	17063	1127	7,70	42,44	8,24	6,60
2003–2004	635	16 +42	2,52 +6,61	8664	447	5,16	226459	10026	4,43	17089	7063	18366	1277	7,55	41,33	8,11	6,95
2004–2005	604	16 +40	2,65 +6,62	8636	452	5,23	225796	9951	4,41	16780	6829	18041	1261	7,43	40,70	7,99	6,99
2005–2006	581	16 +40	2,75 +6,88	8403	432	5,15	218052	9810	4,50	16222	6412	17139	917	7,44	39,53	7,86	5,35
2006–2007	588	17 +40	2,89 +6,80	8239	420	5,10	212594	9625	4,53	15602	5977	16455	853	7,34	38,31	7,74	5,18
2007–2008	560	17 +38	3,04 +6,79	7967	407	5,11	203477	9134	4,49	14539	5405	15505	966	7,15	37,18	7,62	6,23
2008–2009	515	13 +40	2,52 7,77	7851	398	5,07	196080	8470	4,32	13522	5052	14686	1164	6,94	37,36	7,49	7,93

SZ – szlovákiai adat, MT – magyar tannyelvű; MN – magyar nemzetiségű; KL – magyar nemzetiségűnek kellene lenni a korcsoporton belüli arányok szerint; KO – a magyar nemzetiségűek szlovákiai aránya a megfelelő korcsoporton belül

A jogszabályok alapján a gimnáziumi tanulmányokat nyolc, a szakközépiskolai tanulmányokat pedig tíz különböző tanulmányi formában lehet végezni, amelyek közül hét mindkét iskolatípusban megtalálható (lásd SRS-SR 2008). Itt külön-külön e speciális tanulmányi formák statisztikai elemzésére nem térünk ki.

A középiskolai oktatás statisztikai adatainak elemzése több oknál fogva is kiemelten fontos. Már a középiskolában és onnan a felsőoktatásba való belépéssel teremthető meg a későbbi munkaerőpiacon való érvényesülés alapja. Ez különösen fontos a magyar nemzeti közösség számára, amelyet jelenleg az országos átlagtól nagyobb arányban sújt a munkanélküliség.

A középiskolás (15–19 évesek) korcsoporton belül a magyar nemzetiségű diákok arányának csökkenése tovább folytatódott. 1991 és 2001 között a csökkenés 12,37%-ot tett ki (László 2006, 105), és az utóbbi nyolc évben becslésünk szerint elérte a 10,41%-ot (lásd a 4. táblázatot). A felmenő korcsoportokon belül a magyar nemzetiségűek arányának csökkenése, ezek változásai egyben bizonyos mutatója

is az asszimilációs folyamatok hatásának. A középiskolás korcsoporton belül a magyarok aránya 2001-től 2011-re becslésünk szerint 14,83%-kal fog csökkenni, amely magasabb, mint a korábbi évtized 12,37%-os csökkenése. Ha megnézzük az alapiskolások korcsoportjában a magyarok arányát az említett két egymást követő évtizedben, amely 14,16%-os csökkenésről 11,82%-os becsült csökkenésre változott, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a középiskolás korban intenzívebb lett a magyarok nemzetváltása, asszimilációja. Habár e következtetést becslések és sejtések szintjén vontuk le, közvetlenül statisztikai bizonyítékok nélkül, mégis a kisebbségek szempontjából odafigyelésre alkalmas létproblémának lehet tekinteni. A magyar nemzetiségűek a korcsoporton belül is folytatódó csökkenése már ráirányítja a figyelmet az asszimiláció okainak keresésére a magasabb korcsoportok körében. Mert itt valójában arról van szó, hogy azok, akiket magyar nemzetiségűeknek jegyeztek be, a felnövekvés folyamán mikor, hogyan és miért változtatják meg nemzeti hovatartozásukat.

Az volna az optimális, ha a magyar nemzetiségű középiskolás fiatalok szlovákiai aránya megegyezne, vagy legalábbis kevéssel térne el az egyes korcsoportokon belüli arányától. A statisztikai adatok viszont lényeges különbségről adnak számot.

2001-ben 15,49%-kal volt kevesebb magyar nemzetiségű gimnazista, mint a korcsoportbeli arányok szerint lenni kellett volna (KL – MN). Ez a hiány 2004-re 10,29%-ra csökkent, majd ettől kezdve gyorsan felszökött 15,81%-ra, hogy aztán a 2008-as adat (15,47%) e hiánygyarapodás megszűnéséről, sőt csökkenéséről adhatott számot (lásd a 4. táblázatot). A szakközépiskolai oktatásban hasonló folyamatok játszódhatnak le, két éves eltolódással. A magyar nemzetiségű gimnáziumi diákok hiányának százalékos aránya végül is 2001–2008 között nem változott, a szakközépiskolások hiányának aránya viszont az elmúlt 8 év alatt 6,50%-ról 7,93%-ra emelkedett. A teljes középiskolai képzésben (gimnázium + szakközépiskola) a diákhány a 2001-es 9,22%-ról 2008-ra 10,47%-ra emelkedett. Ezen statisztikai adat-sorok jelentős ingadozásainak okait egyelőre nem ismerjük. Ebben valószínűleg szerepet játszhatnak a mostani évtizedben a középiskolai oktatásban végbemenő szerkezeti változások, amelyek általában a magyar kisebbséget késve érik el, de az okok közül a magyarok által lakott régiók megoldatlan gazdasági problémáinak ráhatását sem lehet kizárni.

Ha a magyar nemzetiségű középiskolások közvetlen arányát vesszük szemügyre, akkor is fokozatos lemaradás jegyeit lehet észrevenni, hiszen mindkét iskolatípusban külön-külön is, de a teljes középiskolai oktatásban is lényeges csökkenésről tanúskodnak a statisztikai adatok. A teljes középiskolai művelődésben az utóbbi nyolc év aránycsökkenése 11,5%-ot tesz ki. Ezt egyértelműen a magyarok korcsoporton belüli aránycsökkenése idézi elő. A magyar kisebbség részéről a negatívum itt az, hogy az elmúlt nyolc év alatt sem sikerült a korcsoport és a magyar diákok közti aránykülönbségen javítani (0,54, 0,55). Mivel mindkét arány (KO, MN) csökkent, ezért ugyanazon különbség lényegében különbségyarapodásként jelenik meg (lásd a 4. és 5. táblázatot).

Lényegében a magyar nemzetiségű középiskolások diákok 10,47%-os hiánya, amelyet különböző oldalról világították meg a fenti statisztikai adatok is, jelenti a magyar kisebbség egyik modernizációs tartalékát.

A statisztikai elemzések alapján úgy is fogalmazhatunk, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozás, az államhatárok gyakorlati megszűnése, a magyar egyetem meg-

alakítása stb. nem hatott ösztönzően a magyar nemzeti közösségre a középiskolai művelődésben meglévő modernizációs tartalékainak aktivizálására. A gazdasági, társadalmi okok, problémák mellett vagy azokkal összefüggésben nem erősödött a magyarság művelődési igénye, amely az iskolai nevelés hiányosságára is utal. Az elmúlt nyolc évben tovább mélyült az országos átlaghoz viszonyítva a magyar nemzetiség lemaradása a középiskolai oktatásban.

A magyar tannyelvű intézmények tekintetében a gimnáziumok pozíciója tekinthető elfogadhatónak. 2008-ra arányuk (7,57%) nagyjából a korcsoporton belüli magyarok arányát (7,49%) közelítette meg. Ha ehhez hozzávesszük az ún. vegyes (szlovák, magyar osztállyal rendelkező) gimnáziumokat is, akkor a magyar nyelvű oktatást biztosító gimnáziumok száma és aránya jóval magasabb, mint a magyar nemzetiségű gimnazisták aránya, ill. a magyar nyelvű oktatásban részesülő gimnáziumi diákok aránya. Míg tehát Szlovákiában egy gimnáziumra átlagban 398 diák jut, addig a magyar tannyelvű gimnáziumokban átlagosan 269 diák tanul, amely hátránynak tekinthető.

A szakközépiskolai oktatásban az intézmények szempontjából teljesen más a helyzet. A magyar tanítási nyelvű szakközépiskolák száma és Szlovákiai arányai is messze elmaradnak a magyar korcsoport arányától. A vegyes szakközépiskolai intézmények aránya jóval magasabb a magyar tannyelvű iskolák arányától. Ez a jelenség csak a szakközépiskoláknál áll fenn, amelynek okai még a múlt század 50-es és 60-as éveire vezethetők vissza. Ugyanis akkor alakult ki a magyar tannyelvű iskolák rendszere, és ezen intézményalapítási folyamat keretein belül nyilván politikai okok miatt a párthatalom a magyar szakközépiskolák nagyobb számú létrehozásához nem járult hozzá. Ehhez okot is talált azzal, hogy így gazdaságosabb a szakközépiskolai gyakorlati oktatás. Az elmúlt nyolc évben ugyan a vegyes szakközépiskolák száma alig változott, de lényegesen megnőtt (5,75%-ról 7,77%-ra) azon iskolák aránya, amelyekben magyar osztályok is vannak. A magyar nemzeti kisebbség szempontjából ez egy fontos változás annak ellenére, hogy ezt formálisan országos szinten a szakközépiskolák számának csökkenése idézte elő. Ugyanis a szakközépiskolák integrációja miatt Szlovákiában nyolc év alatt 713-ról 515-re apadt az iskolák száma. A magyar nemzeti kisebbségnek kedvező politikai lehetőségei voltak az elmúlt években ahhoz, hogy a magyar nyelvű szakközépiskolák arányát növelje akár úgy is, hogy számukat megtartsa. Hiszen a 2001-es 18 magyar tannyelvű szakközépiskola 2008-ban már 3,50%-ot tett volna ki a 13 iskola 2,52%-a helyett. Itt újból az elszalasztott lehetőségekről beszélhetünk. Azon gimnáziumok számának aránya, amelyekben magyar nyelven lehet tanulni, 2001 és 2008 között csökkent, a szakközépiskolák esetében viszont emelkedett. Összegezve: magyar nyelvű oktatást is biztosító középiskolák aránya az említett időszakban 9,03%-ról 10,31%-ra emelkedett. A 4. és 5. táblázatból könnyen kiolvashatók az egy iskolára, osztályra eső átlag középiskolai diákszámok, amelyek a magyar nyelvű oktatás esetében lényegesen alacsonyabbak az országos átlagnál.

A magyar tanítási nyelvű középiskolákat, illetve a magyar nyelven tanuló diákok adatait vizsgálva felfigyelhetünk arra, hogy a korcsoport létszámának csökkenése ellenére a magyar nyelvű oktatásban részesülő gimnáziumi tanulók aránya két év alatt 5,79%-ról 6,07%-ra emelkedett. 2004-től viszont egyenesen csökkent a 2008-as 5,13%-ra. Ez a folyamat látszik bekövetkezni a szakközépiskolai oktatásban is azzal a különbséggel, hogy itt a csúcs 2006-ban volt, és mérsékeltebb volt

a csökkenés üteme. A magyar nyelvű oktatásban részesülő középiskolások arányának növekedése azért volt biztató, mert fokozatosan semlegesíthette volna a középiskolai képzésben a magyar nemzetiségű tanulók hiányát. A magyar nyelvű oktatásban részesülő tanulók arányának folyamatos csökkenése az utóbbi néhány évben már a magyar nemzetiségű tanulók hiányának emelkedésére utal a hátralevő években.

A magyar nemzeti kisebbség modernizációs tartalékát a középiskolai művelődés terén azok a középiskolás korosztály magyar nemzetiségű fiataljai alkotják, akik nem folytatják tanulmányaikat középiskolai szinten. A fenti adatok arra utalnak, hogy a magyar nyelvű középiskolai oktatási lehetőségek sem hatottak aktivizálón a modernizációs tartalékokra.

A statisztikai adatok a magyar nyelvű középiskolai oktatás pozíciójára is ráirányítják a figyelmet. Mivel a hivatalos statisztikákból hiányoznak a magyar tannyelvű iskolákat látogató nem magyar nemzetiségű tanulók adatai, ezért itt is a magyar nemzetiségű tanulók és a magyar tannyelvű iskolák tanulói számainak különbségét vesszük alapul. Ezek százalékos arányainak változásai nagy valószínűséggel követik a szlovák tannyelvű iskolákba járó magyar nemzetiségűek arányának változásait. A 3. és a 4. táblázatból kiolvasható a magyar tannyelvű gimnáziumok, illetve szakközépiskolák tanulói számának aránya a magyar nemzetiségű tanulók számához viszonyítva. Nyolc év alatt ez a szám a gimnáziumok esetében 81,77%-ról 80,97%-ra, szakközépiskolák viszonylatában pedig 55,63%-ról 62,64%-ra változott. Ez azt is jelenti, hogy a magyar gimnáziumok pozíciója kissé gyengült, míg a szakközépiskolák pozíciója lényegesen javult. Összességében a magyar nyelvű középiskolai oktatásban részesülő tanulók száma 63,00%-ról 68,48%-ra emelkedett.

Ez azt jelenti, hogy a magyar nyelvű gimnáziumi oktatás pozíciót veszített, mivel emelkedett 2001 és 2008 között a Szlovák tannyelvű gimnáziumokat látogató magyar nemzetiségű diákok száma és arányai is (MN – MT). A szakközépiskolai oktatásban viszont ezek az adatok csökkenő tendenciát mutatnak. Így ezeket összevetve végül is az említett időszakban 37,00%-ról 31,52%-ra csökkent a szlovák nyelven tanuló magyar középiskolás diákok száma.

A magyar nyelvű középiskolai oktatás tehát nem a modernizációs tartalékokból, hanem a szlovák nyelvű oktatásból vont el diákokat. A magyar nemzetiség szempontjából mindenképpen hátrányos változás a gimnáziumi művelődésben megmutató csökkenési tendencia, hiszen ezzel csökken a magyar fiatalok esélye a felsőfokú továbbtanulásra is.

A felsőoktatásról

Az alábbiakban a nyilvános és magán felsőoktatási intézmények nappali hallgatóinak statisztikai adataira fogunk támaszkodni, a katonai és rendőrtiszti képzést folytató állami intézmények statisztikai adatai nélkül.

Szlovákiában valójában az 1989-es politikai rendszerváltást követően kezdődött el a felsőoktatás fokozatos és tartós tömegesedése. 1990 óta a nappali tagozatos hallgatók száma 2,58-szorosára nőtt. A magyar nemzetiségű hallgatók számának 2,44-szeres növekedése csaknem követni tudta ezt a nagyarányú fejlődést. A második világháború óta a magyar nemzeti közösségen belül a diplomások aránya

azonban messze elmaradt a magyar kisebbségnek egyrészt az ország teljes lakosságához, másrészt az illető korcsoporton (20–24 évesek) belüli arányától.

Az egyetemista korcsoporton (20–24 évesek) belül a magyar nemzetiségűek aránya 1991 és 2001 között 15,76%-kal csökkent Szlovákiában. Ez az aránycsökkenés a 2001 és 2011 között, előrejelzésünk szerint 12%-ra módosul, amely arra is utal, hogy a magyar fiatalok asszimilációjának üteme a mostani évtizedben némileg mérséklődik (lásd az 1. táblázatot). Azonban a 12%-os csökkenés még így is túl magas ahhoz, hogy e jelenség a kisebbségi társadalomnak és politikai képviselőinek figyelmét elkerülje. Ha összevetjük ezeket a statisztikai adatokat az intézményes oktatásban részt vevő fiatalok alacsonyabb korcsoportjainál mutatkozó aránycsökkenéssel, megállapíthatjuk, hogy az új évszázad első tíz évében a szlovákiai magyarság asszimilációja tovább folytatódik, intenzitása lényegesen nem csökken – jöhetnek ennek valós okait eddig nem sikerült feltárni. Enélkül pedig lehetetlen hathatós programot kidolgozni az asszimiláció csökkentésére. Ha e nemzeti kisebbségi problémát nem kezeljük időben, akkor az tovább generálja önmagát.

A magyar nemzetiségűek hiánya a felsőoktatásban 1991-ben 52,17%-os volt. Ez az arány 2001-ben 46,89% volt, majd 2008-ra 40,48%-ra csökkent. Ennek ellenére az összhallgatói szám nagyarányú növekedése miatt tovább nőtt 3713-ról 4287-re a magyar nemzetiségű hallgatók hiánya. A magyar nyelvű felsőoktatás bővülésével még azt sem sikerült elérni, hogy a hallgatók számának hiánya ne növekedjen. Mivel a szlovákiai magyarság talán legfontosabb modernizációs tartalékáról van szó, a 18 év alatt elért fejlődés nem tűnik kimagasló eredménynek. Ezt támasztják alá többek között a 2008-as statisztikai adatok is: a magyar nemzetiség korcsoporton belüli aránya szerint 10 591 magyar nemzetiségű hallgatónak kellett volna lenni Szlovákiában, de csak 6304 volt (lásd a 6. táblázatot). Már ez is azt mutatja, hogy a magyar kisebbségnek a felsőoktatás iránti igénye csak lassan ébred. Ezt a folyamatot lényegében a magyar egyetem létrehozása sem gyorsította fel. Az okok tehát máshol keresendők, és sokkal mélyebbre nyúlnak. A magyar nemzetiségű hallgatók arányainak változásai is sok tanulsággal szolgálnak. Ezeket célszerű összekapcsolni a Selye János Egyetem (SJE) létrehozásával, amely 2004-ben kezdte el működését. A magyar nemzetiségű hallgatók 1991-es 4,83%-os aránya 2002-re 4,55%-ra változott, majd 2008-ban 4,64%-ot tett ki. Az egytized százalékos arányjavulást minden bizonnyal a Selye János Egyetem működése hozta. E kedvező fejlődési folyamat annál inkább pozitívként értékelhető, mivel ennek köszönhetően a korcsoport egészén belül, illetve a hallgatók között a magyar nemzetiségűek aránya közelebb került egymáshoz, hiszen ezek különbsége 3,99%-ról 3,15%-ra módosult az elmúlt nyolc év alatt (lásd a 6. táblázatot).

6. táblázat. A magyar nemzetiségű hallgatók a szlovákiai felsőoktatásban

Akadémiai év	Hallgatók										Hallgatók száma MN MTK-ból	Tanulók MTK %-ban
	száma					száma százalékban						
	SZ	MN				MN						
		SZ	KL	HI	MNSZ-SJE	SZ	KL = KO	HI	MNSZ-SJE	SJE (MN 100%)		
2001–2002	93159	4206	7919	3713	4206	4,51	8,50	46,89	4,51	0	2650	63,00
2002–2003	98461	4480	8271	3791	4480	4,55	8,40	45,83	4,55	0	2910	64,96
2003–2004	98400	4197	8167	3970	4198	4,27	8,30	48,61	4,27	0	2779	66,21
2004–2005	107022	4828	8765	3937	4448	4,51	8,19	44,92	4,17	7,87 (380 hall.)	3216	66,62
2005–2006	114554	5215	9267	4052	4473	4,55	8,09	43,73	3,93	14,23 (742 hall.)	3513	67,36
2006–2007	123309	5692	9852	4160	4725	4,62	7,99	42,22	3,86	16,99 (967 hall.)	3902	68,55
2007–2008	129804	5978	10242	4264	4741	4,61	7,89	41,63	3,69	20,69 (1237 hall.)	4167	69,70
2008–2009	135957	6304	10591	4287	4948	4,64	7,79	40,48	3,68	21,51 (1356 hall.)	4319	68,48

SZ – szlovákiai adat, MN – magyar nemzetiségű; KL – magyar nemzetiségűnek kellene lenni a korcsoporton belüli arányok szerint; -HI – a magyar nemzetiségűek hiánya – (KL – MN), ha MN nagyobb, mint KL; KO – a magyar nemzetiségűek szlovákiai aránya a megfelelő korcsoporton belül; MNSZ – magyar nemzetiségűek Szlovákiában; KO – a magyar nemzetiségűek szlovákiai aránya a megfelelő korcsoporton belül; SJE – Selye János Egyetem; MTK – magyar tannyelvű középiskolát végzett magyar nemzetiségű felsőoktatási hallgató

A korcsoporton belül a magyar nemzetiségűek arányának csökkenése folytán a magyar hallgatók arányának stagnálása valójában a magyar kisebbség felsőfokú művelődésében beállt javulását jelzik.

A felsőoktatás is globalizálódik. Megnőtt az igény a külföldi tanulás iránt főleg ott, ahol nyelvi akadályok nincsenek. Ennélfogva a szlovák fiatalok előtt megnyíltak a csehországi egyetemeken való továbbtanulás lehetőségei. Ugyanez elmondható a szlovákiai magyar fiatalokról is a magyarországi egyetemek irányában. A külföldön tanuló szlovák állampolgárságú hallgatók némileg módosíthatják a hazai statisztikai adatokat. Teljesen megbízható összehasonlítható adatokkal a külföldön tanuló hallgatókkal kapcsolatban nem rendelkezünk. Nagy valószínűséggel azonban ezek statisztikailag jelentősen nem idéznek elő változásokat a hazai statisztikai arányokban. Ezt támasztják alá azok az adatok, amelyek szerint a csehországi egyetemeken több mint 25 ezer szlovákiai fiatal és Magyarországon pedig több mint 2 ezer magyar nemzetiségű szlovákiai hallgató tanul (lásd *Új Szó*, 2008. július 11.). Figyelemre méltó azonban az, hogy gyakorlatilag 2001 és 2007 között alig változott a Magyarországon tanuló szlovákiai magyar nemzetiségű hallgatók száma (2071, ill. 2178). A csehországi felsőoktatásban azonban a nem cseh állampolgárságú hallgatók száma 2000 és 2006 között 7486-ról 24 641-re növekedett. E hallgatók túlnyomó részét szlovákiai fiatalok alkotják, nem beszélve arról, hogy a szomszédos Ausztriában is sok szlovákiai egyetemista tanul.

Jelenleg Szlovákiában négy nyilvános egyetemen folyik magyar nyelvű oktatás: a komáromi Selye János Egyetemen (SJE), a nyitrai Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karán (KTK), a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén (MNYIT) és a besztecebányai Bél Mátyás Egyetem Hungarisztika Tanszékén (HT).

Mind a négy intézményben a tanulmányi programoktól függően változik a magyar nyelven folyó oktatás aránya, de egyetlen programban sem folyik teljes terjedelemben az oktatás magyar nyelven. Ezen programok hallgatóit soroljuk Szlovákiában a magyar nyelvű felsőoktatásba.

A Szlovákiai felsőoktatási intézmények magyar nemzetiségű hallgatóinak 13,05%-a részesült magyar nyelvű képzésben 2001-ben. 2008-ban már a magyar nyelvű felsőoktatásban volt a magyar nemzetiségű hallgatók 31,44%-a (lásd a 6. és

a 8. táblázatot). Ha azonban a 2001-es adatokat kiegészítjük a magyarországi intézmények ún. kihelyezett nappali képzéseivel, amelyek 2004 után a SJE részévé váltak, akkor a 2001-es adat 23,75%-ra módosul. A Selye János Egyetem 2008-ra már eljutott a teljes ötéves képzési időig, így a magyar nyelvű képzés 31,44%-os hallgatói arányának javulása az elkövetkező időben már nem várható.

7. táblázat. A hallgatók elosztása tanulmányi szakok szerint a magyar nyelvű felsőfokú oktatásban 2008–2009-ben

Tanulmányi szak	Pedagógusképzés (1.1)			Közgazdászképzés (3.3)			Humánképzés (2.1)				Összesen
	Összesen	Ebből tanítóképzés (1.1.5)	tanárképzés (1.1.1)	Összesen	Ebből vállalati menedzser (3.3.1)	menedzser (3.3.15)	Összesen	Ebből tolmácsfordító (2.1.35)	nem szl. ny. és irodalom (hung., 2.1.29)	teológia (2.1.12)	
Nappali	1119	275	844	659	478	181	204	99	71	34	1982
Levelező	825	571	254	497	402	95	34	0	34	0	1356
Összesen	1944	846	1098	1156	880	276	238	99	105	34	3338

8. táblázat. A négy magyar intézmény hallgatóinak száma 2008–2009-ben

Intézmények	1 Tanító			2 Tanár			1 + 2 Pedagógus			3 Magy. ny. és irod.			4 Egyéb			1 + 2 + 4 Összesen		
	Nap.	Ext.	Össz.	Nap.	Ext.	Össz.	Nap.	Ext.	Össz.	Nap.	Ext.	Össz.	Nap.	Ext.	Össz.	Nap.	Ext.	Össz.
SJE	246	530	776	440	224	664	686	754	1440	266	149	415	693	497	1190	1379	1251	2630
KTK-KFE	29	41	70	318	30	348	347	71	418	254	21	275	344	201	545	691	272	963
BTK-KE				86		86	86		86	86		86	7		93			93
HTK-BME												65		65	65			65
Összesen	275	571	846	844	254	1098	1119	825	1944	606	170	776	1109	698	1807	2228	1523	3751

SJE – Selye János Egyetem; KTK-KFE – Közép-európai Tanulmányok Kara, Konstantin Egyetem; BTK-KFE – Bölcsészettudományi Kar, Konstantin Egyetem; HTK-BME – Humán Tudományok Kara, Bél Mátvás Egyetem

A szlovákiai magyar nyelvű felsőfokú képzés hallgatói a magyar tannyelvű középiskolákból kerülnek ki. Azt azonban a statisztikai adatokból nem lehet kiolvasni, hogy Szlovákiában a magyar nemzetiségű hallgatók között mennyi a magyar tannyelvű középiskolákban végzettek száma. Nagy valószínűséggel azonban feltételezhetjük, hogy ha a magyar nemzetiségű középiskolások 68,14%-a tanult magyar tannyelvű középiskolában (ennyi az utolsó 5 év százalékos arányainak átlaga, lásd a 4. és az 5. táblázatot), akkor a magyar nemzetiségű felsőoktatási hallgatók ugyanilyen aránya járt magyar tannyelvű középiskolába.

Ezek szerint a 2008-as statisztikai adatok alapján 4296 magyar nemzetiségű hallgató végezte magyar nyelven középiskolai tanulmányait. A négy magyar intézményben 2008-ban 1982 nappali tagozatos hallgató tanult. Ebből tehát arra lehet következtetni, hogy a magyar tannyelvű középiskolát végzett nappali hallgatóknak már 46,14%-a magyar vagy részben magyar nyelven végzi tanulmányait. Ez így önmagában kiváló eredménynek tekinthető. Érdekesnek ígérkezik azonban közelebbről is megvizsgálni a magyar nyelvű felsőoktatás szerkezetét.

A négy magyar intézmény 1982 nappali hallgatója közül 1119 készül pedagógusnak, 659 hallgató végzi tanulmányait két közgazdasági tanulmányi szakon, 204 hallgató pedig humántudományi képzésben részesül három tanulmányi szakon (lásd a 7. táblázatot). Összesen tehát Szlovákiában nyilvános egyetemeken hét tanulmányi szakon folyik magyar vagy részben magyar nyelven az oktatás. A négy magyar nyelvű oktatást kínáló intézményben folyó nappali, valamint levelező, esti (ún. extern) tagozata

tos tanulmányi szakon tanulók számát a 7. táblázat mutatja be. A 8. táblázat tartalmazza a négy magyar intézmény hallgatói számának teljes statisztikáját.

Ha a szlovákiai magyarok által lakott régiók szakemberigényét vesszük figyelembe, akkor a 362 tanulmányi szak mellett a magyarul tanulható 7 szak eltörpül, és a magyar nemzetiségű diplomás szakemberek helytelen struktúrájának kialakulását vetítik előre. Az ilyen struktúrájú szlovákiai magyar nyelvű felsőoktatás szerepe és jelentősége a magyar kisebbség gazdasági, szociális problémáinak hosszú távú megoldása szempontjából már most erősen megkérdőjelezhető.

A statisztikai adatok egyértelműen jelzik a magyar pedagógusképzés túldimenzi-onáltságát. A magyar tannyelvű alap- és középiskolai oktatás által Szlovákiában igényelt 3200-3500 tanító és tanári állás folyamatos betöltésére elég évenként kibocsátani 100-150 jól körülhatárolt szakképzettséggű magyar diplomás pedagógust. Ez azt is jelenti, hogy a szlovákiai magyar pedagógusképzésben jelenleg 3-4 szerez túlképzés folyik. A tanárképzés súlyos deformációjára utal például az is, hogy 2008-ban a tanárjelölt 1098 hallgató közül 776 magyar nyelv és irodalom tanult, holott Szlovákiában 502-550-re tehető a magyar nyelv és irodalom szakok tanári állások száma (lásd a 8. táblázatot). A magyar nyelvű természettudományi szakos tanárképzés már gyakorlatilag megszűnt. Ehhez még hozzá kell tenni azt is, hogy a szakonként kis létszámú szlovákiai magyar tanárképzés a jelenlegi normatív állami támogatások mellett teljesen képtelen önmagát fenntartani. A szlovákiai magyar felsőoktatás gyors szerkezeti váltással együtt merőben már eddig nem alkalmazott megoldásokat igényel ahhoz, hogy életképesen szolgálhassa a nemzeti kisebbség gazdasági, társadalmi felemelkedését.

Nem mellékes azonban az sem, hogy a szlovákiai magyar felsőoktatásba milyen középiskolai felkészültségű diákok lépnek be. A felsőoktatás számára az oktatás színvonala szempontjából előnyös, ha az újonnan felvett hallgatók között minél magasabb a gimnáziumot végzettek aránya. Ezt a statisztikai adatot érdemes összehasonlítani a gimnáziumban tanuló diákok számának az összes középiskolás diákok számához viszonyított százalékos arányával. Szlovákiában 2004-ben a középiskolás diákok 30,64%-a járt gimnáziumba. A magyar tannyelvű középiskolai oktatásban ez az arány 37,58% volt. Ezek függvényében a szlovákiai felsőoktatásba 2004-ben belépő hallgatók 51,90%-a végezte középiskolai tanulmányait gimnáziumban. A Selye János Egyetem esetében ez az arány 52,51%-os, a Közép-európai Tanulmányok Karán pedig 65,39%-os volt. 2008-ra ezek az arányok sorrendben 49,56%-ra, ill. 46,69%-ra és 48,99%-ra változtak (lásd a 9. táblázatot). Ezek a statisztikai adatok mindenekeelőtt két fontos megállapítást sugallnak. A magyar tannyelvű gimnáziumi diákok aránya meghaladja az ilyen országos arányokat, amelynek 2004-es 6,94%-os többlete 2008-ra 3,93%-ra csökkent. [Ide a 9. táblázatot]

A másik tanulság, hogy ez a gimnáziumi oktatási előny nem jelenik meg a magyar felsőoktatásba újonnan felvett hallgatók körében, hiszen az országos arányhoz viszonyított 2004-es magasabb, gimnáziumot végzett elsős egyetemi hallgatók aránya a magyar felsőoktatásban 2008-ra már az országos arány alá került. Ez is a magyar nyelvű művelődés pozícióvesztésének jele.

9. táblázat. A magyar nyelvű közép- és felsőoktatás kölcsönhatásáról (százalékban)

		2004	2005	2006	2007	2008
A gimnáziumi diákok aránya az összes középiskolás diákokhoz viszonyítva	MT	37,58	37,00	36,86	37,44	37,66
	SZ	30,64	31,39	31,98	32,93	33,73
A felsőoktatásba belépő, gimnáziumot végzett hallgatók aránya	SJE	52,51	50,12	43,33	39,22	46,69
	KTK	54,48	55,89	51,35	47,75	48,89
	SZ	51,90	51,42	51,84	48,41	49,56

MT – magyar tannyelvű; SZ – szlovákiai adat; SJE – Selye János Egyetem; KTK – Közép-európai Tanulmányok Kara

Most vizsgáljuk meg a magyar nyelvű felsőoktatás bővülése által előidézett változásokat a négy magyar intézményen kívüli felsőoktatásban!

A magyar nemzetiségű hallgatók aránya a szlovákiai felsőoktatásban az elmúlt nyolc év alatt alig változott (4,51%, 4,64%, lásd a 6. táblázatot). Viszont a Selye János Egyetem nappali tagozatos hallgatói 2008-ban már a magyar nemzetiségű hallgatók 21,51%-át tették ki. Ebből máris következik, hogy a Selye János Egyetemen kívüli szlovákiai egyetemeken a magyar nemzetiségű hallgatók aránya elég lényegesen, 4,51%-ról 3,68%-ra csökkent. Egy másik megközelítésben: ha a többi egyetemen a 2001-es arányt 2008-ra alkalmazzuk, vagyis ha ezen egyetemeken tanuló 134 601 hallgató között 4,51%-ban volnának a magyar nemzetiségűek, amely 6071 hallgatónak felelne meg, akkor ezeken az egyetemeken 2008-ban 1123 magyar nemzetiségű hallgatóval van kevesebb, amely 18,50%-os magyar veszteségnek könyvelhető el (lásd meg a 6. táblázatot). Olyan szakokon tanuló magyar nemzetiségű hallgatókról van ugyanis szó, amely szakokon magyar nyelvű képzésre nincs mód.

Ha az 1123 hallgatói számot kivonjuk a Selye János Egyetem 2008-as 1356 magyar nemzetiségű hallgatói számából, akkor a magyar nyelvű felsőoktatás 2004 után megvalósult fejlesztésének hozadékát 233 hallgatóban jelölhetjük meg, amely évekre lebontva közel 50 hallgatót jelent.

Ezt az országos adatsort most bontsuk le az egyetemek szintjére! Mivel a szlovákiai magyar nemzetiségű hallgatók nagy többsége (2001-ben 93,49%-a és 2008-ban 89,33%-a) nyolc egyetemen – Comenius Egyetem (UK), Šafárik Egyetem (UPJŠ), Konstantin Egyetem (UKF), Bél Mátyás Egyetem (UMB), Szlovák Műszaki Egyetem (STU), Kassai Műszaki Egyetem (TUK), Közgazdaságtudományi Egyetem (EU), Szlovák Mezőgazdasági Egyetem (SPU) – tanul már évek, sőt évtizedek óta, ezért vizsgálatainkat ezen nyolc egyetemre terjesztjük ki különös tekintettel a utolsó öt évre (lásd a 10. táblázatot).

10. táblázat. Nyolc egyetemen a magyar nemzetiségű hallgatók számának és százalékos arányának alakulása

Akadémiai év/Egyetem	Hallgatók száma							
	2001–02	2002–03	2003–04	2004–05	2005–06	2006–07	2007–08	2008–09
UK	683	730	678	723	758	770	793	815
UPJŠ	253	279	334	372	346	404	202	235
UKF	870	1043	1014	1175	1137	1193	1130	1116
UMB	76	105	100	102	109	116	100	127
STU	850	796	712	701	739	832	961	1007
TUK	481	323	386	425	431	447	418	406
EU	319	332	314	345	358	374	393	449
SPU	400	404	370	343	305	276	285	267

Akadémiai év/Egyetem	Százalékban							
	2001–02	2002–03	2003–04	2004–05	2005–06	2006–07	2007–08	2008–09
UK	4,09	4,20	3,98	4,02	4,02	3,92	4,09	4,16
UPJŠ	6,45	6,54	7,18	7,64	6,71	6,66	3,22	3,59
UKF	18,72	20,10	17,80	18,23	15,62	15,78	14,41	14,29
UMB	1,28	1,66	1,55	1,52	1,41	1,44	1,16	1,45
STU	6,26	5,85	5,68	5,11	5,33	5,88	6,36	6,48
TUK	5,09	3,37	4,12	4,02	4,19	4,03	3,70	3,33
EU	3,81	3,93	3,71	3,96	4,07	3,77	3,94	4,21
SPU	6,18	6,07	5,86	5,51	4,91	4,33	4,42	4,00

A magyar nyelvű felsőoktatás bővülése, mindenekelőtt a 2004 utáni intézmények megalakulása észrevehető változásokat hozott több szlovákiai egyetemen. E tekintetben a Selye János Egyetem létrehozásának nagy vesztesei a kassai Šafárik Egyetem (UPJŠ), ahol 2004 és 2008 között a magyar nemzetiségű hallgatók aránya 7,64%-ról 3,54%-ra csökkent, a nyitrai Konstantin Egyetem (UKF) (18,23%-ról 14,29%-ra), a Kassai Műszaki Egyetem (TUK) (4,02%-ról 3,33%-ra), valamint a nyitrai Szlovák Mezőgazdasági Egyetem (SPU) (5,51%-ról 4,00%-ra). Talán nem meglepő, hogy ezáltal a magyar hallgatók két hagyományos erős bástyája, Nyitra és Kassa gyengült meg. Meglepő viszont az, hogy a többé-kevésbé humántudományi képzésen kívül műszaki és agrár irányzatú egyetemeken is csökkent a magyar hallgatók aránya. Öröndetes viszont, hogy a Selye János Egyetemen indult közgazdászokképzés nem csökkentette a pozsonyi Közgazdaságtudományi Egyetemen (EU) a magyar nemzetiségű hallgatók számát, sőt ezen az egyetemen az utóbbi öt évben közel egyharmadával nőtt a magyar hallgatók száma. Ez alatt az idő alatt a pozsonyi Szlovák Műszaki Egyetem mutatja fel a magyar nemzetiségű hallgatók számának legnagyobb gyarapodását (701-ről 1007-re), amely figyelemre méltó, 43,65%-os emelkedést jelent.

A magyar nemzetiségű felsőoktatásban előállt fent elemzett szerkezeti változásoknak tehát vannak pozitív és negatív jelzései is. Viszont újból elmondható, hogy a magyar nyelvű felsőoktatás elsősorban nem azt a 2,5-3 ezer magyar iskolába járó, a felsőoktatás iránt eddig nem érdeklő modernizációs tartalékot képező fiatalat serkentette továbbtanulásra, hanem azokat a hallgatókat vonta magához, akik egyébként is a felsőoktatásban szándékoztak továbbtanulni. Az alapkérdés tehát még mindig megoldatlan. Hogyan lehetne elérni azt, hogy Szlovákiában a magyar nemzetiségű felsőfokú hallgatók számának aránya elérje a korcsoporton belüli arányokat, és képzésének szakstruktúrája megfeleljen a szlovákiai magyar nemzeti közösség sokirányú igényeinek?

Irodalom

- Hushegyi, Gábor 2003. *Národnosti a vysoké školstvo v SR*. In Jarábik, Balázs–Tokár, Adrián (red.): *State of Minority Legislation in Slovakia 2001/2002*. Bratislava, Kalligram Foundation, 84–108. p.
- Kozma Tamás 2000a. Kisebbségi oktatás Közép-Európában. *Educatio*, IX. évf. 2. sz. 221–238. p.
- Kozma Tamás 2000b. Kisebbségek a felsőoktatásban: a „modernizációs” többlet. In Szabó Zoltán (szerk.): *Felsőoktatás, kisebbségek, Európa*. Komárom, Selye János Kollégium, 39–63. p.
- Kozma Tamás 2003. *Kisebbségi oktatás Közép-Európában*. Budapest, Oktatáskutató Intézet.
- László Béla 1998. A (cseh) szlovákiai oktatásügy szerkezete, valamint közigazgatási és jogi keretei 1945 után. In Tóth László–Filep Tamás G. (szerk.): *A (cseh) szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*. II. köt. Budapest, Ister, 94–178. p.
- László Béla 2000. Az oktatásügy helyzete. In Bihari Zoltán–Kasza Sándor–Bihariné Dániel Katalin (szerk.): *Magyarok a világban – Kárpát-medence*. Budapest, CEBA Kiadó, 76–87. p.
- László Béla 2006. Az iskolai művelődés a statisztikák tükrében. In László Béla–A. Szabó László–Tóth Károly (szerk.): *Magyarok Szlovákiában*. IV. köt. *Oktatásügy (1989–2006)*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 59–149. p.
- A. Szabó László 2004. A kisebbségi oktatás helyzete. In Dohányos Róbert–Lelkes Gábor–Tóth Károly (szerk.): *Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában 2003*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 99–114. p.
- SRS SR 2008. *Štatistická ročenka školstva – SR 2008*.
- VDC 2008. Výskumné demografické centrum. Prognózy z roku 2008.
- Gyurgyík László 2008. Quo vadis, szlovákiai magyarok? Kézirat 2008. (részben *Új Szó*, 2009. április 25. 16. p.).

ATTILA KOMZSÍK – BÉLA LÁSZLÓ

THE STATISTICAL REFLECTION OF INSTITUTIONAL EDUCATION OF HUNGARIAN MINORITY LIVING IN SLOVAKIA

This paper gives a general overview about the full-time education of Hungarians in Slovakia. From the pre-school education to the university one according to the official statistics data. It says that the rate of the members of the Hungarian nationality is higher among the elementary school students than in the given age group. Out of the education at secondary grammar schools the positions of Hungarian language education have become much stronger on each level of education. It means also that there is a decreasing tendency of Hungarian young people studying at schools with Slovak teaching language. The statistics also show that in the secondary school education there is a need and lack of more than two-thousand, cca. 10% of Hungarian students than it should be according to the national data. The higher education is the field where the Hungarian community takes the less part. It can be seen in the number of Hungarian university students in 2008 (6304) that is much less than it should be (10591) according to the age category rates. The good point is that in a 7-year-long period the defect has decreased in 5.5% but the remaining 40,48% is still really huge. Because of the fact that in higher education in Hungarian language to initiate new study programmes with high interest can be

very problematic and the Hungarian institutes that were established in 2004 have a 5-year-long experience, in the next years the position of higher education of the Hungarian minority will stagnate that can be influenced by the world economic recession, too. Overstructuralization of the Hungarian higher education or finding new strategic solutions can bring the result of effective mobilization of modernizing stocks in the existing higher education of the Hungarian community.

Szuverenitás és emberi szabadság

Eszmefuttatások a kiadatás intézményével kapcsolatban*

LAJOS MÉSZÁROS	341.645
Sovereignty and human freedom	341.44
Thoughts concerning the institution of extradition	341.231.14

Keywords: sovereignty, democracy, extradition, the outsourcing of sovereignty, sovereignty shoted with human rights.

A szuverenitás manapság is stílusos fogalom. Jó „label” (cégér), mert erő és valamiféle titokzatosság sugárzik belőle. A szuverenitás születésének eredeti modern változatánál nem kevésbé stílusos történelmi alak – Richelieu bíboros állt, akinek a központositott korlátlan monarchiáról és a nemzeti szuverenitásról szóló eszméi halála után a vesztfáliai békében valósultak meg tökéletesen, s amelyet bizonyos mértékig napjaink térképei is tükröznek.¹ Richelieu Franciaország érdekében még a protestánsokkal is szövetségelt, és kegyetlenül elbánt a magasabb adóbehajtás ellen tiltakozó felkelőkkel. Meggyőződésem, hogy hírnevét nem meghazudtolva, a law and order-hez közelebb állva, mint a testvéri szeretethez, a bíboros a szuverenitás minden változatában képes lenne a kiadatás intézményét Franciaország javára fordítani. Hiszen éppen azért volt a modern szuverenitás letéteményese, hogy minden (nagy) nemzet a saját területén építhesse saját „Franciaországát”.

A kiadatás intézménye jól illusztrálja a szuverenitás működését annak különböző változataiban. Az a természetes személy, aki más állam területén tartózkodik, és leggyakrabban fogva tartott, más állam hatalmának van kiadva. A korabeli definíció úgy jellemzi a kiadatást, mint vádolt vagy elítélt személyek kényszerű átadását a megkeresett állam hatalmából vagy az eljáró, illetve büntetést kimondó állam hatalmából.²

A két világháború közötti általános kiadatási feltételek alapján véve azonosak voltak a mai feltételekkel. Saját állampolgárok kiadatásának tilalma érvényesült (személyi feltétel), mert a szuverén védte a saját nációhoz tartozókat. Úgyszintén kifejezetten tiltva volt azon személyek (állampolgárok) kiadatása, akik ellen csupán kihágás miatt kezdődött eljárás. A deliktum miatt megindult eljárás mellett a kiadatás további feltételei közé tartozott, hogy a kiadatás alapjául szolgáló cselekmény mindkét államban büntethető kellett, hogy legyen, hogy a cselekmény nem évült el. Érvényesülni kellett a területi fennhatóság elvének,³ a védelem elvének,⁴ az excep-

*A szuverenitás határai címmel Budapesten 2009. október 1–3. között megrendezett V. Európai Jogász Fórumon elhangzott előadás szerkesztett változata.

tio rei iudicatae és a politikai, a katonai, a fiskális és a sajtóval kapcsolatos cselekmények kiadatása megtagadásának elvének. Már az említett némely feltételben bizonyos fokig felismerhető az emberi jogi komponens. Példaként a katonai bűncselekmények szolgálhatnak. Emberi jogi tartalom érzékelhető a kiadási jogcímek megtagadásának intézményében is. A kizárólagosság elve alapján a megkereső ország a kiadott személlyel szemben csak amiatt a bűncselekmény miatt folytathat le eljárást, vagy hajthatja végre a büntetést, esetleg adhatja tovább kiadásra, amely alapján a kiadást kérte. A kizárólagosság elve, amely a kiadás lényegét a leginkább kifejezi, azt is jelenti, hogy a megkeresett államnak érdekében áll, hogy a kiadott személy sorsára befolyással legyen a kiadás után is. Más szóval az a tény, hogy a megkeresett állam az elkövetőt elfogta, azt jelenti, hogy az elkövető neki „jár”, tehát a megkeresett állam határozza meg a kiadás feltételeit. Nem kevésbé feltűnő ez a büntetés kizárólagosságánál, amikor a megkeresett állam kizárja bizonyos büntetések alkalmazását, illetve az ítélkezést csak rendes bíróságoknak tartja fenn.

Az implicit emberi jogi elemek ellenére eljárási szempontból és közvetlen anyagi jogi szempontból a kiadott személy inkább tárgya, mintsem alanya volt a kiadási eljárásnak. Szlovákia területén a recipiált magyar jog alapján a kiadásról az igazságügy-miniszter döntött, miközben a bíróságnak csupán tanácsadói szerepe volt, a minisztert nem kötötte a bíróság álláspontja. A totalitárius időszak tárgyalását szándékosan mellőzzük az értékrendbeli különbségek miatt.

A második világháború előtti kiadási eljárás a klasszikus belső és külső szuverenitást illusztrálja. Korabeli szövegekben az olvasható, hogy közvetlenül az állami fennhatóság a kiadási igény és kötelesség hordozója, nem pedig a bíróság vagy a hivatal, amelyhez a kiadási kérelemmel fordultak. A kiadásról kormány szinten egyezkedtek, csak nagy ritkán ment át ez a kompetencia miniszteri szintre.

2005-ben Szlovákiában új büntetőeljárás törvényt fogadtak el. A rekodifikáció ideológusa az akkori igazságügy-miniszter, Daniel Lipšic volt. Tanulmányait a Harvardon végezte, és mint konzervatív beállítottságú személy, nem titkolja szimpátiáját a law and order értékrendjéhez és az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága bírójához, Antonin Scaliához. Az új büntetőeljárás törvény tartalmaz amerikai elemeket (vádalku), a cseh büntetőeljárás reformjának néhány elemét, és mindezt az eredeti 1961-es kódex talaján. Feltételezhetően a konzervatív igazságügy-miniszter befolyásolhatja ideológiailag a kiadási eljárás új törvényi szabályozását is. A törvény hatályos szövege szerint a kiadás eljárási kérdéseiről és engedélyezéséről a rendes bíróságok döntenek két szinten. Amennyiben a bíróságok a kiadásról negatívan döntenek, az igazságügy-miniszter a kiadást nem engedélyezi. Ha a bíróságok pozitívan határoznak a kiadásról, a miniszter ezek után végleges döntést hoz a kiadásról. Az igazságügy-miniszter nem kell, hogy engedélyezze a kiadást, ha a megkeresett állam joga tiltja a halálbüntetést, a megkereső állam joga viszont ismeri ezt a büntetést, vagy ha fennáll a veszélye annak, hogy sérülne az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény 6. cikkének 3. bekezdése. A törvény szövege tehát az emberi jogok kérdését a bíróságok kiadási eljárásaival kapcsolatban mellőzi, de explicit módon köti az igazságügy-miniszter engedélyezési eljárásához.

A külső szuverenitás abban nyilvánul meg, hogy kizárólag a miniszter képviseli az államot az idegen hatalom felé. A többi hazai autoritás csupán kiegészítő ténye-

zó. A belső szuverenitás abban nyilvánul meg, hogy gyakorlatilag a formai engedélyezés kérdésein kívül kizárólag az igazságügy-miniszter engedélyezi a kiadatást, aki politikai diszkrécióval rendelkezik a kiadatás emberi jogi kontextusával kapcsolatban is.

Két évvel ezelőtt Szlovákiában az arra jogosult szervek elfogatóparancs alapján elfogtak és letartóztattak egy algériai állampolgárt. Hazájában távollétében ítélték el terrorizmussal összefüggő cselekményekért, és az ottani hivatalok az ítélt kiadatását kérték azért, hogy jelenlétében is lefolytassák az eljárást. Szlovákia Legfelsőbb Bírósága a büntetőeljárás törvény grammatikai értelmezése alapján nem talált olyan okot, amely miatt megtagadhatta volna a személy kiadatását, nem kívánt azonban foglalkozni az eset emberi jogi összefüggéseivel. A kiadatásra váró személy nem várta meg az igazságügy-miniszter döntését, és alkotmányjogi panasszal fordult a Szlovák Köztársaság Alkotmánybíróságához, amelyben kifogásolta, hogy az addigi kiadatási eljárás során sérültek alapvető emberi jogai, főleg az Egyezmény 3. cikkében garantált eljárási jogok és a Szlovák Köztársaság Alkotmánya 16. cikkének 2. bekezdésében garantált testi és lelki integritáshoz és a magánélethez való joga, továbbá releváns jelentésekből kiindulva kifogásolta a kínzás és az embertelen bánásmód tilalmának lehetséges megsértését a megkereső országban, tehát hazájában.

Az Alkotmánybíróság a döntéshozatalnál abból az elvből indult ki, hogy az Alkotmány közvetlenül érvényesülő norma, és alkalmazhatósága előnyben részesül más normával szemben. Pontosabban ez az elv a bíróságokat köti, amelyek függetlenségükre való tekintettel az elsők között hivatottak arra, hogy védjék az alapvető emberi jogokat és szabadságokat a saját és az idegen hatalommal szemben. Az Alkotmánybíróság 2008. június 26-án a II. ÚS 111/08 döntésében⁵ úgy határozott, hogy a Legfelsőbb Bíróság azzal, hogy nem vette figyelembe az embertelen bánásmóddal kapcsolatos védhető kifogásokat, a kiadatás emberi jogi oldalával nem foglalkozott, megsértette az Egyezmény 3. cikkébe foglalt procedurális jogokat és az Alkotmány 16 cikkének 2. bekezdésében garantált alapjogot. Az Alkotmánybíróság az igazságügy-miniszter pozíciójával kapcsolatban azzal érvelt, hogy a miniszter indokolási kötelezettség nélküli döntéshozatala az eljárási garanciák hiányában, a kiadandó személy részvétele és érvelése nélkül nem felel meg az Egyezmény 13. cikke és az Alkotmány 16. cikke 2. bekezdése feltételeinek. A kasszáció (hatályon kívül helyezés) után a Legfelsőbb Bíróság újból megtárgyalta az ügyet, elvégezte a „substantial ground” tesztet (nyomós okok tesztjét), és úgy döntött, hogy a kiadatást nem engedélyezi.

Az eset az Alkotmány és az Egyezmény alkalmazása szempontjából is érdekes. A jogalkotás rendje szempontjából az érvényes szabályozásban törvényhozói mulasztás tapasztalható. Konkrét normakontroll keretén belül szinte lehetetlen a jogorvoslat, hiszen ami nem létezik, azt nem lehet megsemmisíteni. Ilyen esetekben a joghézag áthidalása miatt indokolt az Alkotmány és az Egyezmény rendes bíróságok általi közvetlen alkalmazása.⁶

A szuverenitás tudományos fogalma ideális, modell értékű fogalom.⁷ Hasznos mint referencia fogalom. Minden államnak alkalmazkodnia kell az államközi viszonyokhoz, a geopolitikai helyzethez. Államaink az Európa Tanács tagjai, amely értékrendbeli kontrasztként szolgált és szolgál a totalitárius államokkal szemben. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) számos határozatában, a Soering-esettel⁸ kez-

dődően, a Chahal-üggyel⁹ folytatva egészen Saadi-esettel¹⁰ bezárólag kiállt amellett, hogy a megkeresett állam felelősséggel tartozik a kiadott személyek sorsáért a kiadatás után is. Röviddel Szlovákia Alkotmánybíróságának prezentált határozata előtt az EJEB a Saadi v. Italy határozatában egyhangúlag megállapította az embertelen bánásmód tilalmának abszolút jellegét. Az említett esetek valójában a külső szuverenitás (kiadni bárkit akinek akarok, akit akarok) korlátozását jelentik, de az Alkotmánybíróság számára nagy megkönnyebbülést jelentett, hogy az EJEB még a terrorista panaszosok esetében sem engedett a tárgyalt doktrínájából, még akkor sem, ha az interveniáló államok, Olaszország és Nagy-Britannia kormányainak érvei ésszerűek voltak. Az olasz kormány azzal érvelt, hogy a „substantial ground” tesztet a veszélyeztetett ország érdekében kell elvégezni, ez pedig az adott esetben Olaszország volt. Az Egyesült Királyság kormánya azt javasolta, hogy változtassák meg, illetve tisztázzák a Chahal-határozat doktrínáját. Az emberi jogok bölcsője, az Egyesült Királyság álláspontjában kevésbé romantikus, inkább pragmatikus angol-szász álláspont érződik az emberi jogok védelmével kapcsolatban.

Az embertelen bánásmód tilalmának a szabadságjogok között kiváltságos helye van, mert látszólag paradox módon szigorúbban védett, mint az élethez való jog. Az élethez való jogot pl. az önvédelem esetében horizontálisan ki lehet egyensúlyozni. Az embertelen bánásmódot nem lehet.

Az EJEB tehát igazolta Ahron Barak, az izraeli Legfelsőbb Bíróság volt elnökének ismert mondását, amely szerint a demokráciát hátrakötött kézzel is védeni kell.¹¹ Azt a demokráciát, amely az emberi együttélés, a történelmi élet természetes belső gravitációja.¹²

A kiadatlan személyek sorsa megoldatlan, és ultimatív jellegénél fogva talán megoldhatatlan is. A megkeresett állam ugyan átveheti és lefolytathatja a büntető-eljárást, de ez valószínűleg platonikus lehet arra való tekintettel, hogy az egyes államok közrendi szabályai rendszerint eltérőek. A kiadatás problémája tehát (első-sorban) nem abban rejlik, hogy a megkeresett államnak érdekében áll az embertelen bánásmód, hanem abban, hogy nem tudja, mit kezdjen a fogva tartott személlyel. A komplikált és egyelőre befejezetlen szlovákiai menekültügyi eljárás ennek tökéletes példája. A jövőben kellemetlen következménye lehet az esetnek, ha a reciprocitásra hivatkozva nem lesz készség ilyen országból szlovák állampolgárt kiadni.

A közelmúltban Szlovákia Alkotmánybíróságának két szenátusa között nézeteltérés alakult ki, mert más-más véleményük volt a „substantial ground test” megítélését illetően a csecsenekkel kapcsolatban, akiket az Orosz Föderáció kért kiadni.¹³ A kérdés azonban már nem az volt, hogy a kiadatási bíróságnak az esettel emberi jogi szempontból is kell foglalkoznia, hanem az oroszországi helyzet értékelése vált vitatottá az említett kisebbséggel kapcsolatban.

Ezen kaotikus helyzet már-már tragikomikus bizonyítéka azon fogva tartott Guantanamoiak egy csoportja, akik üldöztetésnek, embertelen bánásmódnak lennének kitéve hazájukban. Az Egyesült Államoknak ezért pl. Palau szigetállamot kell kérni, hogy fogadják be az ujugurokat, akik veszélyeztetve lehetnének Kínában.¹⁴ Más három guantanamoi személyt Olaszország tervez befogadni, és Magyarország is befogad egy személyt. Egy szuverén állam tehát egy másik szuverén államot kér olyan személyek befogadására, akik őt veszélyeztették, miközben nem akarja, hogy ezek a személyek a saját hazájukban legyenek veszélyeztetve.

Nem kevésbé érdekes a belső szuverenitás perspektívája. Az állami szervek bizonyos esetekben politikailag döntenek, illetve ügynevezett mérlegelési jogkörben. Az ilyen esetekben az állami szerveknek magasabb mértékű szuverenitása van. A közvetlenül érvényesülő Alkotmány koncepciójának a materiális jogállam felfogás-módja felel meg: konkrét személy alanyi jogaival kapcsolatban bírósági felülvizsgálatot kell biztosítani, hogy független bíróság védelmezhesse az emberi szabadságjogokat az önkénnyel szemben. Erről szolt a tárgyalat kiadatási eset. A miniszter, elszigetelten látva a büntetőeljárás kódexet, szuverén módon járt el a kiadatandó személlyel kapcsolatban és a többi állami szervvel is a kiadatási eljárás során. Az Alkotmánybíróság viszont a bíróságot is bevonta a döntéshozatalba, amivel lényegesen leszűkítette a miniszter mozgásterét.

Nemzetközi szempontból ezzel összefüggésben a Kadi-esetet lehet par excellence említeni. Az EU, az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozatát megvalósítva, zárta Kadi úr vagyonát.¹⁵ Arra való tekintettel, hogy az EU, amelyet kötnék az emberi jogok, az utasítást mint sajátját hajtotta végre, és az ENSZ nem rendelkezik olyan saját bírósági rendszerrel, amely a magánszemélyek számára hozzáférhető lenne, az Európai Bíróság úgy döntött, hogy Kadi úr bírósági védelmet kell, hogy kapjon.

Belföldi viszonylatban is lehet találni példákat arra, amikor az állami szerv egyrészt közjogi és politikai helyzetben van, másrészt meg államigazgatási pozíciója van. Szlovákia Alkotmánybírósága már ilyen összefüggésben elutasította az Országos Bírói Tanács döntéseinek felülvizsgálatát, legutóbb az Európai Bíróság bírói jelentésével kapcsolatban (III. ÚS 79/04, III. ÚS 128/09).¹⁶

A társadalmi kapcsolatok terén erősen befolyásolnak prekonceptióink, konvencióink azzal kapcsolatban, hogyan szemléljük egy társadalmi jelenséget. Amennyiben változnak a körülmények, néha jó konzervatívan kitartani az eredeti elképzelés mellett, máskor viszont új konvenciót kell kialakítani. Meggyőződésem, hogy a szabadságjogokkal átszőtt és korlátozott szuverenitás hosszú távon határozottan jobb, mint a szuverén szuverenitás, még akkor is, ha Richelieu bíboros talán értetlenül ingatná a fejét.

Jegyzetek

1. Holländer, P.: Suverenita státu (paradoxy a otazníky). In A. Berlich, A.–Wintr, J. (eds.): *Lisabonská smlouva a ústavní pořádek ČR*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství A. Čeněk, 2009, 87–114. p.; Kysela, Jan: *Měníci se struktura právního řádu a jeho atributy [The Changing Structure of Legal Order and its Attributes]*. Eric Stein WP no. 1/2009. In <http://www.ericsteinpapers.eu/papers/2009/1.html>.
2. *A ydávání zločinců* címszó. In Hoetzel, J.–Weyr, F. (eds): *Slovník veřejného práva československého*. Sv. V. Brno, 1948, 394. skk.
3. Az ellen az idegen ellen, aki Csehszlovákia területén vétkezett, Csehszlovákia területén kell büntetőeljárást indítani.
4. Ha az idegen külföldön követett el bűncselekményt Csehszlovákia ellen, akkor mint belföldit kell büntetni.
5. http://www.concourt.sk/rozhod.do?urlpage=dokument&id_spisu=212723; valamint SVK-2008-2-001 www.codices.coe.int.
6. Šimíček, V.: *Ústavní stížnost*. Praha, Linde, 2005, 64. skk.
7. Holländer, P.: *Suverenita státu (paradoxy a otazníky)*. I. m. 87–114. p.

8. EJEB (plénum), 1989. július 7-i határozata, 14038/88 számú panasz.
9. EJEB (GC), 1996. november 15-i határozata, 22414/93 számú panasz.
10. EJEB (GC), 2008. február 28-i határozata , 37201/06 számú panasz.
11. http://elyon1.court.gov.il/files_eng/94/000/051/a09/94051000.a09.htm.
12. Samu Mihály: *Hatalomelmélet, különös tekintettel az államra*. Budapest, Korona Kiadó, 2001, 285. p.
13. Az Alkotmánybíróság 2008. december 17-i III. ÚS 437/08 sz. határozata; az Alkotmánybíróság 2009. február 25-i PL. ÚS 2/09 sz. határozata; az Alkotmánybíróság 2009. február 26-ai IV. ÚS 331/08 sz. határozata; az Alkotmánybíróság 2009. augusztus 17-i I. ÚS 210/09 sz. határozata; ECHR: Application no. 51946/08, Application no. 21022/08.
14. <http://www.reuters.com/article/politicsNews/idUSTRE58N4NN20090924>.
15. C-75/05 P és C-80/05 P összevont esetek.
16. <http://jinepravo.blogspot.com/2009/09/volba-soudce-mezinarodniho-soudu-jako.html>.

LAJOS MÉSZÁROS

SOVEREIGNTY AND HUMAN FREEDOM

THOUGHTS CONCERNING THE INSTITUTION OF EXTRADITION

The text deals with the concept of sovereignty. Based on the particular extradition case decided by the Constitutional Court it contrasts Vestphalian and pre-war understanding of the sovereignty with the current one, limited by the human rights. It did not avoid problems related to the current model. Some decisions of public bodies incl. UN and EU must be reviewed by the judicial body because they strongly affect human rights. Other decisions remain political with the wide discretion of an authority. The text mentions also concept of direct applicability of the Constitution and human rights treaties. More broadly the article addresses question of conservatism and modernism in the area of law.

Csehszlovákia – 1989

A rendszerváltás éve a magyar diplomáciai jelentések tükrében

Az 1989-es esztendő a kelet-európai rendszerváltások éveként vonult be a történelembe. Bár az események mindenütt 1989 őszén kulmináltak, a rendszerváltás folyamata az egyes országokban különböző időpontban indult, s rendkívül eltérő intenzitású volt. A csehszlovák politikai vezetés a nyolcvanas évek második felében a politikai és gazdasági rendszer átalakításában élen járó két szomszédjával – Lengyelországgal és Magyarországgal – ellentétben inkább csak retorikájában, mint érdemi intézkedésekben követte a gorbacsovi reformokat. A csehszlovák társadalom által is igényelt átalakítás és demokratizálás következetes megvalósítása ugyanis törvényszerűen felvetette volna az 1968-as események hivatalos értékelése felülvizsgálásának igényét, megkérdőjelezve egyúttal a prágai tavasz elfojtása után hatalomra került politikai garnitúra legitimitását is.

Csehszlovák részről fenntartásokkal és egyre növekvő ellenérzéssel fogadták a magyarországi változásokat is, különösen az ellenzéki politikai mozgalmakkal folytatott párbeszédet, az 1956-os magyarországi és az 1968-as csehszlovákiai események átértékelését, a nagymarosi vízi erőmű építésének felfüggesztését s a határon túli magyar kisebbségek iránti érdeklődés megnövekedését. A hatalom gyakran magyarországi inspirációt vélt felfedezni a magyar kisebbség különböző körei által 1988–1989 folyamán egyre határozottabban megfogalmazott kisebbségpolitikai követelések mögött is.

A szlovákiai magyarságra kétségtelenül nagy hatást gyakorolt a csehszlovákiai-nál összehasonlíthatatlanul szabadabb magyarországi politikai légkör. Amíg a korábbi években a csehszlovák nemzetiségi politika bírálatait csaknem kizárólag az illegális Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága vállalta fel, addig a rendszerváltást megelőző egy évben már az 1968 után félreállított reformkommunisták és a körjük tömörülő értelmiségiek, valamint a magyar kisebbség hivatalos szervezetei (a Csemadok és az Írószövetség magyar tagozata) is a párt- és állami szervekhez intézett beadványaikban hívták fel a figyelmet a nemzetiségi politika visszasságaira, és tettek javaslatot azok megoldására. Ezekben sürgették többek között a hetvenes-nyolcvanas évek során megszüntetett, illetve leépített nemzetiségi szervek visszaállítását, a nemzetiségi nyelvhasználat törvényi biztosítását, a magyar óvoda- és iskolahálózat bővítését, a magyar nyelvű pedagógusképzés megoldását, a magyar nyelvű sajtó, a rádió- és tévéadás, valamint a nemzetiségi intézményhálózat bővítését, a nemzetiségi kutatások intézményesítését, a kollektív kisebbségi jo-

goknak Csehszlovákia készülő új alkotmányában való rögzítését és egy átfogó nemzetiségi törvény kidolgozását.

A rendszerváltás évfordulója alkalmából a prágai magyar nagykövetség és a pozsonyi magyar főkonzulátus tizenöt – elsősorban a magyar kisebbséggel kapcsolatos – dokumentumának közreadásával kívánunk hozzájárulni a rendszerváltás évének jobb megismeréséhez. A magyar külképviseleti szervek jelentései kitűnő áttekintést adnak többek között a csehszlovák állami és pártvezetés kisebbségpolitikájáról, a magyar kisebbség törekvéseiről, a párt- és állami szervek elé terjesztett beadványairól és azok fogadtatásáról, a Magyar Televízió Panoráma című műsorának szlovákiai visszhangjáról, a nagymarosi vízi erőmű építésének felfüggesztése utáni szlovák reakciókról, végül pedig a november 17-i és az azt követő eseményekről, a csehszlovákiai demokratikus átalakulás kezdeteiről és kisebbségpolitikai vonatkozásairól.

Popély Árpád

Dokumentumok

1.

Pozsony, 1989. január 25. Tóth József pozsonyi magyar főkonzul jelentése Ivan Knotek szlovák miniszterelnök-helyettes és a Csemadok vezetői közötti megbeszélésről.

9/1/Szt/1989.

Ea. Váradí Lajos

Készült: 3 példányban

2 pld. Központ

1 pld. saját

Szigorúan titkos!

Tárgy: A szlovák kormány elnökének megbeszélése a CSEMADOK vezetőivel a magyar nemzetiséget érintő kérdésekről

Melléklet: 1 db

A szlovák kormány elnöke január 19-én fogadta a CSEMADOK elnökét és főtítkárárt a kormány mellett működő nemzetiségi tanács titkársága vezetőjének jelenlétében. A találkozóról a szlovákiai központi lapok bő terjedelmű közleményt jelentettek meg.

A magyar nemzetiség helyzetét érintő megbeszélés alapját az az anyag képezte, amelyet a miniszterelnök kérésére állítottak össze, miután a Kapu című folyóiratban megjelent Duray Miklósnak a magyar kormányhoz intézett felhívása. A mintegy 30 oldalas, táblázatok is tartalmazó összefoglaló sok tekintetben alátámasztja azokat a megállapításokat, amelyeket a Kapuban közölt felhívás tartalmazott. Különösen az oktatás különböző szintjein meglévő hiányosságokra, a magyar tannyelvű iskolák pedagógusképzésének problémáira, a kétnyelvűség használatában észlelhető következetlenségekre, a helységnevek használatára, az állami nemzetiségi intézmények megszüntetésére stb. hívja fel az anyag a figyelmet és tesz javaslatokat a problémák megoldására (a szlovák nyelvű anyagot mellékeljük).

Ezt az összefoglalót egészítette ki szóban Sidó elvtárs a CSEMADOK elnöksége által jóváhagyott állásfoglalás alapján. Ennek tartalmáról a 14/6/Szt/1988. sz. jelentésben írtunk.

A megbeszélés konstruktív légkörben zajlott le. Az írásbeli anyagban, ill. a szóbeli kiegészítésben felvetett problémákat elfogadva a miniszterelnök ígéretet tett, hogy annak szellemében lépéseket tesznek a helyzet javítására. Elmondta, hogy korábban – más politikai körülmények között – a Szovjetunió nemzetiségi politikáját modellértékűnek tekintették, és Csehszlovákiában is ennek megfelelően kezelték a nemzetiségi kérdést.

Ma már a karabahi események, ill. a balti köztársaságokban zajló folyamatok kapcsán is látják, hogy ennek a kérdésnek nagyobb figyelmet kell szentelni. Semmiképpen nem akarják, hogy a magyar–román viszonyhoz hasonló helyzet alakuljon ki országaink között.

Ígéretet tett, hogy az oktatásügyi kérdésekben gyors intézkedéseket hoznak. Szükségének tartja a nemzetiségi iskolák megerősödését, s visszaállításukat a kis településeken. A kétnyelvűség kérdésében kérte Sidó elvtársat, hogy egy külön anyagot dolgozzon ki.

Jelezte, hogy érdeklődéssel figyelte az új alkotmány kidolgozására létrehozott bizottság első ülésén a CSEMADOK elnökének hozzászólását. Sidó elvtárs ezen az ülésen a nemzetiségi jogok bővítéséért szállt síkra, s szorgalmazta, hogy az új alkotmány tartalmazzon szankciókat olyan vétségekért, mint az elnemzetlenítés, ill. a nemzetiségek alkotmányos jogainak megsértése.

A kormány mellett működő nemzetiségi tanács és titkárságának összevonását a tanácsai szervek bizottságával, ill. annak titkárságával a kormányfő elhamarkodott és meggondolatlan lépésnek nevezte. Jelezte, hogy a titkárságot is vissza fogják állítani eredeti státuszába ugyanúgy, mint ahogy a nemzetiségi tanács esetében ezt már megtették.

A CSEMADOK vezetőinek látogatása a miniszterelnöknél több szempontból is figyelemre méltó. A tárgyalás ténye, s ennek széles körű propagálása a hírközlő szervezetekben önmagában is demonstrálja, hogy a vezetés a korábbiaknál nagyobb figyelmet fordít a nemzetiségi kérdésre. Az anyag elkészítésére vonatkozó miniszterelnöki instrukció is figyelemre méltó volt, miszerint nem „kozmetikázott, rózsaszínű” anyagra kíváncsi, hanem a tényleges állapot objektív bemutatására.

A tárgyalás konstruktív szelleme bizonyítja: megvan a készség a magyar nemzetiiséget érintő problémák enyhítésére, ill. megoldására. Egyelőre még nehéz egyértelmű választ adni arra a kérdésre, hogy a miniszterelnök állásfoglalása a teljes szlovák vezetés véleményét tükrözi-e? Tény, hogy a szlovák párt első titkára tavaly nyáron a nemzetiségi tanácsok és a nemzeti bizottságokkal foglalkozó tanács, illetve ezek titkárságának összevonása mellett foglalt állást, ami a gyakorlatban az intézmény felszámolását jelentette volna. A miniszterelnök mostani állásfoglalása ezzel homlokegyenest ellenkező. A jelenlegi belpolitikai erővonalakat figyelembe véve azonban nehezen képzelhető el, hogy a miniszterelnök ellentétes véleményt képviselne, mint a szlovák párt KB első titkára. Feltételezzük, hogy a megváltozott politikai viszonyok hatására esetleg Janák elvtárs is módosított korábbi merev álláspontján.

Pozsony, 1989. január 25.

Dr. Tóth József
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 28. d., 00341/2-1989.

2.

Pozsony, 1989. február 15. Tóth József pozsonyi magyar főkonzul jelentése a Szlovák Írók Szövetsége Magyar Szekciójának „Kultúra, átalakítás és demokratizálás” című beadványáról.

14/Szt/1989.

Ea. Váradai Lajos

Készült: 3 példányban

2 pld. Központ

1 pld. saját

Szigorúan titkos!

Tárgy: A szlovákiai magyar írók
„Kultúra, átalakítás és
demokratizálás” c. beadványa
Melléklet: 1 db

Amint arról az Új Szó is beszámolt, február 9-én tanácskozást tartott a Szlovák Írók Szövetségének Magyar Szekciója. A tanácskozás fő célja annak az anyagnak a megtárgyalása volt, amelyet néhány irodalmár készített „Kultúra, átalakítás és demokratizálás” címmel, s amely kapcsolódva a Csehszlovákiában is meghirdetett társadalmi, politikai átalakításhoz és demokratizálódáshoz, elsősorban a nemzetiségi politika, kultúra és oktatásügy időszerű kérdéseit foglalja össze és tesz javaslatokat azok megoldására. Az anyag értelmi szerzői: Zalabai Zsigmond, Grendel Lajos, Tózsér Árpád és Fónod Zoltán, a szlovákiai magyar irodalom jeles képviselői.

Az anyagot a szavazásban résztvevők egyhangúlag jóváhagyták, s eljuttatják Miloš Jakešhez, a CSKP KB főtítkárához, valamint Ignác Janákhhoz, az SZLKP KB első titkárához.

A szlovákiai magyarság képviselőivel folytatott beszélgetés során az anyaggal kapcsolatban olyan véleményeket lehet hallani, hogy az igen árnyalt, jól szerkesztett dokumentum, amely pozitív hozzáállással veti fel a magyar nemzetiség politikai, kulturális és oktatási problémáit, konstruktív megoldásokat javasol és nem követel. Az anyag erősségét a nemzetiségi lét és az Alkotmánnyal összefüggő kérdések megfogalmazása jelenti, kevésbé jól sikerült a nemzetiségekkel foglalkozó állami intézményrendszer kibontása.

Tájékoztatásul közöljük még, hogy a magyar szekció anyagával párhuzamosan egy másik beadvány is készül, amelynek értelmi szerzője Dobos László neves író és bizonyos köréje csoportosuló személyek. (Ezt az anyagot később terjesztjük fel.) A két dokumentum keletkezésének a ténye is jelzi, hogy a szlovákiai magyarságon belül több csoport is létezik.

Pozsony, 1989. február 15.

Dr. Tóth József
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 29. d., 00756/1-1989.

3.

Pozsony, 1989. március 20. Tóth József pozsonyi magyar főkonzul jelentése harminchárom szlovákiai magyar értelmiségi beadványáról és a szlovák pártvezetés általi fogadtatásáról.

14/1/Szt/1989.

Ea. Váradi Lajos

Készült: 3 példányban

2 pld. Központ

1 pld. saját

Szigorúan titkos!

Tárgy: A szlovákiai magyar értelmiség

egy csoportjának beadványa

a nemzetiség helyzetének

javítására

Melléklet: 1 db

A közelmúltban 33 szlovákiai magyar értelmiségi – elsősorban írók – beadványban fordultak M. Jakešhez, a CSKP KB főtitkárához és I. Janákhhoz, az SZLKP KB első titkárához. A levél értelmi szerzője Dobos László író és Szabó Rezső, de a szlovákiai magyar irodalmi élet olyan jeles képviselői is csatlakoztak hozzájuk, mint Duba Gyula, Grendel Lajos, Tózsér Árpád, Gál Sándor stb. Ugyancsak aláírta Sziegl Ferenc, a nemzetiségi kormánybizottság titkára.

A levél áttekintést ad a nemzetiség társadalmi állapotáról és helyzetéről, s kifejezi aggodalmát a csehszlovákiai magyarság sorsával kapcsolatban. Egyúttal javaslatot tesz mindazoknak a kérdéseknek a megoldására, amelyek a nyelvhasználat, az oktatásügy, a tudományos kutatás, a közművelődés és a hírközlés területén fennállnak.

Javasolják továbbá a nemzetiségek egyéni és kollektív jogainak lefektetését a készülő új alkotmányban, beleértve a nemzetiség önigazgatás elvét is. (Lásd mellékelt anyagot.)

A levél tartalma jelentős felbolydulást okozott az illetékes szlovák szerveknél, s tartalmával megismertették az SZLKP KB Elnökségének tagjait is. Február 28-án konzultáció jellegű tanácskozársra hívták össze a magyar nemzetiségű politikusokat.

A tanácskozás O. Šaling, az SZLKP KB titkárának vezetésével zajlott, s a magyarság olyan jeles képviselői vettek részt rajta, mint Krocsány Dezső, az SZNT alelnöke, Dudás Kálmán, az SZLKP KB Elnökségének tagja, a dunaszerdahelyi járási bizottság vezető titkára, Benyó Máté, a Szlovák Nemzeti Front titkára, Sidó Zoltán és Lukács Tibor a CSEMADOK elnöke, illetve vezető titkára, Kiss József, az Új Szó főszerkesztője, továbbá néhány járási pártbizottság titkára, nemzeti bizottsági elnök, valamint neves termelőszövetkezetek elnökei.

A tanácskozáson a résztvevők különböző álláspontot foglaltak el. Egyesek úgy értelmezték, hogy az összejövetel célja a levél tartalmának, ill. az azt aláírók elítélése, s ennek megfelelően mondtak véleményt. Így pl. elhangzott, hogy az egész beadvány mögött a magyarországi események állnak, a Magyar Televízió, a Magyar Rádió és egyes lapok sugallják a levél aláíróinak mindazt, amit az anyag tartalmaz. Elhangzott olyan vélemény is, hogy a levél a csehszlovák politikai rendszer bomlasztását célozza, s volt, aki azt mondta, annak örül, hogy az aláírók között egyetlen munkás sem szerepel. Ezzel szemben többen rámutattak (Krocsány, Sidó, Kiss József), hogy valós problémáról van szó, a levél pozitív és racionális elemeket tartal-

maz, amelyeket figyelembe kell venni és lehetőségekhez képest megoldani. A pártnak elemeznie kell az eddigi határozatok megvalósulását, és a vezetés részére dolgozzanak ki egy olyan átfogó anyagot, amely reális képet ad a nemzetiség helyzetéről s azokról a problémákról, amelyek e területen a következő időszakban megoldásra várnak. Végül is ez döntött, s a tanácskozáson olyan kép alakult ki, hogy a beadványnak ténymegállapító értéke van, foglalkozni kell vele, egy párbeszéd alapját képezi. A szlovák miniszterelnök is úgy nyilatkozott a kormányülésen, hogy az anyag tárgyalási alapul szolgál.

Ilyen előzmények után került sor március 2-án a szlovák pártközpontban beszélgetésre a levelet aláíró párttagokkal. A beszélgetésen résztvevőknek az első benyomása az volt, hogy bizonyos bocsánatkérést várnak tőlük. Először a bizottság beszélt, amelyben Šaling mellett jelen volt Murín miniszterelnök-helyettes, a nemzetiügyi bizottság vezetője, P. Koyš kulturális, Kilár oktatási miniszter, valamint az illetékes KB osztályvezetők.

Az aláírók szemére vetették azt, hogy miért küldték a levelet Prágába, hiszen ez az ügy elsősorban Szlovákiára tartozik. Ugyancsak nehezményezték, hogy a levél aláírói a magyar nemzetiség képviselőiként tüntették fel magukat, mivel a kisebbségnek vannak választott képviselői, akik felelősséggel ténykednek a magyar nemzetiség ügyében. Azt kutatták, milyen alapon jutottak a párttag aláírók közös platformra olyan személyekkel, mint Dobos László és Szabó Rezső, akiket 69 után kizártak a pártból. Meg akarták tudni, ki volt az anyag értelmi szerzője. Szemrehányásként hangzott el, hogy lebecsülik Csehszlovákia nemzetiügyi politikájának értékeit, a nemzetiség eleve mindent elítél, még mielőtt az intézkedés jó szándékáról meggyőződhetnének. Példaként említették, hogy főkonzulunk már akkor felvetette a várban a nemzetiségi kormánybizottság összehívásának kérdését más bizottsággal, amikor még meg sem született a végleges döntés. (Megjegyezzük, a tervezett intézkedést első alkalommal I. Janák, az SZLKP KB első titkára vetette fel prágai nagykövetségnek bemutatkozó látogatása alkalmával.)

Kétségbe vonták a levél jó szándékát. Érzékenyen érintette őket az is, hogy az anyag bevezetője röviden ismerteti az 1918-as kisebbséggé válás folyamatát, s e mögött bizonyos irredenta kicsengést érzékeltek. Ugyancsak szövé tették, hogy miért foglalkozik az anyag a 45–48 közötti időszakkal, amit már el kellene felejteni. Elhangzott olyan kérdés is, hogy mi lenne, ha mindezt megjelentetnék a szlovák újságokban, vajon milyen lenne erre a szlovák lakosság reakciója? Még az is elhangzott, hogy Grósz Károly magyar miniszterelnök is megdicsérte Csehszlovákia nemzetiügyi politikáját, akkor ők miért elégedetlenek?

A levél aláírói több oldalról közelítették meg a kérdést, de a végső kicsengése a hozzászólásoknak az volt, hogy ez nem párt- és szocializmusellenes dokumentum, nem sérti sem a párt, sem a szocializmus, sem pedig a köztársaság érdekeit. Az anyaggal hozzá kívántak járulni a párt nemzetiségi politikájának továbbfejlesztéséhez, szélesebb értelemben véve az átalakítás sikeréhez. Értékes hozzászólása volt Grendel Lajosnak, aki néhány nappal később a szlovák irodalmi hetilap, a Literárny týždenník hasábjain is hasonlóképpen nyilatkozott a kisebbség gondjairól, a szlovák–magyar együttélésről:

„Az alkotmány széleskörű jogokat biztosít a nemzetiségeknek, ezek megvalósítása azonban még várat magára, beleértve a nyelvtörvényt is. A csehszlovákiai magyaroknak nincsenek olyan törekvéseik, amelyek sértenék a csehszlovák állam vagy a szlo-

vákok nemzeti érdekeit.” Ugyancsak érdekes volt Duba Gyulának és Keszeli Ferencnek a felszólalása, az utóbbi érzelmi oldalról közelítette meg a kisebbség gondjait.

Az oktatási és a kulturális miniszter részéről több figyelemre méltó megjegyzés hangzott el. Így pl. szükségesnek tartják az óvodák, az iskolai oktatás és a pedagógusképzés helyzetének felülvizsgálását, újra kell értékelni a történelemoktatást is annak érdekében, hogy a magyar történelem méltó helyet foglaljon el a tananyagban. A kulturális miniszter ugyancsak helyeselte, hogy kibővítsék a komárnói magyar múzeumot, s erősítsék az etnográfiai kutatásokat, esetleg központi magyar könyvtárat hozzanak létre Kassán, amire az anyagiak is meglennének. Újabb sajtóorgánium létrehozása helyett pedig esetleg az Irodalmi Szemlét lehetne bővíteni.

A beszélgetéssel az aláírók összességében elégedettek voltak. A kezdeti provokatív kérdések ellenére a párbeszéd konstruktív légkörben zajlott, bár egyenlőtlen pozícióból indult, hiszen a nyolc – zömmel politikában amatőrnek számító – irodalmárral szemben (a mű igazi pártunkívüli szerzőit nem hívták meg) 14 hivatásos politikus állt, mégsem volt egyoldalú a beszélgetés. Konkrét ígéretet ugyan nem kaptak, a találkozó pusztá tényét, a párbeszéd megindulását s azt az ígéretet, „ha gondjuk van, meghallgatják őket”, önmagában is pozitívumként értékelték. Ugyancsak pozitívum, hogy az anyag jogi részét Jakeš továbbította az országos alkotmánybizottságnak.

Pozsony, 1989. március 20.

Dr. Tóth József
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 29. d., 00756/3-1989.

4.

Pozsony, 1989. március 23. Tóth József pozsonyi magyar főkonzul jelentése „A csehszlovákiai magyarok memoranduma 1988” című dokumentumról.

6/1/Szt/1989.

Ea. Váradi Lajos

Készült: 3 példányban

2 pld. Központ

1 pld. saját

Szigorúan titkos!

Tárgy: Csehszlovákiai magyarok
memoranduma

A Központ által megküldött „A csehszlovákiai magyarok Memoranduma 1988” azonos a január 19-én általunk megküldött 6/Szt/1989. számú szlovák nyelvű anyaggal.

Az időközben befutott információkból kitűnik, hogy az anyagot elsősorban Komárno és Dunaszerdahely körzetében élő magyar nemzetiségű értelmiségiek írták alá, továbbá néhány ismertebb író, költő. A dokumentum értelmi szerzőit nehéz pontosítani, az aláírók között akad néhány olyan személy, akiket különböző szálak

kötnek a Duray vezette Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságához, de csak a „második vonalnak” tekinthetők. Bár az aláírók között Duray Miklós is szerepel, valószínű, hogy neve csak előzetes jóváhagyás után került a listára, mert az anyag végső formájának elkészülte idején Duray már az USA-ban tartózkodott.

Az aláírók között kevés az ismert név, olyan, aki a szlovákiai magyar nemzetiség körében aktívabb szerepet vállal. Az anyag komolyságát csökkenti, hogy egész családokkal írtatták alá, tehát válogatás nélkül mindenkivel, aki elérhető volt.

A szlovákiai magyarság mérvadó körei a memorandumhoz nem csatlakoztak, bár az abban megfogalmazott gondok és problémák összességében összhangban vannak azokkal, amelyeket akár a CSEMADOK, akár a szlovákiai írószövetség Magyar Szekciója vagy a 33-ak által aláírt, s a 14/Szt/1989. felterjesztett anyagban megfogalmaztak. Ez elsősorban annak következménye, hogy a beadvány megfogalmazása alapvetően ellenséges hangnemű, s nem veszi kellőképpen figyelembe a csehszlovákiai realitásokat. Mérvadó körökben úgy értékelik, hogy az ilyen jellegű petíció nem viszi előbbre a szlovákiai magyarság ügyét, s a hivatalos szerveknél azzal éppen ellentétes hatást vált ki. Dobos László például (a 33-ak által készített beadvány értelmi szerzője) egyértelműen elutasította ennek aláírását.

Ezt bizonyítja az a tény is, hogy amíg a 33-ak dokumentumát a vezetés tárgyalási alapnak minősítette, addig ezt a memorandumot szocialistaellenes, társadalomellenes beadványként értékelték. Ennek megfelelően a kormányzati szervek s a nemzetiségi tanács titkársága az anyaggal érdemben nem foglalkozik. Információink szerint jelenleg a megyei belügyi szervek vizsgálják az aláírók kiletét.

Pozsony, 1989. március 23.

Dr. Tóth József
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 28. d., 00341/3-1989.

5.

Pozsony, 1989. április 11. Tóth József pozsonyi magyar főkonzul jelentése a Szlovák Írók Szövetsége Elnökségének a Magyar Szekció beadványáról folytatott vitájáról.

14/2/Szt/1989.

Ea. Várad Lajos

Készült: 3 példányban

2 pld. Központ

1 pld. saját

Szigorúan titkos!

Tárgy: A csehszlovákiai magyar írók beadványának megvitatása a Szlovák Írószövetség Elnökségében

Amint arról már a 14/1/Szt. jelentésben beszámoltunk, a Szlovák Írószövetség Magyar Szekciója egy anyagot készített a magyar kisebbség helyzetéről, s javaslatot tett a problémák megoldására.

Ezt az anyagot némi habozás és huzavona után megküldték Miloš Jakešnek, a CSKP KB főtitkárának és Ignác Janáknak, az SZLKP KB első titkárának. Együttal tájékoztatásul az anyagot benyújtották a Szlovák Írószövetség elnökének is.

A Szlovák Írószövetség vezetése – feltehetőleg a pártközpont javaslatára – úgy döntött, hogy az anyagot az elnökségi ülésen egyetlen napirendi pontként a magyar szekció vezetésével közösen megtárgyalja. Az ülésen megjelent Rudolf Jurík, az SZLKP KB kulturális osztályának vezetője, a kulturális minisztériumot pedig J. Kot, a művészeti főosztály vezetője képviselte.

A közel 2 órás tanácskozás – több forrásból származó információk alapján – pozitív eredményekkel zárult. A találkozót megelőzően az aláírók közül sokan attól féltek, hogy a vita esetleg a szlovák–magyar értelmiség szembenállását fogja eredményezni, s szlovák részről támadni fogják az anyagot. Ezzel szemben az ülésen meglepő fordulat történt, a szlovák írók – az elmúlt 40 évben első alkalommal – az anyag megállapításaival egyetértettek, és az ott felvetett javaslatokat támogatták.

Bár Fónod Zoltán, a Komenský Egyetem Magyar Tanszék vezetőjének bevezetője után S. Šmatlák, ismert irodalomtörténész részéről még elhangzott arra vonatkozó megjegyzés, hogy hiányos a magyarság szlovák nyelvismerete, s ezzel foglalkozni kellene az írószövetségnek. Ám ezután Dobos László fejtette ki, hogy a szlovák nyelv tanítása nem lehet a retorika tárgya, amint az az elmúlt 20 évben történt, hiszen „a magyar nyelv pusztulásáról van szó”.

A fordulatot V. Mináč fellépése jelentette, aki egyértelműen kiállt az anyag megállapítása mellett. Jelezte: „megtehetnék, hogy kiemelik az anyag egyes, az írószövetség hatáskörébe tartozó részét, de nem lenne helyes, mert az abban foglaltak a nemzetiségi politika egészét érintik, így azzal komplex módon kell foglalkozni.” Mintegy sorsközösséget vállalva az aláírókkal, „együttküszködésről, együttgyötrődésről” beszélt. Kifejtette, hogy ez nem csak magyar, hanem szlovák ügy is, súlyos problémáról van szó. Megjegyezte, „kár, hogy mi – szlovákok – illet nem írhatunk, nincs hová menni panaszkodni, pedig a federációban egyre kevesebb a szlovákok jogköre”. Kijelentette, hogy az a bizonyos európai ház nem épül fel, ha mi itt Közép-Európában nem leszünk egymáshoz igazságosak. Ez a hozzáállás adta meg a tanácskozás alaphangját, amely aztán egyértelműen a beadvány támogatásában nyilvánult meg. A szlovákiai magyar írók közül Dobos László az anyagban foglaltakon túl elmondta: jó lenne, ha a két ország nemzetiségi politikája azonos elveken alapulna. Vagyis tartalmazna olyan jogokat, mint az érdekvédelem, jogegyenlőség, a nyelvhasználat egyenlősége, az öngazgatás, valamint nagyobb autonómítás. Ezt kéri a szlovákiai magyarság, s ezt sugallták bevenni az új magyar alkotmányba is, amelynek tervezete tartalmazza is ezeket az elveket. Úgy látják, hogy Közép-Európában egyetlen párbeszédre van lehetőség, ezt pedig a magyar–szlovák párbeszéd. Szlovákiaiában a magyar nemzetiségnek egy olyan intézményrendszer áll rendelkezésére, amely alapját képezheti egy európai szintű és rangú intézményrendszernek. Végül a csehszlovákiai magyar írók által készített beadványt az írószövetség egyetlen ellenetés nélkül támogatólag elfogadta.

A résztvevők a tanácskozást döntő jelentőségű eredménynek értékelték, s az ülés dátumára utalva – nagypénteki megegyezésnek – nevezték el, mint a szlovák és a magyar értelmiségnek a párbeszéd irányába tett első lépését.

Érdekes volt a pártközpont kulturális osztályvezetőjének magatartása, akit a kérelem vonal képviselőjeként ismernek. Hozzászólás nélkül hallgatta végig a párbe-

szédet, s a végén csak azt tette szóvá, hogy miért küldik az ilyen anyagokat Prágába, mivel ez olyan látszatot kelt, mintha a szlovákoknak problémáik lennének a magyarokkal. Érdemben az anyaghoz nem szólt hozzá, lényegében szó nélkül szenvedett vereséget az általa képviselt irányzat (korábban a lapok főszerkesztőinek értekezletén úgy nyilatkozott, hogy a beadványt aláíró párttagoknak legalább fegyelmi büntetést kellene kapniuk).

A találkozót követően más ügyben tett látogatás alkalmából J. Solovič, majd később V. Mináč is kezdeményezően szólt az elnökségi ülésről. Röviden ismertették a tanácskozás eredményeit, pozitívan értékelve az ott elhangzottakat. Mináč elmondta, hogy a beadványban nem talált olyan megfogalmazást, amely ellentmondana a lenini nemzetiségi politika elveinek, tehát azokat teljesíteni kell. Különösen az oktatás területén vannak jelentős gondok, látják, hogy az iskolák körzetesítése, összevonása hátrányosan érintette a nemzetiségi iskolákat, aminek következtében az ott tanuló diákok száma csökkent. Elképzelhetőnek tartja, hogy az összevonások során előfordultak szándékos intézkedések is. Külön megemlítette a szakmunkásképzés helyzetét, ahol a magyar nemzetiségűeknek csak egyharmada tanul magyar nyelven. „Figyelembe kell venni, hogy az ipari szféra jelentős része szövetségi felügyelet alatt áll, vagyis Prágában döntenek. Szlovákia is csak egyharmad köztársaság, s sok szempontból így kell a dolgokat nézni.”

Az írószövetség elnöksége és a magyar szekció vezetősége között létrejött tanácskozást döntő jelentőségűnek értékelhetjük abból a szempontból, hogy első ízben támogatták a szlovák értelmiség vezető körei a magyar nemzetiség törekvéseit. Úgy tűnik, a szlovák értelmiség progresszívebb szárnya fogékonyabbá válik a nemzetiségi kérdés iránt, s hajlandóságot mutat együttműködni a magyar nemzetiséggel.

Ezekre a jelenségekre érdemes odafigyelni, s erősíteni velük a kapcsolatot, amely hozzájárulhat a rendszeres magyar–szlovák párbeszéd beindításához, kapcsolataink erősítéséhez.

Pozsony, 1989. április 11.

Dr. Tóth József
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 29. d., 00756/4-1989.

6.

Pozsony, 1989. május 10. Tóth József pozsonyi magyar főkonzul jelentése a Panoráma magyar kisebbséggel kapcsolatos adásainak és Dubček-interjújának szlovákiai visszhangjáról.

20/1/Szt/1989.
Ea. Váradi Lajos

Szigorúan titkos!
Tárgy: Szlovákiai vélemények
a Panoráma adásairól

Készült: 3 példányban
 2 pld. Központ
 1 pld. saját

Szlovákiában a politikai vezetés és a lakosság körében nagy visszhangja volt a Panoráma magyar nemzetiség helyzetét bemutató adásainak, ill. a Dubčekkel készült interjúnak.

Hivatalosan a Dubček-interjú kapcsán tiltakoztak, de ugyanilyen érzékenyen érintette őket a nemzetiség helyzetével foglalkozó előző két adás is. Akkor azonban még olyan döntés született, hogy közvetett cikkekkkel válaszolnak az adásban elhangzottakra. Az interjút követően kifejtett hivatalos csehszlovák álláspont szerint ez a műsor nem segítette a két szomszédos szocialista ország viszonyának alakulását, beavatkozást jelent Csehszlovákia belügyeibe, s egyúttal az átalakulás ellenzőinek ad érveket. Bár nyíltan a Panoráma adását ítélték el, rámutattak, hogy a műsort az MNK hivatalos televíziója sugározta, amit mindenképpen barátságatlan lépésnek tekintenek. A Dubček-interjú bírálatát egyben felhasználták arra is, hogy tiltakozzanak a szlovákiai magyar nemzetiség helyzetével foglalkozó kétrészes riport ellen, amit a csehszlovák nemzetiségi politika bírálataként értelmeztek, s megvádolták, hogy nemzetiségi ellentéteket szít. Ezt összefüggésbe hozzák azokkal a beadványokkal is, amelyeket az utóbbi időben a magyar nemzetiség különböző körei juttattak el a párt- és a kormányzervekhez, s amelyek egyes szlovák körökben meg nem értést, visszatetszést váltottak ki.

A hivatalos reagálás a sajtóban olvasói levelek formájában jelent meg. O. Šaling KB titkár utasítására részben a Pravda pártlap szervezésében, részben pedig a járási pártbizottságok felkérésére került sor az ún. „olvasói levelek” megírására, amit aztán az Új Szó is átvett. Egyes járásokban, városokban az élenjáró dolgozók részére szervezett aktívaértekezleteken előre megírt szempontok szerint szóltak hozzá az arra felkért személyek, amit aztán az újságok publikáltak. A Dunaszerdahelyi járásban a vezető titkár, Dudás Kálmán utasítást adott ki, hogy taggyűléseken kell elítélni a Panoráma adását. Több helyen előfordult, hogy a párttitkár a tagság megkérdezése nélkül nevükben írt tiltakozó levelet. A tagság amikor ezt megtudta, követelte a párttitkár lemondását.

A legkeményebb bírálat a Pravda április 26-i számában jelent meg: „Újságírói etika arcucsapása” címen. A cikk nyíltan azzal vádolja a Panorámát, hogy támadta és sértegette Csehszlovákiát, bírálta az ország nemzetiségi politikáját, a helyzet és a tények megfelelő ismerete nélkül minősíti az ország politikai rendszerét, kommunista pártját és annak vezetését.

A szlovákiai magyarság a négy adást szimpátiával követte, bár a nemzetiség sorsával foglalkozó két adással szemben bizonyos fenntartásaik voltak. (Ezt már Szt. jelentésben korábban jeleztük.) A szlovákiai magyarság mértéktartó, vezető körei ugyanakkor úgy látják, hogy nem volt szerencsés egymás után foglalkozni a magyar nemzetiség kérdésével és a Dubček-interjúval. A nemzetiség helyzetének bemutatása során elkövetett pontatlanságok, félígazságok és tendenciózus beállítások nem segítettek, hanem rontották a nemzetiség helyzetét. Egyrészt bizonyos ellenérzést váltott ki a szlovák közvéleményben, másrészt érvet szolgáltatott a vezetésnek arra, hogy az adás kapcsán a magyarság jogos igényeit is elutasítsa. Ezt a tényt használták ki arra is,

hogy támadják a Dubček-interjú. Azzal érveltek, hogy mennyire vehető komolyan az a műsor, amely például ennyire torz képet fest a szlovákiai magyarság helyzetéről?

A szlovákiai magyarság körében egyébként nagy felháborodást váltott ki, hogy a politikai vezetés a magyar nemzetiséget használja fel ilyen célokra. Az Új Szó számtalan levelet kapott, amelyben a levélírók tiltakoztak és felháborodásukat fejezték ki az újságban megjelent olvasói levelek ellen. (Az Új Szó főszerkesztője és helyettese a kampány beindításakor távol volt munkahelyétől, ezért került sor az olvasói levelek teljes átvételére a Pravdából. Később összevonásokkal, az alcímek elhagyásával igyekeztek tompítani a levelek hatását.) A CSEMADOK nyíltan visszautasította a felkérést, hogy ítélje el a Panoráma adását. Azzal érveltek, hogy nem kívánnak részt venni olyan akcióban, amely ellentétet szít a magyarság köreiből.

A szlovák lakosság a Dubček-interjúra az első adást követően figyelt fel, s óriási érdeklődés előzte meg a második részt. (A magyarul nem értők Dubček tompított eredeti beszéde alapján vagy tolmács útján következtettek az interjú mondanivalójára. Jellemző volt az érdeklődésre, hogy az első részről videofelvételek útján sokan utólag tájékozódtak.) Különösen értelmiségi (írók, művészek), valamint a Matica slovenská köreiből figyelték rokonszenvel a Dubček-interjú. (Ebben a körben a jelenlegi vezetéssel szemben egy bizonyos ellenzéki csoport kezd kialakulni, amely egyúttal a csehekkel szemben is szövetségeseket keres, s megpróbálnak nyitni Magyarország felé is.) Az adással kapcsolatban többen úgy értékelték, hogy ez segítséget nyújthat az átalakítás tényleges beindításához Csehszlovákiában, s bizonyos politikai mozgást indíthat el. Mértéktartó szlovák körök is úgy ítélik meg, hogy a hírközlő szervezetben a Panoráma ellen indított kampány primitív volt és az ötvenes évek stílusát idézte.

Összességében a Panoráma említett négy adása a lakosság körében kiváltott szimpátia ellenére kétoldalú kapcsolatainkra mindenképpen negatív hatással van, a hivatalos politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok elhidegülését eredményezte. (Ezt a főkonzulátussal szembeni magatartásban is érzékeljük.) Ugyancsak negatív következményekkel kell számolni a nemzetiség vonatkozásában is. Az utóbbi időben a magyar nemzetiség részéről mutatott aktivitás, úgy tűnt, legalább részben megértésre talál a szlovák vezetésben. Az említett adások következtében e területen is tapasztalható bizonyos merevedés, bizalmatlanság. Úgy véljük, hogy az ilyen adások fölöslegesen terhelik kétoldalú kapcsolatainkat, rontják a szlovákiai magyarság pozícióit, s megosztják őket.

Pozsony, 1989. május 10.

Dr. Tóth József
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 29. d., 002047/4-1989.

7.

Pozsony, 1989. június 7. Tóth József pozsonyi magyar főkonzul jelentése a nagymarosi vízi erőmű építésének leállítását követő szlovák reagálásokról.

28/Szt/1989.

Ea. Váradi Lajos

Készült: 3 példányban

2 pld. Központ

1 pld. saját

Szigorúan titkos!

Tárgy: Szlovákiai reagálások
a Nagymarosi Vízmű
építésének leállítását követően

A Nagymarosi Vízmű leállítására vonatkozó minisztertanácsi döntést követően erős reagálásokra került sor Csehszlovákiában, s különösen Szlovákiában, ahol a vízlépcső építéséből már korábban is „nemzeti ügyet” csináltak. A hivatalos nyilatkozatok mellett számos kommentár és cikk jelent meg arra vonatkozóan, hogy érthetetlennek tartják a magyar kormány döntését. Úgy értékelik, hogy a határozat elsősorban politikai okokra vezethető vissza, az alternatív csoportoknak tett gesztusról van szó, a kormány így kívánja a heves tiltakozást ellensúlyozni, s népszerűséget szerezni körükben. A hírközlő szervek szakítva a Dubček-interjú után következtet taktikával – amikor a lakosságot „szóltatták meg” –, most számos szakember véleményét kérték ki, akik a vízmű építésének előnyeit ecsetelték. Az esetleges negatív khatásokat egyáltalán nem említették, vagy lényegtelennek, könnyen elháríthatónak tüntették fel.

A Televízióban megszólaltatták az építkezésen dolgozó magyar nemzetiségűeket is, akik a korábbi gyakorlattól eltérően – magyar nyelven – az építkezés befejezése mellett foglaltak állást. A miniszterelnöki találkozót követő mérsékelt hangnem után a magyar parlament nagymarosi vitájával egyidejűleg új lendületet kapott a vízlépcső megépítése melletti állásfoglalás. Kételemeknek szinte senki nem ad hangot, a környezetvédők ezzel ellentétes véleményét szigorúan eltitkolják. A hivatalosan közölt és a tömegtájékoztatási eszközökben megjelent cikkek mellett propaganda indult pártvonalon a magyarországi döntés elítélésére, ami bizonyos értelemben magyarellenes hangulat kialakulásához vezetett. Ez elsősorban a vízművel kapcsolatosan merült fel, de kapcsolódott a Magyar Televízióban megjelent különböző riportokhoz is. (A nemzetiségekről szóló adás, a Dubček-interjú.) Egyes helyeken a párttag-ság részére aktívaértekezletet tartottak, ahol elítélték a magyar kormány döntését a vízmű építésének szüneteltetéséről. Szerződészegéssel vádolják a magyar kormányt, aminek következtében Szlovákiát jelentős károk érik. (Különösen negatív visszhangja volt az ún. független nemzetközi jogász véleményének, aki a magyar tömegtájékoztatási eszközökben kétségbe vonta a szocialista országok egymás közötti szerződéseinek komolyságát.) Olyan hangokat is lehet hallani, hogy a magyarok jelentős gazdasági károkat akarnak okozni Szlovákiának.

A magyarellenes propagandában továbbra is jelen van a Panoráma adásaival szembeni fenntartás. Bizonyos eltolódás tapasztalható a korábbi propagandához képest, most már a fő hangsúlyt nem a Dubček-interjúra helyezik, hanem a korábban sugárzott, a szlovákiai magyarság helyzetéről készült kétrészes műsorra. Koráb-

bi álláspontjukat átértékelve ezt tartják súlyosabbnak, mint olyan adást, amely megkérdőjelezi Csehszlovákia nemzetiségi politikájának eredményeit, s gyűlölködést szít az országban élő nemzetek és nemzetiségek között. Hasonló hangnemben nyilatkozott I. Janák, az SZLKP KB első titkára is a Nemzeti Front elnökségi ülésén. A magyar tájékoztatási eszközöket szlovákellenes propagandával és nacionalizmussal vádolják.

A legutóbbi események, a magyar–csehszlovák viszony éleződése bizonytalanságot s helyenként félelmet váltott ki a Szlovákiában élő magyar nemzetiség körében. Az aggodalom részben összefügg azzal, hogy az elmúlt fél év során jelentős kezdeményezések történtek a szlovákiai magyarság részéről, melynek bizonyos eredményei már mutatkoztak. Úgy tűnt, hogy a szlovák vezetés kész bizonyos kompromisszumokra, engedményt tesz a nemzetiség kulturális-oktatási igényeinek jobb kielégítésére. Az elmúlt hetek eseményei azt mutatják, hogy a vezetés részéről nőtt a bizalmatlanság a nemzetiség kezdeményezéseivel szemben, s jelenleg merevebb, elutasítóbb álláspontot foglalnak el.

További bizonytalanságot okoz, hogy a bős–nagyvarosi építkezés szlovákiai oldalán dolgozók mintegy 80%-a magyar nemzetiségű. Amennyiben az építkezés leáll, úgy jelentős feszültség keletkezik a dolgozók körében, mivel vagy munka nélkül maradnak, vagy távolabbi területekre vezényelik őket. A magyarság körében egyre inkább olyan hangulat alakul ki, hogy a két ország közötti feszültséget elsősorban az itt élő magyar nemzetiség szenved meg.

Pozsony, 1989. június 7.

Dr. Tóth József
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 29. d., 00550/9-1989.

8.

Pozsony, 1989. augusztus 24. Szerencsés János pozsonyi magyar főkonzul jelentése az Örsújfalui Honismereti Ifjúsági Tábor magyarországi meghívott előadói fellépésének megtiltásáról.

96-1/T/1989.

Készült: 3 pld.-ban

Kapja: 2 pld. Központ
1 pld. saját

Előadó: Váradi Lajos

T I T K O S !

Pozsony, 1989. augusztus. 24.

Tárgy: Információk az Örsújfaluban megrendezett honismereti ifjúsági tábor rendezésével kapcsolatos bonyodalmakról

Amint azt a magyar újságok is megírták, augusztus elején Örsújfaluban a magyar nemzetiség által szervezett honismereti ifjúsági tábor magyarországi meghívottainak fellépését az illetékes járási tanács nem engedélyezte, s az egyhetes rendez-

vény iránt az állambiztonsági szervek „meglepően nagy érdeklődést tanúsítottak”. Ez ellen a kecskeméti anyanyelvi konferencia résztvevői tiltakoztak, majd az augusztus 16-i Magyar Nemzet ismételten visszatért az ügyre. A tábor szervezése körül kialakult problémákról több forrásból származó információk alapján az alábbiakat közöljük:

A nyári táborok régi hagyományra tekintenek vissza, egyetemi diákklubok szervezésében először 1965-ben került sor, majd a 70-es évek végétől a Csemadok helyi szervezetei is bekapcsolódtak a honismereti táborok szervezésébe. Az őrújfalui honismereti tábor a prágai Ady Endre, a nyitrai Juhász Gyula és a pozsonyi József Attila egyetemi klub és a komáromi járási Csemadok szervezésében jött létre. A tábor iránt jelentős érdeklődés nyilvánult meg, amit a közel 200 résztvevő is bizonyít. Ez több volt, mint a zselizi központi táborban megjelentek száma, ami feltehetőleg a programban közölt magyarországi meghívottak személyével és a meghirdetett témákkal függött össze.

A program ismeretében a járási tanács Vigh Károly, Lengyel László és Székely András fellépését megtiltotta. Erre az előadók személye, politikai nézeteik, valamint az előadások témája és várható tartalma miatt került sor. Vigh Károly történészről tudják, hogy a Duray Miklós vezette jogvédő bizottsághoz közel áll, s nacionalista beállítottságúnak tartják. Lengyel László előadása pedig a Bős–Nagymarosi Vízlépcső témáját érintette volna, és tudvalévő, hogy a csehszlovák fél nézete a vízmű ökológiai hatását illetően merőben eltér a magyarországitól.

Bár az utóbbi időben a Magyarországról érkezett előadókkal szemben bizalmatlanság nyilvánul meg, összességében mégsem állítható, hogy nem engedélyezik a magyarországi előadók fellépését. Így pl. a zselizi központi rendezvényen is többen szerepeltek Magyarországról (pl. Beke Kata, Szarka László és Kiss Gy. Csaba). Ugyanakkor nem veszik jó néven, ha túlsúlyban vannak a magyarországi előadók, s olyan témákkal foglalkoznak, amelyeket helyi előadókkal is meg lehetne oldani.

Az említett személyek részvételét a járási tanács tiltotta meg, erről azonban a felsőbb szerveknek is tudomásuk volt. A belügyi szervek szokásosnál is nagyobb érdeklődése a rendezvény iránt annak a következménye, hogy az elmúlt időszokban több olyan eseményre került sor, amit az illetékes szervek ellenzéki akciónak tekintenek. Ide sorolják az Érsekújvár környékén az oktatás ügyét érintő beadványt, amelyet több mint 1500-an írtak alá, vagy az érsekújvári Csemadok és a SZISZ szervezésében június 16-án Stúdió RT néven megvalósult neoavangárd művészeti vállalkozást. A zselizi központi rendezvényen is elhangzott ellenzékinek nyilvánított hozzászólás.

Ezeket az eseteket a nyugat-szlovákiai pártbizottság vezető titkára a Csemadok elnökével folytatott beszélgetésen is felvetette, hangsúlyozva a Csemadok felelősségét az ismertetett esetekben. A vezető titkár az őrújfaluban rendezett nyári tábor kapcsán kifejtette, hogy ellenzik a különböző magyarországi ellenzéki szervezetekhez tartozó személyek csehszlovákiai meghívását és fellépését egyes rendezvényeken, s ezt a jövőben sem fogják engedélyezni. (Az őrújfalui tábor egyik szervezőjét, dr. Bajnok Istvánt, aki a Magyar Nemzetnek is nyilatkozott, időközben a belügyi szervek kihallgatták.)

A Csemadok KB elnöke válaszában hivatkozott arra, hogy a helyi szervek önállóan dolgoznak, a központ nem szól bele munkájukba, mert akkor a kezdeményező-készség szenvedne csorbát. Az érsekújvári aláírásgyűjtési akciót nem a Csemadok szervezte, az pedig természetes dolog, hogy a különböző rendezvényeken mindenki

szót kap, aki véleményét ki akarja fejteni. Ugyanakkor a Csemadok járási szervei előtt többször is kifejtették, hogy a csehszlovákiai politikai helyzetet figyelembe véve kell a különböző rendezvényeket megszervezni és ennek megfelelően mérlegelni az előadók személyét is.

Összességében érzékelhető, hogy a szlovák illetékesek részéről az utóbbi időben nagyobb figyelem tapasztalható a magyar nemzetiség különböző akciói iránt, s a korábbiaknál érzékenyebben reagálnak minden eseményre, s ott is ellenzéki megmozdulást sejtnek, ahol korábban ez fel sem merült. (Az érsekújvári Stúdió RT tavalyi hasonló rendezvénye pl. senkinek sem tűnt fel.) Különösen odafigyelnek magyarországi vendégszereplők személyére, s várható, hogy egyesek fellépését a későbbiekben sem engedélyezik. Ez kapcsolatainkban további súrlódási felületet jelenthet.

Szerencsés János
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-adm., 1989-Csehszlovákia, 41. d., 8317/T-1989.

9.

Pozsony, 1989. október 24. Szerencsés János pozsonyi magyar főkonzul jelentése a Csemadok Központi Bizottságának a szövetség nemzetiségpolitikai kezdeményezéseivel foglalkozó üléséről.

22-8/adm/89

Készült: 3 példányban

Kapja: 2 pld. Központ

1 pld. saját

Előadó: Váradi Lajos

Adminisztratív!

Pozsony, 1989. október. 24.

Tárgy: A Csemadok KB VIII. ülése

Szeptember 29–30-án került sor a Csemadok KB VIII. ülésére Pozsonyban. Az ülés napirendjén a korábbi határozatok teljesítésének ellenőrzése, a Csemadok KB elnökének beszámolója, a jövő évi munkaterv jóváhagyása és az évzáró helyi és járási konferenciák előkészítése szerepeltek.

Az elnök beszámolójában először az elmúlt időszakban végzett munkáról adott számot, s részletesen ismertette azokat a lépéseket, amelyeket a Csemadok vezetése tett a szervezeti élet megerősítésére, illetve a nemzetiségi lét, a kulturális, oktatási és egyéb igények jobb kielégítése érdekében. Így például beszámolt Knotek volt miniszterelnöknél tett látogatásáról, ahol átadták a Csemadok KB Elnökségének levelét, amelyben kezdeményezték a nemzetiségi oktatás további fejlesztését, a kulturális igények jobb kielégítését, a hiányzó nemzetiségi intézmények visszaállítását, a kétnyelvűség következetes alkalmazását, beleértve a helységneveket is, a rádió és TV magyar nyelvű adásának javítását, a pedagógusképzés, a nemzetiségi óvodahálózat bővítését, a nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó bizottságok és testü-

letek megalakításának ügyét. Ugyancsak beszámoltak arról, hogy a Hazafias Népfőnt Elnöksége szintén napirendre tűzte a Csemadok tevékenységét, ahol hasonló kezdeményezéseket tettek a nemzetiség ügyében.

A tagság részéről a fenti témával kapcsolatban számtalan észrevétel érkezett, s sürgették az adott témák folyamatos napirenden tartását, s a felvetett kérdésekben az illetékes szlovák szervek intézkedését.

Külön vita alakult ki az új alkotmánytervezettel összefüggésben, ahol az az álláspont alakult ki, hogy a Csemadoknak aktív részesévé kell válni az új alkotmány kidolgozása folyamatának, s kezdeményeznie kell a nemzetiségeket érintő kérdésekben. A vitában felszólalók szorgalmazták, hogy a Csehszlovákia területén élő nemzetiségek továbbra is államalkotóként szerepeljenek az alkotmányban, ahogyan azt a 144/68-as alkotmánytörvény kodifikálta, s egyben biztosítsák kollektív jogait is. Ezért a Csemadok elnöke mellett egy 5 tagú, jogászokból álló szakértői bizottságot hoztak létre, amely szakmai támogatást nyújt jogi kérdésekben. Határozat született, hogy az alkotmánytervezet elemző munkabizottság állásfoglalását és az anyagot megfelelő időpontban a Csemadok KB elé terjesztik. Úgy látják, még a társadalmi vita előtt kell az alkotmányban rögzíteni ezeket a nemzetiségi jogokat, amely egyben garanciákat is tartalmaz azok betartására.

A KB ülés jóváhagyta a Csemadok 1990. évi munkatervét, továbbá a KB irányelveit a járási konferenciák számára, amelyben javasolják az alapszervezeteknek és a járási bizottságoknak: az új választásoknál maguk döntsék el, hogy nyílt vagy a titkos szavazást alkalmazzák. Ugyancsak jóváhagyta a KB elnökségének a kormány vezető személyiségeihez küldött, a szlovákiai magyar nemzetiség államjogi, társadalmi helyzetével, kulturális életével, továbbá a nemzetiségi oktatásügy időszerű kérdéseivel kapcsolatos, korábban említett dokumentumát.

A Csemadok KB elnöksége által egy 5 tagú bizottságot neveztek ki, amely felkeresi I. Janákot, az SZLKP KB első titkárát, a Nemzeti Front KB elnökét. Ezen a találkozón a Csemadok KB elnöksége dokumentumának szellemében ismételt szorgalmazni fogja javaslataik mielőbbi valóra váltását, az SZLKP KB mellett működő Nemzetiségi Bizottság létrehozását, amely bizonyos garanciát jelentene a nemzetiségi kérdés mindenkorai politikai kezeléséhez. Ugyancsak szorgalmazni kívánják, hogy a kormányhivatal nemzetiségi osztályát ismételt állítsák vissza, amely a lenini nemzetiségi politika megvalósításának egyik fontos intézménye.

A KB ülését a problémák nyílt és kritikus feltárása jellemezte, és érezhető volt a nyíltság, a Csemadok vezetésével szemben a korábbiaknál számonkérőbb hangnemet, s bizonyos türelmetlenség az illetékes szlovák szervek irányába. A nemzetiségi problémákban az utóbbi időben több kezdeményezés született, amellyel ugyan a pártközpont és a kormány foglalkozott, de eddig viszonylag kevés eredmény született. A KB ülés most tulajdonképpen a korábbi javaslatokat kívánja napirenden tartani és ösztönözni a vezetést arra, ismételt magas szinten kezdeményezzen a szlovák vezetésnél.

Szerencsés János
főkonzul

10.

Pozsony, 1989. november 1. Szerencsés János pozsonyi magyar főkonzul jelentése a XVIII. Fábry Zoltán Irodalmi és Kulturális Napokról és a csehszlovákiai magyar tudományos élet intézményes kereteinek megteremtésére vonatkozó kezdeményezéséről.

105-1/adm/1989.

Készült: 3 példányban

Kapja: 2 pld. Központ
1 pld. saját

Előadó: Váradai Lajos

Adminisztratív!

Pozsony, 1989. november 1.

Tárgy: XVIII. Irodalmi és Kulturális

Napok Kassán

Hiv. sz.: 678/Bts/351.nyílt táv.

A Csemadok KB rendezésében október 21–22-én Kassán került sor a XVIII. Fábry Zoltán Irodalmi és Kulturális Napokra, amelyen a Főkonzulátus képviselőjében Váradai Lajos konzul, a Pozsonyi Kulturális és Tájékoztatói Központ képviselőjében pedig Kiss László igazgató vettek részt. A kétnapos ünnepi jellegű tanácskozáson a korábbi évektől eltérően a szűken vett irodalmi kérdéseken túl napirendre tűzték a szlovákiai magyar nemzetiség tudományos életének és kutatómunkájának helyzetét és problémáit. Ezen belül foglalkoztak a Csemadok keretében tevékenykedő amatőr kutatók, illetve társadalomtudományi szakbizottságok, valamint a hivatásos kutatók által végzett egyéni kutatómunka további fejlesztésének feltételeivel és szükségleteivel.

Püspöki Nagy Péter szlovákiai történész vitaindító előadásában azt fejtegette, hogy hatékony közművelődési munkáról addig nem lehet beszélni, amíg az nem támaszkodik intézményesen szervezett hivatásos szintű kutatómunka eredményére. Csak ennek segítségével adható helyes válasz a szlovákiai magyarság jelenének és jövőjének kérdéseire. A társadalomtudományi kutatások terén felhalmozódott megoldatlan problémák a nemzetiségi kisebbség egészének fejlődését tehetik kérdésessé.

Ezt követően a résztvevők egyöntetűen szorgalmazták, hogy társadalmi kutatási helyeket hozzanak létre, amelyek a magyar nemzetiség különböző kérdéseinek kutatásával foglalkoznak. Végül a Fábry Napok résztvevői levelet fogalmaztak a Csemadok KB-nak, amelyben felkérlik, hogy megfelelő fórumokon kezdeményezze:

- A magyar nemzetiségi kisebbség tudományos tanácsának felállítását, amely irányító szervként összehangolná a csehszlovákiai magyarságot érintő társadalomtudományi kutatások programját.

- Társadalomtudományi kutatási ösztöndíjalap létesítését, amely ösztöndíjakkal, pályázatokkal támogatná az intézmények keretein kívül folyó kutatói tevékenységet.

- Önálló tudományos kutatóintézet felállítását a magyar nemzeti kisebbség részére, amelynek munkatársai politológiai, jogi, demográfiai, szociológiai, pedagógiai, szociolingvisztikai, kulturális, történelmi, közgazdasági, néprajzi és egyéb vizsgálatokkal foglalkoznának.

- Központi múzeum megalapítását, amely a csehszlovákiai magyarság kultúráját, múltját és jelenét dolgozná fel.

– A pozsonyi Comenius Egyetem magyar tanszékéhez kapcsolódó hungarológiai kutatóosztály létesítését, amely az irodalom és nyelvhasználat vizsgálatával foglalkozna történeti és elméleti, illetve nyelvjárási és szaknyelvi szempontból.

– A tudományos kutatás fejlődésének és személyi feltételeinek biztosítása érdekében a társadalomtudományi szakemberképzés és szakmai továbbképzés átfogó rendszerének kialakítását.

– A magyar nemzeti kisebbség társadalomtudományi kutatásában elért eredmények közzétételének és a hazai és a nemzetközi tudományos életbe való bekapcsolása megfelelő feltételrendszerének kialakítását, beleértve a könyvkiadás, valamint a lap- és folyóirat-kiadás területeit is.

A levélben foglalt javaslatok fentiek szerinti megfogalmazása – bár hosszabb ideje foglalkoztatják a szlovákiai magyar nemzetiséget – áttörést jelentenek a korábbi időszakhoz képest. Látható, hogy az értelmiség egy részében megvan az elhatározás egy ilyen intézmény létrehozására. Amennyiben nem sikerül megfelelő állami támogatáshoz jutni, akkor egyéni adakozásból, illetve különböző vállalkozások hasznából kívánják beindítani a nemzetiség szempontjából fontos tevékenységet.

A témát folyamatosan figyelemmel kísérjük, és amennyiben a magyarországi segítség igénye valamilyen formában felmerül, azt jelezzük.

Szerencsés János
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-adm., 1989-Csehszlovákia, 44. d., 1037-1989.

11.

Prága, 1989. november 15. Barity Miklós prágai magyar nagykövet jelentése vezető csehszlovák politikusok nemzetiségpolitikai megnyilvánulásairól.

SZIGORÚAN TITKOS!

Prága, 1989. nov. 15.

Tárgy: Felső szintű csehszlovák vezetőik nemzetiségpolitikai megnyilvánulásai

103/SZ.T.1989./

Készült: 3 példányban

Központ: 2 példány

Saját: 1 példány

Előadó: Dr. Gogolák Gábor

Gépelte: Mányokiné

Miközben 1989 eddig eltelt időszakában a szlovákiai magyarság helyzete kapcsán a nemzetiség és annak képviselői részéről egyfajta offenzitás volt jellemző (33 magyar értelmiségi levele, szlovákiai magyar írók beadványa, a CSEMADOK KB levele a szövetségi és szlovák vezetés részére, Fónod Zoltánnak, a pozsonyi Komenský Egyetem magyar tanszéke vezetőjének, Révész Bertalannak, a nyitrai Pedagógia Főiskola magyar tanszéke vezetőjének a magyar nyelvű oktatás kiterjesztésével kapcsolatosan megjelent írásai, az új alkotmányt előkészítő bizottságnak a nemzetiségi jogok garantálása kapcsán kifejtett ígéretes felfogása, a 18. Fábry Napoknak, továbbá a Szlovák

Írószövetség magyar szekciójának az intézményesített nemzetiségi tudományos élet létrehozására irányuló javaslatok stb.), s ezeket kezdetben hivatalos szlovák részről bizonyos toleráló hangnem, továbbá egyes nemzetiségi követelések elvi elismerése, sőt gyakorlati megoldásuk ígérete kísérte (pl. I. Knotek volt szlovák kormányfő szemlélete, a nemzetiségi kisiskolák visszakörzetesítésének ígérete stb.), addig 1989 szeptemberétől – nem függetleníthetően a magyar–csehszlovák viszony globális alakulásától – a hatalom részéről (s mindenekelőtt a szlovák vezetés oldaláról) az ez irányú toleránsabb tónus érezhetően negatív irányba csapott át.

A helyzetet jól érzékelteti Lukács Tibornak, a CSEMADOK KB ügyvezető titkárának azon álláspontja, miszerint „a CSEMADOK 14. országos közgyűlésén elfogadott javaslatoknak, a NEMZETI FRONT-tagság 3 éve alatt beterjesztett anyagaiknak, a szlovák kormány vezetőivel több alkalommal folytatott megbeszéléseken született közös állásfoglalásoknak mind a mai napig nincs érdemi lecsapódása a politikai és közigazgatási gyakorlatban. Elvi állásfoglalások születtek ugyan, de a konkrét intézkedések késnek.”

Ismét hangsúlyosabbá válik, hogy a nemzetiségi kérdés Csehszlovákiában – a lenni nemzetiségpolitika következetes érvényesítésének köszönhetően – megoldódott (J. Lenárt), a vezetők a korábbiakkal ellentétben kevesebb figyelmet szentelnek az esetleges hiányosságoknak, az egyes nemzetiségi követelések jogossága elismerésének.

Jobban előtérbe került az ország egységének, népei és nemzetiségei együttműködésének, testvériségének, az összekötő elemeknek a kiemelése. Ez Szlovákiában a nemzetiségek irányába a szlovák nyelvoktatás szélesítésének hivatalos igényével is párosul, miközben a korábban bővebb figyelmet kapó nemzetiségi jellegzetességek, sajátosságok hangoztatása gyakorlatának visszaszorulása érzékelhető. Elmaradnak a nemzetiségek léte garanciáinak biztosítását korábban többször is ígérő vezetői megnyilatkozások.

Mindezeket alátámasztja a szlovák kormány november 1-jei, a nemzetiségi kultúra és oktatás helyzetét megtárgyaló üléséről a CSKP KB-ból származó azon információ, miszerint a szlovák kormány a kérdést határozott belügynek és alapvetően rendezettnek ítélte, bár ígéretet tett a nemzetiségi oktatás (elsősorban a pedagógusképzés) hiányosságainak felszámolására is. Ennek konkrétumairól, garanciáiról ugyanakkor nem esett szó.

A fentiek jegyében – főleg szlovák részről – támadás indult az ezen eredmények elégségességét megkérdőjelező nemzetiségi követelések ellen: „Határozottabban fel kell lépni a különböző ún. kezdeményezések ellen, amelyek szervezői a nemzetiségi kapcsolatokban a vizály magjainak elvetésére és feszültség szítására törekednek” (I. Janák).

A vezetői bírálóat érzelmi töltetet is kap, s a megnövekedett nemzetiségi aktivitást elsősorban nem a belső hiányosságokra vezeti vissza (hisz ez bírálata jogosságának elismerésével érne fel), hanem – úgymond – a külső – magyarországi – nacionalista befolyás erősödését látja benne. „Nagy veszély a nacionalizmus ösztönzése... némely körök az MNK-ban a nemzetiségi kérdéssel való visszaélésre törekednek a Csehszlovákiához való viszonyukban is” (M. Jakeš). Az „is” nyomatéka azt az értelmezést sugallja, hogy Magyarország más relációban is „visszaél” e kérdéssel.

A nacionalizmusnak e fenti vádja közvetett bírálóat jelent azon felfogásunknak, miszerint a szomszédos országokban élő magyarságot is a magyar nemzet részének tekintjük, s a velük való gondoskodást nem a szomszédos államok kizárólagos belügyének.

Kiemelendő ugyanakkor, hogy a csehszlovák felső szintű vezetésből J. Lenárt és I. Knotek (mindketten szlovákok) – bár ők is vallják a nemzetiségi kérdés lényegében megoldott voltát, és nem osztják azon nézetet sem, miszerint annak megoldása nem kizárólagos belügy – legutóbbi megnyilatkozásaikban kerülnek az M. Jakeš és I. Janák által követett ez irányú szélsőséges megfogalmazásokat, s síkra szállnak – a politikai és ideológiai nézetkülönbségek ellenére is – a szomszédos országokkal való kapcsolatok fejlesztéséért.

A fentiekből megállapítható, hogy a fennálló szocializmusmodellhez mind görcsösebben ragaszkodó csehszlovák vezetés napjainkban – retorikája ellenére – demokrácia-felfogásában, így emberi jogi politikájában, s ezzel szoros összefüggésben nemzetiségpolitikai nézeteiben is a meglévő szint alapvető elégségességére hivatkozva kerül az érdemi intézkedéseket, a lényegesebb változásokat.

Barity Miklós
nagykövet

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 28. d., 00341/6-1989.

12.

Prága, 1989. november 20. Barity Miklós prágai magyar nagykövet számjeltávirata, amelyben beszámol a november 17-i prágai diáktüntetésről és az annak elfojtását követő megmozdulásokról.

Pénteken délután hivatalos nyilvános megemlékezést tartottak Prágában a cseh főiskolák bezárásának és a diákvezetők kivégzésének 50. évfordulója alkalmából.

A hivatalos ünnepségre a független diákszövetségek, az ellenzéki csoportok „rászerveztek”, és a hivatalos rész befejeződése után Prága központjában a Vencel téren és a hozzá csatlakozó utcákban a diákok tüntetni kezdtek.

A tüntetők a párt jelenlegi vezetése és a kormány leváltását, diákautonómiát, a társadalom demokratizálódását követelték. Szinte kezdetétől fokozódó erővel hangzottak el a jelenlegi rendszer, a politikai vezetők elleni jelszavak, ütemesen kiabált követelések.

Később a CSKP KB főtitkára és más elnökségi tagok ellen név szerint is felléptek. A rendőrség a tüntetést majdnem két órán át tartó tevékenységgel feloszlatta. Az elhúzódás oka az volt, hogy a tüntetés fokozatosan zavargássá változott.

Szombaton a zavargások folytatódtak. Elterjedt a híre annak, amit a nyugati rádióállomások mint szenzációt közöltek, hogy a rendőrség brutalitása következtében az egyik diák a kórházban sérüléseibe belehalt. A Národní třída utcában, azon a helyen, ahol a diákot a rendőrség megverte, megjelent egy tábla emlékhelyként.

A Független Diákszövetség aktivistái a környező villanyoszlopokra nemzeti és fekete színű szalagot kötöttek, a helyszínen gyertyát gyújtottak. Kisebb csoportokban egyre több ember gyülekezett itt és a Vencel téren a Szt. Vencel szobra körül.

Röplapok és M. Šmidt, az állítólagos halott temetésére szóló meghívók jelentek meg. A röplapokon a diákság követeléseit közölték, egy további, hétfőn 11 órára az általános orvosi kar épülete előtti nagygyűlésre hívták a diákokat.

Szombaton délután közel 20 000 fő gyülekezett a Národní třídán, ún. vitakörök alakultak ki az utcában. A diákok között neves színészek is láthatók voltak. Végül a rendőri erők az utcát az esti órákban kiürítették.

A rendőri akciót a diákszervezetek, a hozzájuk csatlakozó művészszövetségek, valamint a prágai ifjúság fővárosi és felsőoktatási bizottsága elítélték. Közös nyilatkozatukat, valamint a rendőri akció kivizsgálását követelő felhívásukat a hétfői Mladá fronta című, az ifjúsági szövetség központi lapja is teljes terjedelmében közölte. Vasárnapra az összes prágai színházak sztrájkba léptek, tiltakozásul a rendőri akciók ellen. Egyes vidéki színházak is csatlakoztak hozzájuk (Liberec, Plzeň, Kolín, Ústí és egy színház Pozsonyban).

Vasárnap folytatódott a tiltakozási hullám Prága utcáin. Telefonon hívták egymást a prágai főiskolások, középiskolások, és egyhetes sztrájkra szólítottak fel mindenkit. Az utcai gyülekezéseket a késő délutáni órákban a rendőrök már nem zavarták.

A tömegtájékoztató eszközökben délután sorozatban cáfolták M. Šmidt halálhírét, az esti híradóban megszólaltatták a két azonos nevű diákot, akik közül valamelyik állítólag meghalt volna.

Vasárnap este a diákság a város több színházában gyülekezett, és ott úgynevezett vitafórumokat tartottak. A Városi Ifjúsági Bizottság képviselői itt nyílt színen vitakoztak a diákokkal. A legnagyobb összejövetel a Činoherní klubban volt, ahol megjelent Václav Havel vezetésével a Charta 77 teljes vezetése.

Havel javaslatára a jelenlévők elfogadták azt a javaslatot, hogy a dialógusról most már át kell térni a konfrontációra, itt az alkalmas időpont. A független diákszervezetek elhatározták, hogy a Színművészeti Főiskolán hétfőn létrehozzák az állandó diáksztrájkbizottságot. Egy tízfős delegációt menesztettek Adamec kormányfőhöz a követelésekkel.

Új elem az, hogy a tv és a tömegtájékoztató eszközök szóltak a tüntetők követeléseiről, délutánig viszonylag hitelesen igyekeztek beszámolni, mi történik az utcákon.

Vasárnap délutánig viszonylag nyugalom volt a városban. Délután még feloszlattak egy kb. 30 000 fős tömeget a Május 1 hídnál, de késő délutánra a tüntetők kisebb csoportokra oszlottak fel, majd behúzódtak a színházakba és kollégiumokba.

Személyes tapasztalataink és különböző kapcsolatainkkal folytatott beszélgetéseink alapján a november 17-i eseményekről az alábbi – a teljességet még nem tükröző – értékelést tesszük:

Kapcsolataink mindenk előtt arra mutattak rá, hogy semmilyen tekintetben nem volt helyes a politikai vezetés helyzetértékelése a november 17-i évforduló előtt.

A fővárosi közhangulat jóval rosszabb volt, mint ahogyan azt a vezetés látta. Nem volt konszolidált helyzet az ifjúság körében. A vezetés csak azt a hangulatot vette figyelembe, amelyet a múlt hét végén megtartott ifjúsági szövetségi országos konferencia plénuma mutatott, kevésbé azokat az eléggé radikális követeléseket, amelyek a hat különböző szekcióban kerültek a figyelem középpontjába.

Itt követelték a radikális reformokat, személyi változásokat a politikai vezetésben, annak az útnak a követését, amelyre a Szovjetunióban, Lengyelországban, Magyarországon és legutóbb az NDK-ban és Bulgáriában is rátérnek

Mivel a SZISZ-konferencia egésze nem volt képes a radikális követeléseket magáévá tenni, az ifjúságban, különösen annak legérzékenyebb rétegeiben, a diákság

körében az elégedetlenség tovább erősödött. A politikai vezetés az 1939. november 17-i eseményekről való megemlékezés előtt nem tudott kitérni.

Ez volt az első olyan tüntetés Prágában, amelyhez a nem engedélyezett struktúrákon kívül csatlakozott az ifjúsági szövetség fővárosi bizottsága, a SZISZ felsőoktatási, járási jogú bizottsága, továbbá a prágai színházak vezetése, esetenként egész társulata. Ezzel az eseménysorozattal szemben már nem lehetett azzal érvelni, hogy „belső és külső reakció” szervezte volna.

Jelentős a Szocialista Párt nyilatkozata, amely a mostani helyzetben határozott előrelépést követel a reformok terén és azok törvényes biztosításában a politikai dialógus alapján.

Egyik politikai kapcsolatunk az egész eseménysorozat fő vonásának azt tartja, hogy „ez már nem látványosságra tupírozott, suhancok által heccből végrehajtott zavargás volt”, hanem komoly tömegek – nemcsak fiatalok – mentek az utcára.

Bevált az ellenzék taktikaváltása, hogy nem „csendes sétákra”, hanem látványos konfrontációkra orientálódik. Az események valamennyi kiváltó tényezője együttesen eredményezte, hogy ebben az esetben már hatalmi harcról van szó, amely fokozatosan egyre nyíltabbá válik. Jelszavaik a politikai, az állami vezetés, annak egyes tagjai, különösen M. Jakeš ellen irányultak.

Azt tapasztaljuk, hogy a tüntetés kapcsán kialakult helyzet „feloldására” nincsenek felkészülve. Szombaton és vasárnap sem sikerült a megmozdulásokat leszerelni. Számos színház nem tartott előadást, és helyette még a fizetővendégek részvételével is politikai gyűléseket tartottak.

Kapcsolataink veszélyesnek tartják azokat a felhívásokat, hogy a következő napokban folytatódjanak a nyilvános tüntetések és sztrájkok. A politikai vezetés zavarban van, nincsenek megbízható ismeretei az üzemekben, intézményekben, hivatalokban levő hangulatról. A mai napon (november 20.) helyzetfelmérés folyik, amelyeknek eredményeit figyelembe kívánják venni.

Egyes politikai vezetők kimondják, hogy az erő alkalmazása nem volt helyes, csak korlátozni és tompítani kellett volna az eseményeket. Óvakodni kell attól, hogy bármely tüntetésnek áldozata legyen ebből, mert annak beláthatatlan következményei lehetnének.

A 20-i reggeli órákban lévő helyzet mutatta, hogy a diákmegmozdulások folytatódnak. Prága mintegy hat különböző helyén gyülekezések, nyilvános vitafórumok kezdődtek. Megalakult a diák sztrájkbizottság, amely aktív szervezésbe kezdett.

A Fővárosi Pártbizottság párbeszédet kezdeményezett a színházak társulatainak vezetőivel. Vasárnap este F. Pitra, a cseh kormány elnöke rövid tv-beszédben fordult az ország lakosságához, nyugalomra, a rend fenntartására intve, a különböző sztrájkfelhívások elutasítására kérve a közvéleményt. Ez a nyilatkozat nem bizonyult elégségesnek a helyzet lecsillapítására.

November 20-án a déli órától ülésezik mind a három kormány. Munkájukat nehezíti, hogy a CSKP KB Elnöksége vasárnapi későig tartó ülésén döntésig nem jutott el. Következménye, hogy a három kormány közös nyilatkozata – a 20-i esti tüntetésekkel, amelyeken országos méretekben sok százezren vettek részt – nincs összhangban.

A november 20-i tüntetések szinte valamennyi vidéki központba, ahol felsőoktatási intézmény van és Szlovákiába is átterjedtek. Intenzitásuk növekvő tendenciát

mutat. A rádió- és a tv-közvetítések is tükrözik, hogy a politikai követelések túlmennek a diákság követelésein, egyre határozottabban a politikai szférába csapnak át.

A politikai vezetés szervező munkája a tömegek, a dolgozó kollektívák támogatásának elnyerésére irányul. Jelennek már meg ilyen nyilatkozatok.

A rádió és a tv viszont első ízben objektívnek értékelhető módon mutatta be a százezres tüntetéseket. A KB Elnöksége ma délután (20-án) újra összeült. Megtárgyalta az üzemek, gyárak politikai hangulatát is.

Elterjedt annak a híre, hogy a Szövetségi Kormány kapcsolatot létesített V. Havellel.

- B. -

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 27. d., 004082/3-1989.

13.

Pozsony, 1989. december 6. Szerencsés János pozsonyi magyar főkonzul jelentése a Csemadok nemzeti kisebbségek politikai képviselőinek kibővítésére vonatkozó kezdeményezéséről.

22-9/adm/1989.

Készült: 3 példányban

Kapja: 2 pld. Központ
1 pld. saját

Készítette: Váradi Lajos

Gépelte: Bárányné

Pozsony, 1989. december 6.

Tárgy: Csemadok-kezdeményezés a nemzetiségek képviselőinek szélesítésére

A Csemadok KB Elnöksége az elmúlt napokban határozatot fogadott el arra vonatkozóan, hogy az illetékes szerveknél kérni kell a nemzetiségek képviselőinek bővítését a szlovák kormányban, illetve a Szlovák Nemzeti Tanácsban.

Az Elnökség felhatalmazása alapján Sidó Zoltán, a Csemadok elnöke levélben fordult a szlovák kormány, illetve a Szlovák Nemzeti Tanács elnökéhez, amelyben javasolják, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács és annak választott és végrehajtó szerveiben a nemzeti kisebbségek számarányuknak megfelelően legyenek képviselve. A Szlovák Nemzeti Tanács egyik alelnöke egyúttal a Nemzeti Kisebbségek Tanácsának elnöke legyen. A Nemzetiségi Kisebbségek Tanácsa a Szlovák Nemzeti Tanács keretében a magyar és az ukrán nemzeti kisebbség akaratát és a kisebbségi öngazgatást képviselné. A Nemzeti Kisebbségek Tanácsának hatáskörébe az alábbi feladatok tartoznának:

Foglalkozna a nemzeti kisebbségek életének minden kérdésével; véleményét mondana bel- és külpolitikai, gazdasági, társadalmi és kulturális kérdésekben; ellenőrizné a nemzeti kisebbségekre vonatkozó törvények, határozatok és más rendelkezések betartását, tehát mindazokat az intézkedéseket, amelyek valamilyen formában érintik a nemzetiségek életét. Figyelemmel kísérik ezen intézkedések

hatásait a nemzeti kisebbségekre és egyes tagjaikra, javaslatot tennének a Nemzeti Tanácsnak a nemzetiségi miniszter és miniszterhelyettes, továbbá az oktatási és kulturális államtitkár személyére.

Államigazgatási vonalon javasolják, hogy a kormány egyik alelnöke a nemzeti kisebbségek ügyeiért felelős miniszter legyen, akit kizárólag a nemzetiségek soraiból választanának a Nemzeti Kisebbség Tanácsának javaslatára. Amennyiben a nemzetiségi miniszter ukrán nemzetiségű lenne, helyetteséül automatikusan magyar nemzetiségűt választanának és fordítva.

A levélben végül azon meggyőződésüket fejezik ki, hogy a Csemadok Elnöksége javaslatának megvalósítása növelné Csehszlovákia nemzetközi tekintélyét az ország nemzetiségi politikája kapcsán.

A levél már november 23-án kész volt, azonban a Nemzeti Front elnökségi ülésén I. Janák által elmondott kemény beszéd – amelyből kissejtett a visszarendezés veszélye – óvatosságra intette a Csemadok vezetőit, s a levél továbbítását későbbi időpontra halasztották. Erre december 1-jén került sor, elsősorban azzal a céllal, hogy a szlovák kormány átalakítása során már vegyék figyelembe ezeket az igényeket is. Ugyancsak hasonló elgondolás motiválta a Szlovák Nemzeti Tanács elnökének küldött levelet is, mivel itt is jelentős mozgásra lehet számítani, különösen ami a Nemzeti Tanács elnökségének összetételét illeti.

A Csemadok december 6-i rendkívüli KB ülése az ismertetett levél szellemében egy delegációt küldött a miniszterelnökhöz és a Szlovák Nemzeti Tanács elnökéhez, ezzel is nyomatékot adva a levélben foglaltaknak. A miniszterelnök a Csemadok javaslatát elfogadta, s ígéretet tett, hogy a szövetség által javasolt Varga Sándort a kormány egyik miniszterelnök-helyettesévé nevezi ki, aki egyúttal a nemzeti kisebbségek ügyeiért felelős miniszteri posztot is ellátja. (Varga Sándor jelenleg levéltári dolgozó, 1968-ban egy ideig a Csemadok KB titkára volt, majd később a szövetségből kizárták, Duray Miklóshoz közel álló személy, ő vette át a Kisebbségi Jogvédő Bizottság vezetését Duray amerikai tanulmányútja idejére.)

A Szlovák Nemzeti Tanács elnöke ugyancsak ígéretet tett arra, hogy a Csemadok javaslatait figyelembe veszik. A Szlovák Nemzeti Tanács elnökségének újraválasztásakor ennek megfelelően Nagy Kázmér lett az egyik alelnök, aki eddig belkereskedelmi miniszteri posztot töltött be. Ugyancsak ígéretet kaptak arra vonatkozóan, hogy a szlovák parlament keretében visszaállítják a Nemzetiségi Tanácsot, s ennek elnöke Nagy Kázmér lesz.

A Csemadok Elnökségének aktivizálódása jelzi, hogy a szervezet igyekszik az ország belpolitikai helyzetének kedvező alakulását felhasználni a nemzetiség igényeinek kielégítésére, s egyúttal elejét venni azoknak a bírálatoknak, amelyek a szlovákiai magyarság körében, illetve az utóbbi napokban alakult különböző mozgalmakban felerősödtek a Csemadok vezetésével szemben, és amelyek lényege, hogy a Csemadok nem tölti be megfelelően az itteni magyarság érdekképviseletét.

Szerencsés János
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-adm., 1989-Csehszlovákia, 41. d., 9996/1-1989.

14.

Pozsony, 1989. december 21. Szerencsés János pozsonyi magyar főkonzul jelentése a szlovák–magyar viszonyoknak a csehszlovákiai társadalmi és politikai változások megindulása utáni alakulásáról.

51/Szt/1989.

Készült: 3 példányban

Kapja: 2 pld. Központ

1 pld. saját

Előadó: Váradi Lajos

Gépelte: Bárányné

SZIGORÚAN TITKOS!

Pozsony, 1989. december 21.

Tárgy: A szlovák–magyar viszony alakulása Szlovákiában a társadalmi-politikai változások beindulását követően

A Csehszlovákiában végbemenő társadalmi, politikai változások az elmúlt 1 hónap során minden komolyabb nemzetiségi ellentétektől mentesek voltak. A szlovákiai magyarság egy részében a folyamatok kezdetén félelem mutatkozott, visszaemlékezve az 1968-as eseményekre, amikor jelentős szlovák–magyar nemzetiségi ellentét alakult ki. Ennek reflexiói a magyar kisebbségben most is jelentkeztek. Ezzel is magyarázható, hogy a dél-szlovákiai magyarok lakta területeken a kezdeti időszakban visszafogottabb volt a lakosság magatartása, csak fokozatosan, az ország más területeinél lassúbb tempóban indultak be a változások. Ez a tájékozottság hiánya mellett éppen a nemzetiségi viszálykodástól való félelemmel magyarázható. Az aggodalom azonban egyelőre alaptalan, mert a társadalmi változásokat az elmúlt időszakban az uralkodó cseh és szlovák nemzet, valamint a nemzetiségek összefogása jellemezte, s háttérbe szorultak a nemzetiségi ellentétek. A cseh Polgári Fórum és a szlovák Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalom (VPN) a november 17-i eseményeket követően szoros egységet demonstrálva együttműködött, s ez lényegében kihatott a szlovák–magyar viszony alakulására is, amely különösen a VPN és a Független Magyar Kezdeményezés (FMK) között alakult ki. A VPN vezetői világosan látják, hogy a nemzetiségi ellentét szítása csak a visszarendeződés híveinek használna. Ez tükröződik a polgári mozgalom akcióprogramjában is, amely a nemzetiségi kérdés igazságos megoldása mellett foglal állást.

Az elmúlt néhány hét eseményei, a nemzetiség által szorgalmazott elképzelések és kezdeményezések több eredményt hoztak, mint az előző jó néhány év. Így pl. magyar nemzetiségű miniszterelnök-helyettest neveztek ki a szlovák kormányban, a kulturális, oktatási és mezőgazdasági minisztériumokban magyar nemzetiségű miniszterhelyettesek kinevezésének nagy a valószínűsége, a Szlovák Nemzeti Tanácsban nemzetiségi bizottság létrehozása. Ismételten visszaállították a kormány nemzetiségi titkárságát eredeti állapotába, s amit korábban hosszú évek küzdelmével sem sikerült elérni, most a legtermészetesebb módon sikerült, egy újabb magyar nyelvű napilapot, a Napot beindítani stb.

Megítélésünk szerint a nemzetiségi problémák, illetve a szlovák–magyar viszony kiéleződésének veszélye továbbra is fennáll. Nem zárható ki a régi rend híveinek támadása, vagy legalábbis annak kísérlete a nemzeti érzés szításával a nemzetiségek ellen, bár azok a próbálkozások, amelyekkel a korábbi vezetés egyes tagjai a

változások kezdeti napjaiban próbálkoztak, nem jártak sikerrel (Murín volt miniszterelnök-helyettes, I. Janák, az SZLKP volt első titkárának megnyilatkozása). Ide sorolhatók a magyarországi szlovákság helyzetével kapcsolatos szlovák aggodalmak is, amelyek ugyan az utóbbi időben háttérbe szorultak, azonban ez a kérdés bármikor ismét a felszínre kerülhet. További kérdés, hogy az új választási törvény hogyan fogja érinteni a választói kerületek területi meghatározását. Amennyiben azokat igyekeznek úgy kialakítani, hogy a magyar nemzetiségű lakosság a lehető legkevesebb körzetben legyen többségben, az újabb konfliktus forrásává válhat.

A társadalmi változások hatására a magyarság önszerveződése, saját érdekeinek fokozottabb érvényesítése helyi szinten is felerősödött. A nemzetiség lakta járások azon vezetői, akik ismertek voltak magyarelles magatartásukról vagy a szlovák érdekek kritikátlan kiszolgálásáról, a rendkívüli járási konferenciákon mind megbuktak. Így a komáromi mezőgazdasági titkár Opálek, az érsekújvári Mészáros vagy a rozsnyói Koren Árpád. Dudás Kálmán pedig, a magyar nemzetiség közül legmagasabb posztot betöltő dunaszerdahelyi járási vezető titkár az elsőők között volt, akiknek lemondását követelték, mivel ismert volt a szlovák érdekek kritikátlan és maximális kiszolgálásáról. I. Janák volt első titkárt pedig a komáromi járási konferencián a résztvevők nem engedték felszólalni sem. Mindez azt mutatja, hogy a magyar nemzeti kisebbség öntudata és „bátorsága” megnövekedett, és fokozott mértékben képes saját sorsának alakítására helyi szinten is.

A megújulás útjára lépett Csemadok tevékenységével ugyancsak nagymértékben befolyásolhatja a nemzetiségi kérdés, a szlovák–magyar viszony alakulását. A szervezet további sorsa még nem tisztázott, a tagság csak ezután fog dönteni arról, hogy a magyarság érdekképviseletét is felvállaló társadalmi szervezet marad, vagy pedig politikai párttá alakul át. Ez utóbbira akkor kerülne sor, ha társadalmi szerveztként nem indulhatnak a választásokon, illetve ha a Nemzeti Front felbomlása után erre kényszerítik a körülmények. A közel 100 ezres tagság olyan bázist jelent a szervezetnek, amelyre megfelelőképpen építeni lehet. A jelenlegi elképzelés az, hogy az egymás után alakuló mozgalmak és kezdeményezések fölött álló szervezet maradna, amely képes lenne koordinálni és összefogni azokat. A Független Magyar Kezdeményezést kivéve jelenleg is jó a kapcsolatuk minden magyar szerveződéssel. Az FMK azonban neve ellenére a VPN, illetve a Polgári Fórumtól kapja az utasításokat, s nem mutat hajlandóságot a Csemadokkal való együttműködésre.

A Szlovákiában működő Demokrata és Szabadság Párttal jó kapcsolata van a Csemadoknak, s ezek részéről nem látnak egyelőre veszélyt a nacionalizmus gerjesztésére. Egyelőre kérdéses, hogy a Matica slovenská bázisán alakuló Nemzeti Párt milyen politikai irányvonalat fog képviselni. Ezzel kapcsolatban vannak aggodalmak, ismerve a Matica álláspontját. (Ugyancsak aggodalmak vannak a Matica újonnan szerveződő alapszervezetei miatt, amelyek a nemzetiségileg vegyes területeken az ellentétek egyik oka lehetnek). Ugyanakkor olyan vélemények is vannak, ha a Matica párttá alakul, akkor csak egy lesz a sok szlovákiai párt közül, és kevésbé lesz veszélyes, mint a jelenlegi formában.

Ezek a különböző vélemények és megfontolások természetesen egy állandóan változó helyzetet tükröznek, a politikai erővonalak még nem kristályosodtak ki. A jelenlegi társadalmi-politikai változások azonban éppen a demokrácia kiszélesedéséből adódóan lényegesen nagyobb teret biztosítanak a szlovákiai magyarság alulról

építkező, az önszerveződés magas szintjét már korábban is elért tevékenységéhez, a nemzetiségi lét és jogok fokozottabb érvényesítéséhez.

Szerencsés János
főkonzul

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 27. d., 004649-1989.

15.

Prága, 1989. december 27. Barity Miklós prágai magyar nagykövet jelentése a november 17. utáni csehszlovákiai demokratikus átalakulásról.

5/4/SZT/1989.

Készült: 3 példányban

Központ: 2 példány

Saját: 1 példány

Előadó: László Imre

Gépelte: Tőkicsné

Szigorúan titkos!

Érvényes: visszavonásig!

Prága, 1989. december 27.

Tárgy: A csehszlovák demokratikus átalakulás első szakaszának értékelése

1989. november 17. olyan társadalmi robbanást indított el Csehszlovákiában, amely radikális fordulatot eredményezett az ország belpolitikai fejlődésében, és lehetővé tette a demokratikus átalakulás megindítását.

E történelmi jelentőségűnek értékelhető áttörést a demokratizálás irányában az elmúlt két évtizedben az országban fokozatosan beérett politikai-társadalmi és erkölcsi válság hatására keletkezett társadalmi feszültség és elégedetlenség váltotta ki.

Az utóbbi években mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a csehszlovák társadalom fejlődését megakasztó, akut problémává terebélyesedett az a sajátos körülmény, hogy a csehszlovák társadalom a meghirdetett átalakítás és demokratizálás vezetésére, végrehajtására nem ismerte el az 1968-as megújulási kísérlet elfojtását vállaló politikai vezetés illetékességét, hitelességét és képességét, amit a CSKP vezetése csak saját legitimitásának megtagadása árán, az 1968-as események átértékelésével tudott volna a társadalommal elfogadtatni. E paradox helyzetből adódó feszültséget még fokozta a pártvezetés helytelen helyzetértékelése. A XIII. kongresszust követően a kontinuitás erőteljes hangsúlyozásával a pártvezetés abból a hibás értékelésből indult ki, hogy a lakosság elégedett a kialakult helyzettel, egységesen támogatja a CSKP politikáját, nem fogadja el az ellenzék létét és követeléseit.

E hibás feltételezés megakadályozta a pártvezetést abban, hogy megfelelően és kellő időben reagáljon az ország belső fejlődéséből és a nemzetközi környezet alakulásából eredő kihívásokra.

A reformgondolat halogató, késedelmes és kényszerű elfogadását követően a pártvezetés igyekezett az átalakítást a gazdasági szférára korlátozni. A KB 7. plénu-

ma után fokozatosan érezhetővé vált a politikai rendszer lemerevedése. A hatalmi eszközökkel biztosított társadalmi vezető szerepe birtokában a pártvezetés elzárkózott a társadalmi párbeszéd elfogadásától. A politikai és vallási alapon szerveződő ellenzéknek ellenségnek bélyegezve elősegítette a pártvezetés elszigetelődését a társadalomtól, amit az adminisztratív-direktív irányítási módszerek is fokoztak. A hatalmi monopólium következtében, a bírálókat elfojtásával mindinkább elszakadt a valóságtól a párt ideológiája és tájékoztatáspolitikája. Egyre markánsabban jutott ki-fejezésre a pártvezetés egységének bomlása, növekvő belső zavarai.

A társadalmi elégedetlenség kialakulásához hozzájárult az ország gazdasági stagnálásának, hanyatlásának tudatosodása is, bár önmagában ez a tényező – az alacsony szintű, de általános szociális biztonság miatt – nem lett volna elegendő ahhoz, hogy a tömegek az utcára menjenek. Kétségtelen azonban, hogy a „kis lépések” politikája a gazdaságban, az óvatos és felemás reformok, amelyek nem szüntették meg az ellátási gondokat, a gazdaságirányítás merevségét, a kedvezőtlen termelési struktúrát, hozzájárultak a közhangulat romlásához, és nyilvánvalóvá tették, hogy a gazdasági reform a régi politikai struktúra megváltoztatása nélkül nem oldható meg. Egyre inkább össztársadalmi problémává nőtt a környezetvédelem elhanyagolása is.

A CSKP vezetése nem vonta le a szükséges tanulságokat a szomszédos szocialista országokban bekövetkezett változásokból sem. Érezhető volt a pártvezetés kívárása, a moszkvai változásokra való spekulálás, amit a radikálisabb reformintézkedéseket vállaló országok egyre erősödő bírálata kísért. A reformtörekvések erősödése a Szovjetunióban, a szovjet álláspont fokozatos módosulása 1968-at illetően a rendszer legitimitásának alapjait ingatta meg. A keletnémet változások nyilvánvalóvá tették a rendszer elszigetelődését. Egyidejűleg a csehszlovákiai változások sürgetése, támogatása nemzetközi ügygé vált, amit jól tükrözött az emberi jogi és állampolgári kezdeményezéseket kísérő nemzetközi szolidaritás erősödése is,

Az átalakításnak pusztán a „gyorsítás” eszközeként való felfogása, ami egyenértékű volt a kontinuitás fenntartásával, az ideológia síkján jelenítette meg, hogy a CSKP az átalakítás keretében elutasítja a szocializmus minőségileg új szakaszára való áttérés szükségességét.

A november 17. óta bekövetkezett, rendkívül gyors ütemű belpolitikai fejlődés egyik alapvető jellemzője, hogy a tömegmegmozdulások hatására megkezdődött és következetesen folyik a CSKP politikai és ideológiai monopolhelyzetére épülő pártállam struktúráinak leépítése.

A CSKP az új helyzetben rákényszerült a pluralista struktúrában az egyenjogú partnerségen alapuló társadalmi párbeszéd elfogadására. A párt válsághelyzetének tudatában az új pártvezetés nagy erőfeszítéseket tesz lépéshátránya ledolgozására, egy új típusú, modern baloldali párt kialakítására. A CSKP új akcióprogramja már határozott elhatárolódást mutat az előző pártvezetés politikájától, hibáitól, és tudatosan támaszkodik a szocializmus megújítására 1968-ban tett kísérlet máig érvényes pozitív elemeire. Az új pártvezetés vállalta az 1968-as események átértékelésének ideológiai, politikai és személyi konzekvenciáit. Az 1968-at követően félreállított kommunisták rehabilitálásával párhuzamosan a CSKP KB Elnöksége és a párt rendkívüli kongresszusa megtisztította a pártvezetést a korábban politikailag vagy erkölcsileg kompromittálódott vezetőktől. A rendkívüli kongresszus egyik fő feladatának tekintette, hogy gyökeresen átalakítsa az alapszervezetek bizalmát elvesztett Köz-

ponti Bizottságot, amelyben a korábbinál sokkal jelentősebb képviselőket biztosított a párt alapszervezeteinek. Radikálisan csökkentik a párt apparátusát is. Az események hatására a párton belül nyíltan fellépő és máris komoly tömegbázissal rendelkező reformirányzatok léte megköveteli a párt szervezeti szabályzatának módosítását. Várható, hogy a párt külön választási programjában már kevésbé kategorikus megfogalmazást kapnak az akcióprogram sarkítottabb megkövetései. Várhatóan konkrétabbá és rugalmasabbá válik az akcióprogramban meglehetősen elnagyolt gazdasági és társadalmi kibontakozás útja. Erre enged következtetni, hogy a pártvezetés már most elfogadja a gazdasági szférában a tulajdonformák egyenjogúságát, a szabad vállalkozás létjogosultságát.

Másrészt az elmúlt hónap tanulsága, hogy a korábban sporadikusan és különféle elszigetelt csoportokra tagoltan fellépő ellenzék helyett a hatalom ezúttal az egész társadalom ellenállásával került szembe. Ennek során sajátos, új jelenség volt a diákság és a diákmegmozduláshoz csatlakozó művészeti társadalom önálló politikai fellépése, amely katalizátorként hatott a különböző társadalmi erők mozgósításában.

Az erőszakmentes és egységbe kovácsolódott ellenállásból nőtt ki a széleskörű nemzeti mozgalommá terebélyesedett Állampolgári Fórum (szlovák Nyilvánosság...) mint a Nemzeti Front ellenpólusa. Az ellenzék nem csupán legálissá vált, de párbeszédre kényszerítette a hatalmat, sőt olyan meghatározó erejű politikai tényezővé, centrummá formálódott, amely reális alternatívát kínált a hatalommal szemben. Az alternatív politikai akcióegység (front) létrejöttével egyidejűleg új szintet kaptak, új életre keltek a CSKP korábban színtelen nemzeti frontos partnerpártjai is, amelyekkel a PF máris erős kötődéseket épített ki. Az 1968-as „prágai tavasz” és az 1989-es „prágai őszi” egyik alapvető eltérése talán éppen az 1989-es események széles társadalmi jellegében ragadható meg. A változások alulról jövő, ösztársadalmi követelésén túlmenően 1989 radikálizmusa, dinamizmusa és a létrejött változások jelentősége tekintetében is meghaladja az 1968-as kísérletet.

Az elmúlt hetekben lehetségessé vált a tényleges pluralista politikai struktúra és az ennek megfelelő államigazgatás, jogállam alapjainak lerakása. Kialakultak a koalíciós kormányzás választásokig érvényes keretei. A szövetségi és nemzeti kormányok közmegegyezésen alapuló, a pillanatnyilag mindenki által elfogadott maximális megoldást tükröző összetétele biztosítani tudja a politikai közélet és az államigazgatás stabilitását a választásokig terjedő időszakra. A végrehajtó hatalom szintjén az erőviszonyok tisztázását követően megkezdődött a törvényhozó hatalom szerveinek a pluralista feltételekhez való igazítása is. A Szövetségi Gyűlés – tisztikárának megújítását követően – mind gazdasági, mind jogi szempontból a demokratikus átalakítást kedvezően befolyásoló intézkedéseket hozott. A Szövetségi Gyűlés jelenlegi összetételében is kész volt elfogadni a CSKP vezető szerepe és a marxista-leninista ideológia kizárólagossága alkotmányos rögzítésének megszüntetését.

Bár formailag még lezáratlan az államfői poszt betöltésének kérdése, megállapítható, hogy az Állampolgári Fórum a politikai egyeztető tárgyalásokon e kérdésben is érvényesíteni tudta akaratát. A CSKP újabb taktikai vereséget szenvedett el azért, hogy a népszavazásra vonatkozó kezdeményezését a Polgári Fórum le tudta szerezni. A társadalom (a szlovák lakosságot is beleértve), a Szövetségi Gyűlés egyaránt magáévá tette a Polgári Fórum érvelését, hogy e látszólag demokratikus megoldás erősen lefékezne az átszervezés folyamatát, az elnöki rendszer irányába bil-

lentené ki a jelenlegi hatalmi egyensúlyt, felesleges feszültségeket okozna, és könnyen szembeállíthatná az ország nemzetét. A Polgári Fórum elnökjelöltje, V. Havel politikai realitásérzékét és toleranciát tükröző december 16-i tévébeszédében meg tudta nyugtatni az esetleges megtorlásoktól tartó kommunistákat, együttműködésre hívta fel a CSKP reformerőit, támogatásáról biztosította a kommunista szövetségi kormányfőt, és elismeréssel szólt L. Adamec érdemeiről a társadalmi párbeszéd megindításában. Azon kikötése, hogy megválasztása esetén „oldalán” kívánja tudni A. Dubčeket, a megfogalmazás homályossága ellenére nem volt hatástalan gesztus az 1968-as nemzedék és a Dubčeket támogató szlovák országgrész bizalmának megnyerése szempontjából. A Szövetségi Gyűlés november 19-i ülészakán V. Havel egyöntetű támogatása már tükrözte a beszéd kedvező fogadtatását.

Az elmúlt hetek fejlődése megszüntette a csehszlovákiai átalakításban a politikai és a gazdasági szféra mozgásának korábbi jelentős fáziseltérését. A radikális politikai váltás a közeljövőben bizonyára éreztetni fogja hatását a gazdasági reformok következetesebb és szélesebb körű érvényesítésében is, a gazdasági átalakítás motorjává válhat.

A belpolitikai fejlődésben eddig tapasztalható tendenciák alapján az elkövetkező időszakban élesedő politikai harccal kell számolni, amelynek előterébe, az alapvető fordulatot kísérő politikai hullámverés letisztultával, egyre inkább a reform vagy rendszerváltás kulcskérdése kerül. A reformirányzaton belül fokozódó polarizálódást válthat ki a reform határainak kérdése is.

Az eddig megismert programelképzelések alapján (bár még egyik politikai erő sem rendelkezik letisztult jövőképpel) úgy tűnik, hogy az európai munkásmozgalom szociáldemokrata hagyományaiból, a népi demokratikus és a polgári humanista örökségből egyaránt meríteni kívánó „Obroda” – kiegészülve a CSKP reformszárnyával és a Polgári Fórum mérsékelt erőivel – e stratégiai célkitűzések ütközése során kompromisszumos megoldást kínálhat. Egy ilyen koalíció már fő vonalaiban előrevetítené a jövő évi választások után várható politikai paletta meghatározó színfoltjait. A konzervatív baloldal és a jobbközép (Kereszténydemokraták, Polgári Fórumból kiváló, később megalakuló jobbközép vagy jobboldali kis pártok) perifériára szorulásával egy domináns balközép tömb alakulhatna ki, amelyben jelentős szerepet kaphat a Szocialista Párt, a Szociáldemokrata Párt és olyan formációk is, mint a természetvédőket tömörítő „zöldek” pártja. Programja alapján e tömörülésbe sorolható a valóságosan meglévő és eddig elhanyagolt érdekek kifejezésére hivatott, új Agrárpárt is, bár valódi céljait illetően kételyeket támaszt, hogy a szlovák Nyilvánosság magyar tagozata szerint a szélsőbalos kommunista erők hatalmának átmentésére tett kísérletről van szó.

A „hogyan tovább?” kérdésre adandó végleges választ a politikai erők a szabad választásokra bízzák. Ennek előkészítése érdekében az elkövetkező hónapokban fel fog gyorsulni az előzetes vagy keretprogramok konkretizálása, valamint az új körülmények között hatékonyabbnak ítélt új vezetői gárdák kialakítása, véglegesítése. A választási küzdelmek során számíthatunk az egyházak fokozottabb aktivitására is. A pártprogramok megfogalmazását az is siettetni fogja, hogy valamennyi politikai erő érvényesíteni kívánja érdekeit és céljait a sarkalatos törvények kidolgozásánál (többnyire jövő januárban, februárban várható parlamenti elfogadásuk).

A pluralista-koalíciós berendezkedésnek az államigazgatás és a képviselői szervezetek alacsonyabb szintjeire való kiterjesztése során konfliktusokat okozhat vidéken

a konzervatív erők egyes helyeken tapasztalható ellenállása, pozíciófélése. A demokratikus rendszer alapjainak megerősítése során előtérbe kerül a bírói testület, a fegyveres erők és szervezetek, az elnöki és kormányelnöki hivatalok mentesítése a párttevékenységtől, valamint a törvényhozó, a végrehajtó és bírói hatalom következetes szétválasztása.

Gazdasági téren a Komárek–Dlouhý–Klaus-féle gazdasági csúcsvezetés a gazdaság élénkítésére a korábban elutasított piaci és pénzügyi szabályozókat is igénybe kívánja venni. Az új gazdasági kormányzat első lépései is jelzik, hogy erősödni fog Csehszlovákia nyitása Európa (elsősorban az NSZK és Ausztria) irányába, de erősödni fognak törekvései a kapcsolatok normalizálására az Egyesült Államokkal és más államokkal is (pl. Dél-Korea, Izrael, Vatikán).

A következő fejlődési szakasz békés jellegének biztosítása szempontjából fontos tényezőnek tartjuk, hogy az átmeneti időszakban koalíciós ellenőrzés alá helyezték a belügyi tárcaikat, az állambiztonsági szerveket, máris sor került a Munkásőrség párthadsereg-jellegének megszüntetésére (fegyvereit beszolgáltatta a hadseregnek), a Szövetségi Gyűlés garanciákat kapott az új honvédelmi kormányzattól a hadsereg semlegességét, illetve a társadalmi követelésekkel való azonosulását illetően.

Barity Miklós
nagykövet

Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium-TÜK, 1989-Csehszlovákia, 27. d., 004082/9-1989.

Javaslat a magyar tannyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzés problémáinak megoldására és intézményesítésére

Egy tíz ével ezelőtt született, nem publikált dokumentum margójára

A rendszerváltás előtti két évtizedben Szlovákiában több olyan intézkedés látott napvilágot, amelyek célja a magyar nyelvű oktatás visszaszorítása volt. A legemlékezetesebb az 1979-ban és 1983-ban előkészített törvényjavaslat volt: mindkettő a magyar tanítási nyelvű iskolákban az egyes tantárgyak szlovák nyelvű oktatását írta elő. A magyar nemzeti kisebbség erős, széles körű tiltakozása miatt e törvényjavaslatok nem kerültek elfogadásra. A tiltakozások fő ösztönzői a Duray Miklós által irányított kisebbségvédelmi csoportosulások voltak, amelyek mellé felsorakozott a Csemadok, s elfogadásuk ellen tiltakoztak a magyar többségű üzemek, intézmények, közigazgatási egységek és magánszemélyek is. Az említett hatalmi intézkedésekkel összhangban alacsonyabb szintű döntések is történtek a magyar nemzeti kisebbség létfeltételeinek szűkítésére. Ezek közé sorolható a magyar nyelvű pedagógusképzés korlátozása, amelyre az iskolai nyelváltás után már nem lett volna szükség (lásd a javaslat 2. részét). Ez azonban már nem hívott életre széles körű tiltakozást, mivel a pedagógushiány csak a nyolcvanas évek második felében kezdte éreztetni hatását. A látszat kedvéért meghagyott minimális szintű nyitrai magyar pedagógusképzés fellendítésére tett igyekezet a nyitrai főiskolai oktatók, a Csemadok, a kormány és a minisztérium nemzetiségi osztálya részéről azonban nem hozott lényeges előrelépést. Ennek következményeként bontakozott ki 1988-ban a nyitrai főiskolai oktatók és hallgatók szervezett fellépése a teljes szervezetszerű nyitrai magyar pedagógusképzés visszaállításáért, amelyről a közvélemény még mindig keveset tud. E követelmények melletti határozott nyitrai kiállás, a legfelsőbb állami és pártszervekhez benyújtott petíciók eredményeként már az 1989. szeptember elsejével kezdődő akadémiai évben sikerül a magyar tagozatra felvett hallgatók és a szakpárosítások számát megduplázni. A rendszerváltással teljesen új helyzet állt elő a magyar pedagógusképzésben is. Már 1990-ben 186 elsőéves hallgató iratkozott be a magyar tagozatra, amely a minimális szükséges 5 év alatt teljesen kiépült, és az 1995–1996-os akadémiai év 753 hallgatójával és az évfolyamonkénti mintegy 25 tanári szakpárosításával már teljes egészében biztosítani tudta a magyar alap- és középiskolák tanító- és tanárutánpótlását.

A közelmúlt történelmi tapasztalatai ahhoz a felismeréshez vezettek, hogy a magyar pedagógusképzést intézményesíteni kell. Így született meg már 1990 januárjában a nyitrai magyar pedagógusképzésre épülő komáromi székhelyű Jókai Mór Egyetem tervezete, amelynek a prágai Szövetség Gyűlésben való gyors jóváhagyása hiú ábránd volt. Szlovákiában a gyorsan aktivizálódó magyarellenes nacionalista társa-

dalmi és politikai légkörben bukásra volt ítélve az immár a nyitrai Pedagógiai Főiskola keretén belül a teljes magyar tanító- és tanárképzést magában foglaló Nemzetiségi és Etnikai Kultúrák Karának létrehozására tett magyar kezdeményezés is.

Az ezt követő négy évben (1994–1998) a magyar nyelvű közoktatás és pedagógusképzés visszaszorításának, korlátozásának 1978–1984 közötti forgatókönyve látszott megismétlődni, de már egy más, demokratikusabb környezetben, az európai kisebbségvédelmi rendszerek és dokumentumok hatása alatt.

Ekkor és ilyen körülmények között már nem volt esélye az ún. alternatív oktatás bevezetésének sem. A magyar pedagógusképző intézmény létrehozásának gondolata azonban tovább élt, s alapvető célja egy magyar egyetem megalapítása volt. A Magyar Koalíció Pártja 1998-ban belépett az új szlovák kormányba, amelynek többek között az lett az ára, hogy le kellett mondania a magyar egyetem létrehozásáról. Ennek ellensúlyozására bekerült a kormányprogramba, hogy a kormány megfelelő intézményi szinten a létező egyetemek keretén belül meg kívánja oldani többek között pedagógusok képzését is a kisebbségek nyelvén. Ebben a magyar nemzeti kisebbség szakmai és politikai képviselője egy magyar kar létrehozásának támogatását látta a kormányzat részéről.

1999. március 26–27-én kétnapos tanácskozás volt Kovácspatakon a felsőoktatásról is. E tanácskozáson meghívott oktatásügyi szakemberek vitatták meg a szlovákiai magyar intézményes művelődés problémáit. Az értekezlet megbízásából készült el a most közölt, eddig nem publikált javaslat, hogy még a nyári szünet előtt, a második kovácspataki értekezleten megtárgyalásra kerülhessen. A kovácspataki értekezletnek azonban már nem volt folytatása. Most, tíz év után világosan kitapintható ennek hiánya, mert az első értekezlet olyan fórumorozat indulását jelezte, amelyen meg lehetett volna tárgyalni a szlovákiai magyar közművelődés stratégiai kérdéseit, és konkrét szakmai anyagok is készülhettek volna a magyar nyelvű oktatás máig súlyos problémáival kapcsolatban.

A kovácspataki értekezlet elmaradásának és a Magyar Koalíció Pártjának Oktatási Bizottságába 1999. augusztus 30-án történt előterjesztés alkalmával tapasztalt közömbösség váltotta ki a mellékelt levelet, amelyre érdemi válasz nem érkezett. Még 1999 szeptemberében államtitkári felkérésre elkészült a javaslat egy másik változata, amely a kar létrehozásának időpontját 2001-re rövidítette le.

A nyitrai Konstantin Egyetem a javaslatban kidolgozott formában már az 1999–2000-es akadémiai évben létrehozta a Magyar Szekció (a magyar tagozat új megnevezése) intézményét, és története folyamán először jöttek létre a nyitrai magyar pedagógusképzés választott képviselői szervei. Nagymértékben az egyetem rektorának köszönhetően – a Magyar Szekció képviselői szerveinek aktív hozzájárulásával – az egyetemen a javaslatban megfogalmazott elvek alapján 2003-ban megalakult a teljes magyar tanító- és tanárképzést magában foglaló egyetemi kar. A teljesség kedvéért azonban megjegyezzük, hogy az egyetem szenátusa már 1992. július 1-jén született határozatával szabad utat engedett a kar létrehozásának, közel fél évvel az 1992-es parlamenti választások után megalakult kormány programjának meghirdetése előtt.

A javaslat tartalmával kapcsolatban azonban el kell mondani, hogy kidolgozásának időpontjában a felsőoktatási intézmények nem nyilvános, hanem állami intézmények voltak, még nem volt szó a bolognai folyamatról, sem a normatív állami támogatásról és az Európai Unióba való belépés is nagyon távolinak tűnt. Közben az

akkreditációs kritériumok is megváltoztak, szigorúbbak lettek. Mindezek később lényegesen bonyolultabbá, kiszámíthatatlanabbá tették az új intézmények létrehozását, működtetését.

Az ezt követő események a mai napig és a jövőbe mutatóan is arról tanúskodnak, hogy az intézményes művelődés teljes egészére kiterjedően a szlovákiai magyar közösségnek nincs átfogó oktatási koncepciója. Talán egy elkésett második kövácspataki értekezlet ezen lendíteni tudna.

László Béla

Javaslat a magyar tannyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzés problémáinak megoldására és intézményesítésére

I. A magyar tannyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzés elemzése

1. Nemzetközi ajánlások

A nemzeti kisebbségek védelme, e kisebbségekhez tartozó személyek szabadságjogai a nemzetközileg védett emberi jogok integrált részét képezik. Így van ez leszögezve többek között az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 1994. november 10-én elfogadott Keretegyezményben is. A nemzeti kisebbségek jogainak rendezése terén a nemzetközi dokumentumokban az a filozófia honosodott meg, hogy nem lehet minden kisebbség számára elfogadható jogi normákat érvényesíteni. A kisebbségi jogokat aszerint szükséges érvényesíteni, amilyen helyzetben a kisebbség van, amilyen szintű a kisebbség társadalmi és kulturális élete, és az államoknak támogatni kell, és lehetőségeket kell teremteni e jogok érvényesítéséhez. Az említett elvek alapján kell megítélni a nemzeti kisebbségek jogait mint az általános emberi jogok részét.

A művelődés terén a Szlovák Köztársaság Alkotmánya a nemzetiségi kisebbségekhez vagy etnikai csoportokhoz tartozó polgároknak a törvény által szabályozott feltételek mellett szavatolja a nyelvükön történő műveltségre való jogot (34. cikk 2. bekezdés).

A nemzeti kisebbségek által hagyományosan vagy jelentős számban lakott területeken, elegendő erre vonatkozó igény megléte esetén – amennyire az lehetséges – és oktatási rendszerük keretein belül törekedni kell arra, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek megfelelő lehetőségük legyen a kisebbségi nyelvet megtanulni vagy azon a nyelven oktatásban részesülni. Többek között megfelelő lehetőségeket kell teremteni a tanárképzéshez (Keretegyezmény 14. cikk 2. bekezdés, 12. cikk 2. bekezdés).

Az oktatásügyet illetően azokon a területeken, ahol a regionális vagy kisebbségi nyelveket használják, ezen nyelvek mindegyike helyzetének megfelelően lehetővé kell tenni az egyetemi és más felsőoktatási képzést az érintett regionális vagy kisebbségi

nyelveken, és biztosítani kell az oktatók ehhez szükséges alap- és továbbképzését (A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája, 8. cikk, e) 1., h) bekezdés).

Az Európai Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1353 (1998). sz. ajánlása a kisebbségek részvételéről a felsőoktatásban azt az elvet is kimondja, hogy a kormányoknak el kell ismerniük a felsőoktatási tevékenységben való részvétel és erre a célra intézmények alapításának alapvető szabadságjogát, ezen intézményeket hivatalosan támogatni kell, amennyiben kielégítő minőségi szintet értek el, megkülönböztetéstől mentesen és a szabályok betartásával, és erre természetes igény nyilvánul meg, a nyelv nem lehet szempont az intézmények vagy képesítések elismerésekor.

A nemzetközi dokumentumok elfogadásától, ill. ratifikálásától függetlenül az egyik kritériuma az államok demokratikus voltának megítélése, a kisebbségi jogok mint az alapvető emberi jogok betartása és érvényesítése.

A Szlovák Köztársaságban a magyar nemzeti kisebbség száma tekintetében, kulturális szintjével, alap- és középiskolai rendszerével igyekezve megfelelő feltételek kialakítására, amely lehetőséget biztosít saját identitásának megtartására, fejlesztésére, természetes módon érdekelt saját tanítási nyelvű felsőoktatási intézmény létrehozásában. E javaslatban a saját felsőfokú intézmény megalapításának egyik alternatívája van feldolgozva és pedig egyetemi kar megalapításának folyamata, pedagógusok, szociális és kulturális szakemberek képzésére.

2. A pedagógusképzés rövid áttekintése

A második világháború után a magyar tannyelvű iskolák részére a pedagógusképzés 1950-ben kezdődött a pozsonyi pedagógiai gimnáziumban. Az alsó tagozatos tanítók képzésére további magyar pedagógiai gimnázium létesült 1953-ban Rozsnyón. Közben 1952-től Komáromban működött pedagógiai gimnázium pedagógusok képzésére az óvodák részére. 1951-ben alakult meg Pozsonyban a Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke. 1951–1952-ben ezen egyetem Pedagógiai Karán 5 tanulmányi szakon 44 hallgatóval megindult a magyar tanárképzés. Ezt követően 1953-tól az újonnan alakult Felsőbb Pedagógiai Iskola Pozsonyban átvette az alapiskolák felső tagozatos tanárképzését, és ezen iskola magyar tagozata biztosította a pedagógusok képzését a magyar tannyelvű iskolák részére is. A Pedagógiai Főiskolán – amelyen középiskolai tanárok képzése folyt – azonban a magyar tagozat már nem alakult meg, és csak középiskolai tanári szakon, de 1956-re ezt is megszüntették.

Az 1959-ben zajló újabb átszervezések folytán megszűntek a tanítóképző pedagógiai gimnáziumok és mindkét típusú pedagógiai főiskolák. A helyükbe lépő Pedagógiai Intézetek – 1964-től önálló Pedagógiai Karok – átvették az alsó tagozatos tanítók és a felső tagozatos tanárok képzését. Az ilyen pedagógusok képzése a magyar iskolák részére Pozsonyból Nyitrára helyeződött át, és a nyitrai Pedagógiai Intézet hatáskörébe került.

Nyitrán a Pedagógiai Kar Intézetben 1960-ban alakult meg a magyar tagozat, és ettől kezdve a pozsonyi egyetemen folyó magyar nyelv és irodalom szakos tanárképzésen kívül alapiskolai magyar nyelvű pedagógusképzés csak Nyitrán volt.

A nyitrai Pedagógiai Kar magyar tagozatán 1960-tól 1974-ig biztosítva volt megfelelő számban és igényelt szakpárosításokban pedagógusok képzése a magyar tanítási nyelvű alapiskolák részére. 1969-ig a magyar tagozaton évente átlagban 140 hallgató szerzett diplomát, a hetvenes évekre ez a szám 80-ra és a nyolcvanas évekre 30-ra csökkent le.

1978-ban a Nyitrai Pedagógiai Kar magyar tagozatát gyakorlatilag megszüntették, és csak az alsó tagozatos tanítóképzést hagyták meg évfolyamonként 20 körüli diákszámmal. 1977-ben vezették be a közismereti tantárgyak egységes tanárképzését az 5–12. évfolyam számára. Nyitrán a magyar tannyelvű iskolák részére önálló tanárképző tancsoportok szervezésében 1981 és 1991 között csak 62 hallgató fejezte be tanulmányait.

1991-től a Pedagógiai Kar statútumában újból legalizálva volt a magyar tagozat léte, és 180 hallgató lett a tagozatra felvéve. A nyitrai Pedagógiai Főiskola és három karának 1993-ban történő megalakulásakor és a főiskolának 1996-ban Konstantin Egyetemre való átnevezésekor sem az egyetem, sem a karok statútumaiba nem kerültek be a magyar tagozatok létezésének deklarálásai. Ez vezetett a történelem folyamán immár másodszer a magyar tagozat működésének megszűnéséhez. 1960-tól, a főiskola megalakulásától először szűnt meg a magyar tagozat irányításáért felelős dékánhelyettesi funkció. A Pedagógiai és Bölcsészettudományi Karon 1997-tel kezdődően megszüntették a hallgatók felvételét a magyar tannyelvű iskolák részére folyó tanárképzésre. Az alsó tagozatos tanítóképzésen kívül csak a Természettudományi Karon maradt meg változatlan feltételek mellett a magyar iskolák részére folyó közismereti tantárgyak tanárképzése. A magyar tagozat tevékenységének korlátozása az utóbbi három év alatt oda vezetett, hogy a nappali és levelező hallgatók száma a tagozaton lényegesen csökkent, míg az 1995–96-os akadémiai évben 753 hallgató készült magyar pedagógusnak, ez az 1998–1999-es akadémiai évre 520 hallgatóra csökkent le, amely több mint 30%-os csökkenést jelent.

A főlázolt történelmi áttekintésből egyértelműen következik, hogy a magyar tannyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzés legsúlyosabb problémája a rendszertelenség és az, hogy nem volt folyamatos. 1956–1981 között hiányzott a középiskolai magyar tanárképzés. 1979-től 1990-ig a teljes megszűnés veszélye alatt tengődött a magyar pedagógusképzés, és 1995-től újból ebbe a helyzetbe került. A nyitrai magyar pedagógusképzésben részt vevő hallgatók száma az évek során igen nagy ingadozást mutat. A hatvanas években a hallgatók száma évenként 550 körül mozgott, a hetvenes években ez 350-re, majd a nyolcvanas években 130-ra csökkent le. A kilencvenes évek elején a hallgatók számának gyors növekedése után 1996-tól a magyar tagozat tanulmányi csoportjaiban a hallgatók száma újból meredeken csökken.

A másik súlyos probléma a tanulmányi szakok rendszertelen meghirdetése. Ennek eredményeként az 1998–1999-es akadémiai évben az alap- és középiskolákon oktatott tantárgyak mintegy fele számára folyó magyar pedagógusképzésben a hallgatók száma nagyon alacsony. Érinti ez többek között a szlovák nyelvet, amelyet az öt évfolyamban csak 10 hallgató tanulja, angol nyelvet 15, német nyelvet 6, zenei nevelést 17, képzőművészeti nevelést 9, testnevelést 20, ökológiát 17, földrajzot 27 tanuló hallgat.

A magyar pedagógusképzés említett állandósult problémáinak következményeként a magyar alap- és középiskolák permanensen bizonyos tantárgyakat oktató pedagógusok hiányával küszködnek, amely befolyásolja ezekben az iskolákban folyó oktató-nevelő munka színvonalát.

A magyar iskolák részére folyó pedagógusképzés története azt mutatja, hogy mindig ki volt téve az állami és az egyetemi szervek és vezetők külső beavatkozásának. Ezeknek a külső beavatkozásoknak azért is lehettek olyan erőteljes negatív következményei, mert a magyar pedagógusképzésnek eddig nem volt szilárd, jogi-

lag garantált szervezeti struktúrája és döntéshozatali önállósága e képzést érintő ügyek tekintetében.

A felsőoktatási törvény értelmében egy felsőoktatási intézmény kötelékében az egyedüli olyan szervezeti egység, amely keretein belül az eddigi problémákat meg lehet oldani, a hiányosságokat ki lehet küszöbölni, a kar. E javaslat céljai közé tartozik a közeljövőben a magyar tanítási nyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzés szervezeti stabilizálása, személyzeti kiépítése és ezáltal annak elérése, hogy újból megfelelő számban és szakpárosításokban képezhessen pedagógusokat ezen iskolák számára oly módon, hogy minimális szintre kerüljön az állami és az egyetemi akadémiai szervek beavatkozása e képzés sajátos kompetenciáiba.

3. Az oktatási dolgozók számáról

A Szlovák Köztársaságban léteznek magyar tanítási nyelvű iskolák és szlovák–magyar tannyelvű iskolák, amelyekben szlovák és magyar tannyelvű osztályok vannak. Ezen magyar tannyelvű osztályok egy részében azonban több tantárgyat szlovák nyelven oktatnak, és az ilyen kétnyelvű iskolákban a pedagógusok gyakran szlovák és magyar nyelven is tanítanak. Ezek a körülmények nehezítik a magyar nyelven oktató pedagógusok számának a meghatározását. Ezen túlmenően a hivatalos iskolai statisztikák ilyen adatokat általában nem tartalmaznak. A pontos adatokat jól megközelítő adatokhoz azonban eljuthatunk a létező statisztikai adatok alapján.

A legfrissebb adatok e téren 1998-ból származnak, amikor az Iskolai Információs és Prognosztikai Intézet az Oktatási Minisztérium számára elkészítette a pedagógusok képesítéséről és az iskolákban folyó oktatás szakszerűségéről szóló jelentését (*Slovenský učiteľ*, VI, 1999). E forrás szerint a magyar tanítási nyelvű iskolákban (óvodák, alap- és középiskolák) 4750 oktatási dolgozó van alkalmazva, amelyek közül 4131 tanító. A szlovák–magyar tannyelvű iskolák 3599 oktatási dolgozójából 2879 tanító.

A nyitrai Pedagógiai Kar dolgozói által 1991-ben végzett kutatások alapján a magyar alap- és középiskolák pedagógusainak 85,6%-a képesítését a magyar nyelvű pedagógusképzőkben, ill. a felsőoktatási intézmények magyar tagozatain szerezte meg, ide sorolva a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékét is. Azon pedagógusok száma, akik a szlovák nyelvű felsőoktatásban szereztek meg képesítésüket, és magyar tannyelvű iskolákban tanítanak: 595 (14,4%), és ez nyilván nem haladja meg a szlovák–magyar nyelvű iskolák magyar tanítási nyelvű osztályaiban oktató pedagógusok számát. Ezért a magyar nyelven folyó pedagógusképzés terjedelmét és struktúráját a magyar tanítási nyelvű iskolák pedagógusállásainak száma szerint szükséges megszervezni.

A fent közölt statisztikai adatokból kiindulva (*Slovenský učiteľ*, VI, 1999), amelyek szerint az oktatási dolgozók 15,69%-a óvodákban dolgozik, megállapítható, hogy a magyar tannyelvű alap- és középiskolákban 4000 körül mozog a felsőfokú végzettséget igénylő pedagógusállást betöltő oktatók száma.

Ha ezeket az adatokat kiegészítjük a szociális ügyek és a kultúra területein dolgozó szakemberek magyar nyelvű képzésével, akkor magyar nyelvű felsőfokú képzést kellene biztosítani 4500-5000 tanuló számára. E számból kiindulva, a természetes reprodukció biztosítása érdekében, évente 130-140 hallgatónak kellene végeznie a magyar nyelvű felsőoktatásban. A legfrissebb információk szerint a Konstantin Egye-

tem magyar tagozatán a hallgatók 15%-a nem fejezi be a tanulmányait, és 8%-a nem kíván elhelyezkedni azon a szakterületen, amelyen képesítést szerzett. Ennélfogva a magyar nyelvű képzésbe évente 160-180 hallgatónak kellene belépnie.

A magyar nyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzés múltbeli rendezetlensége miatt Takács E. és Šmelík L. (1995) kutatásai szerint 1996 és 2000 között 639 alsó tagozatos tanító és 979 felső tagozatos tanár éri el a nyugdíjkorhatárt. Hasonló helyzet várható 2000 után is, mivel ebben az időben lépik át a nyugdíjkorhatárt a hatvanas években a magyar tagozat erős évfolyamaiban végzett hallgatók. Ezeknek a tényeknek meg kellene jelenniük a magyar tannyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzésbe felvett hallgatók magasabb számában.

Az elmondottakból következik, hogy szervezésileg olyan feltételeket kell teremteni a magyar nyelvű pedagógus és egyéb rokon szakember képzésére, hogy az el tudják látni egyszerre 750-850 egyetemi hallgató képzését. Az ilyen számú hallgatók képzéséhez 80-90 magyar nyelven előadni tudó egyetemi oktatóra van szükség.

4. A jelenlegi állapot a Konstantin Egyetemen

A magyar tannyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzést 1960-ban helyezték át Pozsonyból Nyitrára. E képzésre, tehát a magyar tagozatra szokás volt külön meghirdetni a hallgatók felvételét. Az így felvett hallgatók már nyilvántartásba vételük során szakok szerint a magyar tagozat önálló tanulmányi csoportjaiba lettek besorolva. A nappali és levelező hallgatók számadatait az 1998–1999-es akadémiai évben külön a közismereti tantárgyak tanárképzésére (5–12. évfolyam) és külön az alsó tagozatos tanítóképzésre (1–4. évfolyam) a következő táblázatban foglaltuk össze.

1. táblázat. A hallgatók száma karok szerint

	5–12. évf.			1–4. évf.			Összesen		
	Nappali	Levelező	Összesen	Nappali	Levelező	Összesen	Nappali	Levelező	Összesen
Természettud. Kar	189	0	189	0	0	0	189	0	189
Pedagógiai Kar	38	0	38	109	39	148	147	39	186
Bölcsészettud. Kar	113	32	145	0	0	0	113	32	145
Konstantin Egyetem	340	32	372	109	39	148	449	71	520

A következő táblázatban a hallgatók számai évfolyamokra bontva találhatók.

2. táblázat. Hallgatók száma karok és évfolyamok szerint

	1			2			3			4			5			6		
	N	L	Ö	N	L	Ö	N	L	Ö	N	L	Ö	N	L	Ö	N	L	Ö
TK (5–12.)	54	0	54	41	0	41	37	0	37	28	0	28	29	0	29	189	0	189
PK (5–12.)	3	0	3	8	10	8	8	0	8	10	0	10	9	0	9	38	0	38
BK (5–12.)	15	6	21	19	14	33	19	10	29	30	0	30	30	2	32	113	32	145
KE (5–12.)	72	6	78	68	14	82	64	10	74	68	0	68	68	2	70	340	32	372
KE (1–4.)	18	0	18	31	10	41	25	9	34	35	0	55	0	0	0	109	39	148
KE (összesen)	90	6	96	99	24	123	89	19	108	103	20	123	68	2	70	449	71	520

N – nappali, L – levelező, Ö – összesen, TK – Természettudományi Kar, BK – Bölcsészettudományi Kar, PK – Pedagógiai Kar, KE – Konstantin Egyetem

A további táblázat a hallgatók számát tartalmazza a tanult szak és évfolyamok szerint. Zárójelben a levelező hallgatók számadatai találhatók.

3. táblázat. A hallgatók száma szakok szerint

	1. évf.	2. évf.	3. évf.	4. évf.	5. évf.	Összesen
1. Matematika	20	22	22	15	17	96
2. Informatika	9	6	6	4	9	34
3. Fizika	18	11	13	9	8	59
4. Biológia	31	17	14	13	12	87
5. Kémia	11	11	11	11	12	56
6. Földrajz	10	9	5	3	0	27
7. Ökológia	9	5	3	0	0	17
TK 5–12.	108	81	74	55	58	376
1. Magyar ny.	21 (6)	33 (14)	27 (10)	23	23	127 (30)
2. Angol ny.	1	4	5	5	5	20
3. Német ny.	4	0	0	4	1	9
4. Olasz ny.	0	1	0	0	0	1
5. Szlovák ny.	0	0	0	4	6	10
6. Történelem	6 (3)	12 (8)	14 (7)	12	7	51 (18)
7. Filozófia	1	3 (2)	5 (3)	7	6	22 (5)
8. Politológia	2	2	0	0	0	4
9. Etika	4 (3)	1 (1)	1	0	1	7 (4)
10. Esztétika	3	5 (3)	0	0	6	14 (3)
11. Kulturoológia	0	6	6	3	4	19
12. Újságírás	0	0	0	3	0	3
13. Katechetika	0	0	1	0	1	2
BK (5–12.)	42 (12)	67 (28)	59 (20)	61	60	289 (60)
1. Zenei nevelés	0	6	4	5	5	20
2. Képzőműv. nev.	1	3	1	3	1	9
3. Testnevelés	2	2	5	6	5	20
4. Pedagógika	2	4	0	0	0	6
5. Pszichológia	1	1	3	6	7	18
6. Technikai nev.	0	0	3	0	1	4
PK (5–12.)	6	16	16	20	19	77
PK (1–4.)	18	31 (10)	25 (9)	35 (20)	0	109 (39)

TK – Természettudományi Kar, BK – Bölcsészettudományi Kar, PK – Pedagógiai Kar

Az utolsó táblázat adatai szerint az alap- és középiskolákban tanított tantárgyak szempontjából néhány tantárgy tanulmányaira alacsony, sőt elégtelen számú hallgató volt felvéve. Ez mindenekelőtt a nevelési tantárgyakat, idegen nyelveket érinti. E tantárgyakon kívül szükséges emelni a hallgatók számát a többi tantárgyak esetében is.

A szakpárosítások szerkezete sem megfelelő. A magyar tanítási nyelvű iskolák olyan helyzetben vannak, hogy olyan pedagógusokat igényelnek, akiknek a szakpárosítás egyik tantárgya erős, vagyis nagyobb óraszámban oktatják. Az oktatás színvonala szempontjából fontos, hogy az iskolák ne kényszerüljenek képesített tanerőkkel tanítani olyan tantárgyakat, amelyekre nincs képesítésük. Az ilyen problémák megoldásait bizonyos értelemben orvosolnák a szakbővítés nagyobb lehetőségei kiegészítő tanulmányok formájában. Az iskolák és a pedagógusok az ilyen tanulmányok iránt érdeklődést mutatnak, és az egyetemnek ebben az irányban nyitottnak kellene lennie a magyar nyelvű képzés terén is.

A következő táblázat azon főállású főiskolai oktatók számáról nyújt áttekintést, akik a Konstantin Egyetemen dolgoznak, és magyar nyelven is képesek előadásokat tartani.

4. táblázat. Az oktatók száma

Tanszék	Magyar nyelven oktatnak	Képesek magyar nyelven oktatni					
		Összesen	Ebből				
			professzor	docens	CSc., PhD., (professzor és docensen kívül)	adjunktusok	tanársegédek
Algebra és számelmélet	5	5	-	2	-	2	1
Mat. anal. és geom.	1	1	-	-	-	1	-
Fizika	4	4	1	3	-	-	-
Informatika	4	4	-	2	-	2	-
Botanika	1	1	-	2	-	2	-
Zoológia	3	3	-	3	-	-	-
Kémia	3	3	-	1	1	1	-
Földrajz	-	1	-	1	-	-	-
Ökológia	-	-	-	-	-	-	-
TK	21	22	1	12	2	6	1
Hungarisztika	9	9	-	4	-	4	1
Anglisztika	-	-	-	-	-	-	-
Germanisztika	-	1	-	1	-	-	-
Szlovák nyelv	-	1	-	-	-	1	-
Történelem	-	3	-	-	-	3	-
Filozófia	2	2	-	-	2	-	-
Politológia	2	2	-	-	-	2	-
Etika	-	-	-	-	-	-	-
Újságírás	-	1	-	-	-	1	-
Irodalmi Kom. Intézet	-	1	1	-	-	-	-
Nemzetiségi Kult. Intézet	-	2	-	-	-	2	-
BK	13	22	1	5	2	13	1
Zenei nev.	4	4	-	1	3	-	-
Képzőműv. nev.	2	3	-	1	1	1	-
Testnevelés	4	4	-	-	1	3	-
Pedagógika	3	4	-	1	1	2	-
Pszichológia	2	3	-	1	1	1	-
Technikai nev.	1	1	-	-	1	-	-
Oktatástechn. Intézet	-	1	-	1	-	-	-
PK	16	20	-	4	6	10	-
KE	50	64	2	21	10	29	2

TK – Természettudományi Kar, BK – Bölcsészettudományi Kar, PK – Pedagógiai Kar, KE – Konstantin Egyetem

A magyar nyelven oktató tanári kart 50 főiskolai oktató alkotja. Rajtuk kívül további 8 oktatóra lehet számítani a magyar nyelvű oktatás szempontjából, akiknek olyan munkabeosztásuk van, hogy be lehet őket vonni a magyar tagozaton folyó oktatási folyamatba.

Komoly problémát jelent azonban az, hogy az egyes tanszékeken nincs kiépítve a magyar tagozat tanári kara. Az alaptantárgyak magyar nyelvű oktatásának biztosítása tanszéekenként 4-7 magyar nyelven előadások tartására képes oktatót igényel.

A magyar tannyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzés további lényeges problémája az, hogy a magyar tagozaton az egyetemi tanárok és docensek átlagéletkora 59 év. Nagyon nehéz lesz az elkövetkező években az ilyen minősítésű oktatókat pótolni. Eközben az egyik legfontosabb feladat az, hogy az egyetemről távozó magyar tagozati oktatók helyett olyan főiskolai oktatók legyenek felvéve, akik magyar nyelven képesek tanítani.

Ebben a javaslatban többek között fel van dolgozva a magyar tannyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzés komplex kiépítése, amely 800 körüli hallgatóval és megközelítőleg 80 oktatóval számol. Eközben a hallgatók szakok szerinti eloszlásánál az alap- és középiskolák igényei szerint szükséges eljárni. Nagyon fontos, hogy olyan új oktatók legyenek felvéve, akik rendelkeznek tudományos-pedagógiai fokozattal. Az új oktatók felvételénél be kell tartani, hogy egyenletesen legyenek elosztva a tanszékekre az alap- és középiskolai tantárgyak magyar nyelvű oktatása érdekében.

5. A magyar tagozat jellemzése

A magyar tagozat megnevezés ugyanúgy használatos a köznyelvben, mint a tudományos, szakmai irodalomban. Ezt a fogalmat a pedagógusképzésben a Pozsonyi Felsőbb Pedagógiai Iskolán kezdték használni 1953–1960 között. Ezt átvette a nyitrai pedagógusképzés is. A nyitrai felsőfokú pedagógusképzés kezdetén, 1960-ban valójában Nyitrán egy intézmény keretén belül két egyenrangú szlovák és magyar tagozat jött létre, és a hivatalos dokumentumokban is így jelent meg. A hallgatók és az oktatók is a szlovák vagy magyar tagozatra voltak felvéve. A tanulmányi ügyek intézése is külön történt. A magyar tagozat oktatói az egyes tanszékeken azonban már nem alkottak önálló tagozatot, és az akadémiai szervezetben sem jöttek létre a tagozatok önálló irányítási struktúrái. 1993-ig csak a dékánhelyettesi funkció létezett bizonyos kijelölt kompetenciájú jogkörökkel. Ez valójában egy aszimmetrikus modell volt, amely az egyes időszakokban jól, rosszul vagy egyáltalán nem működött (lásd a 2. részt) aszerint, milyen volt a párt, az állam és az iskola akadémiai szerveinek a politikája, hozzáállása a magyar pedagógusképzéshez és általában a nemzetiségi oktatásügyhöz.

E modell alapvető hiányossága az volt, hogy a magyar tagozatot valójában sosem vezették, tevékenységét sosem irányították a tagozat képviselői, a tagozat kompetenciái sosem voltak az intézmény statútumaiban rögzítve. A totalitárius rendszer idején ennek különösebb jelentősége nem volt. A rendszerváltást követően rövid időre a főiskola statútumába ugyan bekerült a magyar tagozat létét és küldetését kimondó rész, de a hamarosan három karra bomlott főiskola és karainak akadémiai szervei már nem mutattak hajlandóságot statútumaikba beépíteni a magyar tagozatok létét kimondó jogszabályokat. Az egyetem és a karok statútumainak vagy tanulmányi szabályzatainak azon részei, amelyek különböző formában említést tesznek a magyar nyelvű képzésről, nem jelentenek jogi védelmet a magyar iskolák részére folyó pedagógusképzés teljes megszüntetéséhez, ha ezt a kompetens akadémiai szervek meg akarnák tenni. Ez történt 1978-ban, és a megszüntetés folyamata zajlik a mostani időben 1996-tól.

A magyar tagozat fogalmat tehát formálisan használhatjuk a hallgatók és oktatók megjelölésére, akik tanulnak és tanítanak a magyar tanítási nyelvű iskolák ré-

szére folyó pedagógusképzés számára adminisztratív módon vezetett tanulmányi csoportokban. Így volt ez eddig.

A magyar tagozat azonban jelentheti az egyetem és karok valódi szervezeti egységét is, amelynek létezése, jogköre, kompetenciája, tevékenysége, vezető szervei és ezek kapcsolatai az egyetem többi szerveihez szilárdan be lesz építve a statútumokba és az egyetem, karok többi dokumentumaiba, vagy ez mind a magyar tagozat önálló működési, szervezeti szabályzatában lesz jogszerűen rendezve.

A magyar tannyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzés működtetését a továbbiakban nem lehet az akadémiai funkcionáriusok és szervek jóakarataira alapozni. A jövőben már sosem szabad megengedni, hogy a képzés a politika játékszere legyen, és az akadémiai funkcionáriusok és szervek akaratától és szándékától függjön.

E képzést a magyar nemzeti kisebbség képviselőinek kellene irányítani és ezért a felelősséget is vállalni. A magyar pedagógusképzésnek végre jogi biztonságot kell kapnia a tartós működéshez, hogy megfelelhessen a magyar tannyelvű alap- és középiskolák elvárásainak.

II. Javaslat a kar létrehozására

6. Alapvető elemzések

a) (cél) Alapvető célja ennek az anyagnak egyetemi kar megalapítása, amely pedagógusokat képezne a magyar tannyelvű iskolák részére, továbbá kulturális, népművelő és egyéb szakembereket képezne a magyar nemzeti kisebbség igényei szerint. A múltban e karnak több tervezete és elkészült, amelyek alapul szolgálhatnak az Akkreditációs Bizottsághoz benyújtandó javaslat elkészítéséhez.

Az ukrán és ruszin kisebbség saját iskoláik számára pedagógusok képzését az Eperjesi Egyetemen szervezte meg.

A többi nemzeti kisebbségek (német, horvát, bolgár, lengyel stb.) – kisebbségi helyzetüknél fogva – nem tartanak igényt pedagógusok képzésére saját nyelvükön. Helytelen lenne azonban a többi nemzeti kisebbségeket a kar létrehozásából kihagyni. E nemzeti kisebbségek részvételének formáit a kar megalapításában (például saját kultúrájuk, történelmük kutatását szolgáló intézet stb.) konkretizálni lehet az Akkreditációs Bizottsághoz benyújtandó kari tervzet elkészítése alkalmával.

b) (hely) Ebben az anyagban a nyitrai Konstantin Egyetem keretein belül működő kar létrehozásának javaslata van kidolgozva. Szlovákiában egyedül ennek az egyetemnek vannak tapasztalatai, és ezen az egyetemen van hagyománya a pedagógusképzésnek magyar tanítási nyelvű iskolák részére (lásd 2., 4. rész), és ezen az egyetemen vannak a legjobb feltételek az ilyen kar létrehozására (lásd 4. rész). Amennyiben az egyetem akadémiai szervei nem mutatnának szándékot a kar létrehozására, akkor meg kell keresni Szlovákiában vagy külföldön azt az egyetemet, amely hajlandó lenne az említett kar létrehozására. Ebben az esetben is az új kar akadémiai közösségét a Konstantin Egyetem magyar tagozatának hallgatói és oktatói alkotnák, átlépve a kart létrehozó egyetemre.

Gazdasági szempontjából is legelőnyösebb a kart a Konstantin Egyetemen létrehozni. A kar tevékenységéhez szükséges infrastruktúra lényegében rendelkezésre

áll. Új befektetést csak a kar fejlesztése és a feltételek megteremtése, valamint az irányító, vezető és adminisztratív munka megteremtése jelent.

Helyénvalók azok az érvelések is, amelyek szerint legalkalmasabb az volna, ha a kar nemzetiségi környezetben működne. E probléma elemzésével, megoldásával ez az anyag nem foglalkozik. A kar Nyitrán kívüli elhelyezésének problémája csak részben szakmai, akadémiai probléma, de gazdasági és egyéb problémáival a helyi, regionális önkormányzati szervek, az oktatásügyi kormányzat és a kart létrehozó egyetem akadémiai szerveinek kompetenciái közé sorolható.

Ebben az anyagban ki vannak dolgozva a nyitrai Konstantin Egyetem keretein belül a magyar nyelvű pedagógusképzést és egyéb szakemberek képzését szolgáló kar létrehozásának szakmai és legiszlatív feltételei.

c) (jogi lépések) A kar létrehozásának jogi kereteit a felsőoktatási törvény és a Konstantin Egyetem statútuma tartalmazza. Kart a rektor alapítja az egyetem Akadémiai Szenátusának beleegyezésével az Akkreditációs Bizottság előzetes véleményezése és a Szlovák Köztársaság Oktatási Minisztériumának beleegyezésével (Tt. 324/1996, 4. cikkely 2. bekezdés). A törvény továbbá kimondja, hogy az Akadémiai Szenátus az Akkreditációs Bizottság előzetes véleményezése után egyetértését fejezi ki a rektor kar alapítására tett javaslatával (Tt. 324/1996, 10. cikkely 1. bekezdés a) pontja).

Ezek alapján kar alapításának folyamata a következő: A rektor előterjeszti az Akkreditációs Bizottsághoz a kar tervzetét. A bizottság véleményezése után a javaslattal egyetértését kifejezi az Akadémiai Szenátus és végül az oktatási minisztérium. Ezután a rektor megalapítja a kart a felsőoktatási törvény 4. cikkelyének 4. bekezdése alapján.

Az egész folyamat azzal kezdődik, hogy a rektor elkészítteti a kar tervzetét az Akkreditációs Bizottság feltételei szerint. Ebben az esetben lényeges, hogy a rektor a kar olyan tervzetét terjessze az Akkreditációs Bizottság elé, amellyel egyetértenek a közvetlenül érintettek, mindenekeelőtt a magyar tagozat hallgatói és oktatói, és amelyet támogatják a magyar, valamint a többi nemzeti kisebbség legitím képviselői is.

A rektor által benyújtott karalapítási javaslatnak részletesen foglalkozni kellene a többi nemzeti kisebbség részvételével a kar megalapításában, és ki kellene térnie kulturális, szociális szakemberek képzésére is.

d) (időrendi lépések) A felsőoktatási törvény értelmében (4. cikkely 3. bekezdés) a kar megalapításával egy időben az is megállapításra kerül, hogy az újonnan létrehozott karon milyen tanulmányi szakokon lehet tanulni.

Az Akkreditációs Bizottság véleményt mond a kar tanulmányi szakokra tett javaslatokról (17. cikkely 2. bekezdés a) pont). Ebből következik, hogy az Akkreditációs Bizottság számára elkészült kari tervzetjavaslatnak tartalmaznia kell a karon tanulható tanulmányi szakokat és a tanulmányokat biztosító oktatók teljes névsorát. Ahhoz, hogy az új kar már létezésének kezdetekor magiszteri szinten pedagógusokat képezhessen a magyar tannyelvű alap- és középiskolák részére a szakok igényelt széles skálájában, a jelenlegi magyar tagozat oktatói karát ki kell egészíteni a tanulmányi szakokat garantáló minősített oktatókkal.

Ezt a fejlesztést javasoljuk megvalósítani az elkövetkező három évben. E fejlesztés részletes tervét a további részek tartalmazzák.

A 2001–2002-es akadémiai évben a c) pontban felvázolt legiszlatív intézkedéseket kellene megvalósítani úgy, hogy a rektor a kar alapítólevelét legkésőbb 2002 ápr.

rilisában kiadhassa, és a kar akadémiai szerveinek megválasztása után a kar elkezdhesse működését 2002. szeptember elsejével.

e) (feltételezett fejlesztés) A Konstantin Egyetemen a magyar iskolák részére folyó pedagógusképzés jelenlegi állapotának felvázolása a 4. részben található. Ahhoz, hogy a magyar tagozat hároméves fejlesztési programja meghozza a kívánt eredményt, meg kell teremteni a megfelelő jogi és szervezési feltételeket. Nyilván a tanulmányi szakok, a hallgatók és oktatók számának igényelt fejlesztését – az eddigi tapasztalatok alapján – nem lehet elérni, ha a magyar tagozat csak formálisan létezik, mint eddig. A magyar tagozat komplex fejlesztése céljából igényelt pénzeszközök fogadása és merítése mellett lényeges felmutatni ezek előnyös célszerű felhasználását is. Ezen okoknál fogva a magyar tagozat létét és ezzel együtt szervezeti struktúráját, hatáskörét, választott szerveinek kompetenciáit szükséges rögzíteni az egyetem és karainak statútumában. Tehát létre kell hozni az elkövetkező három évre a valóságos és működő magyar tagozatokat az egyetemen és a karokon. A kar létrehozása után ezek a tagozatok természetes módon megszűnnek. Az ilyen tagozatok jogi keretei részletesen ki vannak dolgozva a következő részben.

7. A magyar tagozat jogi helyzetének rendezése

A nyitrai Konstantin Egyetemen a magyar tagozat aszimmetrikus modellje alakult ki. Ez azt jelenti, hogy nem létezik két egymás mellett működő szlovák és magyar tagozat. Amennyiben működő magyar tagozatot szeretnénk létrehozni bizonyos minimális szervezeti önállósággal, döntéshozatali kompetenciákkal a magyar iskolák részére folyó pedagógusképzés speciális ügyeiben, mindenekelőtt rögzíteni kell létezését az egyetem és a karok statútumaiban.

Javasoljuk a Konstantin Egyetem statútumának 7. cikkelyét kibővíteni a 9. bekezdéssel, amely így hangzik: A Magyar Tagozat a Konstantin Egyetem része, amely a Konstantin Egyetem Akadémiai Szenátusában (vagy vezetőségében) jóváhagyott saját szervezeti szabályzata alapján fejt ki tevékenységét.

A statútum 13. cikkely 6. bekezdését – mint értelmét veszített részt – javasoljuk a jogszabályból törölni.

Mindhárom kar statútumait javasoljuk hasonló szöveggel kiegészíteni:

– a Természettudományi Kar statútumában a 4. cikkelyt kiegészíteni a 4. bekezdéssel;

– a Bölcsészettudományi Kar statútumát kiegészíteni az 5. cikkely 9. bekezdésével;

– a Pedagógiai Kar statútumát kiegészíteni az 5. cikkely 10. bekezdésével, amelynek a szövege a következő:

A Magyar Tagozat a kar része, amely tevékenységét a Szenátus (vagy a kar vezetése) által jóváhagyott saját szervezeti szabályzata alapján fejt ki.

A Magyar Tagozat szervezeti szabályzatát a következő elvek alapján kellene kidolgozni, amelyek egyben minimális következményeket jelentenek az ilyen szabályzat elkészítéséhez.

1. A Magyar Tagozatot a magyar tannyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzés számára kialakított tanulmányi csoportok hallgatói és azok az oktatók alkotják, akik e hallgatókat magyar nyelven oktatják, és kinyilvánítják szándékukat e Tagozathoz tartozni.

2. A Magyar Tagozat hallgatói az illető kar hallgatói a törvényben, a statútumban és tanulmányi szabályzatban rögzített jogokkal és kötelezettségekkel.

3. A Magyar Tagozaton a tanítási nyelv magyar. A hallgató választhat más nyelvű előadásokat, szemináriumokat is.

4. A Magyar Tagozaton a felvételi, szemeszteri, állam- és egyetemi doktori vizsgák magyar nyelven folynak. A hallgatók a vizsgáztatók beleegyezésével más nyelven is vizsgázhatnak. A szakdolgozatok nyelvét a hallgató választja meg a témavezetővel történt egyeztetés alapján.

5. A Magyar Tagozat szervezeti egységei a szekciók. A szekciót alkotják az egyes tanszékek magyar tagozatos oktatói, a doktorandusképzésben levő hallgatói és az adott tanulmányi szak hallgatóinak a képviselője. A tanszéki szekciók élén a szekció vezetője áll, akit a szekció tagjai választják meg, és a tanszékvezető (vagy a dékán) nevezi ki.

6. A Magyar Tagozat döntéshozó szervei:

- a szekciók;
- a Magyar Tagozat Kari Tanácsa;
- a Magyar Tagozat Egyetemi Tanácsa.

7. A Magyar Tagozat végrehajtó szervei:

- a szekció vezetője;
- a Magyar Tagozat dékánhelyettese;
- a Magyar Tagozat rektorhelyettese.

8. A Kari Tanácsot az egyes szekciók delegált képviselői alkotják. A Kari Tanács élén a magyar tagozati dékánhelyettes áll, aki irányítja és szervezi a Tanács tevékenységét. Az Egyetemi Tanácsot a Kari Tanácsok által egyforma számú delegált kari képviselők alkotják. Az Egyetemi Tanács élén a magyar tagozati rektorhelyettes áll, aki irányítja és szervezi a Tanács tevékenységét.

9. A Magyar Tagozat teljes kompetenciái közé tartozik:

- a Magyar Tagozat tanulmányi csoportjainak és hallgatói számának eldöntése;
- a Magyar Tagozat hallgatói számára a felvételi vizsgák és záróvizsgák szervezése és lebonyolítása;
- a Magyar Tagozat hallgatói számára a magyarországi résztanulmányok engedélyezése és lebonyolítása;
- fejlesztési projektek kidolgozása a Magyar Tagozat számára. A pályázatok lebonyolítása és a tanárok felvételének javaslása;
- a Magyar Tagozaton folyó tanulmányok számára speciális tantárgyak és azok tervezetének javaslása;

10. Az egyetem, ill. a karok és a Magyar Tagozat szervei közösen döntenek, biztosítják és közös felelősséget vállalnak a következő ügyekben:

- a Magyar Tagozat vizsga- és pályázati bizottsági tagjainak javaslása;
- a dékánhelyettes és rektorhelyettes javaslása;
- a statútumokban és egyéb előírásokban a Magyar Tagozat ügyeit érintő változtatások javaslásában.

11. A kari és egyetemi akadémiai szervek teljes hatáskörébe tartoznak a törvényből, a statútumból és a további előírásokból adódó valamennyi további ügyek intézése, mindenekelőtt:

- a vizsga- és pályázati bizottságok elnökeinek és tagjainak kinevezése a Magyar Tagozaton;

- a hallgatók és alkalmazottak felvétele a Magyar Tagozatra;
- a Magyar Tagozat hallgatói tanulmányi ügyeinek intézése;
- a magyar tagozati dékánhelyettes és rektorhelyettes választása és kinevezése;
- ellenőrző tevékenység a Magyar Tagozat ügyeiben.

12. Az Egyetemi és Kari Tanácsok kidolgozzák és jóváhagyják saját szervezeti szabályzataikat, amelyek tartalmazzák a Magyar Tagozat szerveinek jogköreit, kapcsolatait az akadémia szervekkel, kötelességeit és a döntések meghozatalának módjait.

Az itt javasolt legiszlatív szabályok, előírások és intézkedések valójában a Magyar Tagozat eddigi történetének különböző időszakaiban a tevékenységet, működésének minimális kereteit jellemző feltételek szintézise alapján készültek el. Feltételezhető tehát, hogy a történelmi fejlődés és a jelenkori gondolkodás olyan eredménye, amely az érintett felek számára elfogadható, és amely a kar létrejöttéig a magyar iskolák részére folyó pedagógusképzést stabilizálná.

8. A magyar tagozat fejlesztési programja

A fejlesztési program jogosságát indokolja a magyar iskolák részére folyó pedagógusképzés jelenlegi nem megfelelő állapota (lásd a 4. részt), ezen iskolák számára a jelenben és a jövőben a oktatási dolgozók igénylete (lásd a 3. részt) és a magyar nemzeti kisebbség alapvető követelménye e képzést stabilizáló megfelelő, működőképes kar létrehozására.

A fejlesztési program e javaslatban három évre van szétdolgozva, több okból is. Az eddigi ismeretek alapján a magiszteri stúdiumok szakjainak akkreditálása főállású docens nélkül lehetetlen. A tanszékek magyar tagozati szekcióinak ilyen irányú kiépítése a legszükségesebb alap- és középiskolákon oktatott tantárgyak figyelembevételével mellett legalább két évet vesz igénybe. A hallgatók számának emelése és az egyes szakok tanulmányi csoportjainak kialakítása is bizonyos időt igényel. Az igényelt fejlesztések számára a személyi, gazdasági, infrastrukturális feltételek megteremtését sem lehet rövidebb idő alatt megnyugtatóan befejezni. A fejlesztés harmadik évében valósul meg a kar jóváhagyásának folyamata, akkreditációja, meg-alapítása és akadémiai szerveinek megválasztása.

A fejlesztés és változtatás szükségességét támasztja alá, hogy az 1998–1999-es akadémiai évben a magyar nyelvű pedagógusképzésben 121 hallgató végzett, és a júniusi terminusban 102 hallgatót vettünk fel. A hallgatók száma tehát megint csökkent, és a beiratkozások alkalmával ez a csökkenés még nagyobb arányú is lehet.

A következő táblázatban a fejlesztési programtervezet adatait közöljük.

1. táblázat. A hallgatói létszámnövekedés tervezete

	1999		2000		2001		2002	
	végez	felvett	végez	felvett	végez	felvett	végez	felvett
Konstantin Egyetem	121	102	100	185	110	180	95	180
Magyar Tagozat hallgatóinak száma	485		570		640		725	

2. táblázat. A hallgatói létszámnövekedés szakok szerint

	1999			2000			2001			2002		
	végez	felvett	összesen	végez	felvett	összesen	végez	felvett	összesen	végez	felvett	összesen
Magyar ny.	23	23	127	23	30	134	27	30	137	33	30	134
Angol ny.	5	4	19	5	20	34	5	20	49	4	20	65
Német ny.	1	5	13	4	15	24	0	15	39	0	15	54
Szlovák ny.	6	0	4	4	20	20	0	20	40	0	20	60
Történelem	7	3	47	12	15	50	14	15	51	12	15	54
Filozófia	6	2	18	7	10	21	5	10	26	3	10	33
Kulturoológia	4	4	19	3	8	24	6	8	26	6	8	28
Katechetika	1	0	1	0	8	9	1	8	16	0	8	24
Bölcsészettudományi Kar (5–12.)	53	41	248	58	126	316	58	126	384	58	126	452
Matematika	17	30	109	15	30	24	22	30	132	22	30	140
Fizika	9	13	38	4	15	49	6	15	58	6	15	67
Informatika	8	21	72	9	20	83	13	15	85	11	15	89
Biológia	12	17	92	13	15	94	14	15	95	17	15	93
Kémia	12	15	59	11	10	58	11	10	57	11	10	56
Földrajz	0	6	33	3	10	40	5	10	45	9	10	46
Ökológia	0	6	23	0	10	33	3	10	40	5	10	45
Természettudományi Kar (5–12.)	58	108	426	55	110	481	74	105	512	81	105	536
Zenei nev.	5	0	15	5	10	20	4	10	26	6	10	30
Képzőműv. nev.	1	0	8	3	10	15	1	10	24	3	10	31
Testnevelés	5	0	15	6	15	24	5	15	34	2	15	47
Pedagógia	0	0	6	0	5	11	0	5	16	4	5	27
Pszichológia	7	0	11	6	5	10	3	5	12	2	5	16
Pedagógiai Kar (5–12.)	18	0	55	20	45	80	13	45	112	16	45	151
Konstantin Egyetem (5–12.)	129	149	729	133	281	877	145	276	1008	155	276	1139
Konstantin Egyetem (1–4.)	55	27	120	34	45	131	40	45	136	18	45	163

Az itt fölvázolt fejlesztési programterv szerint a magyar tagozat hallgatóinak a száma 2002-re 725-re emelkedne. Megjegyezzük, hogy az 1995–1996-os akadémiai évben a tagozat hallgatóinak a száma 733 volt. A fejlesztési keretszámok a szakpárosításhoz kötöttek. Ennélfogva ezek függnek a felvételre jelentkezett hallgatók számától és a felvételi vizsgákon elért eredményeiktől. A kilencvenes évek első felének tapasztalatai arra utalnak, hogy ha meghirdetjük a felvételi vizsgákat az egyes szakokra, akkor a tanulmányok iránt lesz érdeklődés. Szükséges megemlíteni, hogy a fejlesztési program a felvett hallgatók olyan számával számol, amely a magyar tagozatra az 1990 és 1995 között az első évfolyamba felvett hallgatók számát jellemezte.

A fejlesztési program lényegében azt a célt követi, hogy 2002-re a tagozat hallgatóinak a száma elérje az 1995–1996-os akadémiai év hallgatói számát.

A legfontosabb e téren az, hogy a 2000–2001-es akadémiai évre már meg legyenek hirdetve a felvételi vizsgák valamennyi igényelt és szükséges szakra, ill. szakpárosításra, és következetesen legyenek a felvételi vizsgák realizálva a magyar tagozat szakpárosításaira.

Az új oktatók felvételét 2002-ig a magyar tagozatra fokozatosan kell megvalósítani a felvett hallgatók számától függően. A kiindulási állapot a magyar tagozaton adva van az oktatók jelenlegi számával és szakorientációjával (lásd a 4. részt).

Az új egyetemi oktatók felvételének alábbi programterve többek között azon is alapul, hogy a magyar tagozatról távozó tanárok helyett minden esetben magyarul oktatni tudó tanárok legyenek felvéve.

Az oktatók effektív kihasználása és leterhelése szempontjából javasoljuk évente két alkalommal, február és szeptember elsejével felvenni az oktatókat.

Az 1999–2000-es akadémiai év téli szemeszterére három tanár lesz felvéve a magyar tagozatra.

A magyar tagozat oktatói számának növelési programja, felvétele 2002-ig a következő táblázatban van részletesen feldolgozva.

3. táblázat. Az oktatók felvételi tervezete szakok szerint

Szak – tanszék	Összesen 1999	A felvettettek száma										Összesen 2002		
		1999		2000			2001			2002				
		szept.	összesen	február	szept.	összesen	február	szept.	összesen	február	szept.		összesen	
Magyar ny.	8						1	1				1	1	10
Angol ny.	0											1	1	1
Német ny.	1													1
Szlovák ny.	1							1	1					2
Történelem	1			1	1	2	1		1					4
Filozófia–politológia	4				1	1						1	1	6
Bölcsészettudományi Kar	15			1	2	3	1	2	3			3	3	24
Matematika	7													7
Fizika	4	1	1											6
Informatika	4							1	1					5
Biológia	4	1	1					1	1					6
Kémia	3				1	1		1	1					5
Földrajz	1			1	1	2	1		1					4
Ökológia	0	1	1	1	1	1				1	1	2	2	4
Természettudományi Kar	23	3	3	1	3	4	1	3	4	1	1	2	2	36
Zenei nev.	4										1	1	2	6
Képzőműv. nev.	2				1	1		1	1					4
Testnevelés	4				1	1		1	1					6
Pedagógia	2				1	1		1	1					4
Pszichológia	2				1	1		1	1					4
Pedagógiai Kar	14				4	4		4	4	1	1	2	2	24
Konstantin Egyetem	52	3	3	2	9	11	2	9	11	2	5	7	7	84

Összességében tehát négy év alatt (2002-ig) 32 új egyetemi oktatót javasolunk felvenni a magyar tagozatra. Ez úgyszintén csak keretterv az oktatók felvételére és az egyes tanszékekre történő leosztásra, amelyet befolyásolhat az egyes szakok tanári állásai iránti érdeklődés, de a béralap is, amely e célra rendelkezésre lesz bocsátva.

A Konstantin Egyetem 1999-ben az állami költségvetésen keresztül célirányosan a nemzeti kisebbségek iskolái részére folyó pedagógusképzés fejlesztésére 960 ezer korona béralapú és 500 ezer korona egyéb kiadásokra szánt támogatást kapott.

A magyar tagozat fejlesztési programjának pénzügyi támogatása ezen a szinten az elkövetkező három évben megközelítően lefedi a program legszükségesebb kiadásait. Részleteiben azonban a béralapon kívül szükséges figyelembe venni az egyéb kiadások eloszlását is (felvett új oktatók munkafeltételeinek kialakítására, számítógépek vásárlására, tantermek felszerelésére).

Ilyen összefüggésekben a fejlesztési program lefedéséhez a következő minimális pénzügyi keretekre lesz szükség.

8. táblázat. A fejlesztési program pénzügyi tételei (SKK-ban)

	1999	2000	2001	2002
Béralap	960	870	870	630
Nem beruházási kiadások	500	150	150	50
Beruházási kiadások	0	200	300	100
Összesen	1460	1320	1320	780

Abban az esetben, ha 2002. szeptember 1-jével az új kar elkezd működni, akkor a kar tevékenységének elindításához további pénzeszközökre lesz szükség. E keretbe sorolhatók az adminisztrációs dolgozók bére, a tanszéki és kari vezetés bérkiegészí-

tése, a tanszékek és a dékáni hivatal irodai és technikai eszközökkel való felszerelésének költségei és végül az egész kar működésbe hozásának egyéb kiadásai is.

A kar megalakulásához és működtetéséhez szükséges kiadásokat tételesen a törvény értelmében az Akkreditációs Bizottság részére készített karalapítási javaslatnak kell tartalmaznia, és a minisztériumban történt jóváhagyása után célirányos támogatásként az egyetem költségvetésén keresztül kerül felhasználásra.

A magyar tanítási nyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzés itt javasolt fejlesztésének megvalósítása nagyban függ a magyar tagozat létezésétől és működésétől.

Enélkül, úgy, mint a múltban (a magyar tagozatra felvevő 12 tanár helyett, akiknek a béalapjuk is megvolt, magyarul nem tudó, más beosztású tanárokat vettek föl 1990-ben és 1991-ben, a Nemzetiségi Kultúrák Karának megalapításához 1993-ban juttatott pénzeszközöket és úgyszintén a Nemzeti Kisebbségi Művelődés és Kultúrák Intézete számára 1994-ben a költségvetésből átutalt pénzeket lényegében más célokra használták föl) e fejlesztési projekt pénzügyi eszközei újból szétfolyhatnának az egyetemi költségvetésben a kívánt effektus és eredmény nélkül.

E fejlesztésre kiutalt pénzeszközök esetében szigorúan, egyértelműen meg kell követelni, hogy csak a magyarul előadni tudó új oktatók felvételére használhatók fel, azzal a feltétellel, hogy a magyar tagozat hallgatói számára önálló tanulmányi csoportok lesznek kialakítva.

9. Feladatok és megvalósításuk

Végezetül a fő feladatok időrendi leírására térünk ki, amelyeket szükséges teljesíteni a magyar tannyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzés súlyos problémáinak komplex megoldása érdekében.

1. Pótfelvételi vizsgák kiírása a magyar tagozat számára. Ezt az indokolja, hogy 1997–1999-es évekre a Bölcsészettudományi és Pedagógiai Kar megszüntette hallgatók felvételét a magyar tagozatra. A Konstantin Egyetemen 1999 júniusában lebonyolított felvételi eredmények alapján a magyar oktatók képviselői a következő tanári szakpárosításokra javasolják a pótfelvételi vizsgákat meghirdetni: magyar nyelv és irodalom–képzőművészeti nevelés, magyar nyelv és irodalom–zenei nevelés, magyar nyelv és irodalom–szlovák nyelv és irodalom, angol nyelv és irodalom–képzőművészeti nevelés, angol nyelv és irodalom–zenei nevelés, német nyelv és irodalom–képzőművészeti nevelés, német nyelv és irodalom–zenei nevelés, földrajz–testnevelés, ökológia–testnevelés.

Megvalósítók: rektor, rektorhelyettes, dékán, dékánhelyettes.

Határidők: július, augusztus, szeptember 1999.

2. Felvételi vizsgák meghirdetése a magyar tagozat számára az elkövetkező évekre a Konstantin Egyetem mindhárom karán valamennyi igényelt szakra:

Bölcsészettudományi Kar: magyar nyelv, angol nyelv, német nyelv, szlovák nyelv, történelem, filozófia, kultúrológia, katechetika.

Természettudományi Kar: matematika, fizika, informatika, biológia, kémia, földrajz, ökológia.

Pedagógiai Kar: zene, rajz, testnevelés, pedagógia, pszichológia, alsó tagozatos tanítói szak.

Megvalósítók: rektor, rektorhelyettes, dékánok, dékánhelyettesek.

Határidők: október, november 1999, 2000, 2001.

3. A magyar tagozat létét és működését szabályozó statútum kiegészítésének kidolgozása és jóváhagyása.

Megvalósítók: rektor, rektorhelyettes, dékánok, dékánhelyettesek, a szenátus elnöke.
Határidők: október, november 1999.

4. Pályázatok kiírása és lebonyolítása a magyar tagozat tanárainak felvételére.
Megvalósítók: rektor, rektorhelyettes, dékánok, dékánhelyettesek.

Határidők: január, június, 1999–2002.

5. Pénzügyi dotáció jóváhagyása a magyar tannyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzés fejlesztésére.

Megvalósítók: a kormány alelnöke, miniszter, államtitkár, rektor, rektorhelyettes.
Határidők: december 1999, 2000, 2001.

6. A fejlesztési program teljesítésének és az erre célirányosan kiutalt pénzügyi eszközök felhasználásának ellenőrzése.

Megvalósítók: államtitkár, rektor, rektorhelyettes, a magyar tagozat kari és egyetemi tanácsának elnökei.

Határidők: évente kétszer, január, július.

7. Karalapítási javaslat kidolgozása és előterjesztése az Akkreditációs Bizottság részére.

Megvalósítók: rektor, rektorhelyettes, magyar tagozati tanácsok.

Határidők: szeptember, október 2001.

8. A kar alapításának jóváhagyása a Konstantin Egyetem Akadémiai Szenátusában.
Megvalósítók: rektor, rektorhelyettes, szenátus elnöke.

Határidők: január, február 2002.

9. A kar alapításának jóváhagyása a minisztériumban.

Megvalósítók: kormány alelnöke, miniszter, államtitkár.

Határidők: március, április 2002.

10. A kar megalapítása.

Megvalósítók: rektor.

Határidő: április 2002.

11. A kar akadémiai szerveinek megalapítása és az akadémiai tisztviselők megválasztása.

Megvalósítók: rektorhelyettes, megbízott dékán.

Határidők: június, július 2002.

10. Befejezés

A magyar tannyelvű iskolák részére folyó pedagógusképzés problémáinak megoldására és intézményesítésére kidolgozott javaslat nem számol alternatívákkal. A fejlesztési program lényegében egy minimális feltételrendszer, amelynek teljesítése esetén a képzés újból elérhetné a múltban már meglévő szintjét. A magyar nyelvű pedagógusképzést csak megfelelő szervezeti struktúra kialakításával lehet stabilizálni. A jelenlegi állapotok megtartása vagy önálló egyetem megalapítása lehetnének ezen javaslat alternatívái. Az első a folytatódó nemzetiségi konfliktusok forrásává válna, megfosztva a magyar nemzeti kisebbséget a saját nyelven való művelődés jogától, a másik megoldás a jelen politikai körülményei között nem aktuális.

E javaslatban szereplő pénzügyi eszközök nagyságrendje nyilván nem lehet akadálya a fejlesztési program megvalósításának. A jelenlegi kormány programjában

szintén elkötelezte magát a kisebbségek nyelvén folyó pedagógusképzés, teológus, kulturális és népművelő szakemberképzés problémáinak megoldása mellett. Eddig ezen a területen alapvető elképzelés megoldására nem került sor. Nyilván ez szakmai probléma is, de mindenekelőtt politikai problémaként jelenik meg. E problematikában érintett és érdekelt felek a kormányzat, az egyetem, a nemzeti kisebbségek legitim képviselői és a magyar tagozat oktatóinak és hallgatóinak a képviselői. Ez a javaslat olyan indítékkal készült, hogy az érdekelt felek rendelkezhessenek a lehetőségek szerint viszonylag teljes, komplex elemzéssel és javaslattal, hogy felgyorsulhasson a megegyezés folyamata, és a lehető legrövidebb időn belül el lehessen kezdeni a felhalmozott problémák megoldását, mindenekelőtt a nemzeti kisebbségek megelégedésére.

A javaslat a nyitrai Konstantin Egyetemen volt kidolgozva, figyelembe véve a magyar tagozat több tanárának és hallgatójának véleményét és elképzelését.

Prof. RNDr. László Béla, CSc.
az Algebra és Számelmélet Tanszék vezetője

1999. június

Algebra és Számelmélet Tanszék, TTK, KE Nyitra

Nyitra, 1999. szeptember 3-án

Tisztelt

Csáky Pál Miniszterelnök-helyettes Úr!

Bugár Béla Elnök Úr!

Szigeti László Államtitkár Úr!

Mellékelten küldöm az általam elkészített komplex javaslatot a Magyar pedagógusképzés problémáinak megoldására, valamint intézményesítésére, amelynek elkészítését márciusban Kovácspatakon vállaltam. Az anyag már júniusban kész volt, várva a megtárgyalását. Az idő sürgetése miatt úgy döntöttem, hogy elkészítem nyomtatott formában és az illetékesek rendelkezésére bocsátom. 1999 augusztus 30-án az MKP Oktatási Bizottságában már meg volt tárgyalva. Ezen kívül átadtam a Rektor Úrnak is.

Az Egyetemen koncepció nélkül tárgyalgatni majdnem hogy felesleges. Megítélesem szerint e javaslatot sürgősen véglegesíteni kellene az MKP-ben és konkrét elképzelés birtokában kellene folytatni a további tárgyalásokat az egyetem vezetésével. E javaslat bármilyen további megtárgyalásában szeretnék részt venni.

Mindenekelőtt azonban örülnék ha veletek, vagy az általatok kijelölt személlyel mihamarabb megbeszelném a javaslat további sorsát.

Bármikor rendelkezésetekre álllok. Várom a visszajelzést.

Öszinte tisztelettel

László Béla

Bordás Sándor: Az agresszív kód. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola, 2009, 178 p.

A Bordás Sándor kötetéhez írt elegáns előszavában Buda Béla okkal emeli ki: a kötet egyrészt szintetizál különböző tudományterületek között, másrészt a teória és a praxis (politikai gyakorlat is!) viszonylatában. Hangsúlyozza: a szerző vezérmotívuma a kulturális kód mint metafora és modell. Kísérletek, megfigyelések konceptuális egysége.

Bordás Sándor bevezetőjében a jelen kötetét tevélegesen előkészítő, saját maga, munkatársai és mások erőfeszítéseire utal, de jelzi *Az agresszív kód* felépítését is. Előjáróban elmondja az előzményeket, utal azokra a kutatási helyszínekre, publikációkra, amelyek predisponálták *Az agresszív kódot*.

Ezután a hat fő fejezetből álló mű második fejezete Kommunikációelméletek és összefüggések címmel Weber említését követően a habermasi cselekvéstípusok apropóján szembeállítja a kommunikatív cselekvést a stratégiával. Utal Luhmann-nak az alrendszerekben involválódók információ-szelektálására. (Luhmann egyébként disztíngvál a horizontális és a vertikális családok vonatkozásában.)

A kultúra fogalmának az értelmezését adva többek mellett Mead és Lewin kalauzol bennünket Elias megközelítéséig. Érveket találunk a *kreolizáció* és a *hibridizáció* elkülönítésének a fontosságára. A kultúra és a szocializáció világában négy kommunikációs klíma megnevezését adja Bordás: a *laissez-faire* családok mellett a protektív (védő), a konszenzusos és a pluralisztikus családok típusát nevezi meg.

Ezzel számomra – nem először és nem utoljára – olyan rendszert prezentál, amely joggal tűnhet (megítélésem szerint) *műtermékek*.

Nem úgy, mint az öngyilkosság motivációs hátterének kulturális megkülönböztetése – hogy tudniillik a dánoknál a szeretett hoz-

zártartozók elvesztése késztet inkább öngyilkosságra, míg a teljesítmény kudarca motíválja többnyire öngyilkosságra a svédeket. Nagyon szimptomatikus Bordás megállapítása: 1953 és 1966 között a vajdasági magyarok 66,4 százalékkal világelőcs voltak az öngyilkossági statisztikában. (Itt joggal utal vissza a szerző a luhmanni paradigmára.)

A szerepek igen keveset mondó „definíció” után osztályozásukra leülünk. A kommunikáció alaptulajdonságai körében a Palo Alto-i iskola frappáns megállapítása foglal helyet: „a nonverbális viselkedést inkább normatívnak, mint kommunikatívnak” foghatjuk fel (31. p.).

Watzlawickék ezen, a „nem lehet nem kommunikálni” axiómára alapozódó tételét érdemes lett volna jóval részletesebben pontozni.

A negatív kód – agresszív kód alfejezet Kézdi Balázssal tartol. Kézdi mások mellett Austin beszédaktus-elméletére támaszkodik, s úgy véli: a *negatív kód* egzisztálhat nem pusztán önmegsemmisítő, hanem egy másik kultúra kódját *leromboló*, külső *agresszív kódként* is – más nemzet vagy etnikum felszámolásához tendálva.

Bordás erre a polgárháború nyomán szétesett Jugoszlávia példáját hozza fel, beismerve, hogy az agresszív kód kimutatása a szerb kultúrában, nyelvben, gondolkodásban bővebb elemzést érdemelne, s hasznos lenne az így nyert adatokat más kultúrák hasonló szempontú adataival egybevetni. (Persze az, hogy a nyelvi kódok mennyire képesek az agressziót kifelé vagy befelé terelni, önmagában talány.)

Szellemes a „harmonika jelenség” (a konfliktusok megoldási kísérlete során a partnerek mintegy ritmikusan közelítenek, illetve távolítanak) bemutatása. Ezt árnyalhatjuk azzal: amennyiben mód van, inkább lebegtetni kell a fizikai erőszak alkalmazásának a lehetőségét, semmint élni vele.

A szlovákok hiposztazált agresszív kódja valószínűleg reváns (is) a 57 éves magyar elnyomás miatt.

A szerbek 1945-ös mérsárlása (40-50 ezer magyart irtottak ki) egyik motívuma lehet annak, hogy 1953 és 1966 között az öngyilkosság-gyakoriság listáját Szabadka és környéke vezette: a vajdasági magyarok igen

erősen frusztráltak voltak ugyanis; autoagresszió volt ez, s a zárt – vertikális kommunikációs kapcsolatban ebben a populációban csak még zártabb – vertikálisabbá lettek. (Ez a szándékkal reflektált fejtegetés példa az egyébként is előforduló átfedésekre: amint recenzióból is kiderül, a szerző már korábban is előrerukkolt a most szintén felbukkanó tényekkel.)

A történelmi emlékezet halott, ha a kollektív emlékezet nem élteti a személyeset (társadalmi reflexió formájában megemlékezésekben, nemzeti ünnepekben demonstrálódik) vagy organikus: ez esetben szenvedélyekkel átítatott értelmezésekre bukkanhatunk. Ez a dichotomizálás Lévi-Staruss „*hidedeg*” és „*forró*” emlékezet-típusához konkludálhat. Előbbi felejtő, bölcsességet kutató, utóbbi dinamizáló, változásokat öhajtó.

A szerző hatékonyan ismerteti az identitás problémakörét. Ebből kiemelem azt, amit Ricoeurról ír; „ki kicsoda?” – erre a kérdésre az adekvát válasz narratív természetű: az elmesélt történetek felelhetnek azért, hogy a dramatizált elbeszélésben az érintett személyiség egyszerre írja és olvassa is életét.

A konfliktusról szólva Bordás azt mondja: a jelenlegi világrendszerek ideológikus karaktere a kultúra, a konfliktusok ugyanis kulturálisan determináltak. Ez természetesen elfogult olvasat, miként erre Bordás – számomra kissé szerényen – utal: a kulturális antropológia attitűdje, és nem univerzális értelmezési keret. Hozzám közelebb áll Simmel: nála a csoportok konfliktusképződéséhez a *diszharmónia–harmónia, disszociáció–asszociáció* mezsgyéjén át ível az út.

A szerző számba veszi a konfliktusok típusait, szintjeit, kialakulásának okait, folyamatát, érinti a veszteség és a gyász lelki jellemzőit, s Luhmannhoz fordul: „a béke... az állami rend eredménye” (65. p.). Tegyük hozzá rögtön: ez a definíció nyilván nem a személyes béke konstituálódásának a szentenciáját adja.

A mű harmadik fejezete a *feltárás*.

Innentől válik originálisabbá Bordás, hiszen az előző rész megítélésem szerint egy komoly, szisztematizálni kívánó, olykor-olykor talán kissé eklektikus propedeutika.

Bordás az általa vizsgált populációt három csoportba sorolta; elemezte a Szlovákia

déli részén élő magyarokat, a *Dél-Szlovákiában* élő szlovákokat s a homogén (szlovák) területen élőket. *Szociológiai* felmérésében az esetszám 1500, a pszichológiai módszerekkel végzáltaknál 150 fő.

A kollektív javak elérése érdekében kirobbant etnikai konfliktusok Szlovákiában erendően tipikus közép-európai karakterűek; forгатókönyvük: a többségi etnikum az anyaországa határaihoz közeli kisebbséggel kerül szembe. Eldöntendő: itt ki a mártír, s kit illet hegemonia. Az elkülönbözések egyik forrása minden kétséget kizáróan a *populizmus*: ilyen attitűdű politikusok alig is birtokolják a többség véleményéhez, hangulatához történő alkalmazkodás képességét, és sugallják önnön attitűdjük helyességét, norma-értékét.

Bordás (és kísérletvezető teamje) a korábban említett három csoportba 700, 17 évesnél idősebb alanyt választott, 634, 582, 624 kitöltött kérdőívet mondhat magáénak a szociológiai felmérés keretében. [Bajba jutottam a számokkal: Bordás 1500 főt jelöl meg a szociológiai felmérés alanyaiként, a 75. oldalon viszont három alcsoport 700-700 alanyáról (ez számomra 2100) szól!]

A reprezentatív szociológiai stúdium lezárásaként Bordás joggal, argumentáltan hangsúlyozza: a konzervatívok ellenállását leszerelendő a nemzetiségi konfliktusok megoldásának legadekvátabb eljárása a kis lépések politikája lehet. Ez *összehangolható* a „magyar futurizmust” és a szlovák „retro-utópizmust”.

A *pszichológiai* módszereket illetően: Bordás a mélyinterjú felvétel követelményeit és céljait frappánsan vázlatolja, ám az iménti dicsérő jelzőt kissé árnyékolja véleményem szerint például az, amit Allport nyomán fogalmaz, nevezetesen: szerinte a mai társadalomban nem lehetetlen, „hogymire fel nő a gyermek, addigra megszabadul bizonyos hovatartozástól, de az összes csoport-hovatartozást mégsem vetheti le” (82. p.). Ha az összeset nem is (pl. faji identitását nyilván nem), meggyőződésem: a jelenkori törések olyan mély árkokat áshatnak egy családon belül is a generációk között, amelyek szinte felismerhetlenné teszik az identitás átláptálását...

Az öngyilkosságról megint duplumra lelünk (vö. 28., 85. p.)

Nagyon lényeges viszont a pszichológiai mérések összefoglalása. Eszerint: a szlovákok tetteit inkább motiválják az emóciók; az eltanult negatív attitűdök jobban vallanak a magyarokra; a megkérdezettek több mint fele említett etnikai frusztrációt a másik fél részéről; a szlovák nemzetiségűeket jobban bántja az, hogy a magyarok nem beszélnek az ő nyelvüket, mint fordítva; a magyarok fejlettebb identitástudatúak; a magyarok szlovákokról alkotott képe lényegesen negatívabb, mint amit a szlovákok képeznek a magyarokról; a magyarok a hajlamosabbak a szeparálódásra.

A kötet negyedik fejezete a kezelést mutatja be. Kiscsoportos *tréningeken* történt a kezelés, Szlovákiában, Magyarországon és Erdélyben, serdülő- és ifjúkorúak mezőnyében. Bordás felsorolja a tréning öt alappillért: önismeret, kommunikáció, asszertív viselkedés, a másság elfogadása, teamépítés.

Rogers alapján nevezi meg – 15 etapban – a csoport folyamatvázlatát.

A 100 órás tréningen (a szerző tapasztalata szerint a pszicho- és a szociodráma egybefolyik) úgy tűnik, Moreno is meghatározó szereppel bírt. A szerző összefoglalja az általunk imént felsorolt öt alappilléres tréning tanulságait.

A hat csoporttalálkozóhoz három gimnázium diákjaival szervezett tréningen több tesztet explikáltak Bordásék, némelyiküket a találkozás elején és a végén is. Ezek: empátia-teszt, attitűdmérés, konfliktusmegoldás-teszt, tolerancia-mérés.

Tesztelték továbbá az előítéletek, az értékrendi tipológia, az együttélés típusainak a világát.

Beszámol a szerző a véleményformálók tréningjéről (1996 és 2001 között a Márai Sándor Alapítvány szervezésében) – évi 8-10 tréningre került sor Szlovákiában. A tréningek hozadéka a szerző szerint az: mind a diákok, mind a véleményformálók körében egy aránylag lassú folyamatot indított el az attitűdváltozásban, a kommunikációs készség javulásában, a konfliktuskezelésben egyaránt.

A fiatalok esetében a változás gyorsabb volt, mint az idősebb generációnál.

A mű ötödik fejezete az Előrejelzés címet viseli. Ebbe Bordás a „Feszültség-előrejelző Rendszer (FER)” ismertetését adja. E kérdéskör felvezetése igen nagy ívű (mondhatnánk, költői), s a válasz rá pusztán a józan ész működtetésével könnyen megadható: *nem*.

De lássuk a kérdést: „lehetséges-e egy társadalom, egy régió feszültségének a mérése azzal a céllal, hogy megakadályozzunk egy etnikai konfliktus kirobbanását?” (135. p.) Tudomásom szerint illetően kaland még egyetlen szakembernek sem sikerült, s maga a feltételezés is hajmeresztő.

A vizsgálati szempontok szem előtt tartásával Szlovákia területi felosztása után a 96 vizsgálati alanyt egyéves időtartamig követték nyomon: szociológiai, orvosi és klinikai pszichodiagnosztikai, frusztráció, majd ismét orvosi és klinikai pszichodiagnosztikai feltárással. (Leleményes, hogy a frusztrálás után került sor egy korábbi eljárás megismétlésére!)

Ezen feltárások szabatos leírása feltétlenül egyik érdeme *Az agresszív kódnak*.

Az explorációban kulcs szerepre tett szert a Rorschach-teszt: igen akkurátus, megnyerő interpretálása után a Wechsler-féle intelligenciateszt két altesztjét, az empátia-tesztet, a szociometriai háló detektálását, az MMPI-kérdőívet, illetve feldolgozásukat adja a kötet. Imponáló a felsorolt módszertani sokoldalúság, a gazdag arzenál.

Az eredmények összegzése során Bordás említi (többek között) a jungi kollektív tudattalan mezőjének az interpretációba besorolandó momentumát.

Korrekt s szükségszerűen kissé rezervált konklúzióval búcsúzik ez a fejezet: A FER-kutatás „azt a feszültséget, ami Szerbiát jellemezte a felmérés időszakában, és amire a módszer valójában létrejött, objektíven, tudományosan elfogadhatóan nem tudta prezentálni” (165. p.). Szimpatikus, példásan pedáns summázat az idézett passzus, amely kellő distanciával értékeli a komoly felkészültséggel, kitartó buzgalommal kapott eredményeket.

A hatodik fejezet összefoglalás, amely a korábbi összegzések kvintesszenciáját tar-

talmazza. Ezt egy hasznos, 191 tételből álló irodalomjegyzék zárja.

Benyomásaimat egybefogva: Bordás Sándor kötete minuciózus elszántsággal lefolytatott elméleti stúdiumok és praktikus, experimentumok sokaságát felvonultató te-repmunka szintézise.

Aktualitását felesleges hangsúlyoznom.

Az egyetlen nem-pozitív megjegyzés: véleményem szerint jóval fegyelmezettebb szerkezetű, szikárabb felépítésű is lehetett volna a kötet. Ez azonban – adódhat – a recenzens megalapozatlan reflexiója...

Balogh Tibor

Öllös László: Az egyetértés konfliktusa. A Magyar Köztársaság alkotmánya és a határon túli magyarok. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008, 160 p. /Nostra Tempora, 16./

A kötet azt vizsgálja, hogy milyen értelmezési lehetségesek a Magyar Köztársaság alkotmányának a kisebbségben élő magyarokkal foglalkozó szövegrészletének, valamint azt, hogy hol húzódnak az alkotmányos egyetértés lehetséges keretei a magyar kisebbségek kérdéskörében. A szerző szeretne hozzájárulni a mostanra kiélezett konfliktusok mérsékléséhez, valamint a magyarországi politikai pártok zökkenőmentesebb együttműködéséhez egymással s a határon túli magyarok szervezeteivel, s általa a magyar kisebbségek hatékonyabb magyarországi támogatását szeretné segíteni.

Módszerét tekintve a szerző a vizsgálódás során mindenképp az alkotmányosság alapelveire támaszkodik, mivel a kérdéskör, még ha általánosan is, de szerepel a Magyar Köztársaság alkotmányában, ezért következik belőle az alkotmányos egyetértés a határon túli magyarokat érintő alapkérdésekben. Ezt követően az alkotmányos egyetértés értékrendjével érvelve kívánja igazolni, hogy a szövegből alkotmányos kötelességek erednek. Ennek kapcsán megkísérli megvonni a magyar kisebbségekre vonatkozó alkotmányos kötelesség határait, majd arra a kérdésre keresi a választ, hogy mire mekkora felelősség nehezedik általa.

Mindenekelőtt a probléma természetét, azaz a kisebbségi lét alkotmányos kérdéseit vizsgálja, miközben kitér azokra a politikai és társadalmi sajátosságokra is, amelyek eltérnek a nemzetileg többségi helyzetben élőktől. A magyarországi magyarok ugyanis többségi helyzetből alkotnak véleményt a határon túliakról alkotmányos kérdésekben is. Kifejti, hogy a Magyar Köztársaság köteletségének, valamint felelősségének jellegét és mértékét az alkotmányosság szabályainak olyan felfogása szerint kell megvonni, amely a kisebbségi lét alkotmányos kérdéseit is tartalmazza.

A kettős állampolgárságról tartott népszavazás még láthatóbbá tette a magyarországi politika egyik, a rendszerváltás óta rendszeresen felmerülő konfliktusát, nevezetesen azt, hogy a határon túli magyarok vonatkozásában nincs egyetértés a magyarországi politikai erők között. Ugyanakkor történelmi léptékekkel mérve nem is régen, a rendszerváltás elején, az ellenzéki kerekasztal ülésein még olyan mértékű egyetértés jött létre a legjelentősebb politikai irányzatok között, hogy a magyar kisebbségek kérdésköre az ország írott alkotmányába kerülhetett. Az ország alaptörvénye tudvalevőleg leszögezi, hogy „A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását”.

Am annak ellenére, hogy a rendszerváltás meghatározó irányzatai képesek voltak megegyezni ebben a szövegben, a magyar kisebbségek ügye mégis rendszeresen megjelenő mély feszültséget, megoldatlan konfliktusokat okoz Magyarországon politikai életében. Pedig sokan és sokszor hangoztatták, hogy leginkább a határon túli magyarok a kárvallottjai az ilyen konfliktusoknak, hiszen kisebbségi helyzetük okán nekik volna a legnagyobb szükségük állandóságra és minden jelentős magyarországi politikai erő tartós, egymással összefogó támogatására.

A Magyar Köztársaság a határon túli magyarok helyzetének magyarországi alkotmányjogi szabályozásával egy sajátos alkotmányos problémával került szembe. Olyan nemzeti kisebbségek tagjainak kíván kisebbségi jogokat biztosítani, akik nem élnek Magyarországon, és nem polgárai a magyar ál-

lamnak. Nekik egyrészt sajátos jogokra volna szükségük, melyek segítenének a kisebbségi helyzetükből eredő problémáik megoldásában, másrészt pedig e jogoknak annak ellenére érvényesnek kellene lenniük, hogy alanyaik nem tartoznak a Magyar Köztársaság szuverenitása alá.

A jogok természetét tekintve kétségkívül kisebbségek, hiszen nemzeti kisebbségek jogairól van szó. Ám, a szerző szerint, ha e kisebbségek helyzetét összevetjük a Magyarország határain belül élő nemzeti kisebbségekével, akkor számos különbséget találunk. Ugyanakkor több fontos azonosságra is fel kell figyelünk.

Az alábbi különbségekkel kell számot vetnünk: 1. a határon túli magyarok, szemben a magyarországi kisebbségek tagjaival, nem állampolgárai a Magyar Köztársaságnak; 2. a magyar kisebbségek tagjai, eltérően a magyarországi nemzeti kisebbségeket alkotó személyektől, magyarok.

Öllős rámutat, hogy az alkotmány megfogalmazása szerint a Magyarország határain kívül élő magyarok „sorsáért” „érez” felelősséget a magyar állam. Ez az első pillantásra költőinek tetsző megfogalmazás szerinte aránylag pontosan értelmezhető. A szövegkörnyezetből következően aligha vonható kétségbe, hogy a határokon túli magyarok sorsáért érzett felelősség mindenekelőtt a magyarok nemzeti sorsáért viselt felelősséget jelenti. Még ha a szöveg nem is szűkíti a sors fogalmának jelentését, általános értelemben aligha lehet felelős a határon túli magyarok sorsáért, hiszen az emberi sorsnak vannak olyan elemei is, amelyek nem kötődnek államhoz, illetve nemzeti hovatartozáshoz. Ugyanakkor a nemzeti sors problémaköre kapcsán felveti, mit is jelent a sors fogalma. A továbbiakban azt vizsgálja, hogy miben rejlik Magyarország „felelősége”. A „felelősséget érez” megfogalmazás egyik lehetséges értelmezése, hogy itt az állam egyfajta érzelmi állapotáról van szó. Maga az állam folyamatosan átérzi a határon túli magyarok helyzetét, és folyamatosan igyekszik fenntartani ezt az érzelmi állapotot. Ám ez az interpretáció több nehézséget eredményez. Egyrészt állami intézményeknek nincsenek érzéseik. Érzéseik legfeljebb a bennük tevékenykedő hivatalnokoknak lehetnek, ők

azonban nem azonosak a modern állammal, s döntéseiket nyilvánvalóan nem vezérelheti érzelmi állapotuk.

Másrészt pusztán egyfajta érzelmi állapot fenntartása nem jelenti a magyar kisebbségek érdemi segítségét. Ezért önmagában nem tekinthető tényleges felelősségvállalásnak. A nemzeti identitásnak nyilvánvalóan vannak érzelmi alkotóelemei is, ezek jelentőségét semmiképpen nem szabad alábecsülnünk. A nemzeti összetartozás az együvé tartozás érzését is jelenti – de nyilvánvalóan nem csak ezt.

Ezért a második, a szerző szerint helyes értelmezés szerint a „felelősséget érez” megfogalmazás nem pusztán az állam valamiféle érzelmi állapotát jelenti, hanem a határon túli magyarok iránti felelősség tényének elfogadását. A második interpretáció szerint az alkotmány azt szögezi le, hogy a Magyar Köztársaság felelős a határon túli magyarokért. S ennek kimondásából az is következik, hogy e felelősségből a Magyar Köztársaságnak kötelességei erednek.

Tehát a szöveg a magyar állam alkotmányos köteleességét szögezi le a kisebbségben élő magyarokkal szemben. A magyar alkotmányosság elmúlt másfél évtizedének tapasztalatai okán nem mellékes hangsúlyoznunk, hogy mivel alkotmányos kötelesegről van szó, a Magyar Köztársaságnak a pillanatnyi politikai erőviszonyoktól függetlenül vannak kötelességei a magyar kisebbségekkel szemben. Következésképpen a köteleesség nem csak a magyar állam egy részét, hanem egészét terheli. A politikai pluralizmus alkotmányos alapelveinek szempontjából vizsgálva mindegyik kormány, és ami nem kevésbé fontos, mindegyik ellenzék kötelesegről van szó. Az állam intézményeinek szempontjából pedig az egyes intézmények sajátos felelősségéről kell beszélünk az alkotmányos felelősség egyes területeinek vonatkozásában.

Persze éppen a felelősség számon kérhetősége és a kötelességek érvényesíthetősége okán kell megvonnunk a magyar állam felelősségének és kötelességeinek határait.

Mindenekelőtt feltétlenül le kell szögeznünk, hogy a Magyar Köztársaság nyilvánvalóan nem egyedül felel a határain túli magyarokért, hiszen másik állam polgárai. Az emlí-

tett felelősség ezért csak korlátozott lehet, minthogy azok a személyek, akikre irányul, más államok szuverenitása alá tartoznak, tehát az ő felelősségük vitathatatlan. S éppen ezért számon is kérhető.

Ám Magyarország részleges felelősségét az előbbi megállapítás nem teszi megfoghatatlanná. Mindenekelőtt leszögezhetjük, jól lehet az érintettek nem a Magyar Köztársaság polgárai, hogy a mindenkori magyar politika jelentősen befolyásolhatja életüket. Nagyobb hatással van rájuk minden további országnál. Azok a konkrét területek pedig, amelyeknél Magyarország valós felelősségéről beszélhetünk, szerintünk átgondolhatók.

Öllős álláspontja szerint, minthogy a határon túli magyarok kérdésköre szerepel a magyar alkotmányban, ezért következik belőle az alapvető egyetértés a határon túli magyarokat érintő legfontosabb kérdésekben, esetükben a mindenkori magyarországi politikai többségnek nem lenne szabad egyedül döntenie a magyar kisebbségeket érintő legjelentősebb kérdésekben, és persze az állítás fordítottja is igaz, nem lenne szabad illetennie a mindenkori politikai kisebbségnek sem. A köztük folyó politikai versenynek tehát korlátozottnak kellene lennie e kérdésben. Az általánosan fogalmazó alkotmány-szöveg ugyan nem adja meg az egyetértés mértékét, s így közvetlenül nem szabja meg a politikai verseny korlátait sem, de tömörsége ellenére nyújt olyan támpontokat, amelyek mentén megvizsgálhatjuk a kérdést.

Mindenekelőtt meg kell ismételniünk, hogy a politikai verseny korlátainak megvonasához előbb az alkotmányos egyetértés terét kell megrajzolnunk.

Az alkotmány-szöveg megfogalmazása során kialakult egyetértés azt mindenképpen jelzi, hogy az ellenzéki kerekasztal résztvevői szerették volna, ha a határon túli magyarok megőrzik magyarságukat. Továbbá abban a kérdésben is közös álláspontra helyezkedtek, hogy a Magyar Köztársaságnak segítenie kell őket ebben, tehát aktívan kell cselekednie érdekükben.

Ám az elmúlt évtized konfliktusai és kiváltképp a kettős állampolgárságról tartott népszavazás kapcsán kirobbant durva öszszecsapás azt mutatják, hogy két alkotmányos szempontból alapvető fontosságú kér-

désben sem formálisan, sem pedig informálisan nem született megegyezés a tárgyaló felek között.

Az, hogy a mindenkori kormányoknak és ellenzéknek egyetértésben kell munkálkodnia a kisebbségi magyarokért, tehát az őket érintő legfontosabb kérdések nem lehetnek a magyarországi hatalmi harc eszközei.

Miben rejlik Magyarország felelőssége, az alkotmány szövegéből erednek-e a Magyar Köztársaságot terhelő köteleességek a kisebbségi magyarokkal szemben, s ha igen, milyenek?

A szerző szerint mindehhez magának az alkotmányos egyetértésnek a morális alapjait kell megvizsgáljunk a határon túli magyarok kérdésében. Majd pedig vonatkoztatnunk kell a kisebbségi lét nemzeti sajátosságaira. Megjegyzni, hogy nemcsak tiszta megoldások juthatnak az ember eszébe, hanem az egyes elvek kevert alkalmazása is. Itt, Közép-Európában különösen sokan hajlamosak eltérő elvek és stratégiák váltogatására, sőt egyidejű alkalmazására. Történelmi tapasztalataik túl gyakran súgják, hogy a tiszta megoldás elérhetetlen, ezért inkább a megoldási lehetőségek másokénál kedvezőbb keveredési arányára kell törekedni. S ezen a meggyőződésen az a rendszeresen ismétlődő végkifejlet sem változat, hogy az efféle kevert stratégiák következtében gyakran maga a cél veszik el.

A magyarországi támogatást illetően nyilvánvalónak tartja, hogy a magyar kisebbségek politikai törekvéseinek s az őket megjelenítő szervezeteknek szükségük van Magyarországi segítségére. Emellett azonban dönthet úgy a magyar politika, hogy a politikai támogatást elválasztja a támogatások többi formájától. Tehát nem rendeli őket a politikai alá, hanem természetüknek megfelelő segítséget nyújt. Ugyanakkor a politikai támogatások rendjét is át kell gondolnunk. Nemcsak azért, mert a politika az ember nemzeti mivoltának egyik lényeges eleme, hanem azért is, mivel egy nemzeti kisebbség a politika általános nemzeti dimenzióján túl sajátos problémákkal is szembesül. A támogatás tartalmát tekintve fontosnak tartja mindazon területek segítségét, amelyek elengedhetetlenek a magyar identitás megtartásához.

Ugyanakkor azt is nyilvánvalónak tartja, hogy a kisebbségben élő magyarok közt is van különbség. Ezért felvethető az igazságosság olyan elvének érvényesítése, amelyik a nemzetileg legrosszabb helyzetben lévőket tekinti a leginkább rászorultaknak. S emiatt nem tekinti olyan rétegnek, amelyik a legkisebb támogatásra jogosult, hanem éppen őket adottságaiknak megfelelően akarja segíteni.

Ha minden kisebbségi magyarra vonatkozik Magyarország alkotmányos kötelessége, akkor az intézményrendszernek biztosítania kell mindenkinek a hozzáférést az említett kötelességből eredő javakhoz és lehetőségekhez. Méghozzá nemcsak formális, hanem reálisan is. Ugyanakkor nyilvánvalóan mindegyik magyar kormányknak megvannak a maga politikai célkitűzései a határon túli magyarokkal kapcsolatban, ám Öllös szerint ezek nem jelenthetik azok kirekesztését a támogatások köréből, akik éppen nem illenek bele az adott kormány aktuális törekvéseibe.

Mindenekelőtt azért, mert az alkotmány, nagyon helyesen, nem tesz különbséget magyar és magyar között. Az ilyen különbségté-

tel a magyarok hol egyik, hol mások csoportját rekeszteni ki a magyar alkotmányosság értékrendjéből, értécsükre adva, hogy az éppen aktuális magyarországi politikai többség képviselői csak csökkentett értékű magyaroknak tekintik őket, ha magyarnak tekintik egyáltalán. Sőt az is előfordulhat, hogy a magyarok számottevő rétegei semelyik kormány idején sem juthatnak támogatáshoz. A támogatásoknak mindenekelőtt a magyar kisebbségek intézményeinek hatékonyságát kellene javítania. Ez segíti ugyanis megmaradásukat. Ugyanakkor persze politikai támogatásra is szükségük van a kisebbségben élő magyaroknak. Ám a politikai támogatást el kellene választani a társadalmi szervezetek támogatásától, s mindegyiket a saját természete szerint kellene segíteni.

Öllös kötete nem csak a kisebbségi kérdéssel foglalkozó szakembereknek íródott. Alkotmányos kérdésről lévén szó, mindenki haszonnal forgathatja, akit érdekel a Magyar Köztársaság alkotmányos értékrendje és a határon túli magyarok jövője.

Tóth Károly

Számunk szerzői

Balogh Tibor (1948)
pszichológus (Szegedi
Tudományegyetem, Szeged,
Magyarország)

Kiss József (1944)
történész (SZTA Politikatudományi
Intézete, Pozsony, Szlovákia)

Kocsis Aranka (1953)
néprajzkutató (Agentura Pacis
Posonium, Pozsony, Szlovákia)

Komzsík Attila (1974)
matematikus (Konstantin Egyetem,
Nyitra, Szlovákia)

Kontra Miklós (1950)
nyelvész (MTA Nyelvtudományi Intézet,
Budapest; Szegedi Tudományegyetem,
Szeged, Magyarország)

László Béla (1940)
matematikus (Konstantin Egyetem,
Nyitra, Szlovákia)

Mészáros Lajos (1955)
alkotmánybíró (Szlovák Köztársaság
Alkotmánybírósága, Kassa, Szlovákia)

Mészáros Magdolna (1985)
egyetemi hallgató (Comenius Egyetem,
Pozsony, Szlovákia)

Misad Katalin (1961)
nyelvész (Comenius Egyetem, Pozsony,
Szlovákia)

Popély Árpád (1970)
történész (Fórum Kisebbségkutató
Intézet, Somorja, Szlovákia)

Tóth Károly (1959)
irodalomtörténész (Fórum
Kisebbségkutató Intézet, Somorja,
Szlovákia)